

12

12

Հ. ԳՐՈՎՏԻՈՍԻ

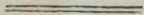
ՃԸՄԱՐՏՈՒԹԻՒՆ

ՔՐԻՍՏՈՍԱԿԱՆ ՀԱՒԱՏՈՅ

'Ւ ԼԱՏԻՆԷ 'Ւ ՀԱՅ ԱԾ

**Մեքրովդ Դաւթեան Թաղադեանց Վարդեցի
Սարկաւազ Սրբոյ Էջմիածնի**

**Քի հայրապետութեան ՏՆ ՏՆ ԵՓՐԵՄՈՅ Աստուածապապիւ
Վախճանի հոսի ան Հայոց :**

A / 190

Կ Ե Լ Կ Ե Թ Ը

'Ւ ԳՈՐԾԱՏՈՆ

ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱԿԱՆ

ՃԵՄԱՐՏՆԻ

BISHOP'S COLLEGE

1829

100-80000-2

100-80000-2

100-80000-2

Department of Health
Department of Health
Department of Health
Department of Health
Department of Health

100-80000-2

100-80000-2

100-80000-2

100-80000-2

ԱՅԾԱՌԱՓԱՅԼ ԱՍՊԵՏԱՑՆ

ՍԵՔԱՅ ԵՒ ԳՐԻԳՈՐԻ ՍԱՄԵԱՆ

ՄՏԵՐԻՄ ՍԻՐՈՅ ՆՈՒԷՐ

Եթէ պատուիրէ մեզ Պատգամ Եաւետենա.
անին տալ, որում հարկ՝ զհարկն. և որում պա-
տիւ՝ զպատիւ, ումյաւէտ ապա ներեցայց նուիրել
զերեխայրիս գրաւորական վաստակոցս զայս, քան
եթէ Տէրութեան Ձերոյ՝ մերոյ դարուս Սե-
կնասաց: Որոց երախտապարտ խոստովանի աղա-
րև ոչ միայն անձն գրագէտ՝ այլ և նոյն իսկ գրա-
խոտութիւն քաջալերեալ հանապազորդ արդեամբ
նից և գործոց Ձերոց:

Ընկալարուք ուրեմն Պայծառափայլ Տեարք,
նորկ դուզնաքեայ իմոցս քրտանց, իբրև զխայծ
աղահաս զի Ձէնջն առ իս Սիրոյ և Բարերարու-

Թեան և յինէն առ Ձեզ երախտագիտութեան
և պատկառանաց : Ընդ որում եթէ ընդունելի՝ և
զանձն նուիրական , որ փառս իւր համարի մնալ
մշտնջենաւոր հաւատարմութեամբ :

Պայծառափայլ Տէրութեան Ձերոյ

Խոնարհ Ծառայ

Մէսրոպ Դասիէան Թաղխարէանց :

Օրէն է ըստ անորոց յեւ չար գէշոյ զԸնդհանուր օրէնսդրոսքս
հրապարակել զնոյն է լսելն հոգաբարձոց . ըստ որում օրէն ոչ յայտ-
նեալ ոչ չարէ պատել զարդարս , չամ պատժել զչարս : Աստե
Վերջնապէս : համարման իրէնու-Յեանս օրէնսդիր , յեւ Վճռելոյն
զ՛եալ այնճ որ հասարայ՝ եւ զ՛որոսս անհասարկն , այն էնչ
հանդերձեալ էր մէկնչ յաշխարհէ յաճոս մեծութեանն Այ ըս-
գասար էր՛նչեւ եւ Կահանայ յաւերպեան ը չար գէն Սելիքեպէկէ ,
Խորց սերելէ Աշխարհոց զէրջնն հարկէ զայս ասանդեաց :
Գնացէ՛ք , աշխիւրբեցէ՛ք զամ հելմանոսս , մարտեցէ՛ք զնն յանուսն
հօր , եւ որդւոց , եւ հոգւոյն սքց . ուսուցէ՛ք նոց պահել զամ զոր
ենչ պարտերելցէ յեւ : Որոց ըկպէսն՝ ՚ի մեղոցս սմաց էրեանչոց
էլ Բարբառ ընդ ամ էր՛իւր , եւ խօսք մնլն ՚ի ծագս Ծի՛ յաջողել
զորսք նշանաց եւ արուեստից . սախոյն ոչ ուրէ՛ք էրէկէ պահա-
սելոյն Հարկոյ՛ք խնդրել զնշանս , եւ Հալմանոս՛ք զԻմաստաբանք :

Յեւ նոց Բայուսք ասարածաբանեցին . այլ զե որու էր աս-
նունն Վիտի խալելոյ յարուցանել մեռեալս ՚ի յեռննոց՝ զլիքեալն
յարանելլեաց զեւրեանց զարգասպետութ շողոտորնեցին գերապանծ
զէրբառութս Քի՛խոյ ամ Իմաստաբանց : Բայց եկե ու զդեղոսք
Բանին , այնքան լան՛ր պարսպաբեցին զայս Քի՛խոյ Բալմոսք
Հախիլի՛ն նախարաց , համո՛ճ , խննն անապետութ եւ խորին նա-
խապաշարութ Երանն իւրեանց , մնլ ոչ մոյն յօգարայն՝ այլ եւ ՚ի
սերելեաց անխո՛ճ աննշարելլէ ըտղու զնն : Անպէս արարեալ նոց
զանհարա՛ման հասաստիւս . եւ զքառաս հանգամանաց անչին , եւ քե-
ղոց եւ Ծի՛կէն , սրայան ՚ի ընես սեւեղ . եւ զէրացուցեալ զքե-
սանն յնն խալոյն , ինչանաչ ասելոյ ըկ հարկին է գոյն զար-
դին , (ոճ որ իւրաքան զիննչանայ եւ դպրոցախանայ մանգա-
ճայն .) ըջնն զնն գրածոց իւրեանց անԻմաստլէ մէկնութ Ար-
ճրութեան չամ Որոսլաց սահարլ . յորոց ոչ ինչեանք հասնացան
ենչ , եւ ոչ այլոց հասնացուցին : Իսկ որք յաւեր քոյն էղեն
գեապի Քըճարութեանն Բորբոսեցան զննչ յաւեր զէնչեղեցի Է

էկէղեցի, և զանդամս լէ անդամս գրգռել, քան որպարանել զնա
և զհաւասան խոսարովանեալ 'ի նմէ՝ յերեսաց օրար լընովաց :

Իսկ ո՞՞՞ իմաստասէր Աճաբանութեան, իմ անձամբ իմաս-
տասիրութեան իմոյն Գրովարտութի, (իսկ և աշատելով, իմ
ընդհանրապէս արտաշար արտաշարութեան (արտաշարութեան)) այնքան ան-
բար, աբ, և անխառն է յարարայ անարի ինքնապարտութեան՝ մեզ
համարել իմ զստ գրեալ արտաշար հոգաւովն Վերջարտութի քան հո-
գաւովն Գրովարտութի : Ոչ անցանէ անար քան զհեռաւոր հաստա-
պիտ, և 'ի բնականաց անարի յաւելար զտարանան ընարեւոր քրք քա-
ւեն արարարեւ 'ի հաստանութի ածել նաև Չոյնիլեան մասս 'ի մեզ
ան արգաց : Ոչ զհեռի ընարեւել համարանան էղբօրն, ոչ գրգռել
զնն 'ի իմաստաբէլ զերեսար հաշտաւովն խաղաղութեան Աւարարա-
նի Որդարոյն աբ : աշ յամ զօրութի ճանարի արաւս քսարար Ախո-
յեան քսարարան հասարարոյն ընարեւել քսարարաց աշարաց և աշա-
րարն Եւոյ : Գրել Լի Ալեքիէնոս մեծանունն Գաղղեացի .
յեպ Գրովարտութի Բիճար յօյարեցան գրել յճիտ ճշմարտութեան
քսարարն հասարար, ճանարանք անարանն : Անգղեացոց և Գաղ-
ղեացոց յարարարեալս 'ի նոյն օրինակաւ աբ : յարս է՝ զի համա-
յայն ընթանան . և է՝ զի բարտաւ քսարար ճարարարար արանն :
Սիկն զի արարանն գրարի այսր հարեար և անարար էղանակի
գրութի ո՞՞՞ և զ քան զի յարանան : Այս գրար գրովանի սեգար-
արան ճանարարի արար 'ի ճարտա իմ ճամանակի ոչ մայն 'ի հրահան-
գրս Համարարանաց ան լրարարար աշարոյն Եւրարար, աշ և
'ի բարար ճարարեալ լարար Եւն, մեզ անցանել անարարան նաև
յԱրարարոյն ո՞՞՞ : ինչ Տի Գրարելիլոս Հարա Սիլիլարարան
Աճարանութի և Արարարարի զիկն զարարարարար արարարարար
ընար հար գրարութի լարով իրել իմարել 'ի խար իմարարար-
արաննն արար և անարարանն գրարութի 'ի վեր քան զան արա-
րարարարիցն յայս գրար : Չոր և Ես յընթաց արարարութի
իմոյ հեար զհեար արարարանեալ հեարեցի 'ի մերն լարար : Իբրե-
յանն էլ արարարանութի ըն յարարարար Տի նա ինն զարարարար մեր
Սիլիլեանն զնոյն հանարար յարարար և արարարանարար արարարար

յարբան Գրարանաց Եպիսկոպոս Ըճէմարանէս, որ Բաբան Վճարեցին
 արդարեւ զսոյն ՚ի Տարարանէ արեղւոյն յօգոսար համօրէն Ազգէս :
 Հեղինակն բաժանէ զԲաբան եւր ՚ի Վեց գերս : յԱռաջ-
 նոսն հասարակ Բնական շոտարեւս զգոյն-ի Այ ՚ի պէտպս սար-
 րագոս-Բեանց նր . յերկր-ն յարեալէս զհասարան սոյն . յերկր-մ
 զարուգոս-ի գրոց հին և նոր Արարարանաց . ՚ի շրջարդոսն Ղե
 զանարես հեթանոսական պաշտամանց . ՚ի հինգերկր-ն զհարանս
 Հրէից . և ՚ի Վեցերկր-ն զաղանդն Սահիպի : Չոյս ամ
 զապս ՚ի Վեց Բերէ ՚ի գրոց անարե Հարէից և Հաթանոսաց Բան-
 փամայն , ուսար և շիտ գեարդիտ գողեալ ՚ի հնոս-նոսանէն պար-
 ճաբանից , Բանասարեղծից , և Բնասարարաց , զորս ոչ աւնոս սա
 զանն ՚ի նոյնն իսկ Բարբառոս արգաց : Որոս և Էս անշոտար հե-
 րանեալ ոչ Բայն զի անէորոսար պահեցի զնն , այլ և յաւելի նոր
 և Ճոխ ծանօթոս-ն ՚ի գրոց յաւելածայեղարանէ հարանցն Տերոց , ՚ի
 Րաբոնեացն Հրէից , և Արաբաց զլանցարեալն ՚ի Հեղինա-
 ինս : Յընարե ընարանն ՚ի նոսա անվար պահեցի զԲնագերս ,
 զարգեալ յանդիման և զհայ Րարգմանոս-ն : Սի զի նոյնն իսկ
 զինոս իսկից ՚ի հիմանց զնոցան Տալարոս-ն . և Բան զի լեզ-
 րասարեարաց Ազգէս ընթեոսից արարանոս-ն աշտան Բարից և Բա-
 նից Րարգմանոս-ի : Յայս ամ ծանօթարանոս-Բեանց Հեղինակն
 և Լի Ալիբեիոս . Էս զինն յիմ անոսն որոշեցի :

Հանդերձեալ էի գանգարել իմ լոսնելոյ բաւանն գրեանս
 Անեհարան Հարց Տերոց ասարարելս ծանօթարանոս-ից Բնոց . Բայց
 լիմ Տարաց յանոս-նն ոչ պարասխանէ Էրբէի ընդարձակ Տարան ար-
 զարուսեան հարկեցայ ՚ի Վերջոյ իսպիւր ոչ Բայն զիմ հասարան-
 նոս , այլ նաև զԲիւս ՚ի Բնագրաց անարե ծանօթարան-Բեանց Հեղի-
 նակն . (Բեկն զՐարգմանոս-ն նոյնն անխախտ պահեցի :) Խո-
 հեմոս-ի իմ Վարդոցեալ լի Էրարոյն լաթել զիս պարսոսմաննն +
 որպէս ասէ Առաջն հասարակեալ :

Բայց արդ՝ էցեմ Բե անճահանայր յոյս էմ , հեթանոս սոյն
 արանելոլ զհասարակաց ընդոսնելոս-ի և յօգոսար Ազգէս զա-
 րալին նպարակ Բնոսն արարանց . ար որ և հասանելայ էմ , զի

Կրթական և Ազգին՝ արքունի կենաց ևն Չղճարեա Ազգասերէ :
 Էլմճ , քայր ինչ ո՛ւ լ արդեօս : Էթէ սերելի Աշակերտա՛նէյս իճ
 հրչապս Արարապետն Անտոնյն , զայս զԷթնամեան Ռախա ա-
 նաց Էղջօրն փեսեալ զԷրէ , գրէէին 'ի ժամս պարապոյ էրեանց
 և սփեղ յԷրծանուք հեփե-Էդոացանէին հչոր հասարեաց սրա
 ու Քայն զչորսար գրէլ ի Էրեանց . այլ և զանարգել Ռախն : և
 նախանջար յնէլով լաւագունէն Շնորհաց՝ Բոսն Էարանէ-
 ին զարօշակէ Տօրն իմաստից զԷղր-ագեալուէն , զԷրէր-րդ նա-
 փաէէ իմոյն աշխարանաց : Եւ համ , լինէցէր ու հիճճ . Էթէ
 նորաքունէ ՃԷմարան : նորոգ վրէլոյն Ալալապայ նմանէլով
 արիւտալոյ Համալարանայն Եւրոպայէ . ընդ այլոց ի ԴճԳանից
 ընդ գրէէին և զայս ԷԷրև Դպրոցահան Աճաբանուի 'ի հլահան-
 գըս Էւրոց համբալաց . որ է Էրորդ նպափէ իմոսն Էրէանց :

Ի քնիս Բանն , աղալեճ զՅէզ Ը նըլըցողոյ . զէ ԷԷԷ Բալի
 ինչ գփոյ 'ի սմճ զայն անճանճան Երախաբեանց Վարճուցեալ աը-
 փոռ Տն Աբրահամու Վարդապետ Բէրախանցոյ Տոպ-
 բագոյն Երախանէն Հնորոց Կի՛ որ յանճն արար . և Բարճը
 Արեւան Տն Ռեյնիալոյ Հնէր յա-է՛ այնչապաէ հանգու-
 ցեալ Եպիստէն Անգղիացոց Աալիս Ռայ՝ որ ընչ լանն զիս գեր-
 մարդային Էւրով գրուի * Էղէալ Պապաճաւ լաւասարուի իա-
 արեալ Տոպոս և փք անքերանն Պանդխալանն 'ի հեռասոր
 օտարութեան ասար , գոհացարուս զԱյ լննոցս : Որոց 'ի շնորհ
 առաջալացս և այլ Ռարգմանուիս համբ Էրեցին զՀաց
 լնդուն : Իսէ ԷԷԷ Բէրուիս ինչ զայն իմոսն փալով աը-
 ճարութեան և ՃԷմարանայն պարաբեաց , (Խ որոմ առ Բիճս
 ցրուեալն փխարանան առ Ռն) Տարապետապէս ներուին արարէս :

* Չոցանէ լնովին իօսեցաց 'ի " Պաղէսաբն " ասացեալ
 Բանապեղծուի Տն Ռեյնիալոյ . զոր 'ի հայ ածեալ յոսամճ
 հոսպ ընդ հոսպ փապարուի 'ի լոյս ընծայել :

Վ Ա Ր Ք Հ Ո Ւ Ո Ն Ի

Հողոն Գրովտիոս, իշխան գրագիտաց իւրումն ժամանակի. և Աստղ բւեռական՝ առաջնորդ որոց առ յապայս ընդ ծովս իմաստութեան քաջահետ նաւարկեցին՝ ծնաւ յամին 1583, յաւուր Տօնի սթյ Ջատկին, ՚ի Դելփոքաղաքի ստորին Գերմանիոյ. յազնուական սերնդոցն Յովհաննու Դի Գրովտայ բղեշխին Դելփոքայ : Որ ՚ի տղայական հասակի առաքեալ ՚ի Հակուեան Համալսարանն՝ մատուցաւ յաշակերտութի Ուլդենբարդայ երկցու Արմինեան աղանդաւորաց, և լցաւ լրացաւ ամենալաւ կրթութի ՚ի հրահանգս ներքին և արտաքին մակացուէց առ հասարակ. մինչ ՚ի մանկութեան զծերս, և ՚ի կատարելութե իւրում զաննիւթ ոգիս երկնից անգամ զարմացուցանել :

1598 Հասարակապետութեն Հոլանդիոյ արձակեց զՅուստին Նասադեան զկոմս, և զմեծ թոշակաւ ուն զԲարնիվելտ հրեշտակութի ՚ի Գաղղիա առ Հենրիկոս չորրորդ, ընդ որս չոգաւ և Գրովտիոս. ուր Բուշանվալ, որ ամօք ինչ յառաջ եկեալ հրեշտակութեամբ ՚ի Հոլանդիա, և գիտէր զարգ և զանուն Գրովտիոսի՝ եհան զնա յերես Արքայի, որ ետ նմա ՚ի պարգև զպատկեր մեծափառութեան իւրոյ և շղթայ ոսկեղէն կրել ՚ի պարանոցի : Ջառաջին փորձ գրագիտութեան իւրոյ ՚ի տիպ եհան աստանօր զՄարտիաղեան Բանաստեղծութեան իւրով ծանօթաբանութեամբ : Արար և ճառ Հարսանեաց ՚ի վերայ Հենրիկոսի չորրորդի և Մարիամայ թագուհւոյ նորա : Եւ յետ տարւոյն դարձարարեալ ՚ի Գաղղիոյ քաջապանձ հանդիսացոյց զիւր մեծ օրէնագիտութի յատեան քաղաքին Դելփոքայ, և կացուցաւ վարդապետ օրինաց :

1603, Ջայսու ժամանակաւ վճարեալ Հոլանդա-

ցւոց զբազմամեան գործ պատերազմին Շ Սպանիա-
ցւոց, և յարձան ապագայ յիշատակաց դրոշմել կամե-
լով զարուի քաջուէց իւրեանց՝ խնդրեցին զայր քա-
ջադէտ յայն վճար, և յետ բաղմնատոյտ հոլովման
քուէից՝ ընտրեցին զպատանին Գրովտիոս, որ յանձն
էառ և կառարեաց զգովանին զայն Տարեգրուի,
որ միայն կարէր անմահացուցանել զիւր անուն:
Տպագրեց զՓինոմենայն Արետոսի, սրբագրելով
զՅունական խանգարումնս ՚ի տեղիս տեղիս: Արար
ոտանաւորս լցուցանել զպակասորդս Աիկերոնեան
գրուածոցն՝ կարի զուգածայն ոճոյ գերագու-
նին ՚ի Հռովմէացի ճարտասանս: Յօրինեաց և
զբանաստեղծուինն կոչեցեալ՝ Ագամ Արտաք-
սեալ: Քրիստոս չարչարեալ, Պատմուի Յովսեփայ
նահապետի Սոփոսփանիոս, որ ՚ի լեզուն Եգիպտ-
տացւոց նշանակէ Փրկիչ Տի: Ծով աղատեալ,
Ծով կապեալ, ծաղկաքաղբ: Ուղի եկեղեցական
խաղաղութեան, Պատմուի գլխաց, Ծանօթուիք ՚ի
վրձուստիանեան Օրինաց, Մեկնուի հին և նոր Վա-
կարանաց, Արտաքին և ներքին ծխից, արարողուէց,
վարդապետուէց, և կառավարուէց Եկեղեցւոյ պատ-
մուի, Սկզբնաւորուի ազգացն Ամբրիկոյ, Ներածուի
օրինացն Հոլանդիոյ, ևս և գերապանձն այն սր՝
գիրք, որ յաղագս իրաւանց Պատերազմի և Խաղա-
ղութեան, այլովքն հանդերձ:

Ի յաջորդ ամին կարգեցաւ օրէնսգէտ համօրէն
Հոլանդիոյ, և ամուսնացաւ ընդ Մարիամու Ռիկու-
պերտայ դստեր բզեշխին Ա իրայ քաղաքի: Յայս
վայր անդբաղ կեանք Գրովտիոսի եղեն գինք այնց
բազմաքիրտն՝ բայց և անգիւտ աշխատանաց, որք
ետուն անմահուի իւր՝ և լոյս կարդալեաց իւրեանց:
Բայց աստի և անդր՝ հողմակոծեալ նաւակի նման ծը-

փաց անդադար յերեսս արուծախ պատահարաց Ծիս: Ընդ այն ժամանակս Արմինոս այր բանխբուն՝ հրատարակեաց զիւր կարծիս յաղագս նախասահմանուն և սկզբնական մեղաց, գլխովին հակառակ Վարվինեան մուրումթեանց, և երկփեղկեաց զխուժան միաբանեալ սահմանացն ՚ի հերձիս կարծեաց: Յամին 1610 Ուլտենկեբարդ կամակցուք Գրովտիոսի հրատարակեաց զԱրմինեան վարդապետութիւնս և յուզեաց զժողովուրդն ՚ի ծուփս անողոքելի խոռովումթեանց չէ համօրէն Հողանդխայ:

Գրովտիոս առաքեցաւ դեսպանուք Անդղիայ, և եգիտ շնորհս առաջի Յակոբայ արքայի և աւագանւոյ նր: Դարձ արարեալ անտի միանայ չէ բերնեվելտայ և նմ կուսակցացն, առնէ յայտնի հրատարակումն Արմինեան հերձեց: Մարիկէ իշխան Նասադայ ՚ի բարկուն շարժեցաւ. Ամստերդամ, զօրաւորագոյնն յայնժամ ՚ի մեջ միաբանեալ սահմանաց խոտեաց իբրև զանպիտան զնոցին զայս փորձ և սպառնայր մարտիւ պատուհասել զնն: Երկօրին կողմանքն ևս դեսպանս արձակեն անգր, և Գրովտիոս ՚ի կողմանէ յիւրայոց թէ և բազումս ջանայ, այլ չկարէ յանկուցանել յինքն զժողով տեղոյն: Յետ դարձի նորա Արմինեանք զօրս ժողովեն չէ կեղծեօք անձնապահ մարտկաց, զոր խնացեալ Սպարապետի տիրունն խաղայ ՚ի վր, ցրուէ զմիաբանեալն, և կալեալ զգլխաւորանն ՚ի նոցանէ, ընդ որս և զԳրովտիոս փակէ ՚ի բանտի:

1619 Ժողով աւագանւոյն յատեան հանէ զբանդարկեալն, զԲերնիվելտ ՚ի մահ դատապարտէ, և զԳրովտիոս (որ ոչ իւրք գլուխ խոնարհեաց նոցա կամ զժողուէ ինդրեաց զիւրոյ վնասուն, ի որում ոչ ինչ մեղուցեալ) կրկին արգել ՚ի բանտի, մի զոք բնաց ՚ի

կնօջէն թողլով այց ելանել նմա: Եկաց անդ ՚ի Լու-
 վէստինայ բանտին աղատան ձնեայ վեհուք տարի մի
 և ամիսս ութն, ուր թող զայլ և այլ գրեան, արար և
 զգերապանձ զայս ճշմարտութի քնական հաւատոյ:
 յօրինեալ նախ ՚ի լեզու գերմանացի ոտանաւոր չափ-
 մամբ. ուստի թարգմանեաց և ՚ի լատին բարբառ:
 Մուխ վան Հալ մի ՚ի ծանուցեալ թշնամեաց նր և
 դատապարտչացն ազդ առնէ հրամանատարի տէ-
 րուէն Հոլանդիոյ թէ հանդերձեալ էր Գրովտիոս
 ճողոպրել զինքն ՚ի բանտէ անտի: Իսկոյն խնդրակք
 առաքեցան որոնել զիրսն և իբրև ոչ ինչ նշան յաս-
 ցելոցն գտին ՚ի նմա, սուաւել ևս անհոգացան յան-
 ձինս իւրեանց: Իսկ Մարիամ կին նր, որ թողացու-
 ցեալն էր գրէնս տանել առն ՚ի բանտ անդր, ՚ի գործ-
 եղ զիւր բովանդակ ճարտարուի և Տարեաց զառն
 իւրոյ փրկուի: Տեսեալ նորա զպահս բանտի կարի
 յանդգոյշս, համբաւեաց թէ հիւանդացեալ էր
 Գրովտիոս հիւանդութեմծ. չոգաւ առ տիկին Սպա-
 րապետին Հիւսդինայ, հրաման էաւ ՚ի նմանէ հա-
 նել զարկըն ՚ի բանտէ յորում չեն ինչ առաւել ստէ-
 քան գրեան, տառապեցուցիչ կենաց ամուսնոյ խնոյ.
 դարձ արարել անտի փակեց զայր իւր յարկըն գրոց, և
 բարձեալ երկու զօրականօք հան անտի: Մին ՚ի զօրա-
 կանացն, որ շալակել էր զարկըն, տեսել զի ծանրա-
 գոյն էր քան զսովորականն, ասաց, «բարեւ Արիւնեան
 ոչ է յարիեղ ասո»: Իսկ կին Գրովտիոսի կարել լրջուք
 պատասխանեաց՝ այժ էն ՚ի դժս գրեանս Արիւնեանց: Եւ
 այսպէս ածաւ Գրովտիոս յԱնդուերտ, և գրեալ ան-
 տի զանմեղութի անձին իւրոյ առ հրամանատար տէ-
 րութեանն, չոգաւ ՚ի Գաղղիա, և ընկալաւ յար-
 քայէ և աւագանւոյ տեղւոյն պատուով և մեծարա-
 նօք: Իսկ կին նորա՝ որ ՚ի յայտ գալ նենդութեանն

փոխանակելէր արգելանաց առն իւրոյ խստիւ կապու-
նաց, գրեաց թուղթ աղերսանաց յատեան Հոլան-
դիոյ և գնեալ զագատուի իւր գիտուի իւրով՝ չոգաւ-
ղկնի առն ՚ի Գաղղիայ : Յետ կաւոյն անդ Գրովտի-
ոսի տարի մի ողջոյն, թանկացան նմա ոռճիկքն զոր
տայր Գաղղիայ, և ինքն անձկայր գառնալ յՏ
Հայրենեաց : վնյ յամին 1627 . առաքեց զկին իւր
անդր լրտեսել զիրսն, և ինքն հետեւեաց նմա յամին
1631 : Իշխանուի Հոլանդիոյ խնդրակա արձակեաց
ունիլ զնա . իսկ նա խոյս ետ անտի յՌոտտերդամ, ՚ի
Դարտ, յԱմստերդամ, և ձմերեաց ՚ի Համբուրգ, մին-
չև եկն առ նա կին իւր ՚ի Չիլանդայ, մի միայն
միսիթարուի վշտացելոյն Գրովտիոսի . և ՚ի չարիս և
՚ի բարիս մտերիմ վիճակակից : Սպանիա, Պո-
լանդ, Ռինսամարք, և Դուքսն Հոլէստինոյ հրաւի-
րակ առաքեցին առ նա, և բարձ և պատիւ խոստա-
ցան, եթէ եկեսցէ առ նն : Այլ Գրովտիոսի յուսացել
զհաշտուի հալածչաց իւրոց և զկեալն վն հայրե-
նեաց, ոչ զիջաւ ՚ի նոցուն հրաւիրանս : Բայց և ան-
տուտ վրէպ գտեալ չոգաւ ՚ի Սուէտս . և ՚ի Կոս-
տավոսէ արքայէ նց առաքեցաւ գետպանու թեամբ
ի գաղղիա նորոգել զգաշն հաշտութե ՚ի միջի իւր-
եանց . զոր և կարի աչալուրջ խոհականութեամբ ՚ի
գլուխ հանեալ եկաց անդանօր ցմահ Կոստավեայ
և ապա ը ինդրոյ իւրում յետս կոչեցաւ ՚ի Սուեսիա :
Չև հասեալ ՚ի Ստակհոլմ, մինչ քրիստիանա զշնոյն
Սուետաց եկն յԱպսալայ յայցելուի նր : Գովեաց
զլաւ արարս նորա . ետ մեծահաց կոչունս, և երոյց
նմա ամ պարտուպատշաճ մեծարանս . Բայց տեսել
Գրովտիոսի թէ այն մեծ իւր ծառայուի սնտաօք
և եթ վարձատրիւր՝ խոովեցաւ յանձն իւր, և
խնդրեաց ելանել անտի : Իսկ թագուհին, որ պատ-

րաստէր նմա յայնժամ զարժանին սպասահարկուեց պարզեա, և չէր աւարտեալ դեռ ի կամաց իւրոց . ոչ զիջաւ ՚ի խնդիր նորա : Գրովտիոս յետ բազում աղերսարկուեց եւ անտի առանց հրամանաց : Լն եղեալ արքայուհւոյն զելիցն նր՝ առաքէ զդ իւանապետ իւր զկնի նորա ծանուցանել զիւր միանգամ ևս տեսուն նորուն զփափագ . և իբրև յանդիման եղև, պարզեաց նմ թագուհին , 13,000 , ոսկի դահեկանս , և արծաթի մետաղս . Շ որս և նաւ դիւսկորացի հանել զնա փառօք ՚ի Հայրենիս իւր : Չ և նաւեալ նորա փարսախս ինչ յարեաւ մըրիկ սաստիկ յյժ յյժ , և ալեկոծեաց զնան : Գրովտիոս փոքրիկ նաւակաւ եհաս ՚ի Պոստովկ յՕգոստ 17 , գլխովին կիսակենդան . և մեռաւ օգոստ 28 : Բացին բժիշկը զփորոտիս նորա , զոր և թաղեցին յեկեղեցւոյ ինձածնի ՚ի Պոստովկ : Իսկ մարմինն նորա տարաւ ՚ի Բելփոգ և ամփոփեցաւ առ հարս իւր : Սանգնեցաւ մահարձան նր , յոր փորագրեալ է այս յիւրմէն համետ արձանագիր :

Grotius hic Hugo est Batavum captivus et exul,
Legatus regni, Suecia magna, tui,

Գրովտիոս ասպ Հոգոն՝ գերէ ստեոր Պոստովեան ,

Ինէ, մեծըր Սոխա, արայոսեան իոյ Իեսպան :

Գրէ Սուխատորպիոս վիճակաւոր քաղաքին , " Ըղեձալի է ինձ գրել աստանօր զանցս հոգեվարութեան Փիւնկանն իմտատասիրաց՝ Հոգոնի Գրովտիոսի . զի ոնդ այրն՝ այնպս և վերջինք կենացն են ՚ի իւրատ բարեպաշտութեան և յանդիմանութիւն անապաշաւ մեղաւորաց : Սոչեաց զիս առ ինքն յիններորդ ժամուն գիշերոյ , և ես գնացեալ գտի զնա իբրև զոհ նուիրական հանդերձեալ ՚ի բուրումն անուշութեան պատարագ կամացն ան՝ և ասեմ , ցանկայի եղբայր

Գրովտիոս տեսանել զքեզ ՚ի կեանս և շահիլ ՚ի բանից քոց : Ասաց , Կ՛ծ այլ իմն պէս փոխեաց զայդ : Խնդրեցի ապա պատրաստել զինքն ՚ի չուն երանագոյն վիճակին և ապաշաւել զմեղս իւր ը մաքսաւորին , որ խոստովանուի մեղացն եղիտ շնորհս յնյ : Ասաց , Այ՛ն ես ինքն իսկ եմ այն մաքսաւոր : Յաւելի ապա թէ պարտ էր իւր յուսալ ՚ի տի քրիստոս՝ առանց որոյ չիք փրկութի : Ասաց , յոյս իմ և ապաւէն է միայն յն քն : Ապա սկսայ տեսլ գերմանեցերէն զմաղթանսն , « Սուրբ Յիսուս » և հարցի եթէ հասկանայր՝ պատասխանեաց , այ՛ն : Ապա քաղեցի նմա գլուխս Կ՛ծաշնչին կարգեալս վասն հոգեվարաց , և հարցի եթէ հասկանայր՝ արդեօք , ասաց , լսեմ զձայն քոյ , այլ թէ զինչ ասեսդ՝ ոչ իմանամ : Այս էր վերջին նորա բան և ահա աւանդեաց զհոգին իւր զհասարակ գիշերանս ՚ի ձեռն Տուղին Հոգւոց , Որում փառք ը Կ՛մ յաւիտեանս ամէն :

ԵՐՈՆԻՄՈՍԻ ԲԻԳՆՈՒՆԵԱՆ

Արտանայն խորհրդանէ Գերագոյն Ասեմէն

Փ Ա Ր Ի Ձ Ո Յ

Անիրաւէի արդարութեան եթէ այլ ընդ այլոյ զբաղեցուցանէի զժամանակն նուիրեալ արդարութեան ըստ տուչութեան բարձու Քուսիւ պաշտաման . բայց ես խրախոյս ամբառնամ յայս գործ սատարիչ Քրիստոսական Հաւատոյ, որ է մասն Արդարութեան՝ Քոյին պաշտամանդ : Ձի չներէր ինձ Արդարութիւն առ այլ՝ քան առ Քեզ վաղահաս ապաստանել, Որոյդ փառացի Անուն պսակէ զսոյն : Ոչ բռնաբարեմ զժամանակ հանգստեան Քոյ՝ ուր զբաղանք վիճակիդ չտան Քեզ զնոյն : Այլ ըստ որում գործօնելոց և փոփոխութիւն գործոցն երևի հանգիստ, կամիմ, զի ՚ի միջոյ Ատենական պատաղմանց Քոյ՝ հանցես և սմին ժամս ճշդութեան . ուր զայս առնելով՝ և զՔոյն լնուանթերի զպաշտօն : Լ ուր վկայութեանց, կշռեան զուրոյն զփաստս, քննեան, և զողջութիւն ողջունեան Արանց Գերազանց : Եւ ես մնամ պարտօք հանդերձ Քոյ՝

Հ . ԳՐՈՎՏԻՈՍ :

ՀՈԳՈՆԻ ԳՐՈՎՏԻՈՍԻ

Քրիստոնէական ճշմարտութեան

Գ Ի Ր Ք Ա

§ 1. Պատճառ Գործոյս

Բազմիցս բնաւորեցար հարցանել յինէն Ե'րոնիմոս Բիզնունեանց, այր արժանի հայրենեաց քոյ խնաստնոց՝ և եթէ թոյլ տացես յարել՝ և ինձ իսկ թէ զինչ փաստք գրոցն էին զորս ՚ի բարբառ հայրենի մատենագրեցիս յաղագս քնական հաւատոց: Ընդ այս քո խնդիր ես ոչ զարմանամ, զի որ ստէպ զարժանիս ընթռնեաց վերժանեար գիրս քաջափորձ քննութեմ, ոչ անդ խտանաս թէ զխնդր Հռիմոնդոս Սեբանտոս սոփեստական ճարտարութեամբ, քանի անստերիւր տրամաբանութեմ Լուդովիկոս Վայլէս, և կամ քանի չքնալ ճոխաբանութեամբ և հանճարով քոյին Փիլիպպոս Մորնինտո՝ լուսափայլ երիւրեցին նիւթոյս տեսութիւն. մինչ զի և պէտս ինձ համարել զառ ՚ի նոցունցն թարգմանել ՚ի մերս ինչ ինչ: Քան եթէ ՚ի նոր հաստուած սոփերիս լինել ձեռնամուխ: Առ այս թէպէտ և զայլոցն չէ մարթ ճշդիւ որոշել զինէն դատատան, սակայն ահնունիմ, զի դու իբրև բարուք իմն և արդարակորով դատաւոր՝ աղատ կացուցես զիս յասել աստիմում, զի յետ տքնի վերժանութեան ոչ միայն նախայիշատակելոցդ, այլ և որոց միանգամ ՚ի ըաբունեացն հրէից՝ վն հոյ մատակարարուէ, և ՚ի նորումս ՚ի վարդապետաց անտի վն քրիստոնէութեան աւանդեցանն ընտրեցի շնորհել մտացս զայն աղատութիւն՝ զոր արդէն իսկ զլանամ մարմնոյս: Քանզի քնք ՚ի վն

Տասնաչափ է իմ, զի ոչ ուստեքէ եթէ ոչ յիւրմէ կամ յորոց ինքնին գան ՚ի հաւանութիւն պաշտպանի ճշմարտութիւն : վարկպարաղի է համոզել զայս՝ առ որ ես ինքն նախ չիցեմ հաւան : Ասան այսորիկ ծաղկութեւլ արարի զորս ՚ի հոգ և ՚ի նորոց գաի բանս ճշմարտութեանն ապացոյց . զթերահաւատաւիսն թաղի . զխորդ և զերազաւատս գլխովին ՚ի բաց հատի . զընտրեալսն յերի յոճ հասարակաց իմ կարեւորագունին . նաև ՚ի չափմունս ոտից տողել հաճեցայ ՚ի դիւր կարդալեաց : Զի յանձին կալայ զայս գործ առ ՚ի պէտս իմոց հայրենեաց մանաւանդ թէ՛ և նաւաստեաց նոցա , ո՞ղ զի դէպ տացից սովաւ շահիլ անձանց զժամանակն զոր յընդերկար նաւարկուէս իւրենց՝ հողմոյ վաճառեն : Ապսքէն սկիզբն արարից գործոյս դրուատիւք ազգիս որ ՚ի հանձար նաւաստուէ գերազանցէ զամենեքումք . թերևս զարթոցից զնոսս ՚ի կիրառուի անձային շնորհաց , ոչ ՚ի շահ անձանցն և եթ՝ ոչ և ՚ի տարածուի քնական հաւատոց : Որոց և ոչ բնաւ պակասին առարկայից յաճախուիք . զի յընթացս պէտքս նաւարկուէց երբեմն հեթանոսաց պատահին , ո՞ղ ՚ի ճէն և ՚ի Առնիսիա . երբեմն մահմետականաց , ո՞ղ ՚ի Թուրքաստան , ՚ի Ասորս , և ՚ի տէրուիս Փեղոյ և Մարակայ . և հրէից՝ ռիսերիմ թշնամեաց ասեմ քնական հաւատոյս , որ ցան և ցիր կան յալորսս երկրի՛ գրեթէ յամ ուրեք . յորս լի են արք անբարիշտք , պատշաստունք իմ առթին բերելոյ ժայթքել ՚ի հագիս պարզամտաց զմահառիթ ժանտուէցն զթոյն , զոր ի պատրուակաւ վարագուրել նոցա՝ բռնացաւ երկիւղ : Ընդդէմ որոց կամ եղև ինձ պինդ ունիլ զլմբալաբացիս , զի որ զլաւագունին ունիցին զկոյս ջանայցեն կործանել զմեքենայս մոլորութեանց , և զգուշանայցեն անձանց չլսաբել ՚ի նոցանէ :

§ 2. Է՛ Աստուած :

Ձի ցուցից յայս առաջին գիր , թէ Տաւառն չէ կերդ ինչ , սկսանիմ ՚ի Տիմանէ անտի նորուն . այս է՝ գոյ ւած . զոր և Տաստատել կանխեցայց այսպէս : Արդ եթէ են էակք որ զսկիզբն առին գոյոյ , Տաւաստին ՚ի լուսոյ բանին և ՚ի խոստովանուէ ւամ ազանց . քանզի էակն ոչ է պատճառ գոյացուէ իւրոյ՝ որով եղևն , զի որ չէ յեւե՛ ոչ կարէ լինիլ ՚ի ներգործուէ՝ ապա թէ ոչ մարթ էր էակաց լինիլ նախ քան զէւե՛ իւրեանց . Տեաեի ուրեմն՝ զի որ էացանն յայլմէ առին զսկիզբն էուէ իւրեանց : Ար և ապացուցանի՝ ոչ յայնց և եթ զորս տեսաք և տեսանեմք այլ և յայնց յորոց անսիջապէս ոնին զծագումն իւրեանց . մինչև ժամանեցոսք յայն պատճառ , որ չունի իւր զսկիզբն գոյոյ , այլ ոնք սովորաբար ստորոգի , կեայ՝ ոչ պատճառ՝ այլ Տարկաւորաբար : Եւ այս պատճառ (զորմէ Տուպ չէ Տուպ ,) նոյն է՝ որ բացեցցի մեզ անուամբս ինքնեզուէ կամ ւած : Երկրորդ՝ եթէ իցէ՞ արդարև ւածեղէն իմն էուէ , Տաստատի ՚ի բացերև խոստովանուէ ւամ ազանց՝ յորս բան և բարոյականուի չև են ՚ի սպառ վերջացեալ յառաջ գալով բրտուէն : Եւ թէ պէտ գլուա մարդկան կախի զազատուէ ինքնելչասն կամաց , և չէ միօրինակ յամ տեղիս գալով միշտ ՚ի փոփոխման , սակայն չիք ուրեք , ուր ոչ գտանի տեսուի խորհրդոյս այսմիկ , կացեալ անփոփոխ չէ յուէրժտաբարձ փոփոխմունս ժամանակին , ոնք և ՚ի նմին իսկ Արխատուելէ՝ յառնէն գժուարաՏաւանէ այսնի ինդրոց , անշուշտ յուշի ընկալու : Յայտ է ուրեմն թէ այնքան է բացարձակ տեսուի իւրժոյս որքան է և՛ ազգ մարդկան : Եւ այսմ չէր յայլ ուստեքէ՛ Տար , եթէ ոչ կամ յածալին յայտնուէ , և

կամ յաւանդուի նախահարց մերոց : Արդ՝ եթէ հաւանիցուք առաջնոյն ինքնին հաւաստի բանս . բայց եթէ վերջնոյն՝ խիստ իմն է պնդել թէ ընդէր արդեօք նախահարց մերոց յիւր այսքան զգուշալի զսուտ բաղայս աւանդել սերնդոց իւրեանց : Գարձեալ՝ եթէ նկատիցուք զմասունս երկրի զառ ՚ի Տրոց ծանուցեալս և ՚ի նորոց գտնէր , ուրանօր կան և մնան գեր նշմարանք բանին , և զազգս կորովիս մտօք և ճարտարս ՚ի գիւտ հանձարոյ , ոնկ և զազգս խուժըս դուժս և սպուշս , յորոց միոյն խաբլի , և միւսոյն խորամանկել հնարս խաբէուէ արտաքոյ հաւանուէ թուէր գործ , երևան լինի անծեղէն գիտուիս : Չարդէ ինչ և որով պնդեն հակառակորդք թէ ՚ի վեր եկին սակաւք չէ դարս դարս . որ՝ կամ ոչ հաւատային , կամ խոստանային չհաւատալ գոյուեն անց : Քի սակաւուի նոց միանգամայն և հանրական արհամարհանք չէ խկոյն ՚ի յայտ ելանել կարծեացն անշուշտ ճշգրտեն , թէ այսնկի կարծիք յառաջ եկին ոչ յուզիղ կիրառուի բանին սեպհական յատկութեան մարդկան՝ այլ կամ ՚ի սիրոյ կեղծեաց որով որ վարէրն՝ պնդէր թէ սեստ իցէ ձիւն , և կամ յապականուի մտոց՝ որում ոնկ ախտացելումն ախորժակի չերեւի համոնկ և էն : Նա հին աւուրցն վիպասանք և այլ և այլ գրեան միաձայն ուսուցանեն մեզ , թէ որքան առաքինի ոք գտաւ , այնքան և դէպ ՚ի չմէ պաշտպանեցաւ անձայն գիտուիս : Իսկ որ զանձինս ՚ի բանց քերեցին յառաջնահաստատ հաւատոց սաստի յաւէտ ՚ի թիւր մտաց արարին , որոց՝ ոնկ և յայտ է իղձ այն էր , զի չիցէ անձ՝ քնիչ գործոց մարդկան : Եւ զոր ինքեանք երաշխեցին՝ եթէ զանհուն յառաջնուիս սկզբանց ասես , և թէ զխուռն ընթացս հիւլից , ոչ եթէ զհաւասարադունին՝ այլ յաւէտ զմեծու-

գունին ունին զտեղի տաժանուէց և քան զընկալելն իսկ չերեւին հաւանական, ուր յայտ է որոց քննեցին գէթ սակաւու սակաւու : Ասիցէ՞ ոք, վնդի ոչ տեսանեմ զւձ՝ ոչ և հաւատամ ՚ի նա : Տեսցէ՞ թէ քանի՞ անպատէ՛հ է մարդոյ ունողի զհոգին բանական զորինքն չետես երբէք՝ առարկել զայս օրինակ : Քանի՞ տարապայման ոչ իցէ և ուրանալ զորս փծուն իմացականութիւրով չկարիցէ լմբունել, զի իբր ՚ի բազումս յատուկ է ստորագունից անհաս վերագունին քան զինքեանս գոլ : Անասունք՝ ոչ կարեն հասու լինիլ թէ ուրի տրարած է մարդ, թէ որով հանձարով կարգէ զօրէնս քաղաքականս, կառավարէ տէրուին, չոփէ զընթացս աստեղաց և նաւէ չէ ծով : Գրի այսօրիք անցանէն լի չափ՝ իմացականուէ նոց : Այսպս և մարդ՝ լի որում ազնուութեանուէն գեր ՚ի վերոյ նոցին կարգեալ և ոչ յանձնէ, պարտ է մակարեւել ուրեմն թէ նա՝ որ եղ զինքն ՚ի վերոյ քան զչորքոտանիս է այնքան վեհ ինքեան, որքան է ինքն չորքոտանեաց, ուստի և զհետ բերել թէ կայ արդարև անտեղէն իմն բնուի, որ թէ լի էութեան և թէ լի գերադանցութեանն՝ անցանէ անդր քան զսահման հասողութեանն իւրոյ :

§ 3. Մէ է Աստուծոյ :

Հաստատեալ թէ՛ է անձ, իջանեմք յատորգելիս նր, որոց առաջին է միութիւն : Եւ այս անտուտ՝ զի ուր ՚ի վերագոյնդ ասացաւ, անձ է էակ հարկաւոր և ինքնեղ, և որ հարկաւորապէս և լի ինքեան է էակ ոչ չէ տեսակաւ անկանի՝ այլ ՚ի ներգործուէ կայ, և լի որում ՚ի ներգործուէ՝ ապա և ՚ի միութեան : Եթէ գիցես ինձ աստանօր զբազմութեանս անց, և առ երկաքանչիւրսն ՚ի նոցանէ չգտանիցես զմի և նոյն զօրուի,

ղինարդ լինիցին էակք հարկաւորք: Ամ ընդ էր՝
 ոչ դիցես ինձ անձ երկուս՝ քան զերիս, կամ տանս
 յաւէտ քան թէ հինգ, զի բեղմնաւորութիւն
 իւրաքանչիւր տեսակացն աղբերանայ ՚ի բեղմնաւո-
 րութենէ անտի պատճառի նոցին, որոյ լը շատ և լը
 նուազ պատշաճաւորութենարտադրին պատճառելիք,
 այլ այ ոչ սկիզբ է՝ ոչ վախճան: Գարձեալ ամ ան-
 հատական և տարբեր էակք ունին իւրեանց զմասնա-
 ւոր յատկուիս, որով և զանաշանին իրերաց, զորս
 չէ պարտ դնել յանձ, զի է էակ հարկաւոր: Մանա-
 ւանդ զի չիք ուրեք նշան բազմաստուածուն, ուր
 բովանդակ աիեղերք կացուցանեն զմի՝ Տ, յորում և
 մին ճաճանչի արիիդ գեղեցիկ, և ՚ի մարդս մին է
 աւաջնորդ՝ հոգին: Աս և եթէ անձ երկու իցէ կամ
 առաւել քան զերկու աղատագործ և աղատական,
 կարեն հակառակ միմեանց կամել և գործել, որով և
 խոչընդոտել իրերաց, ուստի և զոր ոչն կամինսնդամ
 կատարել: Այլ այ է արդեւանաւ գալ չիք:

§ 4, Արե լրան ան հոգորելուէնց :

Զի գիտացուք և զայլ ստորագելիս այ՝ զծանու-
 ցեալս անուամբ հոգորելուիէնց, (՚ի կիր առեալ ըզ-
 ձայնդ perfectio քան զոր բացայայտագոյն չունի լե-
 ջուն լատինացի.) յոյնդ τελειότης ստորագի զայ՝
 Եզրակացուցանի, ամ կատարելուիք արարածական
 բնութեանց կամ սկզբնաւորք են, կամ անսկզբնա-
 ւորք, եթէ անսկզբնաւորք՝ ուրեմն այ են, իսկ եթէ
 սկզբնաւորք՝ հարկիւ անտուստ սկսանին յորուստ և
 ինքեանք: Եւ զի՝ յոչնչէ ոչ ինչ յեղերցս
 եղև, հեռեմ զի կատարելուիք երևեալ ՚ի պատ-
 ճառելիս եղեն նախ ՚ի պատճառն առաջին, որով և
 զայս կատարելագործեաց նա: Ուստի հարկ է խոս-

տովանիլ թէ ամ կատարելուիք էին նախ ՚ի նախկին պատճառուն : Բարձեալ անհար էր նախկին պատճառին կապիլ յապայս յիւրոց կատարելուեց, զի որ յախտենականն է՝ զայլոց էակաց կախումն չունի, կրէ ոչ ինչ ՚ի նոցանէ, և ոչ ինքն յինքեանէ : Քանզի իւրաքանչիւր բնուի զիւրն սիրէ զկատարելութիւն :

§ 5. Անսահմանորէն :

Այս ամ կատարելուիք են յամ անսահմանորէն, զի ստորագելիք յայն սակա հունաւորին, որ կամ պատճառն ուստի յառաջ գան այնքան և ոչ յաւէտ հաշորդէ, և կամ ենթակայն այնքան և ոչ յաւէտ քան զնոյն տանի. այլ ամ չիք է՝ որ հաշորդէ ինչ զիւր, և ոչ նայն կրէ ինչ յայլմէ. գոլով՝ ոնգ և սասցաք՝ ինքնաբուն էակ հարկաւոր :

§ 6. Ե յաւիտենական, հզօր, էմաստան և բարի :

Մինչ հաւանականադոյն թուի կատարեալ ասել զկենդանիս քան զանկենդանս, զներգործականս՝ ք զաններգործոնս, զստունս՝ քան զանասունս, զբարիս՝ քան զչարս. հետևի թէ այս ամ ստորագուիք ոնգ և ասացաքս իսկ՝ պատկանին ամ անսահման է զանակաւ : Ասան որոյ նա է անհուն կենդանի, որ և յախտենական, ամենակարող, ամենազօր և ամենակին աննիսող և անսպառ բարութիւն :

§ 7. Ե պատճառ ամի :

Առդ՝ եթէ էակք յայ առին զսկիզբն էութեան իւրեանց՝ յայտ իսկ է ՚ի վերոյ գրելոցդ : Եզրակացոցանի. ին ինքեան և հարկաւոր էակն է միակ, իսկ այլք ամ սկսան յայլմէ էակէ՝ զխնաբաժանելոյ ՚ի յինքեանց : Այս սկզբնաւոր էակք թէ անմիջապէս յինքեանս, և թէ միջնորդաւ պատճառաց իւրեանց,

սկսան յանսկզբնէն յնայ . որ ոչ թէ բանին միայն այլ
 և զգայուէ անգամ երևի . քաջածանօթ : Ջի թէ ա-
 չալուրջ հայեցողութի զնին կայցէ որ սքանչելա-
 յարմար շինուածոյ մարդկային մարմնոյ , ներքնոյն
 ասեմ և արտաքնոյն . և տեսանիցէ թէ զհարդ մա-
 սունքնն և մասանց մասունք առանց իրիքնախահո-
 գուէց ծնողաց և առանձին ջանից զպատշաճեալն իւ-
 բեանց գործ , և սյն սյնքան անթերի վայելչութի
 արուեստին , մինչ և քաջագիտացն յիմաստնոց և բը-
 նազնաց հաշիւ թէ զարմանալ կարել , ոչ խկոյն մա-
 կաբերիցէ թէ արարիչ բնուէս է արդարև գերա-
 գոյն իմն իմացականուի : Ջորմէ տէս ինձ ¹⁰ զԳալի-
 անոս , մանաւանդ ՚ի մանր քննել անդ նն զպիտանու-
 թիւն տեսանելեաց և շօշափելեաց : Ջնոյն ասելի
 է նաև զմարմնոց անբան անասնոց , զի ոչ եթէ ՚ի
 արեւրական ինչ զօրուէ յարմարեալ և պատշաճեալ
 են առ թահմանաւոր իմն վախճան , այլ յիմացա-
 կան զօրութենէն Աստուծոյ : Եւ սյն ոչ թէ մի-
 սյն կենդանեաց այլ և բուսոց և տնկոց է միանգա-
 մայն . ոնք ՚ի փիլիսոփայից անտի ստուգիւ փորձեալ
 քննեցաւ : Իմաստնօրէն ճառէ զամանէ ¹¹ Ստրաբոն ՚ի
 դրուէ ջուրց , որոյ զբնուի խուզեալ միջին իմն դա-
 սէ չէ օդ և չէ հող , վնյ և պարտ էր ասէ զմիջին նն
 ունիլ գտեղին : Իսկ թէ չէ էր սյթմ գլխովին ՚ի հող
 զանգեալ իառնի յայտ է զի վն բեղմնաւորութի երկ-
 րի և առողջութի կենաց մարդկան : Այլ վախճանաւ
 գործել յատուկէ միայն իմացական բնուէ : Գարձել
 անհատք ոչ յօգուա իւրեանց և եթ այլ համօրէն
 տիեզերաց կարգեցան . օրինակ իմն ¹² ջուրդ . որ
 զսեպհական ընթացս իւր ՚ի վեր կոյս շրջէ ներհակ
 բնութեան իւրոյ , ոնք զի մի դատարկութն որ անդ
 (՚ի հէջ երէնէ և երէրէ) անջրպետութի ինչ լիցի միածա-

ւալ կազմութեան տիեզերիս , այնպէս արարչագործելոյ որ հասնապագորդեան կապակցութիւն մասանցն չեմիւնանա կայուն հաստատուն կայցեր : Բայց այս չհանուր բարի ոչ կարէր վախճանաւ բերիլ , և ոչ իսկ զօրութիւնն պատուաստեալ յարարածս ինքնուրոյն գիմեր ի նոյն եթէ ոչ մշանաւ ինտցական էակին , որում հպատակ կան համօրէն եղանուիք : Քանք նաև յանբան կենդանեաց այնպիսի իմն կանոնաւոր կոպարաւ վարին ՚ի գործս իւրեանց՝ մինչ երևիլ նոցին ամ մասաբ գործ ամենիմաստ ճարտարապետին Յի . և այն՝ յաւէտ ՚ի միջիւնս և ՚ի մեղուս տեսանի , որ նոսի քան զփորձ առնուլ զառարկայից , ՚ի վստակարացն խորշին , և լուսաց զհետ երթան : Բայց զօրութիւն գիւտի և դատի չիք առ նն , զի մշտ միօրինակ գործեն . և զոր գիւրիչ գժուարութեցն է՝ ոչ ինդրեն : Իսկ զոր ունին՝ առնուն յարտաքին պատճառէ , կամ ՚ի վախճան վարել և կամ տպաւորել ՚ի նն զիւր ներգործութիւնն : Եւ այն՝ չէ՛ այլ՝ քան զոր կոչի ՚ի մէնջ պատճառ առաջին , կամ ամ : Եւս և համաստեղութիւն երկնից , և որ իշխան նց արեգակն և լուսին , կատարեն զշրջան իւրեանց այնպս յարմար և քաջագէտ երկրի բեղմնաւորութե , և բարեխառնութե նոց կենդանեաց՝ մինչ ներդաշնակաւորագոյն քան զնոյն չնձել ումք զմտաւ : Զի թէպէտ հեշտին ևս էր նոցին հաւատարագիծ շրջան , սակայն տակաւին մոլորապատունս և խոտորաշրջունս տեսանեմք զնն ո՞վ ՚ի իւրաքանչիւր ծագաց երկրի պատեհ գիպեցուցեն զշահեկան զիւրեանց դարմանս : Դարձեալ ո՞վ Յի պէտս կենդանեաց՝ այնպս և կենդանիք ՚ի պէտս մարդկան արարան , յորոց և զդաժանագոյնանս անգամ իւրով բանականութի ՚ի Տրազանդութիւն նուաճել զօրէ : Աստուտ յաղթահարեալ՝ Ստոյի-

կեանց՝ զ՞նչ վն մարդկան արարած աւանդեցին : Քայց զի անմարթ էր մարդոյ ածել ՚ի Տրադանդուի իւրնա և զերկնային մարմնս , և նոցին ը ինքեանց դիմել ՚ի նոյն անհաւատալի , մնայ ուրեմն՝ թէ է անօպետական խնացուի ինչ , որ ազդէ ամենազարդ լուսաւորաց Տաղորդել մարդկան այսչափ ՚ի խոնարհ քան զինքեանս երոց զմշանջնատե իւրեանց արտօնութիւնս :

Եւ այս՝ ոչ է օտար ոք քան նոյն աստեղաց և տիեզերիս արարիչ : ¹⁵ Արտակեդրոն և մակաշրջան Տրոլ աստեղաց յանդիման կացուցանեն ոչ զկարողութիւն նիւթոյ՝ այլ զկարգ ազատ գործողի հաւաստեալ նոցին կիսոյ յայս՝ և կիսոյ յայն կողմն երկնից դրուք , և ծովու և ցամաքի այսչափ դերահաւասար տարազու :

Այս յաւէտ և նուազ զետեղմունք աստեղց յայս և յայն կոյս հաստատութեան , այս ամենակատար ձև երկրի՝ բոլորակ , և անփոփումն իւրաքանչիւր մասանց նն իբրև ՚ի ծոց երկնից սքանչելի յարմարուք յայտ յանդիման քարոզեն ոչ ՚ի բնուն բերմանէ պատահարաց լեալ՝ այլ ՚ի բնազանց խնցմանէ յարմարեալ և կարգեալս :

Զի ո՞վ այնքան ապուշ , որ ՚ի զառանցիկ բերմանէ պատահարաց ակնկալցի տեսանել զայսչափ անվրէպ գործս կատարելութեանց . դիւրահաւան լինելով , ո՞պ թէ կոտորակաց ատաղձից և քարանց իւրովին անձեուն բոլորիլ ՚ի տուն , կամ ՚ի թղթոց պատահաբար ընկելոց ՚ի բաց յառնել քերթածից . զի և նա՝ ¹⁶ որ ետես զթուանշանըս դրոշմեալս յեզերս ծովուն , գիտելով թէ ՚ի սոսկ պատահմանց չէր Տար գուլ այնպի իրիք , իսկոյն յուշառ զմարդոյն նախաժամանելոյ անդր՝ տեսանել նըշան : Նա և եթէ ազգ մարդկան ոչ էր յաւիտենից , այլ ՚ի ժամանակի ընկալաւ զսկիզբն իւր , ո՞պ ՚ի բազում գլխոց՝ նոյնպս և յօրըստօրէական կատարելուէ

¹⁷ արուեստից , անբնակ վայրաց յետոյ ՚ի շէն եկեղոց Կ
 և ՚ի բարբառոյ անտի նորագիւտ կղզեաց գլխովին
 ածանցեղոց ՚ի մերձակայ ցամաքացն՝ անշուշտ ստուգի :
 Էին նաև հանրական ծխանի ինչ առ աղգս աղգս ,
 զորս ոչ այնքան բնաբոյս աղղեցուէ , որքան վաղե-
 մի և ուրեք ուրեք ՚ի չարուէ կամ ՚ի չուառուէ մտաց
 խրամատել աւանդուէց պնրտ է ընծայել , ոպիք է-
 ին առ հինսն զոհք մովսիսական օրինաց , և ՚ի նորս
 ամօթ ՚ի ցանկութիւնս Աստղկան , խորհուրդ հար-
 սանեաց , և յաղգապղծութենէն փախուսա :

§ 8, Չէ՛ պարճառ չարեաց .

Չէ՛ պարտ քստմնիլ յորոց միանգամ ասացաքն Կ
 տեսեալ թէ անհամար չարիք գան և գնան յճի .
 զի ելք սոցին չեն յայ , որ՝ ոպ ՚ի վեր անդր ցու-
 ցաք , է ամենակատար բարի : Զի յորժամ ասեմք
 զնմանէ լինիլ պատճառ ամի՛ իսկոյն ՚ի վր բերեմք
 այնց՝ որ իրօք են էակք : Եւ զինչ արդեօք արգելու
 և որոց են , լինել հետեանպս պատճառ դիպուածոց
 իմիք , այնպիսեաց՝ ոպի և գործքն են : Աճ ստեղծ
 զմարդ և զհոգիս վերինս անձնիշխանն ձրիք , և այն
 անձնիշխան և աշատակամ ձրիք չի ինքեանց չար չեն ,
 այլ չարի պատճառ ¹⁸ լինել կարեն : Արդ՝ այսպի չար-
 րեաց՝ որ և բարոյական մեղաց դնել զամ ՚ի պատ-
 ճառ՝ անօրէնուի է . բայց կան ինչ ինչ որ այլաբա-
 նօրէն առեալ չարիք անուանին , որգոն , հեծուիք ,
 վիշտ և տառապանք առաքեալ յայ ՚ի վր մարդ-
 կան . իմն ¹⁹ կամ յուղղուի վարուց՝ և կամ ՚ի պատիժ
 պատուհաս յանցանաց նոցին . յորս ոչ ինչ տեսանի
 հակառակ անծային բարութեանն , այլ յաւէտ՝ բա-
 րի . զի ՚ի նմա չիք որ չէ դէմ բարերարութեանն զի-
 նիցի . իսկ այսոքիկ որ յառաջ գան , բղխին ՚ի բա-

րերար խնամոց նորուն իբրև զդեղ փրկարար թէ և գծուարատար անողջ քմաց՝ ՚ի քաջահմուտ բժշկէ :

§ 9. Ընդդէմ էր՝ոց սիւզմանց .

Հերքին աստ առ ճանտարհայն և կարծիք մուրրուն նոցին , որք զնեն²⁰ զերկուս ներդործական սկզբունս , զմին բարի՝ և զմիւսն չար : Նախ՝ զի յերկուց գիմամարտելոց չէ միմեանս ծագի ապականուի քան թէ բարեկարգ հաստատուի : Եւ եկի՞ անաւտ իմն է գոլ միոյն յինքնագոյից ՚ի բնուստ բարի և միւսոյն չար : Զի չար՝ պակասութիւն իմն է անենթակայ չը ինքեան , և ենթակայացեալ յայլում . Ուր չէ հակառակն և գոն իսկ էակ՝ է բարի :

§ 10. Այլ նախախնովի Վս .

Աստուածեղէն տեսչութիւն խնամելոյ տիեզերաց այս է ցոյց , զի ոչ միայն²¹ մարդ խոհուն մտք զարդարեալ այլ և թռչունք և անասունք առ հանուր՝ որոց գործէ զգայուի փոխանակ մտաց՝ խնամ տանին ծննդոց իւրեանց : Ապաքէն կատարելուիս այս՝ չը որում նշոյլ ամենառատ խնամոցն նոյ , չէ՞ պարտ ՚ի բնոց բառնալ ՚ի նմէ : Բարձեալ՝ գոլով նր՝ ամենխմաստ , ամենահայեաց և ամենազոր , չկարէ չտեսանել զորկանս , կամ չխմանալ զգալիս՝ և խնամել զնս : Սոցին զհետ գան և ասացեալքս ՚ի նախոյսդ յազագս շարժման էից ներհակ բնութեան իւրեանց՝ վախճանաւ հանրական օգտի :

§ 11. Եւ էնկալունէայդ .

²² Մոլորին որք տան երկնային մարմնոց միայն զնախախնամութիւնս զայս : Զի ՚ի բանից աստի ցարդ ՚ի միջ բերելոց միանգամայն և ՚ի հոլովմանէ աստեղաց , որ չը խոստովանուի երեւելի իմաստնոց և ցուցման փորձոյն՝ կարգեցան ՚ի բարիս մարդկան՝ տարա-

ծէ զուժգնութիւն իւր գրեթէ առ ամ արարածա-
կան բնուիս : Եւ կարի իսկ քաջ . զի պէտտ առաւե-
լագոյն խնամոց ն՛ք վասն որոց այլք արարան՝ ունին ,
քան նոքա՝ որք ՚ի սպաս նոցին և եթ կարգեցանն :

Եւ անկապ .

Յանճարինս մոլորին և որ զՏանուրս ՚ի նմէ խնա-
մեալս ասէն , և ²³ զմասնուորս՝ ոչ . զի եթէ զան-
Տատս անծան յայ դնեն , ապա նմին և զինքն . քզի
գիտուի չէ անՏուն , եթէ չՏասանիցի և ցանՏատս :
Արդ՝ եթէ այ է գիտել զամ , չէ էր՝ ոչ ապա և նա-
խախնամել : Զի անՏատք , չորում անՏատք՝ կար-
գեցան առ յատուկ իմն՝ այս է՝ առ Տանուր կամ առ
մասնաւոր վախճան : Նա՝ տեսակք էից , զորոց ամ
մշտնընենալ նոքին իսկ Տակառակորդք խոստովա-
նին , ոչ ենթակայանան՝ եթէ ոչ յանՏատս իւր-
եանց : Նմին իրի՝ եթէ անՏատք յապականութիւն
իջին անտես եղեալ յաստուածեղէն խնամոց՝ պարտ
էր ուրեմն և տեսակացն ²⁴ սպսկանիլ :

§ 12. Ի պահպանութիւն Ռաբաւորութեց .

Զփաստ ամային նախախնամութեան շուրջ ըզ-
պահպանութե Տասարախապետական իշխանութեան
ոչ թեթեւ ինչ վարկան իմաստասէրք և վիպասանք :
Նախ՝ ընդ Տանրապէս , զի որ ինչ միանգամ իշխողու-
թեան և Տաղանդուէ կարգ և կանոն ՚ի ներքս մու-
ծան , նոքին և ամբողջ կացին մնացին . եկը՝ մաս-
նաւորապէս . զի չէ երկար տեղուէ մշտնընաւորե-
ցին օրէնք միահեծան թագաւորութեանց չէ դարս
դարս , որդոն Ասորեստանեայն , Եգիպտոսին , Հը-
ռովմայեցւոցն , և աղնուպետութեանն Աէնետ-
կեցւոց : Ինչ ինձ աստ թէ Տանճար մարդկան զօ-

րէր ինչ ինչ ՚ի սոսին , սակայն և այնպէս՝ եթէ իրաւաւք քննեսցի խուժան խառնիճաղանճ և չարասէր ժողովրդեանն , վնասարար առթից դէպս , և բազմավրդով ել և էջս մշտափոփոխ բնաւորութեանց , անհարին լինէր արդեօք տեւել թագաւորուեց ցայսքան յաւիտեանս առանց մասնաւոր խնամոց անտի անձպետական զօրութեանն : Եւ այս հաստատի մա նաւանդ՝ զի ուրանօր կամ եղև նմա փոխել զտէրուխս զորս առ ՚ի ձեռս իւր իբրև գործիս նախասահմանեյս յայն վախճան , տէս դու ինձ զԱլիբոս , զԱղէքսանդր , զԱլեսար դիկտատոր , ²⁵ զԱլինկի առ Թաթարս և ²⁶ զՄաքաա առ Ճենս գլխովին անյոյս էին ՚ի ճարտարմտուէ հարից մարդկան , և անցին չէ չափ ցանկուե իւրեանց առաւել քան զոր բերէր նոցա սեպհականեալն վիճակաց մարդկան բիւրաշրջան փոփոխութիւն : Այս իրաց չէ միմեանս հաղորդուե , և ներքին մղումն նոցա առ վախճան սահմանաւոր , յայտնի նշան լինին նախասահման տեսչութեանն նյ : Ի քուէս երբեմն պատահի վիճակ նպաստաւոր , բայց եթէ կրկնեսցի նոյն հարիւրիցս և անդր՝ ո՛չ ոք իցէ որ ո՛չն մակաբերիցէ զնոսին յարուեստինն ճարտարութենէ յառաջ եկեալս :

§ 13. Եւ յոգոնիէէաց

Չամենատոյգ նախախնամութեանն նյ զհաւատտիս ընձեռեն մեզ սքանչելիք և կանխատեսութիւնք յաճախեալ առ պատմաբանս : Եւ թէպէտ այս աղգպատմուեց ը մեծի մասին զառասպելաց դատի ունիլ զտեղի , սակայն զայնս՝ որ ստացան իւրեանց վկայս հաւատարիմս և համայաւիտեանս , որոց ո՛չ ընտրութիւն չէ կեղծեօք ել , և ո՛չ իսկ հաւատարմուե ՚ի դատ աճաւ՝ չէ օրէն ժխտել չէ ՚ի սպառ անկարե-

լիս : Ասան զի եթէ ամենակարող է Թէ , չէ էր[՞] ապա զոր գիտէն չկարիցէ ցուցանել արտաքս , և զոր կամին կատարել նա և արտաքոյ կարգի հասարակաց բնութեան , որ ՚ի նմէ արարան և նորա հրամանին . հաղանդ կան : Պնդիցէ[՞] ոք . թէ այսպի զօրուէք ելանեն նաև յայլոց իմացական արարածոց՝ որ ՚ի խոնարհ քան զիս : Հաւանիմ , բայց առարկութիւնս բանայ մեզ փաստ զօրաւոր հաւատալ , թէ կարէր Թէ հեշտի ևս հրաշագործել զնն . զի զոր գործեն ստորին իմացական արարածք , գործեն՝ կամ յայ ՚ի նոյն վարեալ ոպ զգործիս , և կամ գերադոյն իմաստութ՛ նորա թուլատրեալ յայն հրաշս : Ոպ և ՚ի բարեկարգ թագաւորուիս ոչ ոք արտաքոյ հասարակաց օրինաց գործել զօրէ ինչ , բայց եթէ հրամանաւ ընդհանուր օրէնադրին :

§ 14. Եւ այս մանաւանդ ՚ի Քիզ հրէեց

Ջարմանագործուէք հրաշից թէ և կասկածելի թուիցին ՚ի վկայուէ արտաքին պատմաց , այլ յօրինաց անտի եբրայականաց՝ անշուշտ հաւատսին : որ ՚ի սկզբանէ և այսր թէպէտ և անմասն ՚ի մարդկային ինչանոց , և ծաղու և արհամարհանաց եղեալնշաւակ գոգ դու չէ համօրէն ծագս[՞] թի , ²⁷ տեւաց մինչ ցարդանդրդուօրէն , այն ինչ այլ Թմ պաշտամունք բնց ՚ի քրիստոնէականէն , որ է իբր փրկանուէր պսակ մոսիսական օրինաց , էր զի բարձան ՚ի բառնիլ իշխանական բռնութեց՝ օրինակ քեզ կռապաշտութիւնն . և էր՝ զի թիկնտութ՛ սրոյ յարատեւցին ցմեր դար , ոպի է մահմետականութի : Խնդրի թէ զիւրդ օրէնքն այնքան ՚ի խոր շառաւիղեցին զարմատս իւրեանց ՚ի սիրտս եբրայական գրոհին , մինչ չմարթել ումք ՚ի բնց կորդել զնն : Պատասխանեմ

զի արդիս հրէայք անլէհատ աւանդութ ընկալան զպատմութն սքանչելեաց ՚ի հարանց անտի իւրեանց . և հարքնոցա ՚ի հարանց իւրեանց շարունակաբար , մինչև հասանիլ առ նոսա որք կեցին առ ժամանակաւն մովսիսի և յեսուայ , որ սոք յայլ տեղիս նոյնպն և ՚ի մասնաւորի յերևն իւրեանց յեգ իպտոսէ , ի չուս , և ՚ի մուտս քանանու սկանատես եղէն և վկայ մեծամեծ սքանչելեացն նյ : Գարձեալ մւմ ոչ դժուարահաւան թուի աղգի սյսչտի խտտապարանոցի սրաիւք յանձին բերել օրէնս լիս սյս քան ծանու ծիսօք և արարողութեամբք , կամ արանց այնոցիկ խոհականաց ՚ի բազմատեսակ կրօնից անտի՝ զորս եգիտ հար մարդկան՝ ընտրել իւրեանց միայն զօրէնս թլպատուէ , որ նտի՝ զի²⁸ առանց ցաւագին վշտաց չէր հնար պահել , և երկրորդ՝ զի յամօտարոտի աղգաց²⁹ հանապաղ լէ կատակս ելանէր : և որ մեծն է , չունէր որով հաւան ցուցանէր զինքն արտաքոյ բացարձակ պատուիրանին նյ :

§ 15. ՚ի հուսաբարձութեան և ՚ի նախնութեան մոլորոտ

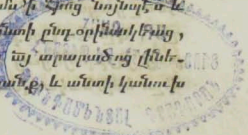
Տառիցն մովսիսի՝ յոր արձանագրին սքանչելեքս , ընծայի աներկեւան հաւանութն ոչ յայն սակս և եթ զի յայտնութն նյ եղաւ իշխան և առաջնորդ ժողովրդեան , և կամ անընդհատ տեւաց առ եբրայեցիս համբաւ գավեստից նորուն , սյլ և յաէտ յայն սակս , զի սոք քաջ տեսանի , նա զիւր փառս ոչ խնդրեաց , և ոչ կնքեաց իւր զշահ անձին նպատակ , զի և զմեղս իւր՝ զոր լէ վարագուրաւ պատրուակել կարէր՝ գրեաց . և զպատիւ թագաւորութեան և քահանայութեան սյլոց որոշեաց , զիւր միայն դժառանգութիւնն ամփոփելով ՚ի ցեղն զեւայ : Արք լւ բաւականին ցուցանեն թէ չէր նմ հաճ պատրանօք վարիլ

ի գրուածս իւր, կամ նկարել զբանս բաղմերանգ խեշերանձք և շողմոզ հրապուրանօք, որ սովոր են քաղել հաւատս առասպելաց, այլ միայն պարզ և մեկին բանիւք ող և հարկ իրացն պահանջէր: Եկդ անտարակոյս նախկնուէ մովսիսական օրինաց՝ որում ոչ երբէք հաւասարիլ կարացին արտաքին յիշատակարանք՝ այս է ցոյց զի և յոյնք՝ յորոց առ ամ ազինս ծաւալեցաւ գիտութիւն՝³⁰ զնշանագիրս իւրենց յօտարաց խոստովանին. քչի որ ՚ի նոսա տառք են, զկարգ՝ զանուն և զձև, ոչ այլոց հրագունից, քան զոր Ասորոց և Եբրայեցոց՝ ունին: Ող և վարեմի օրէնք³¹ Ատտիկայ՝ ուստի ապա և հռովմէականն, յօրինաց սատի մովսիսի առին զսկիզբն իւրեանց:

§ 16. Եւ յարգութեաց.

195

Աերբերին առ սոսա և վկայութիւնք ոչ սահաւուց արտաքնոցն ՚ի հրէական օրինաց, որք քանջ զվարեմի աւանդութիւնս այնպէս ընկալեալ ՚ի մեջ ազգաց ցուցանեն՝ ող և նոյն Մովսէս ծառագրեաց: Զի զոր նա յաղագս սկզբնաւորութեան Ռիս թող, մի լը միօրէ տեսանին առ հին³² փիւնիկ պատմութանս, զորս ՚ի Սանքոնիաթոնէ՝ ծաղկաբաղ արարեալ պահեաց Փիլոն Բիբլիոն, և մասամբ՝³³ Հնդիկք և³⁴ Եգիպտացիք: Աստի և ՚ի գիրս Լինոսի³⁵ Եզիլոգոսի և բաղմաց Հելէն մատենագրաց յիշի վիճի ունայն նշանակեալ յոմանց ձուոյ հաւուց ձևացուք, և կենդանեաց՝ ապա և մարդոյն արարչութիւն լը պատկերի նայ, և կարգելոյնորա իշխանն ՚ի վերայ ամ արարածոց, զորս ող առ բաղումս ՚ի հոց նոյնպէս և առ³⁶ Ովիլիսոսի՝ որ ՚ի Յունաց անտի ընդ օրինակեաց, մարթիս տեսանել: Զբանիւն նայ արարածոց լինելուի³⁷ Եպիքարմոս, Պրատոնականք, և անտի կանուխ

նախնին այն սկզբնահայր ո՛չ այնց քերթ ուածոցն
 ասեմ, զորս արդէն յանուն նր՛ այլ այնց որ ՚ի հինսն
 անուանէին նուազք³⁸ Որփեսի . ո՛չ զի՛ Որփեսայ էին
 նոքին՝ այլ զի զաւանդեալսն ՚ի նմնէ՛ պարունակէին
 զկարծիս՝ յայտնիցուցանեն: Ձարեգակնէ՛ ո՛չ լեւոյս
 սկզբնածին , այլ ընդունարան լուսոյ . և δόχημα καὶ
 ὄχημα τῆς πυρὸς, շթեմարոն Էսմ՝ սոյլ հրոյ , ո՞պ նախնի քրիս-
 տոնեայք՝ նոյն և³⁹ Եմպիտոկլէս համարեցաւ: Ձտե-
 զին ՚ի վերոյ քան զաստեղս բնակարանն յայ՝⁴⁰ Արե-
 տոս և Վատուղոս . յորում և լոյս մշտնջենաւոր՝ Հո-
 մերոս: Ձնախայախտենականութիւնն յայ քան զէս՝
 լը որում անեղ, զամենագեղեցիկ վայելչութիւն Քի
 լը որում անեղէն արարած , և զխաւարի քան զլու-
 սոյն նախնութիւն ասեալ ՚ի հին գպրոցաց ուսոյց
 մեղ Թաղէս . զորոց զվերջինն նաև առ⁴¹ Որփեսայ և
 Եղիողոսի մարթ է գտանել: Եւ այս անտուտ յա-
 ւէտ՝ զի⁴² աղինք քաջապահք նախնի սովորութեանց
 միշտ գիշերօք չտփէին զժամանակս իւրեանց: Ձ ՚ի
 բնաղանց իմացականութենէ կանոնել էից՝ Անաք-
 սագորոս . զաստուածագործ արարչութիւն աս-
 տեղաց՝⁴³ Արետոս . զ ՚ի հոգւոյն յայ փչումն կենաց
 առ էս՝ յետ յունաց՝⁴⁴ Վիրգիլիոս: Ձ ՚ի հողոյ կաղ-
 մումն մարդոյն՝ Եղիադոս , Հոմերոս և Վալիմաքոս:
 Ձմիութենէ ամենամեծին յայ , և զգոլոյ նմին պատ-
 ճառ եղականացս աւանդեալ ՚ի միաձայն հաւանութի
 ամագգաց՝ պնդէր⁴⁵ Մաքսիմոս տիւրեան: Ձեթ
 նօրեայ արարչութեան յիշատակ ո՛չ միայն առ Յոյնս
 և Հռոմայեցիս սրբութեաւուն եթմերորդի պա-
 հեալ ցուցանեն մեզ⁴⁶ Յովսեպպոս⁴⁷ Փիլոն , Տիբո-
 ղոն , Աղեմէս Աղէքսանդրացի և Ղուկիան , այլ և
 բաց յԵբրայեցւոց անտի՛ Վեղտք և Հնդիկք , որք
 միշտ եթմնակալ թուեն զժամանակս իւրեանց ըստ

աւանդելոյ մեզ Փեղաստրոսի, Դիոնիսի Կաստիոսի, Եուստիանոսի վկայի և նախնի յիշատակարանաց : Զպարզութիւն կենաց և զմերկամարմին կենցաղավարութիւն առաջնոց յիշեցուցանեն մեզ ⁴⁸ Եգիպտացիք, ուստի ել և ոսկին դար քերթողաց հռչակեալ նաև առ Հնդկաստանեայս ը գրելոյն Ստրաբոնի : Զանցս ⁴⁹ Ադամայ, Եւայի, դրախտին և օձին տևեալ ՚ի մեջ հնդիկ կռապաշտից մինչ զիւրն դար ակնարկէր Բայմոնիդէս, զնոյն է տեսանել և առ Փեկուացիս և բնակիչս Փիլիպպեան կղզեաց գաղթելոց ՚ի նոցին իսկ Հնդկաստանեայց : Առ Բրամանս մնայ տակաւին անուն Ադամայ, և առ Սիամացիս յարարչուէ և այսր թուին ամք վեց հազար, որ զստոյգ զմերոյս ժամանակագրուէ հաստատեն զկարգ : իսկ զկենաց մարդկան յառաջին դարու երկարել ցհազար ամ, Բերոսոս ՚ի քաղդէացեաց պատմութենէն, Մանէթ՝ յեգիպտականէն, Երոմոս ՚ի Փիւնիկեցեաց, Հեկատիոս, Ելլենիկոս ՚ի յունականէն, և ՚ի քերթողաց անտի Եգիպտոս միաբան աւանդեցին : Ար և ոչ իսպառ անաւօտ ինձ երևի, որովհետև պատմաբանք գրէթէ ամ ազգաց և յականէ՝ ⁵⁰ Պաւսանիաս և Փիղոստրատոս ՚ի յունաց, և Պլինիոս ՚ի հռովմայեցեաց անտի՝ անվթար վիպագրին, թէ մարմինք մարդկան որ գտան յետոյ ՚ի բանիլ գերեզմանացն վիթխարիք ևս էին քան զայժմու մարդկան : Համաձայն բազմաց Հելլեն հեղինակաց յառաջ բերէ ⁵¹ Ատուղոս և զայս թէ՛ նախ քան անհուն մեղաց մարդկան հրաժարեցուցանելն զանձ և զհոգիս սպասաւորս նորին՝ ստէպկանիսէր առ նոսա անձային յայանութիւն : Իսկ ըզկենաց յաղթահասակ և վիթխարի սկայից՝ զորոց գրեաց Մովսէս, ընթեռնանին ինչ ինչ նաև առ

պատմաբանս յունաց և լատինացեոց : Եւ որ յաղագս ջրհեղեղին բանք՝ երևին գրեթէ ՚ի մատենագրութիւնս նամադագաց , նաև որոց հարուստ ժամանակաւ անձան ՚ի մէնջ մնացին , մինչ դար հարանց մերոց գտեալ ած զնոսս ՚ի մեր տեսութիւն : որք թերևս այսր պատճառի աղագաւ կոչեցան ՚ի ⁵² Աարրոնէ՛ անյայտիցն ամանակք : Իսկ զորս յաղատուէ՛ քերթողաց բազմերանգեալս տեսանեմք ՚ի առասպելապատումն ստեղծաբանուեց , զնոյն համաձայն մովսիսի աւանդեն մեզ նախնի վիպասանք ⁵³ Բերոսոս ՚ի քաղէեացեոց և Աբխազենոս յԱսորեոց , որք և զարձակումն աղանոյն . ՚ի որս և Պլուտարք ՚ի յունաց : ⁵⁴ Ղուկիան ՚ի Հերապոլիս քաղաքի Ասորեոց տեսեալ ասէ զհին անցս տապանին , և փրկելոյ նովաւ ոչ միայն ընտրելոց ոմանց մարդկան՝ այլ և աղգի աղգի անանոց և կենդանեաց . որ երևէր նաև ՚ի գիրս ⁵⁵ Մողոնի և Նիկողոսի դամասկացոյ : Իսկ անուն տապանին և վէպք ելիցն Դևեկալիոնի բացերև ծանօթութեմ գտանին առ Ապողոլոորոսի , և ող Սպանիացիք ցուցանեն ճշդիւ՝ ևս և ՚ի կողմանս Ամերիկոյ ՚ի Վուպայ , ՚ի Մեկկովանայ և ՚ի Նիգարակ յաժին յիշատակուիք փրկութեն կենդանեաց և արձակման աղանուոյն և ազոաւուն . և ջրհեղեղին ևս յայնմ մասին , որ կոչի այժմ Ամրոց ոսկեղէն : Այլ թէ զոր մասն Տի կալան մարդիկ ՚ի բնակութիւն իւրեանց , ասեմ , թէ ՚ի Պլինիոսէ յուպէ յիշի լեալ նախ քան զհեղեղն : Եւ տեղին՝ ուր հանգեաւ տապանն յետ ջուրց հեղեղաց ՚ի սարս լերանցն ⁵⁶ Աորդուաց՝ ՚ի յաւիտենից և այսր անըհատ աւանդութիւն Հայոց յայտ յանդիման ցուցանէ : ⁵⁷ Յաբէթ հայր Եւրոպացեոց՝ որ և Իոն ող առ յապայս արտասանէին , ըստ Յունաց՝ Յաւան , և ՚ի Ափրիկեցոց՝ Ամմոն , նոյն-

արքա և անուանք այլ և այլ արդգաց և վայրաց, համանման գտանին գրելեացն Մովսիսի ըստ հաւատարիմ կարծեացն⁵⁸ Յովսեփայ և այլոց բաղմոց: Եւ ո՞րի բանաստեղծից արդեօք ոչ յիշատակէ ըզյանդուզն ձեռնիրիցութիւն մարդկան ՚ի փորձ⁵⁹ վերելից երկնից: Ջանցս հրայրեաց⁶⁰ տօչորմանն Սողոմայ առ Դիողորոսի Սիկիլացւոյ, Ստրաբոնի, Տակիտոսի, և Սողեմայ: Ջի⁶¹ վաղնջուց ընկալեալ օրէնս թլպատութեան առ Երողոստոսի, Դիողորոսի, Ստրաբոնի, և Փիլոնի Բիբլիոսի մարթ տեսանել: Ջնոյն հաստատեն այժմ և աղինք սերեալք յերանացն Աբրահամու, ոչ միայն Հրէայք, այլ և Եդովմեացիք, Իսմայելացիք, և այլք: Պատմութիւն Աբրահամու Իսահակայ և Բակոբայ համաձայն գնայր ՚ի հրումն առ փիլոնի Բիբլիոսի առելոյն ՚ի Սանքոնիաթոնէ, առ⁶² Բերոսոսի⁶³ Հեկատիոսի, Դամասկացւոյ, Արտափանոսի, Եւպարիմոսի, Դեմետրեայ, և մասամբ՝ ՚ի հին քերթածս Որփեսի, յորոց մնան տակաւին հաւաքածոյք ինչ առ⁶⁴ Յուստիանոսի առեալ ՚ի Տրոգեանն Պոմպէտէ Եւ առ ամենեսին սոսա գրութէ յար և նման են բանք՝ որ յաղագս Մովսիսի նձսյին ասենագրին: քանզի ճարտար իմն բանահիւստութեամբ նկարադրեն մեզ⁶⁵ քերթածք Որփեսի զի ջրոց վերբերումն նորին, և զտալ նմա յայ գերկուս տախտակս պատշառացն, առ որ տէս ինձ և զՊողիմոն: Նա՛ զպատահարս ելիցն յեգիպտոսէ՝ Մանեթոն, Լիւսինաբոս և Քերիմոն: Դարձեալ՝ անաւօտ իմն թուի արանց իսհականաց և այս, թէ Մովսէս՝ որ չօխերիմս ունէր իւր ոչ միայն զեգիպտացիս, այլ և զբաղումս ՚ի մերձակայ աղգացն, զեդովմեացիս, զԱբրացիս և զՓիլոնիկեցիս, համարձակէր գրել արդեօք

զայնպսիս յաղագս սկզբնաւորութեան Յի և արարչութեան էիցս , որ ոչ միայն պարտասիր ՚ի Տին մատենագրութեանց՝ այլ և գլխովին չէ հակառակն ընթանայր ամ վաղեմի և հաստատուն աւանդուեց : Եւ կամ զվասն իւրումն ժամանակին , որ ՚ի բազմաց անտի ժամանակակից գրենոյ չէ կատակս ելանէր : Յիշատակեն զսմանէ՝ ⁶⁶ Դիողորոս Սիկիլացի , Ստրաբոն , Պլինիոս , Տակիտոս , և յեա նոցա Դիողորոս Ղոնկինոս ՚ի բանն յաղագս ճարտար ասութեան : Ջյանեսէ և զՅամբլեսէ հակառակողացն Մովսիսի յեգիպտոսցւոց Յին , յետ Թալմուդականաց՝ Պլինիոս և Ապոլինոս : Եւ զօրինացն տուելոց նովառոպ այլք , նոյնպս և ⁶⁷ Պիթագորեանք : Ստրաբոն , և ՚ի Տրոգոնէ առեալ Յուստիանոս՝ զարժանին յիշատակաց ՚ի մեջ առնուն վկայութիւնս վասն օրինաց և սրբութեանն Հրէից : Սմին իրի և զոր միանգամ բանք են զԵսուայ , և զոր յառաջուստ ներմուծեալ են ՚ի ներքս յը տանելոյ եբրայական պատմութեանց , չէ օրէն ՚ի գերեւ հասնել : Ջի որ հաւատս նուիրէ Մովսիսի , (զոր չիք հար ումք ժխտել առանց անձին նախատանաց ,) պնդոտ է ապս և ըստ ամի հաւատ ընծայել գերաբուն սքանչելեաց մատին ան արձանագրելոցն ՚ի նմանէ , որ է գլխաւոր նիւթ առաջիկայ բանիս մերոյ : Բայց ան ինձ աստանօր նաև զղարմանագործութիւնս յեսնոց , այս է՝ Եղիային և այլոց իբրև անտարակոյս ճշմարտութիւնս , վասն զի չէ այն ժամանակս Հրէաստան առաւել քան զառաւելն ծանուցեալ գողով , և վնխտրութեան օրինաց նպատակ եղեալ չարախանձատելութեան մերձակայ ազանց , զիւրեան գերեւէին պատրանք՝ եթ փոխան ճշմարտունն ՚ի ներս բթեալ էին : Ջլի՛ պատմութի՛ն Յոնանու , որ եկաց ՚ի փոր

կիտին զերիս տիւս և զերիս գիշերս, ⁶⁸ Լիկափրոն և
 Էնէաս գաղացի, միայն թէ յանուն Հերքուլէսյ,
 որում զչն՝օրին ընծայել կամեցեալ անուն քարուն,
 զարարս յիշատակաց արժանիս ՚ի նա պատուաստէին
 թ գրելոյն Տակիտոսի : Եւ զինչ արդարև, բայց
 եթէ անպատիր հաւատարմութիւն պատմութեանն
 էր՝ որ միշտ ⁶⁹ զՅուլիանոս զոչ նուազ ոխերիմն ա-
 սեմ հրէականին քան քրիստոնէականին օրինաց,
 խոստովան լինիլ, թէ եղէն արդարև արք իծաշը-
 նորհք ՚ի մէջ Հրէից, և թէ՛ զոհքն Մովսիսի և
 Եղիայի երկնառաք հրով ծախեցան : Իսկ որ մեծն
 է առ բանիս հաստատուի, ոչ միայն ահագին ըս-
 պառնալիք ՚ի վր կային Հրէից որոց յանդուզն ժը-
 պրհութեամբ ձեռներէց լինէին կորզել յինքեանս
 զմարդարէութեանն, այլ և յողմք ՚ի թագաւորաց
 անտի՝ որոց մնրթ էր սովին ընդարձակել տարածել
 զփառս իւրեանց, ևս և բաղումք յիմաստուն և ՚ի
 հոյսկապ արանց, զոր օրինակ Եզր և այլք՝ չհա-
 մարձակեցան յինքեանս յանկուցանել զայն պատիւ,
 և ոչ իսկ լէ դարս ինչ նախ քան զքն վստահացաւ
 ոք ձեռն մխել ՚ի սոյն : Չէր Գար նաև այսքան
 բիւրաւոր բաղմութեան ժողովրդեան պարաւանդիլ
 ՚ի հաւատս մշտնջենսւորութեան յայտնի և զարմա-
 նագործն ⁷⁰ Ռաբիրայ, որ շողայր ՚ի լանջս քահա-
 նայապետին ցաւերումն տաճարին, եթէ չէր նոցա
 քննեալ զհաւաստիս նորուն ՚ի նախնեաց անտի :

§ 17. Եւ ՚ի Կանխատար-էց .

Համավախճան սմին և համաշօր ընթանայ փաստն
 ՚ի ցոյց իծեղէն տեսչութեան, որ ՚ի կանխակշիւ
 գուշակուեց ապագայն պատահարաց, միշտ առ եբ-
 րայականն ակնյանդիմանելոցն ասեմ ազգ : Որզան,

⁷¹անզաւակունն վերաշինողին Երիքովի, կործանունն սեղանոյն ⁷²Բեթելայ յարքայէ յովսիա անուն , իբրև երիւր հարիւր ամօք նախ քան զիրաց պատահումնն : Անուն և քաջ արարք կիւրոսի նախատես ստուգութեամբ ՚ի ⁷³յեսայեայ գուշակեցան : յԵրմեայ՝ անցք պաշարմանն երուսաղէմի ՚ի քաղդէացւոց : ՚ի ⁷⁴Դանիէլէ դարձ թագաւորունն յԱսորեստանեայց առ Մարս , առ պարս , և ՚ի նոցունց առ Աղէքսանդր մեծն անուանեալ մակեդոնացի , ում և բաժանանորդիլ որդւոցն Ղազոսի և Մելեկոսի , գէպք չարեացն հասանելեաց ժողովրդեանն իսրայելի , մանաւանդ յԱնախթուէ , այնքան ճշգրիտ՝ մինչ Պորփիրո՝ որ զառ իւրովն ժամանակաւ գտեալ հելէն մատենադրունիս չէ մարդարէսպատումն գրոց բաղդատէր՝ չզօրեաց ասել , բայց եթէ՝ զի գրածք Դանիէլի յետ պատահման իրացն իցեն հաւաքեալ : Որ և այնքան աղղէ , ո՞ղ թէ ուրաստ լիցն ոք զգիրս վերգլիսի , կամ զաւանդեալն ՚ի նմնէ սու Օգոստոսիւնեղեալկայսերաւ : Զի ո՞ղ յաղագս սորա առ հոովմայեցիս , նոյնպն և յաղագս նորա առ եբրայեցիս՝ չիք երկբայութիւն : Ա՛ծ ՚ի վն՝ նաև զազգի ազգի անվճեպ գուշակունն Մեկսիկոնացւոց և Փերուացւոց , որով նախատես եղեն յարձակման Սպանիացւոց յ՚Տն իւրեանց և թշուառութեն՝ զորս կրելոցն էին ՚ի նճնէ :

Եւ յայլ հասարակաց ,

Յարին առ սոսա նաև անթիւ երազանի . այնպէս անվթար իսկուք համապատշաճեալս ելիցն պատահարաց , և այնքան տարօտարս ՚ի մտաց երազողաց թէ յինքեանս և թէ ՚ի պատճառս իւրեանց , մինչ անմարթ է ազատ ՚ի նախատանաց անձին՝ ընծայել բը-

նական առթից : Զսոցին ստոյգ և անստերիւր
ապացոյց ունիմք յարժանաւօտ վկայից , զորս հա-
ւաքեալ⁷⁵ Տերտուղիանոսի գանձեաց ՚ի գիրս իւր յա-
ղազս հոգւոց : Իսկ⁷⁶ զհոգւոց ոչ միայն երևել մարդ-
կան , այլ և բաղում անգամ խօսել նոցա աւանդէն
պատմիչք որ գլխովին հեռի ճանաչէին ՚ի գիրահա-
ւանութեանց . չ որս և ակննատես վկայք մերոյս
գարու , որ ամօք բաղմօք կացին յճին ճէնաց , ՚ի
Մեքսիկան և յայլ տեղիս Ամերիկոյ : Չէ ինձ աստա-
նօր զանց առնել և զհասարակեալ զայնու փորձով
անմեղութեան մարդկան , որ փորձիւր անցուցանելով
մեղսապարտից չ մէջ հրաշէի խօփից , յաճախեալ
՚ի վէպս և յօրէնս Գերմանացւոց :

§ 18. Ընդ էր^o այժմ ստանէլէս ոչ .

Անշօր է առարկութիւնն եթէ պնդուցէ ոք , թէ
չ որում այսպի սքանչելիք և մարգարէութիւնք չե-
րևին ՚ի մերում ժամանակի , ապա և բնաւ ոչ : Քան-
զի շատ է ՚ի հաստատուի անձային նախախնամուէ
յառաջ բերել թէ եղեն երբեմն այնպիսիք . և
հաւանիլ ևս , զի որպէս անձամբն ստորհրդով
երբեմն ՚ի վար առ զնոսա՝ նոյնպէս և այժմ նովին
ամենխմաստ հանճարով իւրով ՚ի մարդկանէ զայն ե-
բարձ : Մանաւանդ զի՝ չէր իսկ պատշաճ օրինացն
տուելոց հանուրց՝ բնականաբար և անստուգութե
ապառնեաց միշտ անխորհուրդ յապաղել . բայց ե-
թէ՝ ուր դէպք իրացն պահանջէին . ո՞ր ժամանակն
այն , յոր երկրպագութիւն ճշմարտին անյամէն ուս-
տեք կուսէ անհետացեալ յանկեան ուրեք միայն
՚ի Հրէաստան տակաւէր . զոր և հարկ էր պատըս-
պարել յերեսաց համասփիւռ համատարած ամբա-
րըշտութեանց նորասքանչ և ատենահասնպատուք

Տրաշալեացն : Եւ կամ յայնժամ , յորում քրիստոնէականն հաւատ , (զորմէ մանու մանու հուա ընդ հուա) պահ գնէր ՚ի անէ սփռիլ տարածիլ ընդ ոլորտս տիեզերաց համօրէն :

§ 19. Եւ վասն Բաղճանալոյ տե՛րուո՛ւնց .

Երկուանան ոմանք զանձային նախախնամութենէն զայսքան անթիւ չարիս յառաջ եկեալս տեսանելով , որով իբր հեղեղաւ օ գլխովին յապականութիւն սուզեալ տատանի . զորս և գործ յառաջ նախնամութեանն վարկուցեալ հակառակորդաց պնդեն թէ գոյ Տար խափանելոյ կամ ընդ վայր հարկանելոյ նմին : Այլ դիւրաւ պատասխանի , զի որովհետև անձնիշխան արար ան զմարդն գործել բարի և զչար՝ իւրինքեան միայն պահելով ըզհարկաւոր , զանեղծ , և զանփոխ բարին , յիրաւունս չհամարէր ⁷⁷ խոչել չարեացն ներհակ ձրիցն ազատութեան , իսկ զոր միանգամ առիթք արգելանաց կացին ՚ի միջի անհակամէտ իւրատուր ազատութեանս , զոր օրինակ սահմանադրութիւնք , հրատարակոյք օրինաց և պատուիրանաց , ներքին և արտաքին աղդեցութիւնք , աւետիք և սպառնալիք , ոչ երբէք անտես առան յայ . և ոչ գործք չարեացն թողան զայրանալ սրբան և զօրէլինն , որով ոչ անախնամն երբէք անհետացաւ տեսչութիւն , և ոչ իսկ օրինացն շիջաւ ՚ի միջոյ ծանօթութիւն : Իսկ չարիքն թողեալ չ կամս էին , կամ ՚ի պատիժ սպառարձ ամբարշտաց , և կամ յուղղութիւն՝ որոց արտաքոյ ճանապարհին արդարութեան մեռօրինակ դանդաղէին . ևս և , ՚ի փորձ հայթայթելոյ նովաւ գերապանծ հայելիս համբերատար ժուժկալուեց , որովք յառաջադէմն նկրտէին միշտ առաքինիք ՚ի հանդէս :

Նաև որոց առ ժամանակ մի անտես եղեալ թուէին մեղք՝ ուսան վճարել զպատուհասն տոկոսեօք ժամանակին , զի ոչք արարին զորս աստուած չկամէր , կրեցին զորս աստուած կամեցաւ :

§ 20. Մէնէ բռնաբարել եւ զբարեւ :

Թէ մեղք երբեմն անպատուհաս մնան , և հարստահարեն զանմեղս , թէ բարիք բռնաբարուք չարագործացն հարուածեալ ոչ միայն կեանս վարեն թշուառագինս , այլ և երբեմն մահունիսատանաց համբերեն , տակաւին չէ պարտ արտասահմանել զնախահանամուռնն ՚ի մարդկեղէն արարածոց , որ այսչափ հօր և անդրդիւն փաստիւք , և վկայութիւն արանց արժանահաւատից և ստորասի և հաւաստի :

§ 21. Հոգին եւ յեփ մահու անմահ կէտց :

Եւ արդ՝ քանզի անմահ ամ տանի զիրաց մարդկանս , և չգիտէ անիրաւել միշտ արդար գոլով , ապաքէն ՚ի կնիք երկաքանչիւրոցն պարտ է մնալ դատաստանի յետ աստեացս , զի մի չարիք անպատիժ և առաքինիք անվարձ և անպսակ մնասցեն :

§ 22. Հասարակ անմահութեամբ :

՚ի հաստատուի բանիս ⁷⁸ հարկ է ցուցանել թէ հոգի անջատեալ ՚ի մարմնոյ գեռևս և անսպական մնայ : Եւ այս վաղեմի աւանդուի ՚ի նախնեաց մերոց , ապա թէ ոչ ուստի՞ այլ ածսնցեալ հաս գրեթէ առ ամ լուսաւոր ազգս : որպէս քաջայայտ տեսանի ՚ի ⁷⁹ Հովբերեան նուագաց , և ՚ի փիլիսոփայից անտի ոչ միայն յունաստանեայց՝ այլ առ և նախնին Գաղղիացւոց , զորս և Դրուիդս անուանեն , և հնդկաց՝ զորս և Բրամանս , և յայնց ևս՝ զորս յաղա-

գրս Եգիպտացւոց , Թրակացւոց , և Գերմանացւոց արձանագրեցին բազումք ՚ի պատմաբանից : Նաև յաղագս դատաստանին այ ՚ի հանդերձեալսն բազումինչ համբաւեալ լինի ոչ միայն առ Յունաստանեայս այլ և առ Եգիպտացիս և առ Հնդկաստանեայս , ոպ ուսուցանեն մեզ Ստրաբոն , Ռիոզինէս Լաէրտիոս , և Պլուտարք : Հետևի սոցին նաև աւանդուի հրայրեաց լուծման Տի , որ ոպ ՚ի նախնումն առ ⁸⁰ Հիստասպեայ և Սիբեղայց՝ նոյնպս և այժմ առ Ուլիդիոսի , Ղուկիանու , և հնդիկ Սիամացւոց տեսանի : Այներևնշան լինի սմին և արևուն յերկիր օրըստօրէն ⁸¹ մերձագրուի նկատեալ յաստեղագիտաց : Դարձեալ իբրև հասին մարդիկ զառաջինն ՚ի Վանարեան կղզիս , յԱմերիկայ , և յայլ հեռաւոր ծագս Տի , գտին անդանօր և զվասն յարութեան հոգւոց և դատաստանին տեսութիւն :

§ 23 Որո՞ճ ոչ ընդէմանայ Բան :

Չիք ինչ փնստ , որ յառաջեկեալ ՚ի բնուի ընդ վայր հարկանիցէ զայսպիսի իմն զհին աւուրց և համասփիւռ աւանդութիւն . զի զոր միանգամ հակամէտ ապականուէն տեսանեմք , ապականին կամ ՚ի դիմադրուի զօրաւորագոյն հակառակորդին , որզոն , ցրտութիւնն հալածի զօրուք ջերման : կամ ՚ի բաց բարձմանէ ենթակային , յոր վերայ ենթակայանայ իրն , որզան մակերևոյթ ապակոյ ՚ի բեկանել անդ իւրում , և կամ ՚ի պակասուի ներգործարար պատճառին , որպէս , լոյս ՚ի տարահեռացուէն արեգական : Արդ՝ և ոչ մին յայցանէ ասիլ կարէ զհոգւոյ . ոչ առաջինն , զի ոչ ինչ կարէ զմտաւ ածիլ հակառակ նմին , որոյ սեպհական յատկուի է կրել միանգամայն և ՚ի միում նուագի զոյք զներհական

սկզբունս չ իւրումն իսկ խմացական եղանակին : Եւ
 ոչ երկրորդն, զի չիք ենթակայ, յոր ենթակայա-
 նայ բնուի հոգւոյն, և թէ իցէ՝ այն ինքն է միայն
 մարմին մարդկային : Բայց զի և այս չէ՛ նր ենթա-
 կայ անդուստ հաւաստի, զի այնինչ տքնուք գոր-
 ծողութեանն նքողի մարմին, հոգին տակաւին ևս
 անտուայտուն և անկիր կայ, նա մանաւանդ⁸² զօրու-
 թիւնք մարմնոյն բազմիցս խոշտանգին ՚ի բուռն զօ-
 րութեանց գլխահարեւոյն ինքեանց, օրինակ իմն,
 աչք՝ ՚ի ճառագայթից արեգական, իսկ հոգին գե-
 րաշանցէ զսօքօք ամենակատար ուժգնուք իւրով,
 զի պատարի միշտ ՚ի վր վերին և անքննին իրաց, որ-
 գոն, տեսակաց վերացելոց յենթակայէ, ընդհանուր
 պատճառաց, սեռից, և : Զօրուիք մարմնոյն յա-
 ծին միայն զիրօք՝ տեղեալ և ժամանակալ չափե-
 րովք, իսկ հոգին անցեալ զսօքօք զանսահմանան և
 զանհասան փարի էակալ, վնկ որպէս ՚ի ներգործութե
 իւրում ոչ կախի հոգին զմարմնոյ, նոյնպէս նաև յեու-
 թեան իւրում, այլ մանրամասնաբար ճառել զայն-
 ցանէ՝ զորս ոչն տեսանեմք անհարին է, բայց եթէ
 ՚ի գործոց նոցա և զէուինն կշռեսցուք : Արդ՝ և
 ոչ իսկ երրորդ տեսակ ապականութեանն տեղիք
 գտանէ՝ աստ, զի չիք ներգործական պատճառ իմն,
 յորմէ զմշտնջենաբուղիս զիւր հոսումն ունիցի հոգին,
 ոչ կարես յառաջբերել աստանօր զճնողն, զի զոր-
 դիս երկայնակեցս տեսանեմք քան զճնողս իւրեանց,
 այլ թէ կամիցուք գտանել զպատճառն յորմէ արդա-
 րև աղբերանայ հոգիս մեր, չիք այլ՝ բայց եթէ
 նախկին և հանուր Պատճառն, որ ՚ի կողմանէ
 կարողուեցն միշտ անկարօտ՝ և ՚ի կողմանէ կամացն
 յաւերժ անփոփոխ, այս է, եթէ կամիցի՞ նժ ար-
 դարև զհոգւոյն ապականութի, հաստատի և ոչ իւրք :

§ 24. Բազումք զբոյն հասարակն :

Այո՛, և չէ հակառակն ո՛չ են թէթև ինչ հաւատ-
տիքս այսոքիկ , այսէ , ինքնիշխան ազատուի պար-
գևեալ մարդոյն յարարս իւր , ներքին մղումն առ
անմահուի , բնուն զօրուի խղճի մտաց՝ սիրոյ-
արարս իւր ՚ի գործս բարիս թէ և ՚ի տար-
ժանելիս , սո՞ք թէ խրախոյս բռնալով նմին ՚ի
նոր իմն յոյս . և չէ հակառակն տանջիչ յաղազս
չարեացն՝ զոր գործեաց , մանաւանդ ⁸³ ՚ի կէտ օրհա-
սի մահուն , որպէս թէ զգալով նորա զերկիւղ զվա-
ղահաս դատաստանին , զոր ո՛չ երբէք շիջու-
ցանել կարացին դժնդակքն ՚ի բռնակալս , թէ
պէտ և բազմիցս ՚ի փորձ եկին , որպէս ՚ի յայանի օրի-
նակաց ակն յանդիման երևի :

§ 25. Ասիւճան Տարբոյ յեփ ասպէացս
է անճոհ ին երջանկութիւն :

Որովհետև յատկուի հոգւոյն է չունիլ իւր պատ-
ճառ ապականութեան , և զի՛ ՚ի նշանաց անտի յոյ
՚ի մեղ յայտնելոց դիւրաւ մակարերի , թէ կամք
եղեն այ զի հոգին և յետ մահու անմահացի , ուր-
եմն ո՛չ այլ ինչ վտիսճան առաւել քաջապատշաճ կա-
րէ յատկանալ մարդոյ , քան զնոյն ինքն զվիճակն
երանուի : Եւ այս այն է՝ զոր կանխաւ յառաջ ազ-
դեցին Պղատոն և Պիթագորեանք , թէ՛ բարին
մարդոյ է համակերպիլ ՚ի նմանուի աստուծոյ : Եւ
արդ՝ եթէ որպիսի երջանկուի իցէ այս , կամ զիւրդ-
ստանալի , թերևս զօրիցեն մարդիկ ՚ի կարծիս ան-
ձանց ելանել , բայց եթէ գուցէ սմին նշան այ յայտ-

նու՛ջն ծանուցեալ՝ պահտ է ընդունիլ զնոյն իբրև
ամենակատար և զլի՛ ճշմարտութիւն :

§ 26 Եւ ՚ի գիւտ նորուն պարտ է յեզ գրտնէլ զհասարն
ճշմարիտ .

Արդ՝ որովհետև հաւատն քնի ՚ի վեր քան զամ
խոստանայ պարգևել մեզ զայն , եթէ հաւան ու
մեք [Թուիցի , [Թէ ո՛չ . երկրորդ մասին առաջիկայ
գործոյս հարկ է քննել :

ՀՈԳՈՆԻ ԳՐՈՎՏԻՈՍԻ

Քրիստոնէական Ճշմարտութեան

Գ Ի Ր Ք Բ

§ 1. Թէ այս հակագիր Կաթողիկոսի է
Քրիստոսականիս Հասարակ :

Վախճան այսորիկ երկրորդիս գրոց, (յետ զազերս մաղթանացս ուղղելոյ առնոյն ինքն քն թագաւորն երկնից, զի առատաձեռնեացէ առմեզ զշնորհաց Հոգւոյն իւրոյ զնպաստ բաւականս առնել զմեզ յայսպիսի մեծ իմն գործոյս կատարօն,) ոչ է խօսիլ զլէհանուր հանգամանաց քնական հաւատոյս, այլ ցուցանել, թէ կրօն բարեպաշտուէս մերոյ է արգարև ամենաճշմարիտ և ուղղափառագոյն, զոր և այսպէս սկսանիլ ճահին է :

§ 2. Եկաց Յետոս ոհն :

Արդ՝ զերևիլ յնի նազովրացւոյ առ թագաւորուք Հռովմայեցւոց տիբերեայ կայսեր ոչ միայն քրիստոնէայք ցանեալք և ցնդեալք լէ նմ ծագս Քի, այլ և Հրէայք առ հասարակ, և մանաւանդ որք ՚ի նոցանէն մատենագիրք հանդիսացան՝ անվկանդ խոստովանին : Ջնոյն և հեթանոսք հաստատեն, որք ոչ գքրիստոսականիս, և ոչ Հրէականին հաւատոց եղեն պատմաբանք ողի են⁸⁴ Սուիդոն, Տակիտոս, Պլինիոս կրտսեր, և յետնոցս բազումք այլ :

Նոյն և Տակո- համբերեաց :

Չնոյն Յմ խաչեալ ՚ի Պիղատոսէ Պոնտացոյ դատաւորէն Հրէաստանի խոստովանին քրիստոնէսայք, [Թէպի՞ն և անարգ իմն երևէր երկրպագանել նց սյանքսի նն, զնոյն և հրէսայք լինին, [Թէպի՞ն տգէտ չէն, եթէ չ քանի՞ վատանունութ քան, և քանի՞ անհաշտ ատելութ Էն ընդ քրիստոնէսայս ՚ի նոցին իշխանութ կալով ՚ի տեղիս տեղիս՝ յիշս լինելոյ նախահարց իւրեանց գործի սպանմանն՝ ՚ի Պիղատոսէ: Նաև հեթանոսաց պատմաբանք, զորս արդէն ՚ի վերադոյնդ յիշեցուք զնոյն սուանդէն բան յապագայս յիշատակաց: Եւ նոյն իսկ⁸⁵ գործք Պիղատոսի յուրում վիպագրէին պատհարք իրացս սյսոցիկ՝ յետ բաշում ժամանակաց ամբողջ կացին ՚ի միջի, զոր և բաշմիցս քրիստոնէսայք յատեան կոչեցին, որում ոչ Յուլիանոս և ոչ այլ հակառակորդք ճշմարտունէն լեզւէմ զինեցան: Վնկ չիք պատմութ քան զայս հաւատարմագոյն, որ հաստատեալն է վիպութ ասքան բաշմուն, չասեմ մարդկան և եթ, այլև աղգաց և աշանց դիմաբաժանելոց յինքեանս: Եւ [Թերևս այս սյսպէս սակայն տակաւին տեսանեմք զնա ուց զտէր երկրպագեալ չ ամենայն տիեզերս:

§ 3. Նաև յարանց էմաստնոց :

Ոչ ՚ի ժամանակս մեր և եթ և ոչ որ փոքր մի յառաջ անց, այլ ՚ի նոյն իսկ ՚ի դարն առաջին զինի իրացս պատահելոց՝ գնդ դու չ իշխանութն Ներոնի չ վկայելոյն Տակիտոսի և այլոց՝ բաշումք ՚ի հաւատացելոցն քնի անվրէպ խոստովանութեամբ դաւանութեանս չողան:

§ 4. Եւ այն վտան սրունկելագործութեանն :

Բաղումք եղեն յերկրպագուս քնի ՚ի զանազան ժամանակս արք քաջախորհուրդք և յիմաստից անտի ոչ իսկ տգիտունք, ուղիք էին, թող զհրէսոյս՝ Սերգիոս Սիպրացի փոխանակ բռեշխին, Դիոնէսիոս Արիսպագացի, Պողիկարպոս վկայ, Յուստիանոս, Երինիոս, Աթենագորսոս, Որոգինէս, Տերտուղիտանոս, կղէմէս Աղեքսանդրացի, և այսպս՝ բազումք : Արդ՝ զինչ այսպիսի հոյակապ արանց կայր առ ի թ առն ՚ի մահ խաչին նախատանաց բւեռելոյ զանձինս պաշտօնատար նուիրել, մանաւանդ թէ և ծնելոցս և սնելոցս սոցին ՚ի խառն ՚ի խուռն կրօնս, ուր ոչ փառք քրիստոնէութեն կային, և ոչ պատիւ մարմնի և շահ, զինչ այլ ուրեմն զմտաւ ածիլ կարէ աստանօր, քան եթէ՛ զի ՚ի ձեռն փութոյ պնդութե քննութեն, այնպիսեացն ասեմ, որոց մարթէր ուշիմս և հանճարաւորս առնել զմարդիկ յիրս մեծի զգուշալեացս՝ գտին զանսուտ և զանյողդողդ համբաւ համատարած սքանչելեաց նորուն, և անդրդիւն վկայութե ստուգեցին զմիայն բանիւ բժշկել նորա, և այն՝ հրապարակաւ, զախոս ցաւագինս և երկարամանակեայս . զ ՚ի ծնէ կուրին զօրուի տեսանելեաց անդրէն շնորհել, զնկանաց՝ և այն՝ ոչ միանգամ միայն ՚ի յագուրդ հազարաց և հազարաց ակնակառոյց վկայիցն ասեմ սքանչելեացն ածեցուի, այլ բազմիցս . զմեռելոց ՚ի կեանս վերածութիւն . և զոր այլք ՚ի սոցին սակի՝ ոչ սակաւք :

§ 5. Զորս լէ՛ պարտ ասլ բնական էն համ դիւանան
ուրբեցութեան՝ ոչլ լէ՛ մարին այ :

Այնքան ստոյգ և աննահանջելի են հաւաստիք համբաւոյս այսմիկ, մինչ ոչ⁸⁶ Սեղոսս և ոչ Յուլիանոս

՚ի գրեւ անդ իւրեանց զբրիստոսական հաւատոյս
 ժպրհեցան ուրանալ զ ՚ի քնէ հրաշագործ սքան-
 չելիս . զորոց և հրէայք իսկ ՚ի թալմուդս իւրեանց
 բացայայտ աւանդեցին : Արդ եթէ զորմէ են բանք
 մեր չիցեն արդարև գործ նիւթեղէն իմն զօրու-
 թեան, յայտ անտուստ լինի, զի կոչին հրաշք՝ կամ
 սքանչելիք : Դարձեալ զի անՖարին է բնութե-
 նական զօրութիւն չ հետանյն կամ սոսկ բանիւ և ձե-
 ուին հպմամբ, զչարատանջ ախտս ցաւոց ՚ի բնց
 փարատել : Եւ եթէ Ֆարին ինչ լինէր վերբերել սո-
 ցին առ բնական իմն զօրուի, վաղու ևս նոքա՝ որք
 թշնամիս քնի ունէին զինքեանս՝ մինչ յՅի աստ .
 և կամ ոչք յետ նորա՝ ատելիք աւետարանի նորա
 գտան, կարէին փութով ՚ի դիմի հարկանել : Հա-
 ւաստի դարձեալ համանման բայց և քանջ ևս ապա-
 ցուցութիւն, թէ չէին սք գործածք հմայից, քանզի իմ
 մեծի մասին հրապարակաւ և ակն յանդիման ամե-
 նայն ժողովրդեանն կատարեցան . յորս բաշումք
 գտանէին արք իոհեմք, բայց և չարակամք քնի . և
 քննել կարէին զայն ամ . ուր թողցուք զի նոյն գործք
 հանապաղ վերակրկնէին . և արդ ինք նոցին ոչ առ-
 ժամանակեայք էին՝ այլ մշտնընտաւորք : Չոյս ամ
 ուղիղ կշռադատել մեր եզրակացուցանեմք իմ նոցին
 իսկ խոստովանուէն հրէից, թէ՛ հրաշագործութիւնքս
 այս՝ յառաջ եկին ՚ի գերմարդկային իմն զօրուի . ք
 ՚ի բարւոյ և կամ ՚ի չարի : Այլ թէ ՚ի չար ոգւոց
 անտի ոչ՝ հաւաստի աստուստ, զի վարդապետուի
 քնի, որոյ ՚ի վկայուի կատարեցան սքանչելիքս,
 ամիւ ամի հակառակ կայր չարեացդ : Չի խափանէր
 զպաշտօն դիւաց . և ՚ի բնց իսէր զմարդիկ յանառա-
 կուի և ՚ի զեղծ վարուց՝ իբրև ՚ի հաճոյական պաշ-
 տամանց սյնպիսին ոգւոց : Չոյն և անցք ճշմարտեն .

զի ուր ուրէք ընկալաւ վարդապետուին սոյս՝ պաշ-
 տամունք⁸⁸ դիւաց և դիւթք գլխովին անհետացան .
 և մին միայն Թժ երկրպագեալ պաշտեցաւ յարհա-
 մարհումս ստնյի . զոյր և գալստեամբն քնի բեկեալ
 զօրութիւն նախնքն⁸⁹ Պորփիր հաւտատէ : Արի
 տարահաւան թուի դիւաց սոյնքան ապիմաստ լինիլ ,
 մինչ զնոյն գործել , և այն բազում անգամ , ուստի
 յԽՂ ելանէին իւր ոչ փառք և պատիւ , այլ չ հակա-
 ոական կորուստ անհարին , և անարգանք թշուա-
 ոագին : Ապա եթէ այլ կերպ՝ զխնորդ անամենար-
 դար և ամենաբարի բնութեան թողուլ մարդկանց
 մեկուսացելոցն ՚ի չարեաց , և երկեւղածաց իւրոց .
 ոպիք էին նախկին աշակերտք քնի (որոց անմեղուն
 քարող անարատ վարք և վն արդարուէն կրեալ
 չարչարանքն եղեն) փորձիլ խորամանկ իւրբեութք
 բանասարկուին : Ասիցես՞ , այնքի գործոց մալթ էր
 յԽՂ գալ նաև ՚ի բարի հոգւոց , խոնարհ ելոցն քան
 զԹժ , (Պտսինեմ .) ահա՛ զնոյն խոտովանիս՝ զոր և
 ես , թէ նոյն սքանչելիք հաճոյք էին ան և ամենա-
 վայելուչք փնց մեծուէ նորա , զի գործ բարեաց
 հոգւոցն է առնել զհաճոյսն ան միշտ՝ ՚ի փառս նր :
 Թողումք առարկել նաև թէ եղեն ՚ի գործոց անտի
 քնի զորս Թժ ինքնին զարմանագործեաց , որգոն մե-
 ուելոց յաւէտ քան միումն ՚ի կեանս վերակենդա-
 նուի : Բայց արդ՝ Թժ ոչ ինքնին առնէ հրաշս և ոչ
 այլոց թուլատրէ ՚ի նոյն առանց պատճառի , զի ոչ
 պատկանի իմաստուն օրէնսդրի առանց հարկեցու-
 ցանող առթից ջրել զիւր օրէնս : Ապաքէն այլ ուրեմն
 չիք պատճառ սքանչելեացս սոյսոցիկ , քան եթէ
 առարկեալն ՚ի քնէ , այս է , զի եղիցին վկայք վար-
 դապետուէ իւրոյ : Եւ ոչ որ յանդիման կացին մեծա-
 մեծացն ան , զայլ իմն քան զայս պատճառ զմտաւ ա-

ծին, զի որովհետև ը նախասուէ մեբում, բազումք եղեն ՚ի նոսա բարեպաշտ որեար, մեղաց պարտապան զանձինս առնեմք, եթէ պնդեսցուք թէ անձ ՚ի պատրանս մարդկան և եթ գործէր զնսին: Եւ թերևս այսու աղագաւ բազումք ՚ի Հրէից սնտի որք ժամանակակիցն իսկ էին յնի, և պնդապահք օրինացն ՚ի Մովսիսէ աւանդելոց, կամիմ զՆազովրացիս և Իբրանացիս, ոչ փանաքի ոք զնաքան զվարդապետ ոմն առաքեալ յերկնից՝ ընկալան:

§ 6. Ի յարուէն քնի հաստատեալ յիմնասաք
 զնսնիս:

Ածասրաշ սքանչելեացն քնի ընձեռնէ հաստատուի նորին յետ խաչի մահուն և թաղման անձառելի յարուի. զոր ոչ միայն իբրև զճշմարիտ աւանդուի, այլ և իբրև զգլխաւոր հիմն հաւատոյ իւրեանց յատեան հանին քրիստոնէսոյք ընդ ամենայն դարս և ը ամ տեղիս: Որում չէր մարթ յամբոկ գալ եթէ նախնի վարդապետք ճշմարտութեանս քան՝ ոչ կրթէին ՚ի նոյն զաշակերտեալն իւրեանց: Բայց և չէր Տար նոցա համոզել ՚ի ճշմարտուի սորին զարս կիրթս և արդարակորովս ՚ի դառաստանի, եթէ ոչ հաւաստէին զինքեանս ականատես վկայս սքանչելեացս այսոցիկ: Աս զի՝ ունայն յայտի հաստատուէց ոչ ոք ՚ի խոհականաց հաւատ նուիրէր սոցին, մանաւանդ ՚ի ժամանակի անդ այնմիկ, ուրանօր անալ այսպիսեաց լին էր մեծամեծ և անՏարին վտանգօք: Այլ այս հիմնեալ հաստատեցաւ յանշուշտ և յանկեղծ հաւատարմուի նոցին ստուգեալ ՚ի գրոց իւրեանց, ՚ի հետևողաց նոցին վարդապետաց, և ՚ի գրոց անտի ևս՝ ⁹⁰ հանողաց զընթերցուս իւրեանց առ հինգ հարիւրն՝ որ ականատես եղեալ ԅնի յետ ՚ի մեռե

լոց յարութեանն վկայեցին ճշմարտուն : Ստոց չէր
Տար բողոքել առ այսչափ բազմութիւ վկայս , և ոչ
խկ այսքան խուռն բազմունք խմբիլ 'ի սուտ վկայ-
ութիւն : Բայց դիցուք թէ՛ բաց յերկոտասանից
անտի նախընթաց քարոզչացն ասեմ քնական հաւա-
տոյս չէին այլվկայք . սակայն և այնպէս դեռ ևս
շատ էին . զի ձրի չարանայ ոչ ոք : 'Ի պատրելոյ ոչ
կարէին ակնունիլ փառաց , ուր ամ փառք և պա-
տիւք և մեծունք արբանեկէին միայն Հրէից և Հե-
թանոսաց . յորոց ինքեանք ընդ հակառակն միշտ
թշնամանեալ և հարուածեալ լրլիէին վասն վկայու-
թեանս այսորիկ : Ոչ և հարստունց՝ զի այս խոստո-
վանուն զբարեաց արտաքնոց՝ եթէ գոյր արդարև
նշանախեց ինչ տոկոսեօք հանդերձ տուժէր : Եւ
եթէ այսպէս ոչ , դեռ տակաւին ևս չէր մարթ-
նոցա քարոզել զաւետարանն քնի , առանց յանձանց
'ի բաց փարատելոյ զամ հօգս բարեացն կենցաղա-
կանաց : Ոչ և շահ անձանց՝ զի նոյն իսկ քարոզուի
աւետարանին առաջնորդ լինէր նոցուն 'ի ցաւս , 'ի
տանջանս , 'ի վիշտս , յանձկութիւնս , 'ի սով , 'ի
ծարաւ , 'ի նախատինս , 'ի կապանս , և 'ի մահ իսկ
գլխովին : Ոչ նաև փառասիրութիւն կարաց շարժել
'ի ստուի զպարզ և զանխարդախ մարդիկն , որոց
կեանք միանգամայն և վարդապետունք ատեցողք
ամպարտաւանունեցն երեւէին , ճանապարհ արարեալ
ը ամ բռնունիս կրից : Թող զի , չէր այլ օրինակ ակ-
նունիլ տարածունք , քարոզունցս , որում միշտ հա-
կառակ կայր բնուի հակամէտ յիւր շահ , և բռ-
նունք թագաւորաց ը ամ տեղիս , բայց եթէ 'ի
ձեռն անսուտ խոստմանցն ւյ և եթ : Մանաւանդ
թէ՛ և զկարծեցեալս այս համբաւ փառասիրուն
ոչ իւրք կարէին խոստանալ անձանց մնայուն ,

զի վասն ծածկելոյն Աստուծոյ ՚ի նոցանէ զիւր խոր-
հուրդ յայս նիւթ⁹¹ համարեցան թէ վախճան Յիս
մերձ էր . ուղ երևի ՚ի գրոց նց և հետևողաց նոցին :
Ուրեմն մնայ ասել թէ նք ստեցին ճշմարտութեան
առ պաշտպանելոյ հաւատոցն իւրեանց : Բայց մեք
եթէ ուղիղ զիրան քննեսցուք, ոչ տեսանեմք զրպար-
տուէս ստորոգիլ զնոցանէ, զի դիցուք թէ զիւրե-
անց հաւատն նք կամ ճշմարիտ վարկան, և կամ ոչ .
եթէ չէր նոցա ստուգեալ զսոյն գեր ՚ի վերոյ
քան զամ, ՚ի միջոյ ամ պաշտամանց՝ որք աներկե-
անքն էին և մեծարանօք լիք, ոչ ընտրէին
զսոյն : Եթէ ճանաչէին զսա ճշմարիտ, սակայն և
այնպս յայտնի ոչ խոտտովանէին, եթէ ոչ համա-
րէին հարկաւոր զնոյն : Գարձել՝ զի կարէին նախա-
գուշակ լինիլ, ուղ և յետոյ ՚ի փորձոյ իսկ ուսան .
թէ մահ անթիւ բնուէ զհետ գայր սմին, որում և
առանց զօրաւորագոյն պատճառի շարժառիթ լինիլ
զսնննիսս իւրեանց պարտաւոր կացուցանէին քրէա-
կան յանցանաց : Իսկ թէ հաւատասյին զսա ճշմարիտ,
և գերագոյն համօրէն կրօնից մարդկան, նաև խոս-
տովանելի յետ մահու վարդապետին իւրեանց, տա-
կալին ևս անմարթի լինէր նոցա ՚ի գլուխ հանել
զնոյն, եթէ վրիպէր զնն յաղագս յարուէ իւրոյ վար-
դապետի նոցին խոստումն, որ բաւէր արանց հան-
ճարաւորաց լքանել նաև զ յառաջագոյն ընկալեալ
հաւատս իւրեանց : Գարձեալ զի ամօրէնք մանաւանդ
Քրիստոնէականն⁹² արգելուն զստութիւն յատկապս ՚ի
նիւթս հաւատալեաց, ապա՝ ոչ կարէին նք ՚ի սեր
այսպիսի անջրելի օրինաց՝ համարձակ զստութե-
թեւածել : Գարձեալ զի այնպիսի ոմանք էին Ա-
ռաքեալքն սքք և զայնքան ողջանարատ ամբիծ
կեանս վարեցին, մինչ և հակառակորդք նոցին

չկարացին կեղտ դնել ՚ի նոսա և կամ դիմադարձ
 գտանիլ : Ձի անմեղ պարզունի հոգւոյ յաւէտ փայլէր
 առ նս մանաւանդ թէ և բարբ անմասն բողորովին ՚ի
 մեքենայելոյ զսուտ , զի առ հասարակ չարաչար
 խոշտանգանս , և բազումք ևս այն էին որք զանհա-
 րին մահունս յանձնառին վն վկայութեան յարու-
 թեանն յսի : Արդարև անհնար առն կատարելամտի
 էր համբերել այսքան բիրաւոր չարչարանաց միայն
 վասն ՚ի ներքուստ յլացեալ կարծեացն , իսկ և վասն
 ստոց կամ իբրև զսուտ ձեացելոց այսչափ չէ երկար
 վշտամբեր լինիլ ո՛չ միումն և եթ , այլ բազմաց
 անհաւան ստուէ ելոց , յայտնի անհաւատսելաց ինձ
 երևի բան : Բայց թէ չէիննք անմիտք և ցնդունք ,
 կեանք և գրուածք նցին ակն յանդիման վկայեն :
 Արինչ միանգամ զայլոցն առաջնոց նոյն և ⁹³ զՊողոսէ
 ասիլ կարէ . որ զքնի յերկինս թագաւորել զգալի
 աչք տեսեալ անշուշտ ճառագրեաց : Սա ո՛չ միայն
 հրէական օրինացն էր անկարօտ ուսման , այլ և փա-
 ռաւոր ՚ի մեջ համօրէն աղգին ճանաչիւր , եթէ զու-
 ղին զնախնեաց իւրոց դնացեալ էր : Բայց չէ հա-
 կառակն , ո՛չ միայն զանձն նպատակ կացոյց ատելուէ
 աղգատոհմի իւրոյ վն խոստովանուէս սյսմիկ , և
 զբազմավտանգ և զդժնդակ ճանապարհորդութեանս
 յանձն առ գրեթէ չէ համօրէն թեալոխսելովն ,
 այլ և ՚ի վերջոյ համբերել դառնագին մահուն
 նախատանաց արժան դատեցաւ :

§ 7. Որոյ անէպրէէ Բո-է յարո-բէ-ն :

Եւ իրաւի զհաւաստիս այսքանեաց և սյսպիսեաց
 երևելի վկայուէց ժխտել ո՛չ ոք ժպրհի , բայց զի
 ասացէ թէ նիւթ բանիս այնպիսի իմն է , մինչ ո՛չ
 ինչ եղանակաւ կարել ՚ի յանկ ելանել , զի ող և

ասինն , կրեն յինքեանս զանհարին վէճս : Այլ այս
 94 ոչ կարէ ստորագիլ զառաջիկայ նիւթոյս : Կարէր
 արդեօք , եթէ պնդէր ոք , թէ այս ինչ մարդ կեն
 դանի՝ միանգամայն և մեռեալ իցէ ՚ի միւսմ կիտի :
 Բայց եթէ զոմանս ՚ի մահուանէ՝ ՚ի կեանս վերակեն
 ցաղեալս ասեմք զօրուք այնորիկ , որ նախ կեանս
 մարդկան պարգևեաց՝ չգիտեմ , անմարթուք զինչ
 տեղիք : Զի և ոչ իմաստունքն իսկ չէ դարս դա
 րուց անկարելի գրեցին , այնինչ Արայի Հայկազն
 ւոյ զնոյն դէպ վիպագրէ Պլատոն . կնոջ ուրումն Հե
 րակլիդէս Պոնդացի . Արիստիդէայ՝ Երուտոս , և
 այլոց՝ Պլուտարք , որք թէ սուտ , և թէ ճշմարիտ ,
 յայտ առնեն մեզ զհարծիս գիտնոց հաւան սմին լեալ :

Ի որում յարուէն խն հասարակ ճշմարտութիւն

Վարդապետութեան նորին :

Արդ՝ զի անկարելի չէր քնի ՚ի մեռելոց յարուէ ,
 և զի զնոյն հաստատեն վկայք արժանահաւատք ,
 մինչ և Բիքայի վարդապետին հրէից պարտիլնո
 քօք ՚ի հաւանութիւն ճշմարտութեանն , և մանա
 ւանդ՝ զի քն իւրոց և օտարացն խոստովանութեան
 զնոր օրէնս ուսոյց ոնք թէ անձային պատուիրանաւ ,
 զհետ գայ ուրեմն , թէ արդարև ճշմարիտ իցէ վար
 դապետութիւն : Ատանդի՝ ներհակ այ արդարուէ և ի
 մաստուէ էր զարդարել զնա այսքան գերբնական
 պարգևօք , որ ՚ի նիւթ այսպիսի զգուշալի պաշտա
 ման մեղսապարտ խաբէուէ գտանէր : Եւ այս յայն
 ժամ մանաւանդ ուր 95 յառաջ քան զչարչարանս իւր
 անդիման կացոյց ընտրելոց իւրոց զմահուիւր , զտեսակ
 մահուն , զվերստին յարուէ և զգալոցն յառաջագոյն ,
 զի եղիցին նք ՚ի վկայս բանիցն ճշմարտութեան :

§ 8. Հառապ զամենեւեռմէ գերազանցէ :

Փաստք սորին իւրովին բղխին ՚ի գործոց անտի , այլ մեք յաւէտ ՚ի նոսին որք անընդմիջապէս ծաւալին ՚ի վարդապետութեանս՝ կանխեսցուք : Արդ՝ պարտ է կամ ՚ի սպառ ուրանալ զամ աղգս ամեղէն պաշտամանց , (զոր չէ Տար մարդոյ հաւատողի էութեան և նախախնամութեանն այ , գերազանցութեան մարդկային մտաց , ձրից ընտրուեք բարւոյ և չարի , հատուցման պակաս և պատժոց զմտաւ ամեղ :) և կամ ընդունիլ միայն զայս օրէն : Ոչ միայն յաղագս արտաքին գործոցն ցարդ ՚ի մէջ բերելոց , այլ և ուրոց ներքին և անդասին են հաւատոյս առարկայք : Քանզի չէ ամ դարս ՚ի մէջ համօրէն աղգաց և ազանց ոչ երբէք կացին կրօնք սմին գերազանց , եթէ մեծութի վարձուցն , եթէ վսեմութի պատուիրանացն , և թէ եղանակին որով աւանդեցան տարածիլ աստուածահրաշն սքանչելութօք :

§ 9. Խոստացէալ վրձոցն մեծութեան :

Ժամ հաս մեզ ՚ի վարձուց անտի , քի ՚ի վախճանէն սահմանելոյ մարդկան սկսանիլ աւանիկ . զի վախճան առնելեացն է ը առածին հասարակաց նախկին նպատակ կամաց : Մովսէս ՚ի կարգել իւրում օրէնս Հրէից՝ եթէ աչալուրջ զգուշութի զնին հանգամանացն յառիցուք , արտաքոյ բարեաց կենցաղականաց ⁹⁶ որ այնինքն են պողաւէտուի երկրի , հացալից հարստուի , յաղթուի ՚ի վր թշնամեաց , երկայն և երջանիկ կեանք , յոյս սերնդոց նոցա բարութի հանդերձ յաջորդելոյ հարց իւրեանց , ոչ ինչ այլ խոստանայ օրինապահաց իւրոց : Եւ եթէ գուցեն ինչ յաւէտ քան զոր ասացաքս , այնքան չէ աղօս

և ՚ի հարեանցի անցանին, մինչ ՚ի ձեռն իմաստուն փաստից հարկիւ դերեւել նոցին : Որում այս իսկ է հղօր ապացոյց, [Թէ ըզէ՞ր բազումք, որ աշակերտք օրինացն մովսիսի ճանաչէին, որդոն Սաղուկեցիք՝ փարատեցին յանձանց ՚ի բանց զամ յոյսս սկնկալուէ բարեաց յետ աստեացս : Իսկ առ յոյնս՝ յորս ծաւալեաց գետունի ՚ի Քարդէացւոց և ՚ի յեգիպտացւոց՝ [Թէ պէտեւ գտան ոմանք՝ որք մնային յետ աստեացս լաւագոյն իմն վիճակի, սակայն և այնպս ⁹⁷ բովանդակ յոյսնոցին յեցեալ էր ՚ի կարծ ՚ի կարծ սնտոխ, ոպ երեւի ՚ի վէճս Սոկրատայ ևս և ՚ի գրեանս Տուղղիոսի, Սենեքայ, և այլոց : Որք [Թէ պէտեւ փոյթ մեծ կալան, այլ իրօք գտանել զհաւաստիս ՚ի դորին ճշմարտուի չկարացին ստուգիւ, և զորս միանգամայն դրականօրէն սուանդեցին, ոչ այնքան մարդոյ որքան [Թէ ⁹⁸ անբանից պատկանէին : Առ որ հայելով ոմանց [Թերեւս՝ անդեցին զհոգւոց ՚ի մարդկանէ յանասունս և յանասնոց ՚ի մարդիկ դարձադարձ փոփոխուի : Դարձեալ զի որովհետեւ ոչ կարացին եզրակացուցանել զնոյն ՚ի վկայուէց կամ ՚ի ձեռն բարձրագոյն պատճառաց, ոպ և ոչ ուրաստ լինիլ ե[Թէ գոյ վիճակ իմն նախասահմանեալ մարդկան, բռնադեցան ոմանք ասել ՚ի հարկէ, [Թէ ⁹⁹ առաքինուին իցէ միայն վարձ իւր և [Թէ՝ իմաստունն է միայն երջանիկ, [Թէ և ՚ի հրացելցու Փաղարիսի : Բայց այլք՝ մարդկօրէն ևս դատելով քան անասնօրէն ՚ի բաց մերժեցին զայս կեղծիս, և ոչ առանց բանաւոր փաստից, բարևք իմն զմտաւածելով [Թէ երջանկուիք՝ մանաւանդ գերակատարն ՚ի նոցանէ, (հայելով միայն ՚ի Տրամունս բառից առանց զանաղանուէ իմաստիցն,) ոչ կարեն կայանալ յայնմ, որում զհետ գան բազմադէտ վտանգա-

նի, անհարին կորուստք, չարչարանք, տանջանք, վիշտք, և մահ գլխովին: Ուտի և ինքեանք հիմեցին զնոյն յղգայական բողձանս: Բայց և զայն ջրեցին՝ որք ջրեցինն, իբրև զպականարար ժանտախտս առաքինուէց, զորոց զտերմանս արմատացեալ ունիւք ՚ի սրտի՝ և իբրև զնուստարարս մարդկան ազնուականին հասելոյ վիճակին տսեմ, ՚ի հաւասարուի անբան անասնոց, որք երկապիրշ ցանկուքքն զառածե՛լ՝ զօրէին նշմարել և զո՛չ ինչ անդրքան զստորին և զհողեղէն բարիս: Ընդ այսքան բազմամանուած վարանս տարակուսանաց ծփեալ երէրէր աղգ մարդկան, այն ինչ քն որդին այ եցոյց նոցա զճմարիտ վախճանն իւրեանց, խոստանալով իւրոցն հետևողաց յարազուարժ կենդանուի ո՛չ միայն անցաւ, անվիշտ և անմահ, այլև յարակցեալ յաւերժանպատում ուրախուքք: Եւ այս ոչ եթէ միոյ մասին մարդոց և եթէ՛ հոգւոյն, զորոց երջանկուէն էր՝ որ ՚ի կարծիս, և էր՝ որ յաւանդուին տարութերէր ՚ի հունմն յոյս ինչ, սյլ նաև մարմնոյն: Եւ կարիքաջ յիրաւի, քանզի մարմին՝ որ բազում անդամ կրէր զրկանս չարչարանս և զմահ վն անձային օրինաց, մի և ՚ի պսակաց վարձուն հատուցման անմանն ելցէ: Նաև խոստացեալն մեզ երանութիւնք ո՛չ են սինք ինչ ո՞պ խնձոյքն՝ որոց միան յետ աստեացս հեշտք եբրայեցւոց. կամ իբրև զգրկանս հրեղէն հուրեաց, զորս անձանց խոստանան մահմետականք. զի եդան սօքին ՚ի պէտս մահկանացու բնութեանս յապտի կեանս մեր, մին՝ ՚ի պահ պանուի կենաց մասնաւոր արարածոց, և միւսն՝ ՚ի մշտնջենաւորուի տեսակաց նոցին: Այլ մարմին մեր ստանայ յայնժամ յարատև զիւր զօրութիւն. և լուսափայլուի գեղոյ երեսացն գերաշանցէ քան զգեղ

ամենագեղ աստեղաց երկնից : Միտք՝ զլրումն գիտութեան և նախախնամութեանն ւոյ , որով անխաբ իսկութեան տեսանեն նաև զարդիս ծածկեալն յինքեանց : Վամք՝ յանարուեստ և յանճառ երանութեան , մանաւանդ ՚ի տեսութեան անդ ւոյ՝ շնանին հանապազորէ հիացմամբ և օրհնութեամբ : Միանգամայն ասացից , այնքան անճառ են՝ անհաս և բնազանց բարիք կենացն հանդերձելոց , մինչ ոչ ինչ պատուականագոյնքան զնոսա կարել զմտաւ ածիլ , գոգ դու համեմատութեամբ ամենալաւ բարեաց կենցաղոյս :

§ 10 Հերի՛ք թէ Գործի՛ն Վերանորոգել ոչ էարէն :

Բաց ՚ի դիմադրութեամբ , զոր ՚ի վերագոյնդ հերքեցաք , սովորի առարկիլ և այս թէ՛ մարմին մարդկան յետ ապականութեան իւրում , այլ ևս չնորոգի յառաջին կերպարան իւր : Այլ այս հակառակ բանին է , զի մինչ գրեթէ ամ փիլիսոփայք միաձայն հաստատեն թէ նիւթ որքան և փոփոխիցի , դեռ ևս մնացեալ տարր նր կենթակայանայ բիւրազան ձևացութեց , ով ապա առարկել զօրիցէ , թէ կամ ամ անգէտ իցէ վայրացն , յորս մասունք տարերցն պատկանելոց մարդկային մարմնոյս հաւաքել պահին , թէ և յանչափս հեռաւորաց . և կամ անբաւական վերադարձուցանել զնս և վերստին միաւորել . և զնոյն առնել չէ՞ զոր և վերլուծականք ՚ի քրայս հալոցաց իւրեանց և ՚ի ձուլունս՝ բաղադրելով զհամանիւթ մասունս չէ միմեանս : Զի և ՚ի բնականս է տեսանել օրինակս ոչ սակաւ , ուր տեսակք իրաց որքան և փոխինն , դեռ ևս դառնան ՚ի սեպհական իւրեանց ձև , օրինակ իմն , սերմանք բուսոց և կենդանեաց : Աստուստ և ոչ իսկ կնճիռն ՚ի բզմց առաջարկեալ դժուարալոյծ թուի ինձ , իբր այն թէ՛ մարմին մարդկա-

յին յետ լինելոյ կեր կենդանեաց, ուտին դարձեալ
 'ի մարդկանէ. քղի մեծագոյն մասունք կերակրոց
 փոխադրին ոչ եթէ յանդամ մարմնոյն, այլ յաւեր-
 լածս, 'ի մարմնս, 'ի լեզուս, 'ի թուքս, և 'ի լորձունս,
 և շատ ևս այնք են՝ որք ծախին հիւանդութիւնս, ներ-
 քին ջերմութիւն և մշտաբաղի շնչմամբ օդոց: Եւ թէ
 այս այսպէս, ապա Ի՞նչ որ խնամ տանի անասնոց զի
 մի՛ կորիցեն. այնպիսի իմն յատկացուցանէ և զմարմ-
 նոց մարդկան խնամ, մինչ՝ ոչ ինչ մասին նորա ի զի-
 սաց կերակուր այլոց հանդերձելոցն փոխիլ յետեւնն,
 ող և թոյն և թիւրակէս ոչ փոխին երբէք 'ի մար-
 մն մարդկան. այն և առաւել քան զսոյն. վասն զի
 մարմն մարդոյ չտուալ յուտեստ մարդկան: Այլ
 թէ այլ ազգ՝ տակաւին ևս բացբարձումն պատկանե-
 լոց միոյն չմիջէր զամբողջութի միուսոյն: Ասան զի և
 մեծամեծ փոփոխութիւնք պատահին միշտ¹⁰⁰ 'ի մասնկունս
 Քի: Ոչ՞ աւանիկ¹⁰² թիթեոն 'ի ճծի ինչ, և էութիւնք
 ծառոց և որթուց 'ի փանաքին պարափակին 'ի սեր-
 ման յորոց արաստիւրեալ հաստատին յիւրեանց ստոյգ
 մեծութիւն: Արդ՝ որովհետև այս ազգ փաստից բազ-
 միցս առարկին առանց իրիք վնասուց, մանաւաղ զի
 և արք իմաստունք, ող 'ի քաղեացոց¹⁰³ Ջրադաշտ
 գրեթէ առ հասարակ Իմ¹⁰⁴ Ստոյիկեանք, և 'ի ճե-
 մականաց անտի¹⁰⁵ Թէոպոմպէս, համ հաւատացն
 և համ ստուգեցին թէ մարթ է և լինելոց է
 յարուի մարմնոց, ի էլ՞ ապա ի անկարելիս թուիցի:

§ 11. Գերազանց Տաքութեան պատերազմոցն:

Երկրորդ ձեռնարկութիւն, որով քնականն հա-
 լատ գերազանցէ զառաջնովք, զմիջնովք և զվերջ-
 նովք՝ է գերամաքուր սրբութիւն պատուիրանաց
 նորին շուրջ զձեռիէն պաշտամամբք և զայլովքն կա-

րևորօք : Մնտաիք Տե՛թանոսական պաշտամանց ո՞ղ
 երկարօրէն ցուցանեն Պորփիւր և մերոյ դարուս նա-
 ւաստիք , իբր ՚ի բազումս լի են անագորոյն անգը-
 թուքք գրեթէ չ ամ Ե . քղի տիեզերք անգամ
 մարտեցան զՏետ խաբէուէս , եթէ ¹⁰⁶ գիք արեամբ
 մարդկան ՚ի Տաշտուէն զիջանին . զոր ոչ յունաց իմաս-
 տուէ , և ոչ լատինացն օրէնք բառնալ զօրեցին , ո՞ղ
 երևի ՚ի զո՛հից անտի ¹⁰⁷ Բաբոսի Ովմեստականի առ-
 յոյնս ոչ ջակիզմամբ յունին և յունեայն , և ¹⁰⁸ Արա-
 մադդայ լատինացւոյ զենմամբ գաղղւոյն և գաղղու-
 հոյն : Գաղտնիք սրբուէց ուխտին Գիմետրեայ և
 ԱգատՏօր լի ամենատեսակ գարշանօք կատարէին ,
 ո՞ղ երևեցան մեզ , այն ինչ առ յապոյս սկսան բանիլ
 ծածուկք չարապաշտուէց նոցին , զոր և ընդարձակօ-
 րէն բացատրեն ¹⁰⁹ կղէ մէնտ Աղեքսանդրացի և այլք :
 Ուստի և յաւուրնս նու իրելս ՚ի տօնախմբուէն սոցին
 այնքան անպարկեշտ անառակուէս գործէին , մինչ
 ամօթ վարկանէր իւր ¹¹⁰ Կատովններկայ լինիլ անդ :
 Օրէնք Հրէից թէպէտ ազատ էին յապօրինաց և ՚ի
 Տակառակամարտիցն համեստուէց , սակայն առ ՚ի
 չաստեցուցանելոյ զժողովուրդն հակամէտ կռա-
 պաշտուէ յաստուածատուր օրինաց անտի՝ բեռնա-
 ւորեցան նորանոր ծիսօք , որք ը ինքեանց ոչ բարիք
 էին , և ոչ չարք . ո՞ղ զենմունք անասնոց , թլպա-
 տուէ , խիստ շաբաթապահուէ , պահեստ ՚ի բազ-
 մորակ կերակրոց և այլք : Ջորոց ինչ ինչ իւրե՛նց
 առին մահմետականք , յարելով ՚ի նոսին և զի գին-
 ւոյն հրաժեշտ : Իսկ հաւատ քրիստոնէուէս ուսու-
 ցանէ մեզ նախ պաշտել զնձ իբրև զՏօգի ամենամա-
 բուր՝ ¹¹¹ հոգւով սրբուէ , և այնպի իմն գործովք ,
 որք և ¹¹² արտաքոյ պատուիրանին և ը ինքեանց են
 անարատք : Կամի ոչ զմարմնոյն թլպատուի , այլ ¹¹³

դարտին . ոչ յամենայն գործոց շաբաթանալ մեզ , այլ
¹¹⁴ յապօրինաւորաց : Ոչ զարիւն և զճարպ անամնոց որ
 ջակիղելնայ , այլ թէ դէպ լիցի ՚ի վկայուի ճշմարտուն
¹¹⁵ զարիւնս մեր պատարագել : Զսիռեալսն կարօտե-
 լոց ՚ի բարեաց անտի մերոց իբրև ¹¹⁶ նայ փոխարինեալս
 հաւատալ : Ոչ ¹¹⁷ հրաժարիլ ՚ի մասնաւոր տեսակաց
 ինչ ուտելեաց և ըմպելեաց , այլ առնուլ մեզ ՚ի նո-
 ցանէ չափով՝ բաւական ՚ի պահպանել զկեանս
 մեր : Եւ ¹¹⁸ երբեմն պահօք Տրազանդեցոցանել հո-
 գւոյ զկտան մարմնոյն , ոպ զի ազատօրէն վերասցի
 նա ՚ի բարձրագոյն առարկայս : Այլ գլխաւոր
 մասն քարոզի հաւատոյ սրբուն մերոյ յամենայն ¹¹⁹
 ուրեք հաստատուն կալ ՚ի հաւատս անպաշտուն .
 գանձել նովաւ մեզ անկեղծ Տրազանդուն , զնա
 միայն ունիլ մեղապաւէն յուսոյ , պինդ ունիլ զհաւատն
 յանսուտ աւետիս խոստմանցն , ուստի աղբերանան
 յոյս և սէր ճշմարիտ առ ան և առ ընկերս մեր , և
 պատճառեն ՚ի մեզ Տրազանդուն պատուիրանաց նորա ,
 ոչ ծառայաբար՝ յերկիւղէ պատժոցն զարհուրելով ,
 այլ որդիաբար , զի այն է հաճոյն նորա , և զի նա է
 հայր մեր և վարձահատոյց : Հրամայեցաք նաև ա-
 ղօթել ոչ ¹²⁰ վն հարստունց , մեծութեանց , փա-
 ռաց , և որոց ՚ի կարուստ խնդրողացն լինին , այլ սյ-
 նոցիկ՝ որ հային ՚ի պատիւ և ՚ի փառս նայ : Իսկ վն
 անձանց մերոց զայնքան և եթ զկենցաղոյս , որքան
 և բաւականն լինին պիտոյից բնուն մերոյ , շատա-
 ցեալք զիարդ և էն բերմամբք նոցին՝ և թող-
 լով զայլն ամ անձային ինամնոց : Նաև վն որոց՝ առա-
 ջնորդն լինին մեզ ՚ի կեանս յաւետենից , այս է վն
 թողուն մեղաց մերոց անցելոց , և պաշտպանուն հո-
 գւոյն նայ չդէմ ապառնեաց . աղօթս առնել յամ
 սրտէ , որով և հզօրացեալ չդէմ արկածից և փոր-

ձութեանց հակառակորդին , զընթացս բարեպաշտուէ մերոյ առ ԹՅՄ անվթար և անբռնադատ կատարել : Ահա այս է պաշտօն քրիստոնէութեա մերոյ քան զոր վայելչագոյն ԿՅ ԶԲ Ինչ արդարև :

§ 12. Բարիս ստնէլ ընկերին և նեղլաց մերոյ :

Համանման սոցին տեսանլին և որք առ ընկերս մեր պահանջին պաշտօնք առ ՚ի մէնջ : Մահմետականդ աղանդ ծնեալ ՚ի զէն , շնչէ զէն , սիւնին և ՚ի զէն : Ջլակոնացի օրէնս՝ զամենալաւն և զգովանին առ հելէնս՝ զգրուատեսլն ՚ի պատգամախօսէն Ապոլոնի՝ վս ՚ի զէն խիզախերոյ զիւր օրինապահս շշափէ ¹²¹ Արիստոտէլ տինն և դարովէ խկ : Ուր չէդէմն ինքն թելադրէ գործարժանի օրինաց՝ տալ պատերազմ չ բարբարոս խառնիճաղանճաղգս , որոյ ներհակն արդարև թուի ինձ օրինաւոր ԹՄ մարդկան , որ ՚ի բնուստ հաստեցանն ՚ի բարեկամուի և յընկերական կեանս : Քանղի զինչ այլ յուեգոյն իցէ քան զսոյն ընդ սակաւս արեւնապարտից զազգ մի ողջոյն ՚ի սուրհանել , և իբրև զառնի քաջուէ պարծանս ՚ի ցոյցս յաղթանակի դրօշել : Իսկ և այն տիեզերս հռչակ քալաքն Հռովմ , որով արդեօք զմեծ զայս անուն , եթէ ոչ անդադար և անխրաւ պատերազմաւ յինքն յափշտակեաց , ող ինքեանք խոստովան լինին յիգս պատերազմացն Սարդանիոյ և Վիպրոսի : Բայց ՚ի հասարակի խօսելով . չ աւանդելոյ մեզ բաղմաց ՚ի հրախօսից անտի ¹²² ասպատակուէք արտաքոյ սահմանին իւրեանց համարեալ լինէին քաջագործուէք իմն ՚ի մէջ զանազան ազգաց : Չարեաց չարիս փոխարինեալն վրէժխնդրուի ¹²³ Արիստոտէլէ և ՚ի Վիկիրոնէ քարոզեցաւ

Ծայրագոյն մասն սրդարուէ : Փոփոխ ¹²⁴ փողոտմունք սուսերամարտիցն զմիմեանս տեսլարան զուարճուէ կարգեցան առ հեթանոսս , և ընկեցիկ առնել զմանկունս իւրեանց՝ հանապազորդ սովորուի : Իսկ առ հրէաստանեայս թէպէտ և ծաղկէին օրէնսդ ըրուիք բարեաց և հրահանգք սրբուեց , սակայն դէռ ևս կատարի դժնդակութիւն ժողովուրեանն , էր ինչ՝ որ ՚ի հոց զանց արարան , և էր՝ որ նորոգ ՚ի ներքս սպրդեալ մուծան : Չոր օրինակ ¹²⁵ փոր ձեռն նոցա զփորձ զօրութեանց իւրեանց ՚ի վերայ եօթնեսին ազգաց՝ թէ և իւ արժանեացն իսկ նոցին : Եւ ոչ այսքան միայն , այլ մշտալ ՚ի ներսին կատարուի իւրեանց , չարաչար հալածէին զոչ միաբանեալն ինքեանց , զորոց յայտնի ապացոյց մարթէ տեսանել տակաւին յաղթարանն նոցին ընդդէմ քրիստոնէից : Բայց ¹²⁶ զրկանացն կրեւոց վրիժառուս լինիլ դատատանաւ և զմարդասպանն գաղտնի ձեռամբ մերձաւորի սպանելոյն կորուսանել , նոյն նոցին օրէնքն հրամայեն : Այլ քրիստոնէականս հաւատ արդելու բոլորովին ¹²⁷ չարին չար հատուցանել եթէ բանիւք և եթէ գործովք , զի մի՛ զչարիս յայլն պախարակեալ , իրօք յանձինս հաստատիցուք : Բարիս առնել բարեաց են առաջին պարտիք մեր , սակայն և չարաց անգամ պնրտ է մեզ զնոյն ցուցանել , իւ օրինակի ողորմածին անյ՛ յորմէ ընդունիմք յարածամ զձիրս բարեաց հաւասար ան մարդկան , զարեգակն , զաստեղս , զօղ , զհողմունս , ևն :

§ 13. Ամոսնախն երանանք :

Լծորդուի արուի և իգին , որով աղք մարդկան զածումն առ , գործ է արժանի պաշտպանուէ

օրինաց : Բայց զի հեթանոսք անտես արարին զսովաւ չիք զարմանք¹²⁸ այնինչ զանառակուհս և զշնուհս աստուծոցն իւրեանց պաշտելեաց անպատկառ ՚ի գովս հանեն : Չարագոյն ևս այն է , զի զարուաց ընդ արուս արտաքոյ կարգի բնուէս զխայտառակուհի , օրինակաւ դից իւրեանց յաւէտ պանծալիս յօրինէին : Յորոց սակի ՚ի Գուամն¹²⁹ Գանխախդէս և յետոյ Անտինաւս ասին լեալ չարեացարդիւն վիճակաւորք : Այլ սարսափելիս նյս անօրէնուհի յաճախեալ տեսանի առ մահմետականս , առ ձենս , և առ այլ և այլ ազինս իբրև օրինական իմն զով ապօրէն բոցոյ ցանկուեց իւրեանց : Բազումք նաև ՚ի սոփեստիցն հելէնացոց չարաչար ձեռներէց գտան¹³⁰ զեղեռն ապականարար չարեացս չէ անուամբ համեստուե սքօղել : Եւ յետ Բատագով հանդիսանալոյ որոց ՚ի նոցանէ խմաստութն էին անխտրուե կանանց , զինչ այլ թերի թողին բայց եթէ դարձուցանել զքաղաքն¹³¹ ողջոյն ՚ի հասարակաց պոռնկոցս : Իսկ արդ՝ մինչ նաև ՚ի մեջ¹³² անասնոց պահի կարգ իմն ամուսնական լծորդուե , քանի առաւել նախատինք ոչ իցեն մարդոյ զանծպետականին բերողի յինքեան զնմանուհի , ձկնիլ յանստոյգ սերմանց , որով և զբնական սէր առնչուեն ՚ի սպառ աղաւաղել կործանել : Օրէնք եբրայեցոց բացասեն թէ պէտ զամ աղգս անմաքուր խառնակութեանց , սակայն և այնպէս թոյլ տան¹³³ առն ունիլ իւր բաղում կանայս , և արդարացուցանեն զնա արձակել զիւր կին վն ո՛ր և իցէ պատճառաց զոր և այժմ մահմետականք անխիղճ ՚ի վար արկանեն : Լատինք և յոյնք առ Գովք այնքան խենեշացան զեղևեցան ՚ի վարս իւրեանց մինչ լակոնացիք և Վատովն պայմանաւ ժամանակի փոխ տա-

յին այլոց զկանայս իւրանց : Իսկ գերակատար օրէնքըն քնն քննի , զնոյն իսկ զարմատ չարուէն ՚ի բանց տապարէ տյնինչ զնա՝ որ ՚ի փորձ ելանել փորձէ ¹⁵⁹ կնոջ և պարկեշտութեան նորին , և կամ , որ արատւ Տայեացն լինի ՚ի նա , թէ և իրօք չարիս չև գործեալ պարտուոր կացուցանէ առաջի այ քննողին գաղտնեաց սրտից և դատաւորին : Եւ քանզի Տարկէ ամ ճշմարիտ համակրուէ մնալ տեուն և անքակ , իրաւունս համարեցաւ ուրեմն և այսմ այնպս լինիլ , զի որ հաւանութեամբ կամացն ուխտիցեն միմեանց զհաւատարմուի կացցեն ՚ի նմին անլուծանելի և անորոշ մարմնոցն լծորդուք ՚ի խրատ արդարուէ սերնդոց իւրեանց : Լինէին առ հեթանոսս երբեմն ազգք՝ որք միով կնաւ շատանային զորոց տես ինձ զհռովմայեցիս և զգերմանացիս , որք սովին և եթ՝ օրինակ եղեն քրիստոնէիցս : Քանզի կին՝ կամաւ գրաւեալ զինքն ¹³⁶ ՚ի խնամս առն իւրում , նովին չափով և վարձատրիլ պարտի ՚ի բարիս նորուն , զի անտեսուի չէ միով տանտիկնաւ բարեվիճակ ևս կառավարեացի . և զի մի՛ բազմութիւն մարցն ծնցին ՚ի տան յաւէտ իւրովութիւնս՝ քան թէ մանկունս :

§ 14. Աերտոտեի արքային բարեաց :

Եկեալ աւանիկ ՚ի կիրառուի որոց ՚ի մասնաւորի անուանին բարիք , տեսանեմք , զի ¹³⁷ գողուին թուլատրեալ լինէր յոմանց ՚ի հեթանոսական ազանց անտի՝ որպս յեգիպտացւոց և յսպարտացւոց : Բայց ոյք ոչ թողացուցանէին զայս մասնաւոր անձանց՝ ազգովին գրեթէ զնոյն գործէին , սպ հռովմայեցիք , զորոց վերստին դառնալ ՚ի հիւղ իւրեանց ասէր հռովմայեցին ճարտասան , եթէ ուրոյն

զիւրն դարձուցանել օրէն իցէր զստացուածս : Ոչ
 ինչ այսպիսի [Թողոյր [Թէպէտև օրէնքն եբբայեց
 ւոց , սակայն , լը իրիք հաղորդ գտանելով շահասէր
 բնաւորուէ օրինապահացն իւրոց ¹⁵⁸ որոց և [Թող
 զայս խոստանայր և զհարստուիս՝ վաշխս լուծանել
 յօտարաց հրամայէր : Իսկ հաւատ մերոյս օրի-
 նաց , ոչ միայն ¹⁵⁹ ցրէ զամենայն ազգս անիրա-
 ւութեաց առ ամենայն արարածս , այլ նաև արգելու-
 մեզ ¹⁴⁰ հիմնել զյոյս մեր ՚ի բարիս եղծանելիս , զի
 ոչ բաւէ հոգի մեր ծառայել երկուց տերանց .
 յորոց երկաքանչիւրքն պահանջէն զմարդն ողջոյն ՚ի
 հոգս իւրեանց , և յածէն զմեզ ՚ի ծուփս հակա-
 ուակընդդէմն վարանաց : Նազի և ¹⁴¹ մարթանք հարս-
 տութեանցն և ջանք պահպանութանց նոցին , սյն-
 քան անհարին տանջանս , և շղթայակապ գերանս
 ՚ի վերայ դնեն , մինչ զնոյն ինքն զհետտութիւն ,
 զակնկալեալն ասեմ ՚ի հարստուէց անտի՝ գլխովին
 ապականել : Պահել անձանց զսակաւամասնեայս՝
 որով ¹⁴² բնութիւնն շատանայ , և առանց մեծաց
 ջանից փոյթ ՚ի ձեռս բերին : Իսկ զորս ածե-
 ցուցանէ ՚ի մեզ ւած անդր քան զայս ամենայն , ոչ
 ծովակուր առնել ոպ փիլիսոփայքն ոմանք , և այն՝
 կարի անմտաբար՝ արարինն , ոչ պահել առ մեզ ու-
 նայն ՚ի շահուց , ոչ մխտել անառակօրէն , այլ կամ
 ընուլ այնու զպէտս կարօտելոց , կամ պարգևել որոց
 ինդրեանն , և կամ փոխ նպաստի այլոց մատուցանել :
 Եւ այս գործ է այնոցիկ որք հստմարին զանձինս ոչ
 իբրև տեարս ստացուածոցն , այլ իբրև անտեսս նյ
 բարձրելոյ և հօր ւամ բարեաց , վնդի բարիք բար-
 ւոքապէս մատակարարեալ՝ գտնած են լի յուսով բա-
 րեաւ . առ որ ոչ գողոց գողութիւն , և ոչ արկած
 պատահմանց մերձ լինիլ կարեն : Այսր անկեղծ և

ստոյգ բարեպաշուէս օրինակ քանջ յառաջընծայեցին Քրիստոնէիցս նախահարք , այն ինչ սկսեալ ՚ի ¹⁴³Մակեդոնիոյ և յԱքսիոյ զտրոց ողորմուէն առաքեալ պտուղս՝ զաղքատս Պաղեստինացւոց լիալիր դարմանեցին , որով և ոչ այլ ինչ , քան եթէ բովանդակ էս ՚ի մի փոխեալ գերբաստան ցուցին : Չգուշացուցանեն մեզ օրէնք հաւատոյս՝ այնպս առնել զողորմուիս , զի հայիցին բոլրովին ՚ի պաշտօն փառացն նյ տուեալ . զի մի՛ գուցէ յոյս փոխարինի հատուցմանն և պատուոյ՝ աղօտացուցէ զչորհս սպայծառուէն նորին . զի առաջի նյ կորնչի վարձն , եթէ զայս փոխանակ նմին կալցէ ոք նպատակ իւրումն ողորմուէ : Աչ դէպ դատէ ումք ծշդել աշահանօք զիւր սակաւապէտն պարէն ըստ հասարակեալ սովորուէն , իբր այն թէ՛ յենուլ անդ նորուն յալիս ծերուէ , կամ ՚ի վերահաս վտանգս փորձուէց , իւրոցն յայնժամ կարիս ունիցի ընչից , վն զի խոտանան մեզ օրէնք զանվրէպ զիւրեանց խնամարկուիս , եթէ կատարիչք նոցին եղիցուք : Եւ ՚ի կնիք հաստատութեան բանին ածեն ՚ի վերայ յայտնի խնամարկուիս նյ ՚ի կերակրել նորա զգազանս վայրիս և զհօրանս անբան անասնոց և ՚ի շուք պանծալի զարդարել նորին զլաւարիս երկրի ծաղկօքն հանդերձ : Ապնքէն չար է չհամարել զանձ բարի և բաւական նմի , կամ չվտաս հանալ ՚ի նա իբր և յանազորոյն ոք պարտապան , յորմէ ապահովիմք և ոչ իւիք առանց գրաւականի :

§ 15. Երդմանք :

Ի սուտ երդմանց հրաժարեցուցանեն զմեզ նմ օրէնք , բայց այս՝ ¹⁴⁵եթէ ոչ ՚ի պարտաւորուէ հարկին , նաև ՚ի սոսկ երդմանց զմեզ հեռանալ կա-

մի, և այնպէս պատուել զճշմարտութիւնս, մինչ և երդման պէտս չունիլ բնութիւնս :-

§ 16. Առ Գործ 4 :

Չեք ինչ պատուական եթէ ՚ի սփեսայիկ գըրուածս Հելէնացոց և եթէ ՚ի կարծիս Եբրայեցոց, զորս ոչն պարունակեն յինքեանս ամբիծ հաւատոյս օրէնք, և զնոսին վկայեալս և կնքեալս անձաւանդ պատուիրանաւ : Չորոց տէս ինձ աստանօր ¹⁴⁰ զհամեստութիւն, զպարկեշտութիւն, զանարատութիւնս վարուց, զսրբութիւն, զերկայնմտութիւն, զչափաւորութիւն, զինաստութիւն, զերաւունս տերանց և ծառայից, իշխանաց և իշխելոց, ծնողաց և զաւակաց, արանց և կանանց, և որ մեծն է՝ փախուստ ՚ի չարեաց անտի՝ որ չ քօշով քաջապանծութեամբ պատրուակեալ զյողովս ՚ի յունաց և ՚ի հռովմայեցոց զակատեալն ասեմ զհետ սնոտի փնց և պատուոյ՝ ՚ի կորուստ անձանց հրապուրեցին : Աքանչելի է մանաւանդ լի բովանդակութիւնս պատուիրանաց նորին վս իւրոյ ճիշդ համառօտութեանն, որ գոգ դու պատուիրեմեզ ՚ի մի բան, սիրել զանձ ՚ի վեր քան զամ, զընկերս՝ իբրև զանձինս մեր . այս է, զի ող կամիմք թէ արասցեն մեզ մարդիկ՝ այնպէս արասցուք և մեք նոց :

§ 17. Ի հախառակութիւն եղելոյ ոտ Քրիստոնէայս :

Առարկեցէ ոք թերևս չեղէմ նախասացել գերազանցութեան վարդապետութեան քնի, իբր սյն զի՛ մեծամեծ հակառակութիւնք ՚ի մէջ քրիստոնէից, ուստի և խուռն գրոհ աղանդոց՝ ելին : Այլ ավին յայտնի պտտասխանի, զի այդպիսիք գրեթէ առ հասարակ ամ արուեստից պատահ գան, մասամբ ՚ի տկարութիւն բնութեան, և մասամբ ՚ի նա-

խաղաղաշարմանէ մտաց : Գարձեալ զի դիմորոշուիք
այսպիսի կարծեաց՝ ոչ ելանեն արտաքոյ սահմանա-
ւոր կողարի , ուրանօր է՝ զի համաձայն ընթանան
մարդիկ , և է՝ զի վճռօք որոշեն զերկդիմի կարծիս ,
ոպ նաև առ չափաբերականս երեկն երբեմն
վիճմունք , [Թէ մարթիցէ՞ արդեօք վերածել զծիր
բողորակ ՚ի ձև քառակուսի , [Թէ ոչ , և [Թէ՝ ՚ի բառ-
նիլ հաւասարին ՚ի հաւասարէ , լինի՞ և մնացեալն
հաւասար , [Թէ ոչ , սոյն և առ բնականս , առ բժշ-
կականս , և յայլ արուեստիկս կարէ նշմարիլ : Ըստ
այսմ պարտ է իմանալ և զվէճս ՚ի մէջ քրիստոնէից ,
որ ոչ երբէք խոչեւ քարնդուաւել զօրեցին մանաւանդ
գլխաւոր պատուիրանացն՝ որով քաջարգոյն ընծա-
յեցաք զօրէնս քրիստոնէուէս մերում : Ա ճիտ տե-
սուի բանիս սաուգի և անտուտ , զի նոքին ևս ,
որ ներքին ատելուիք ներհակ միմեանց զինեցանն ,
և դժնդակ տանջանօք ՚ի խնդիր նիւթոց հակառա-
կուէ անձնատուր եղեն , չվստահացան դուն ու-
րեմն չ չափ սահմանի անցանել , մինչ ժխտել պա-
տուիրանացն Քրիստոսի , կամ ուրաստ հարազա-
տուէցն լինիլ մանաւանդ [Թէ և նոքին՝ որ զընթացս
իւրեանց քանոնօք նմին իսկ պատուիրանացն
ուղղել չկամեցան : Բայց եթէ սիրիցէ ոք ՚ի վէգ և
առ այս մտանել , [Թուի ինչ հաւասար իմաստա-
կացն , որք և զսպիտակուի զձեան ուրանալ յիմարե-
ին . զի ոպ նոքա ՚ի լուսոյ բանին , նոյնպէս և սոքա
՚ի հաւանուէ ամ աղգացս Քրիստոնէից , ՚ի գրոց
անտի առաջնորդաց հաւատոյս , հետևողաց նոցին ,
և որոց յետոյ վարդապետքն եղեն և մահու իւր-
եանց վկայք ճշմարտուէն , խայտառակեալ պար-
տասին : Քանզի զորս այսքան բաղմունք մարդկան
չենին իբրև հարազատ վարդապետութիւնս քնի ,

չէ պնդուած յետ արդարահաս քննութեն ժխտել, որպս
և այժմ Պշատոնի, Քսենոփոնի և այլոց աշակեր-
տակցաց նոցին ոչ անհաւանիմք վն աւանդութեան
Սոկրատայ, ոպ և Սոյիկեանց և Դպրոցականաց
վն որոց Չենոն աւանդեաց :

§ 18. Ի գերականոցութենէ վարդապետ Կորին :

Երորդ փաստ, որով ասացաք քնական հաւատոյս
գերազանցիլ զամենեքումք որք ենն, և որոց չ
միտս անցանիլ կարեն պաշտօնք՝ էնոյն ինքն եղանակ
քարոզութ և տարածութ նորուն : Առարկայնախիկին
մասինս այսորիկ և քննութ մեծի արժանի՝ է անա-
ռաք նորին վարդապետ : Առաջնորդք խնաստութեն
յունաստանի իւրեանցովին խոստովանին ոչ ինչ
ստուգութ առարկել. քանզի ¹⁴⁷ սուղեպէր ճշմարտ-
ութն իբրև ՚ի խորս անդնոց, և միտք կուրացել առ
տեսուիս անայնոց ոպ աչաց բուոց առ ամենա
պայժառ ճառագայթս արեգական : Մանաւանդ
զի չէր ոք ՚ի նոցանէ անախտ ՚ի բազմեղեոն չա-
րեաց, գորով ոմանց պատառաքաշս իշխանաց, այ-
լոց վարարեալս զհետ մարմնապարիշտ ցանկութեց, և
կիտոց անառակեալս ՚ի զազրանս գարշանաց : Իսկ
նիւթատելութ և նախանձու առ նն էին հանապա-
զորդեան հակառակութք ՚ի վն բառից կամ անպի-
տան առարկայից : Տուրաք և յունպետ էին ՚ի
պաշտօն այ, զի թէև զմին միայն ան ճանաչէին,
սակայն զնա մեկուսի թողեալ զանականն նորա
զպատիւ կուրութն նոցին ձօնի նուիրէին, զորս չ անս
խակ չհամարէինն, կանոն հաւատոց եղեալ անձանց
զորս ՚ի գործ անէր խուժանն մտամուլար սովորութ :
Իսկ թէ յաղագս վարձուցն արդարութեան ոչ ինչ տի-
րապէս վճռել իշխեցին, ահա վկայ քեզ ՚ի մօտոյ

վիճաբանութիւնն Սոկրատայ փոքու յիջ քան ըզ-
 մահ իւր : Մահմէտ իւրումն չդարձակատարած
 կրօնիցն աշանդապետ , այր ճակաճանեալ ՚ի տըռ-
 փիս հեշտախտուեց նաև յիւրոց ճանաչի : Որ և
 վասն խոստացեալ վարձուցն՝ հիմնելոցն ասեմ գլխո-
 վին ՚ի ինճոյս և յառազաստս պագշտուեց՝ չեցոյց
 գրաւորական իմն հաւաստիա , թէ զիմրդ , կամ
 որով արդեօք մարթ էր ՚ի կատար հանիլ : Ուր
 զի և մարմին նորա ՚ի կեանս յարուցեալ տա-
 կաւին չասի թաղածն իսկ մինչև ցայսօր ժամ-
 անակի ՚ի հողս մետինացւոց աշխարհին : Հրէից
 օրէնսդ իրն Մովսէս՝ այր պատուական էր թէպէտ ,
 սակայն ո՛չ ազատ գլխովին յարատոյ , սարսաւանաց
 որ յայ ինքեան զպատգամաբերութիւնն շնորհեալ
 յետ ¹⁴⁸ բազում չդիմադրուեց հազիւ թէ յանձն
 առ , և առ բանն այ՛ որ յաղագս ՚ի վիմէն
 ջուրցն խաղացման եցոյց զիւր անհաւատութիւն ,
 որպէս խոստովանին և եբրսյեցիք : Իսկ զորոց
 միանգամ խոստացաւ նա յօրէնան՝ իւրոց հետև-
 ողաց իւղացոյց ինքեան և ո՛չ ինչ , այլ յածեալ
 պտոյտքեալ նորա ընդ անապատ տեղիս՝ պատեալ
 պաշարեալ յազգի ազգի աղէտս խռովութեանց
 և շփոթից , ՚ի վերջոյ՝ անմասն գտաւ նաև յերջանիկ
 մտից երկրին սուտեաց : Այլ Քս , ո՛չ եթէ անա-
 բատ յամ մեղաց յիւրոց և եթ քարողի , այլ և ո՛չ իսկ
 վկայուք այլոց հաւաստիւ կարէ , ¹⁴⁹ եթէ մեղս ինչ
 գործեաց նա : Գարձեալ՝ զի զոր այլոց քարողէր ,
 ինքնին նախ զնոյն ¹⁵⁰ կատարէր , և աւանդեալն
 յայ ինքեան ընդ հաւատարմապս ¹⁵¹ աննեւզն և
 անարատն ՚ի բովանդակ կեանս իւր : ¹⁵² Համբերա-
 տար գտաւ նա չարչարանաց և նախատանաց , զորս
 դատակնիք խաչին յայտ ակներև յանդիմանեն :

Սիրող աղգի մարդկան եղև, մանաւանդ թէ և թշնամեաց իւրոց և խաչահանուաց, մինչ զի և աղօթել առ Թոմաս վն նոցին թողութեան: Իսկ զորս իւրոցն խոստացաւ անհասանելի վարձուց հատուցմունս¹⁵⁴ բնաղացնապէս յանձին իւրում ցուցանէր, որպէս քարողի, և ապացուցանի ևս յարժանահաւատ վկայութեւ որոց տեսինն զնա յարուցեալ ՚ի մեռելոց, և լուան և, շոշափեցին: Նա և յանդիման իւրոց երկոտասան առաքելոցն ՚ի յերկինս համբարձաւ, ուր և զանճառելի և զբարձրագոյնն սեպհականեաց ինքեան զփառս, որում բացերև նշան էր¹⁵⁴ պարզև հրեղէն լեզուացն, որով զաշակերտս իւր զտգիտունն ասեմ այնպիսի սքանչելեաց ելից ՚ի սբ վերնատանն, և¹⁵⁵ շնորհք հրաշագործութեցն, և՛ զորս խոստացաւ նոցա նախ քան զմեկնին իւր ՚ի նոցանէ: Յորոց համանգամայն եզրակացուցանի, թէ անարժան է մեզ երկուանսու զամենաբաւական իշխանութեւ նորա ՚ի հատուցանելն մեզ զխոստացեալ բարեացն զպսակ: Այլ գիտելի է ևս զի հաւատոյս գերազանցութիւն զայլովքն ամենեքումբք՝ մասամբ իմն և յայտմ կայանայ զի վարդապետ նորին¹⁵⁶ զորս պատուիրեացն կատարեաց, և զորս խոստացան յանձին իւրում կրէր:

Ստանելի փարձոտէն հաւատոյս:

Գամահան և յաւանդեալս ՚ի նմանէ գործս օրինաց, զորս եթէ բարւոք ՚ի միտ առցուք, և եթէ անախախնամութեանն ակնածեցուք, երևին գող ոչ այլ ինչ քան թէ անարդարութեանն քարոզք: Անկէր նախախնամութեւ նպաստել տարածութեւ գերագունին հաւատոց, և ահանոյն քնականիս դէպ տեսանի պաշտաման, որ քարոզեցան և հիմնեցաւ

Շ ամ Եւրոպիայ անդր քան զվերջին եզերտս կողմանցն հիւսիսի , Շ համօրէն Ասիա ցկղղիս ծագացն Ովկիանու , յԵգիպտոս , յԵթովպիայ , և ՚ի տեղիս տեղիս Ափրիկեցւոց Յին . ապա՝ և յամերիկայ , և յայլ : Եւ զայս ոչ ՚ի նորս և եթ՝ այլ և առ հինսն հանրասփիւռ տարածեալ Շ տիեզերս գրեն երկայցզ վիպասանք , գիրք վարդապետաց , գործք ժողովոց , և նախնի՛ աւանդուիք : Յաղագս ճանապարհորդուեց և սքանչելագործուեցն Թովմայի և Անդրէի առաքելոց և այլոցն բանք անդրդիւն կան և մնան մինչև ցայսօր ժամանակի ՚ի մեջ բզմց բարբաւրոս աղգաց : Եւ թէ՛ որքան վեհ հանդիսացաւ աւունն քսի առ Բրիտանեայս , առ Գերմանս , և առ այլ հեռաւոր և մօտաւոր աղինս ՚ի ժամանակս իւրեանց ցուցանեն¹⁵⁷ Սղէմէնա , Տերտուղիան , և¹⁵⁸ այլք : Արդ՝ որ կրօն հաւասարիլ կարիցէ սմին տարածուի : Եթէ առցես ինձ զկուսպաշտուիդ , այժ զանուն զմի առնուս , բայց ոչ զկրօն մի : զի ամենեքին նոքա ոչ ընդունին զնոյն կուռս , այլ ոմանք զաստեղս , ոմանք զտարերս , այլք՝ զանասունս , և կէսք՝ զխառնածին զառասպելեալ և զանգոյ էակս : Ոչ Շ միով օրինօք կառավարին , և ոչ միոյ հովուի ՚ի Տրաղանդու թեան կան : Իսկ եթէ զԷրէայս՝ թէպէտ ցանեալ և ցնդեալք ընդ համօրէն երեսս երկրի , սակայն ոչ ինչ աւելի քան թէ զմի միայն կացուցանեն աղգ : Հաւատ նոցա յետ քսի չեցոյց երևելի իմն յառաջադիմուի , մանաւանդ թէ և ՚ի Քրիստոնէից քան ՚ի նոցունց ՚ի հրէիցն՝ քարոզեալ ցուցաւ Յի : Յաւելուցուս ինձ թերևս զմահմետականուիդ տարածեալ ՚ի յօրով տեղիս , սակայն և այնպէս՝ ոչ առանձնակի : Քանզի ուր ուրեք նայն գտանի , անդ՝ պայծառ ևս փայլէ

քրիստոնէութիւն բաղմութեամբ հաւատացելոց ,
 և ընդ հակառակն՝ զմահմետականդ աշանդ չէ՛
 մարթ գտանել ՚ի բաղում տեղիս , ուրանօր գտանի
 Քրիստոնէութիւնն և պաշտի :

Տէրութիւնէ՛ նախնի վարդապետաց հասարոյս :

Քննի աստանօր թէ որով ձեռնառու նպաստաւո-
 րուք այսքան աճեալ տարածեցաւ հաւատս Քսա-
 կանս . քիչ յատուկ և ՚ի մասին այսորիկ բաղդատեալ
 նորա ընդ այլոցն ամենեցուն՝ վէհ նոցին դժխոյա-
 նայ : Տեսանեմք , զի բաղումք ՚ի մարդկանէ ընտ-
 ըեցին իւրեանց ՚ի նիւթս հաւատոյ վարիլ օրինա-
 կաւ թաղաւորոց և իշխանաց , մանաւանդ այն ինչ
 հարկ օրինաց և բռնութիւն պարսաւորէր զնո-
 սա . յորոց հեթանոսուի և մահմետականութիւն
 ունին զիւրեանց յառաջնուի : Բայց առաջնորդք
 մերոյս հաւատոյ՝ ոչ միայն զուրկ էին յամ
 իշխանուեց և պետուեց , այլ և նուաստափառք ,
 վրանսկարկատք , և որ սոցին նմանիք : Սակայն
 և ՚ի ձեռն անտանելի ճգանց և քրտանց իւրեանց չե-
 ամս երէտուն , կտուտուն մի պսկաս , ոչ միայն զլայ-
 նառարած սահմանս հռովմայեցւոց , այլ և անդք
 քան զՊարթևաստան և զՀնդկաստան աշակեր-
 տեցին ՚ի Տրազանդուի աւետարանին Քսի : Եւ այս
 ոչ եթէ ՚ի սկզբանն և եթ՝ այլ և շարունակեալ
 ցերէքհարիւր ամացն յաջորդուի ջանիւք մասնա-
 ւոր արանց , առանց իրիք ստատնալեաց կամ հրա-
 պուրանաց , այլ չ հակառակն խոշտանկեալ տանջեալ
 և չարչարեալ ՚ի բռնակալուէ իշխողաց ժամանակին ,
 այնքան չարձակ սիրեալ տարածեցաւ , մինչ չ իւր-
 և գրաւել զմեծ մասն ¹⁵⁹ Հռովմէական տէրուէ նախ-
 քան զհաւատայն Առասանդիանոսի մեծի : Դար-

ձեռալ զի ոյք առ յունաստանեայս բարոյականին հան-
դիսացան վարդապեաք՝ հաւանելի ընծայեցին
զնոյն ՚ի ձեռն իւրեանց բազմահանձար արուես-
տիցն , զոր օրինակ , Պղտտոնեանք՝ երկրաչափուք ,
Ճեմականք՝ բնաբանուք . Ստոյիկեանք՝ տրամա-
բանուք , Պիթագորեանք՝ թուաբանուք և երաժշ-
տուք , և բազումք ևս այնք էին , որք լի չափ անցին
մարդկային ճարտարուէս , ոպ Պղատոն , Քսե-
նոփոն , և Թէոփիրատէս : Բայց նախուսոյց դաստի-
արակք Քսական հաւատոյս զուրկ գլխովին ՚ի
սոցունց երևէին , ուստի և ¹⁶⁰ բանք նոցին պարզ , և
զերծ ՚ի հրապուրող խաբէուէց անտի , սոսկ և ան-
զարդ խօսիւք և եթ քարոզէին զպատուիրանս , զա-
ւետիս և զսպանալիս ան իւրեանց : Եւ զի՛ չէր ՚ի
նոսա զօրուի բռնի այսբան մեծի յառաջուղիմու-
թեանս արարօղ , հանրկիւ ընդունի . զի կամ
բնազանց իմն շնորհք սքանչելագործութանց ,
կամ աներևոյթ օգնութիւն Աստուծոյ էր՝ որ
յաջողէր զգործս նոցին : Եւ կամ

§ 19. Մեծամեծ արհէլէխոսսոյն անուխեանս :

Ձի սոցին քարոզուք առաջին ընկալուաց քրիստո-
նէուէս բողոքովին միտք շփոթեալ և նախապաշարէլք
էին նախկին և հաստատուն ծիսօք կրօնից իւրեանց ,
և հետևապէս՝ կարի դիւրամետք ՚ի նոյն , ոպ և նո-
քին՝ որք նախ զկուսապաշտուի և զմահմետականու-
թիւնդ ընկալան : Գարձեալ զի և ոչ իսկ յառաջնա-
ղդեցիկ իմն նախապատրաստուք հարթեցան եր-
բէք , լի Հրէիցդ՝ որ ՚ի ձեռն թլպատութեան և
նախամանօթութեանն միոյն անյ յարմարեցան
պատրաստեցան կացին յընդունելուի մովսիսական
օրինացն , այլ միտքնոցին բեռնաւորեալք էին կեղա-

կարծ աւանդութեամբ, և անձինք ճշնշեալք չենորանոր սովորութեամբ, մինչ զեկդ բնութիւն ունիլ զտեղին, և դիմադարձ գտանիլ բազմօք նորոյ վարդապետութեայ սորիկ : Նա զի կրթեալ և վարժեալքն ՚ի մարդս հրէական և հեթանոսական պաշտամանց՝ յաւէտ ՚ի նոսին ամրանային անվաւեր իշխանութօր զինաց և հանապազօրդեան դաստիարակութօք ծնողացն իւրեանց : Դարձեալ էին և այլ ազգի ազգի խոչ և արգելք Քրիստոնեութեանս, քանտանելի չարչարանքն, զորս կամ հաւատացեալք անշուշտ յանձնես կրէին, և կամ յերկեղէ նոցուն հանապաղ զդողանի հարկանէին : Եւ որովհետև այսպիսի չարիք հակառակ բնութեան միշտ, յայտ է ուրեմն զի և պատճառ այնպիսեացն՝ ոչ դիւրաւ ընդունելի լինիլ կարէ : Արկնի, զի Քրիստոնեայք չէ երկար ժամանակառունայնսցեալ զրկեալ և ՚ի բնց մերժեալ կացին իշխանական պերճութեց, մատնեցան ՚ի բանտս, տուժեցին զինչս, և որ մեծն է, աքսորեցան ՚ի մետաղս քրայից, տարան անտանելի տանջանաց, և որոց միանգամ հարել կարաց նոցա կատաղուի բռնաւորաց յանձն առին համբերատար ժուժկալութօք, իսկ պատուհաս մահուն այնքան յաճախեցաւ ՚ի նս, մինչ պատմել մատենագրաց ժամանակին, թէ ոչ սով, ոչ ժանտախտ, և ոչ պատերազմ երբեք կարացին սպառել եղձել ապականել զայսքան անթիւան համար բազմութիւնս մարդկան ՚ի միումս ժամանակի, որքան այս խոստովանուի ուղղափառ դաւանութեանս : Իսկ տեսակ մահուն արտաքոյ հասարակաց կերպին, էին¹⁶¹ կենդանւոյն ողջակիցմունք, խաչ, և որ այլ դժոխքներ չարչարանք սոցին նմանողք, զորս անհարկն է ումք առանց մեծի արհաւրաց ընթեռնուլ կամ ՚ի միտ առնուլ : Այս ա-

նագորոյն դժնէութի , որ թէև ոչ յամ տեղիս այլ ՚ի ,
 սահմանս Թին հոսմայեցւոց անլէհատ շարունակե-
 ցաւ ցկոստանդիանոս մեծ , և ուրեք ուրեք հարուստ
 և անդր , այնքան անդոր երևեցաւ ՚ինուաստացուցա-
 նել նուածել զբազմութի հաւատացելոց , մինչ լէ հա-
 կառակն արիւն նոցա անուանեցաւ սերմն եկեղեց-
 ւոյ . և որքան առաւել նահատակէին , այնքան և
 շատ շատանային : Անկ պարտ է մեզ բաղդատել
 զքրիստոնէութի լէ այլակեան կրօնից նաև յայսմիկ
 մասին : Յոյնք լէ որս և այլք ՚ի հեթանոսաց անտի ,
 որք բնաւորեալ են անբաւ գովութի յօդս թուոցանել
 զիւրեանց առարկայս , թուեն կարի սակաւ ոմանս
 ՚ի համար վկայելոց վն հաւատոց իւրեանց , որք մն
 զոմանս ՚ի Տրդիկ իմաստակաց , զՍոկրատես , և զայլս
 ոչ շատ , և հազիւ ոք կարէ ուրանալ , թէ չիցէր
 փառասիրութի առիթ այսմ ամի : Իսկ բազումք ՚ի
 քրիստոնէից անտի՝ որ վասն ճշմարտութեան վկայե-
 ցին հաւատոյ էին արք ռամիկք , նուաստազունք ,
 անծանօթք գրեթէ և յիւրեանց մերձաւորաց .
 կանայք , կուսանք , և երիտասարդք , որ ոչ ցան-
 կութ ունէին և ոչ յոյս մշտնջենաւորելոյ անուանց
 իւրեանց յետ իւրեանց : Ձի արդարև սակաւուց
 ոմանց , նկատմամբ անթիւ բազմութեան որք վկայ-
 եցին վն հաւատոյս , կան մնան անուանք ՚ի վկայ-
 արանս ազգաց , և այժմ ՚ի յայտ դան միայն ¹⁶²
 խմբովին իւրեանց : Դարձեալ զի Տար էր բաղ-
 մաց ՚ի նոցանէ ապրեցուցանել զանձինս իւրեանց
 ՚ի վերահաս վտանգէն չնչին իմն պատճառանօք ,
 զոր օրինակ՝ նուիրմամբ ինկոց ՚ի սեղանս դից , որ
 ոչ կարէր լինիլ նոց ուրացութեան նշանակ , վասն
 զի ՚ի ներքուստ պինդ ունելով ՚ի մտի զօրէնս
 ճշմարտութեան , արտաքուստ կարէին զիջանիլ ՚ի

կարծիս հասարակաց , այլ չարարին : Եւ այսպէս՝
համբերել մահու վն Աստուծոյ՝ ոչ այլոց ումեք ,
եթէ ոչ միայն քրիստոնէից և հրէից պնւտ է ըն-
ծայել : Բայց և հրէից՝ ոչ յետ գալստեանն Քնի ,
և յառաջ քան զնոյն և սակաւ ոմանք համեմատուի
քրիստոնէիցս . յորոց առաւել բարձրաթիւ գտանին
վկայք ՚ի միում նահանգի , քան զհամօրէն
հրէիցդ չէ ամ տեղիս , զորոց և զվն հաւատոցն համ-
բերուի մարթէ հանել առ ժամանակն Մանա-
սէի և Անտիոքայ : Ապաքէն , որովհետև յայտ
ևս գերազանցէ հաւատս մեր քան զայլս , իրաւունք
են ուրեմն՝ յարգի քան զնն ունել մեզզսա : Գարձել
զի յայսքան անթիւ բնուեց իւրաքանչիւր վիճա-
կաց և աստիճանաց մարդկան յայսքան զանա-
զան տեղիս և ՚ի ժամանակս աներկբայաբար վկայե-
լոցն վն հաւատոյս , յայտնի ցուցանի , թէ էր
ուրեմն պատճառ իմն յարատևուն հաստատուի
առաքինուեցն , զոր այլ չիք , քան եթէ լոյս
ճշմարտուեն և կամ հոգին ամբողջն :

Որոց յուլիս և հարագոյնս ինչրէն հաստատուի :

Եթէ ոք ոչ շատացեալ առարկելովքս ցայս վայր ,
ինդրիցէ իւր հզօրագոյն հաւաստիս , գիտացէ .
զի նիւթոց զանազանեւոց յինքեանս ,¹⁶³ պիտի և զա-
նազան փաստից փորձ . մի՛ առ չափաբերուի , միս՝ առ
անդամաշննուի . այլ ՚ի ինդիրս երկբայականս , և
այլ ՚ի ցոյցս ճշմարտութեան : Մեզ պնւտ է հա-
ւանիլ վկայուեց մատենադրաց , ապա թէ ոչ ոչ մի-
այն պէտք պատմութեանցն կորնչին , այլև սէր և
առինչքն ընդ մեջ ծնողաց և ծնեցելոցն համանգա-
մայն անհետանան : Ձի զմե՞¹⁶⁴ գիտիցէ ոք , թէ ով
ուր որդի իցէ : Ամբ եղեն ան , զի որոց ՚ի մենջ

Հաւատալն հաճէր, մի լիցին յաւէտ հարթք և
 դիւրինք ը առարկայիցն՝ զորս մտօք ըմբռնեմք, (զի
 ընկալնուլ ակործէր զնոյն ՚ի մէնջն հաւատ իբրև
 զնշան Տաղանդուէ՝ քան եթէ մտաքնին ընտրու-
 ղուէ,) այլ այնքան, որչափ և բաւական լինէր կոր-
 զէլ զմարդիկ ՚ի հաւանուէ ճշմարտուէ հաւատոց,
 և համոզել զնս յորս չեն հակառակ բնութեան:
 Աստուստ աւետարանն է փորձաքար, որ փորձէ զհա-
 մեստ առաքինութիւն մարդկան: Արդ՝ որովհետև
 փաստքս ցարդ առարկեալ զայնքան հոյակապ և ի-
 մաստուն որեար զօրեցին աշակերտել յիւրեանց ըս-
 տուգութիւն, իսկ և իսկ հաստատի, թէ առիթ
 անհաւանուէ ոմանց չէ հաւաստեաց պահասութի,
 այլ նիւթն¹⁶⁸ հակառակ ներսին ունակուէ և կրից իւ-
 րեանց, մինչ ը այն իբրև ը արդար ինչ նայել չկա-
 միլ: Քանզի ծանր է նոցա թեթևինչ գրել զփառս՝
 խլիստ է և յուսկէտ համարել զշահս, զորս պարտ
 էր նոցա առնել ամբերով զանձինս իւրեանց ՚ի Տա-
 ղանդուէ պատուիրանին քնի, եթէ զաւանդեալնս
 ՚ի նմէ անվթար համարէին: Այլ որ մեծն է ընդու-
 նին նոքա զազգի ազգի վիպասիկ աւանդանիս հիւ-
 նեալս ՚ի վկայուին՝ որոց արդ և ոչ հետք ճշմար-
 տութեանն կան, և ժխտեն աւետարանի տն, ոյր
 մասամբ՝ ՚ի վկայութենէ հրէից մինչև ցայսօր ժա-
 մանակի, և մասամբ՝ ՚ի խոստովանութենէ քրիս-
 տոնէից ը ամ տեղիս՝ հարկիւ ցուցանի անստերիւր
 ստուգութիւն: Ապաքէն այս ը երկար յարատևու-
 թիւն, այս գերմարդիկ օրինակաւ տարածութիւն
 քրիստոնէական հաւատոյս՝ մղեն զմեզ խոստովանիլ
 աստուածահրաշ սքանչելեաց զնոյն գործ իսկ
 թէ ոչ՝ զայս մի և եթ յուշ ածել, զի որ կարաց
 առանց սքանչելեաց առնել զայնչափ զօրութիւնս,
 մեծ արար քան զամ սքանչելիս:

ՀՈԳՈՆԻ ԳՐՈՎՏԻՈՍԻ

Քրիստոնէական Ճշմարտութեան

Գ Ի Ր Ք Գ

§ 1. Ստուգութիւն գրոց նր Ուխտի :

Որ Պիանգամ յառ ձեռն առաջարկուեց աստի , կամ որ յայլ ևս բնց ՚ի սոցունց հաւաստեաց յաղթահարեալ , զնոյն զ ՚ի քրիստոնէիցս խոստովանեալն ասեմ հաւատ գերազանց և ճշմարիտ գատիցի , առ բարևք յիւշ առնելոյ ուրոյն զմասունս նորուն՝ դարձ նմանդէն ՚ի տեսուիս գրոց պարունակողացն յինքեանս զնոյն՝ զոր և կտակարանս անուանեմք , կամ լնւ ևս նոր ուխտիս աւանդ , առաջիկայն է , պատրաստ է : Քանզի վրիպի , որ ուրանայն թէ՛ լրումն հաւատոյս մերոյ չբովանդակին ՚ի նոսին , յի համաձայն խոստովանուեալ առ հասարակ ամ քրիստոնէսոյ ազգաց և աշանց . յի որում տեսանէ , զի ամ ծիսից և կրօնից մարդկան , եթէ բարեաց և թէ անբարեաց պատշաճ ու պարտ է զնոյն խոստովանիլ անվրէպ գանձարան հաւատոց իւրեանց , ո՞պ և հետորդք մահմետի աղանդոց իւրեանց երազահան դնեն զնորին մտածածին զԱլկուրան : վնկ՝ ո՞պ ՚ի վերագոյնդ ապացուցաւ ճշմարտութի հաւատոյս շտեմարանելոյն ՚ի սոսին , նոյնպէս և այժմ՝ նովին սկզբամբք հաստատի սոցին ստուգութիւն : Այլ եթէ ումք կամք իցեն վճիտ կրկտել ինքեանց զնոյն ,

պարտին առ ձեռս ունել իւրեանց զքանոն ամարդարացի քննչաց , զի որ կամիցի զայսքան դարուց և զդարուց հետէ ընկալեալ գրեանն ջրել , պարտի յառաջ բերել փաստս դերևեցուցիչս հաւանականու թեանց նոցին . զոր եթէ չկարիցէ , ուրեմն գրեանն ինքնին ընկալեալ ստուգուիքքն իւրեանց ջատագովին , հաստատին , և կան :

§ 2. Են որոց և ոսին գրեանն :

Ապաքէն զգրեանն՝ զորոց չիք դիմասուի առ քրիստոնեայս նոցին ասեմք հարազատս , զորոց և անուանս մակագրեալ ունին ՚ի ճակատս իւրեանց , վնդի նախնիք , զորոց տէս ինձ յանուանէ և յականէ¹⁶⁶ զՅուստինանոս , զԵրենիոս , զԱղէմէս , և զայլ զկնի նոցա , սովին անուանակոչուի հռչակեցին զնոսին . մանաւանդ զի և Տերտուղիանոս՝ ինչ ինչ ՚ի նախատիպ գտղափարաց գրոցն ցիւր ժամանակս երկարեալս դնէ : Դարձեալ զի ամ եկեղեցիք ընդ տիեզերս սովին մտօք ընկալան և ՚ի գործածէին նախ քան զընդ հանրական ժողովս . և ոչ ոք ՚ի¹⁶⁷ հրէից կամ ՚ի¹⁶⁸ հեթանոսաց կարաց առ գամմի ևս ՚ի վէգ մտանել , թէ չէին՝ որոց և խոստովանէինն : Ուրզի՝ և¹⁶⁹ Յուլիանոս անգամ յայտնապս խոստովանի զնոսին հարազատ գու գրած Պետրոսի , Պաղոսի Մատթէոսի , Մարկոսի և Ղուկասու , զորս ընթեռնուին քրիստոնեայք յանուն իսկ նոցին : Եթէ Հովերոսի և Աիրգիլիոսի իցեն գրեանքն յանուննոցա՝ ոչ ոք ՚ի լրջմտաց երկուանայ , յաղագս սորա առ լատինս՝ և նորա առ յոյնս եղելոյ յարատե սուանդուէց . քանի՛ առաւել ապա՝ և ստուգուի հեղինակաց գրոցս պատասպարելոց վկայուիք գրեթէ ամ աղգաց ՚ի :

§ 3 Ասիւնիսն ՚ի հնունս զգրոց ոմանց մերժին :

Ասն գրուածք ինչ ՚ի Ատակարանսն արդէն իսկ ՚ի վար առեալս ՚ի մէնջ , զորս ՚ի հրումն նոյնաւասար ոչ ընդունելին , որ են թուղթ Պետրոսի երկրորդ , Յակոբայն , Յուդային , երկոքին կաթուղիկեսայք Յովհաննու երիցու , և թուղթն առ Եբբայեցիս : Սակայն և այնպէս բազումք ՚ի նախնի եկեղեցեաց ընկալան զնոսին , և այս յայտ անտուստ է , զի առաջնորդք հաւատոյս մերոյ բազում ուրեք քաղեն ՚ի նոցունց վկայուլն իբրև զսքց գրոց : Ուստի հետևի , զի եկեղեցիքն այնոքիկ , որ ոչն ընկալան զնոյն ՚ի սկզբանէ՝ անծանօթ էին նոցուն , որով և կարծուտ և երկուտ , բայց զինի իբրև լիովին ճշմարտուէն հասին ՚ի վերայ , սկսան այնուհետև օրինակաւ այլոց օգտել անձանց զնոցին գործածութիւն , ոպ այժմ հասարակեալ տեսանի չէ ամ տիեզերս : Նաղի և հաւանականուէ իմիք պատճառ չիք բնաւ , թէ զիւրդ տարակուսելի գիրքն թուիցին , յորոց ոչ ինչ առաւել քան զոր պարունակեալն են յանտարակոյս և անշուշտ գրեանսն արտագրիլ կարեն :

§ 4. Մտոգութիւն անանոան գրոց ՚ի Գրեւեացն ցուցեալ :

Թէ ընդէր յեցեալ ոմանց ՚ի տգիտուիս անուան և եթ հեղինակին նուաստացուցանիցեն զհաւատ թղթոյն առ եբբայեցիս , և կամ յուղեալ իսուվեալ ՚ի կարծիս իւրեանց , թէ արդեօք Յովհաննու առաքելոյ իցեն երկոքին կաթուղիկեսայքն , թէ այլում համանուան նմին երիցու , իսպառ ՚ի բնց քերեսցեն յինքեանց զնոցին յարգանս ևս և զՅայտնուէն , չիք ազդու պատճառ : Զի առ մատենագիրս ինդրի

յաւէտ զօրութիւն գրուածոցն , քան թէ անուն Տեղի-
նակին : Եւ այսպէս շունիմք զարդիս զանազան մա-
տենանիս պատմութանց՝ զորոց չգիտեմք զՏեղինակս
թէ՛ ո՛վ . զոր օրինակ զԱեսարոսի պատերազմին Շ-
Աղեքսանդրեայսն վէպ , վասն զի տեսանեմք զնոյն
գրեալ յումմէ և իցէ յառնէ առաջիկայ և համայա-
ւիտեան եղելոյ իրացն պատահելոց : Սմին իրի՛ և
այնինչ աւանդութիւն գրոցն՝ զորոց են բանքս , յառա-
ջին գարու կեցեալ զինքեանս՝ և ձրիւք առաքե-
լուք զարդարեալս վկայեն , պարտ է մեզ շատանալ
նոքիմքք : Բայց թէ պնդեսցէ ո՛ք , բն՝ այսպիսի
հանգամանք իբր ՚ի բազումս սայօգիլ կարեն , ող
նաև անուանքն ՚ի զանազան գրեանս երևի ինձ զան-
հաւատալեաց ցնորել , իբր այնթէ՛ նոքին , որ Խմիւ
Խմի զարբութեանն և զճմարտուք փոյթ յանձինս
կրէին , անհարկի հարկեալ իցեն վնասապարտ ստու-
թեանցն գող , որ ո՛չ միայն գարշելի բարեաց ծա-
նաչէր չարիք , այլ նաև գլխովին զառնելեացն իւ-
րոց տուծէր զպատուհաս ՚ի Հռովմէական օրինացն :

§ 5. Գրեաց Ուխտիս Ճշմարտութիւն :

Ատակարանքնոր ուխտիս կամ ՚ի նոցունց՝ զորոց և
անուանս ունին ՚ի ծակատու՝ գրեցան , կամ յայն-
ցանէ՛ սր սկզբնահարք նոցուն ծանաչին : Արդ՝ ո-
րովհետև սոքա զստուգուի զորոց գրէինն՝ կրէին , և
իղճ պատրանաց՝ յորոց խորշէինն՝ չունէին , զհետ
գայ , զի զոր գրեցինն՝ ճմարտուք գրեցին : Պատ-
րանք յառաջ գան կամ յանգիտուի նիւթոցն , և կամ
՚ի չարուի կամաց գրողին : Բայց ¹⁷⁰ Մատթէոս , Յով-
հաննէս , Պետրոս և Յուդաս հաւասար երկուտա-
սանինցն ընտրեալ գորով ՚ի քնէ վկայս վարուց և վար-
դապետուեց իւրոց , անգէտ չէին զորոց և գրեցինն :

Նոյն և ¹⁷¹ զՅակոբայ ասիլ կարէ , որ կամ մի յառա-
 քելոց անտի էր՝ և կամ ը ոմանց մերձաւոր արեւնա-
 ռու կենարարին , և յերկոտասանից կարգեալ տե-
 օուչ եմի : Ոչ և զՊօղոս ունայնացուցանէ տգիտութի
 զորոց զՅմէ թագաւորողէն ՚ի յերկինս յայտնեալ
 ինքեան խոստովանի . ոչ նաև գործքն զորս նա գոր-
 ծէաց զօրէին խաբէր զինքն . կամ ¹⁷² զՂուկաս որ ան-
 բաժան վիճակակից և հանապազորդ ընկեր ճանա-
 չէր ամ գնացից նորուն : Ոչ և սայս Ղուկաս անուս էր
 ամի՞ զոր գրեացն վս կենաց և մահուանն Յսի ,
 քի զի դիւրաւ հասու լինել կարէր իրացն ճշմարտուէ ,
 գուով , ող և էրն իսկ . ծնեալ ՚ի սահմանակից գա-
 ւառի , շրջեալ ը ամ Պաղեստին , խօսակից և ա-
 ւանդառու լեսլ ող ինքն խոստովանի , որոց ՚ի սկըզ-
 բանէ ականատեսեղեն և վկայ Բանին . ծանօթ
 բազմաց ՚ի Վենարարէն բժշկելոց , և յարութեան
 նորին ահանացի վկայելոցն : Արդ՝ եթէ Տակիտոսի
 և Սուիդանի հաւատս տամք վասն անցիցն բազմօք
 յառաջքան զինքեանս պատահելոց , թիկնելով մի-
 այն յաչալուրջ կրկտանս նոցուն , քանի՛ առաւել ևս
 սմին , որ զամն յականատես վկայից անտի առեալ
 պատմէ մեզ : Անհատ աւանդութի հաս առ մեզ լինել
¹⁷³ Մարկոսի ընկերակից Պետրոսի , այնպէս , մինչ զի
 և այժմ ամ գրուածք նորա ՚ի պետրոսէ շարագը-
 բեալք համարին . զորս եթէ արդարև Պետրոսի
 տացութի , չմնայ այլ ևս նշան տարակուսի յստուգու-
 թիւնս նոցա . թող զի և գրեալքն ՚ի նմանէ բովան-
 դակապէս պարունակին ՚ի գրուածս նոցին իսկ ա-
 ռաքելոց : Ոչ խաբիւր նաև ¹⁷⁴ Հեղինակ յայտնու-
 եցն , որ զտեսիլսն զամ յմ) տուեալ ինքեան հա-
 ւաստէ : Ոչ նաև ¹⁷⁵ գրիչ թղթոյն առ Եբրայեցիս ,
 յայնս՝ զոր կամ ՚ի հոգւոյն ւ) և կամ յառաքելոց
 անտի ուսեարս խոստովանի :

§ 6. Եւ զի սպել ոչ տրեկն :

Երկրորդ՝ զի չէին սք հակամէտ ՚ի պատրանս խաբէուէց յայտնի անտուստ երևի, զորս ՚ի վերագոյնդ յառաջ բերաք ՚ի հաստատուի ճշմարտուէ հաւատոյս առհասարակ, և ՚իսկուէ յարութեանն քսի: Բայց թէ ոք դէմ այսմ առարկիցէ, թէ նոքա ինքնուրոյն և կամակար մտօք գլորեցան ՚ի ստուէս պնդաւ յատեան հանել փաստս նմին հաւանարար: Այլ այս ոչ կարէ տեղի ունիլ աստանօր. քզի եթէ ոք զայս ամ արարելս կարծ իցէ առանձին իմն պատճառաւ, քննել պիտի, թէ առ ինչ արդեօք: զի արդարև ոչ էր վախճանաւ շահուց իմիք, և ոչ վասն փրկուէ իւրեանց ՚ի վաղահաս վտանգից, ուր ընդ հակառակն վասն այսր հաւատոյ ուղղափառ դաւանուէս, ոչ միայն զամ ինչս զոր ունէին կորուսին, սյլ և չէր վտանգ, չ որ ինքնագրաւ շահատակութեան իւրեանց ոչ մատուցանէին: Արդ եթէ չէր այս ամ վասն առանձին իմն վախճանի, էր ուրեմն վս փառացն ան, և եթէ վս փառացն ան, որ զոչ ոք բուանաբարէ ՚ի խաբս և ՚ի պատիրս ստուէց, մանաւանդ յգգուլաշիս առարկայ, զորմէ կախի յայաւիտեանական փրկութիւն ազգի մարդկան, ուրեմն լի ամ ճշմարտութե հաւանի: Գարձեալ զի այսպի չարապարիշտ անօրէնուէս բարութիւ զնոցանէ հրաժարեցուցան զմեզ³⁷⁶ վարդապետութիւն քննիցին լցեալ սրբութե ընդ իւրաքանչիւր մասունս իւրեանց, միանգամայն և անարատ վարք նոցա՝ միշտ անենթա կայն այսպիսի բամբասանաց, որ և ՚ի թշնամեաց իսկ իւրեանց ՚ի դէմս նոցին բերողացն ասեմզմի միայն նոցին զանհմտուէս, (որ և հարագէտ լինել խաբէուէց չմարթէր,) անդատապարտ գտանին:

Դարձեալ եթէ էր առ նս գէթ նշանախեց իմն անհամեստուէ, ոչ երբէք յաշտանակի դնէին զմեզ իւրեանց ՚ի մշտնջենաւոր նախատինս և յամօթ երեսաց իւրեանց . որպէս¹⁷⁷ փախուստն առաքելոց , և¹⁷⁸ երիցս ուրացուծիւնն Պետրոսի ՚ի վտանգիլն անդ քրիստոսի փրկչին մերոյ :

§ 7. Եւ յստանելագործ շնորհաց նոցա :

Այլ չհակառակն՝ քաջահաւատ ստուգուեց նոցին ան ինքնին վկայեաց զարմանահրաշ և ակներև սքանչելեօք , որոց¹⁷⁹ ինքեանք և աշակերտք իւրեանց քնջ ջատագով հանդիսացան . հետեւեցուցանելով նոցին և զանուանս անձանց՝ և տեղոյ և ժամանակին : Չորոց զհաւաստին ճշմարտուէ, կաս անճշմարտութիւն կարէր արդարև յերևան հանել բուռն և հետագօտ քննութիւն դատաւորոց , ՚ի մէջ որոց՝ այս յաւետ է արժանի սքանչանաց և ազատ ՚ի տարակուսանաց բան . զի խօսէին լեզուս զորս ինքեանց ամենևին չէր ուսել, և այն՝ ակնյանդիման անթիւ բաղմուէ մարդկան . բժշկէին միշտ զախտս ցաւագինս ՚ի բաղմամբօխ հրապարակս : Աներկիւղ և համարձակ քարոզէին, թէպէտ և անշուշտ գիտէին , զի հզօր զօրուք զինեալ էր հակառակ ինքեանց դատաւորացն հրէից՝ ևս և անիրաւ ատենակալացն հռովմայեցւոց . ոյք ոչ անտես առնէին կրկտել պատճառս զրպարտուէ առ ՚ի դատապարտել զնս ՚ի մահ գառնագին , իբրև զքարոզս նորահաւատ օրինաց : Ոչ հրէայք , և ոչ հեթանոսք , որ համայաւիտեան նոցին դիպեցան՝ ժպրհեցան երբէք ուրանալ զառ ՚ի նոցունց սքանչելիս , այո՛ և¹⁸⁰ Պղէզոն գերին փրկանաւոր՝ Անդրիանոսի կայսեր մատենագրէ զհրաշագործուիս Պետրոսի ՚ի յիշա-

տակարան անդ իւրում . նաև քրիստոնէայք ՚ի գիր սըն յայնոսիկ , ուստի համարս տան զհաւատոցն իւրեանց առաջի կայսերաց , թագաւորաց , և իշխանաց , խօսին զայսցանէ իբրև զհանրահոջակ և ըզյայտնի ճշմարտութեանց . բնցէ ՚ի բայց հալածելով զամ կեղահարծ երկուանս , և պնդելով ևս թէ զարմանահրաշ ներգործուիքս այսոքիկ մշտնջենաւորեցին ՚ի գերեզմանս նոցա՝ բազմօք զկնի : Ապաքէն եթէ սուտ լինէր առարկուի նոցա , ինքեանք անպատիժ անպատուհաս ոչ զերծանէին , և զամօթ և զնախատինս յանձինս իւրեանց յաւէտ կրէին : Բայց ընդ հակառակն՝ սքանչելեացս ՚ի շիրմաց անտի յառաջելոցն , (զորոց են բանքս ,) այնքան հանապազորդ նշանք , և այնքան բաղմաթիւ վկայք ՚ի վեր երևեցան , մինչ զէ և ինքն¹⁸¹ Պորփիրոս հարկիւ միեցաւ խոստովանիլ զնոցին ճշմարտուի : Թէ պէտ և շատ էր յասացելոց աստի հաւանիլ ճշարտուեն , սակայն որովհետև կան և մնան տակաւին յողովութիւնք հաւաստեաց , որք իբր բռամբ կալեալ ամեն զմեզ ՚ի հաւատս ստուգութեան գրոցս այսոցիկ՝ ուրեմն

§ 8. Եւ ՚ի գրոսածոցն որք այ յայնոնի :

Քանզի գոն գուշակուիք ՚ի նս յաղագս իրաց ինչ զորս մարդ բնական իւրովն ազդեցութեամբ գիտել ոչ զօրէ . բայց և զուգընթաց գիպուածովք պատահարացն անվթար կատարեցան : Զոր օրինակ .¹⁸² շոյտ և համասփիւռ տարածուի Աւետարանին , սորուն և¹⁸³ յաւիտեանս տևողուի ,¹⁸⁴ արհամարհին ՚ի Հրէից անտի ,¹⁸⁵ ընդունին ՚ի հեթանոսաց ,¹⁸⁶ ատելուի հրէից և քէն զխոստովանողաց այսր հաւատոյս ,¹⁸⁷ չարաչար պատուհասն որ ՚ի վն գալոց էր նոցա վն այսր ,¹⁸⁸ պաշարումն Եմի , կործանումն տաճարին , և¹⁸⁹ անհարին տառապանք ազգին Հրէից :

§ 9. Եւ ՚ի խնամացն անց զի վ' սուսա գրուէ՛ բռնասցին :

Յարի՛ զի եթէ դիցուք աստանօր զայն նախախնամուին զմարդկային արարածովք, մանաւանդ զորովքյանկին գլխովին ՚ի պատիւ իւր և ՚ի փառս, անհարին լինէրնմա թողուլ այսքան անհամար մարդկան, որոց չէր գիտումն ինչ քան զնոյն իսկ զպաշտօն երկրպագութեն ինքեան՝ հոգևով և ճշմարտութեամբ, սահիլ ՚ի պատրանս խաբէութեանց ստյոգուն գրոց : Եւ թէպէտև այսքան խուռնընդոսա ձգեալ տարածեցան ելուստք աղանդոց, սակայն դեռ ևս հազիւ երբէք գտան ոմանք՝ որ կամ¹⁹⁰ համանգամայն և կամ գէթ լը մեծի մասին ոչ ընկալան զգիրսոյ . բայց յոմանց անտի՛ զոչ ՚ի մանաւորի ինչ տանողացն յինքեանս : Եւ հաւանական պատճառ ոչ գուրյն ՚ի նոսա առիթ հակառակուեց այս է՛ զի դասդասք աղանդաւորացդ այնքան ռիւերիմ առելութեբ բերին առ միմեանս, մինչ զի այն՝ որ հաճոյն սԹ է, յղգստորին իսկ պատճառի անհաճոյ միւսոյն լինի :

§ 10. Բապտիսմ հապեանէ անհատան գրան :

Եղեն արդարև ՚ի միջոյ ըկ անուն հաւատացելոց ոմանք, որ ժխտեցին գրոցն դիմադարձ ընթացողաց մանաւոր կարծեացն իւրեանց, զոր օրինակ այնք՝ որ կամ առ¹⁹¹ տարապայման առելութեն իւրեանց ընդ ազգին Շ հրէից զածն յուզայ՝ զարարին և զԸ հանուր օրէնսդիրն Պի անարգեցին, և կամ¹⁹² վհատեալքյան հարին տառապանաց անտիքրիստոնէիցն ՚ի վերայ հասելոց հանապազօր՝ ամուր ապաստանի կալան ինքեանց զանունն Հրէութե, որպէս զի¹⁹³ անպատիժ և անսասան զիւրեանց կրօնից զանշուշտ զխոստովանուի կալցեն : Բայց և երկոքին սոքա խոտան գտան յաչա քրիստոնէից Շ ամենայն

տեղիս և ՚ի Ժամանակի անդ սյնմիկ՝ ուր ամսրբասէր
 հոգի թէպտեւ դիմաբաժան ՚ի միմեանց՝ մեծաւ համ-
 բերութե 194 ժուժկալէին լը առաքելականն պատ-
 ուիրանաց : Առաջին դասու այսօրէն պոռնկողացն
 սատմ դքրիստոնէութիւն , լը բաւականին՝ ուղ ինձ
 թուի՝ լը դէմ զինեցաք ՚ի նախակարգեալ գիրտը .
 ուրանօր ապացուցաք թէ՛ մի է իձ , որոյ և հս է
 արարած : Այլ զի այս ինդիր քաջայայտ ևս
 ճշմարտի ՚ի գրոց անտի , զորս և ինքեանք վն առե-
 րեսս ձեացուցանելոյ զինքեանս քրիստոնէայս լը-
 ունին , որգոն ՚ի մասնաւորի Աւետարան սքն Ղու-
 կասու , յորուստ բացերև փայլի , զի զոր Մով-
 սէս և Հրէայք պաշտէին , զնոյն և քրիստոս՝ իձ
 քարոզեաց : Իսկ եկեղին լը դէմ զինեցուք , երբ
 պատեհ հասանիցի մեզ դերևել զՀրէայս , և կամ
 զորս այնպսն անուանիլ կամիցին : Արդէն զայս
 մի և եթ զմտաւ ածեալ , թէ քանի՛ զարմանաց
 ոչ իցէ նոցին անամօթութիւն , որք առ ոտն հար-
 կանեն զվկայուհն Պողոսի , ուր ոչ ոք յառաքելոց
 անտի այնքան բաղմաթիւ եկեղեցիս հաստատեաց՝
 որքան նա , և ոչ ոք այնքան երևելի հրաշս զար-
 մանագործեաց՝ որչափ նա , մանաւանդ յայնմ Ժմնկի՛
 ուր՝ որպէս և ասացաքս , դիւրաւ ՚ի քննին ելանէին
 ելք իրացս : Արդ՝ եթէ հաւատ նուիրեմք սքան-
 չելագործուեց նորին , լըէր ոչ ապա և երկնաւոր
 տեսլեանն . և լուսոյ ճշմարտութեան հաւատոցն
 յայտնելոց նմ՛ի քնէ : Զի որ այնչափ սիրելի դտաւ
 քրիստոսի , անհարին էր ուսուցանել ինչ հակա-
 ուակ քնի՛ ուր թէ և սուտ իսկ : Այլ նք կեղտ զայս
 դնեն զմմանէ , զի համարեցաւ ՚ի կանուի օրինաց
 անտի աւանդելոց ՚ի մովսիսէ՝ տրիլ ազատուե իսրա-
 էլեան գրոհին , սակայն և այսմ չիք այլ ինչ առիթ

Տարկեւոր քան զնոյն զճշմարտունի : Զի և ինքն իսկ
¹⁹⁶ Թլպատելն էր , ¹⁹⁶ պահէր կամաւ զբաղումն ՚ի մա-
սանց մովսիսաւանդ օրինաց վասն քնական հաւա-
տոյս , ¹⁹⁷ կատարէր գործս անհարին տարժանեաց ,
տանէր անտանելեաց ևս քան զոր օրէնքն հրամայե-
ին , կամ յորոց իւր չկայր ակնկալուի ինչ :
¹⁹⁸ Առիթ լինէր աշտկերտաց իւրոց համբերուեց և
առից նոցին , ուստի և յայտ է՝ զի յորոք լսելեաց
կամ ՚ի շահ անձանց հետեւողացն իւրոց՝ ոչ ինչ աւան-
դեաց . ¹⁹⁹ որ փոխանակ հրէական շաբաթ ապահուե-
ուսոյց նոցա զօրհանապազ պարապիլ ՚ի պաշտօն փա-
ռացն ւայ . փոխանակ դիւրատար ծախուց օրինական
ողջակիզին՝ ²⁰⁰ զհամայն ընչից արհամարհանա . և
փոխանակ անբանարեանցն հեղմանց՝ ²⁰¹ զիւրեանց իսկ
զարին ւայ պատարագել : Գարձեալ զի Պօղոս իւրո-
վին յանդիմանէ ²⁰² Թէ Պետրոս , Յովհաննէս և
Յակոբոս ետուն նմա զձեռն հաւանութեան : Արդ՝
եթէ ձեռնտուուիս չիցէր ճշմարիտ , բնաւ չհա-
մարձակէր ՚ի կենդանութեաննցն , (որոց մարթ էր
դիմադրել ինքեան և փչել յայտնի զիւրն սուտ ,)
այսպէս հռչակ յատեան հանել : Անկ թողեալ ըզ-
կեղտս զորոց խօսեցաքս՝ որք և անուան քրիստոնե-
ուե անգամ ոչ են արժանի՝ յարեմք , զի ամենատոյգ-
խոստովանուի առ հասարակ ամ հաւատացելոց
բազմուե յընկի նոցին զգիրս , սքանչելագործութիք
հեղինակաց նոցին և մասնաւոր ինամ ւայ զայսպի
նիւթովք , բաւական են մելել զանկողմնապարիշտ
և զարդար մարդիկ ՚ի հաւատս գրելեացն ՚ի նոսին :
Զի հաւատան բազմաց պատմաբանական գրեանց
որոց չեն լը սց այսչափ բուռն ապացուցուիք .
միայն Թէ կարիցեն հզորագոյն փաստս դէմածել
սոցին , որ արդարև յանհարեաց սակի է :

§ 11. Անյարելի է գերոյ լուծանէն

Առարկիցէ՞ ոք թէ պատմին ինչ ինչ ՚ի գիրսդ գըլ-
խովին անկարելիք : Կանխաւ արդեօք ցուցաք թէ
են ինչ անկարելիք ՚ի մարդկանէ , այլ կարելիք առ
յայ , որդոն՝ այնք որ չընդ իմանան յինքեանս , չ որս
թուին և թուեալքն ՚ի մէնջ անկարելիք . այս է ,
Տրաշք , յարութիւն մեռելոց , և : Եւ այսպէս՝ Տա-
կասութիւնդ չունի իւր զկատարեալ Տաստատուի :

§ 12. Կամ անկամայայն բանի :

Չէ փոյթ անսալ եթէ առարկիցեն , թէ կան ինչ
ինչ ՚ի գիրսդ անհամաձայն ուղիղ բանի : Նախ՝ զի
կեղծիք այնպիսեացն ջրին ՚ի խուռն բազմուէ Տոյա-
կապ և հանձարեղ արանց որ ՚ի սկզբանէ հետէ յե-
ցեալ թիկնեցան ՚ի հաւատարմուիս նոցին՝ անձամբ
խկ հետևողս լեալ : Երկրորդ՝ զի զնոյն հաւատեն
մեզ և առարկեալքն ՚ի մէնջ յառաջին գիրս՝ համըն-
թաց գոլ լուսոյ բանին . որդան , թէ է ան , որ և մի
և ամենակատար , ամենազոր , ամենիմաստ , ամենա-
բարի , արարիչ անի որկանս , ինամիչ տիեզերաց ,
մանաւանդ՝ մարդկան , և վարձատուր յանտիս՝ որոց
յաստիս պահեն զպատուիրանս նորա : Թէ պարտիք
են մեր սանձահարել զմարմնական ցանկուլս , և չ-
որում բնուստ իմն են մարդկան ընկերական կեանք ,
սիրել զմիմեանս . զորս մի մի յանդիմանեն քեզ սք
գիրք : Բայց ճշդեւ բան զայս յաղազս անեղէն բը-
նութեան , կամաց նորա , և ²⁰³ այն լոկ բանիւ մարդ-
կային իմացականութեան , եթէ քանի՞ անկայուն ի-
ցէ և դիւրակործան ուսուցանեն մեզ ոչ միայն այս
քան վաղէմի վէճք ՚ի մէջ զանազան դպրոցաց չդէմ
իրերաց , այլ և կարծիք ուրոյն ան իմաստասիրաց :

Եւ այսմ չէ զարմանալ, զի թէ վիճարկուք ՚ի վրձնութեան առանձին հոգւոց իւրեանց այսքան խորախոր գահավիժեցան ՚ի տարբերութիւն կարծեաց՝ որքան առաւել ևս ոչ սուղանէին արդեօք փորձիչք գիտուէ գերագոյն հոգւոյն, որ անցանէր ընդ ամչափս հասողութեան մտաց իւրեանց : Քանզի եթէ թեակոխել իմանալ զմիտս իշխանի մեծ իմն եղին վտանգ գիտունք մարդկային կառավարուէն՝ ո՞րքայնքան խորիմաց ուրեմն՝ մինչ թեւել ՚ի խորհուրդս ան ազատիշխան տնօրինչին անի : Անկ գեղեցիկ իմն վճռեաց պղատոն յասելն թէ՛ ²⁰⁴ չիք որ առանց յայտնուէ իմանի : Արդարև ոչ ինչ քան զպարունակելք ՚ի գիրս նորոյ ուխտիս օրինաց յառաջ հանեն յայտնուէք : Չէ պնդել ևս՝ եթէ յայանեալ իցէ ան ինչ զքնուէ իւրմէ առ ազգս մարդկան տարբեր յաւանդելոցն ՚ի սոսին, նաև չէ հաւանական՝ եթէ հրատարակեաց նա յապայտ զիւր կամս սմին խափանիչ : Այլ եթէ ՚ի միջասահման և յանզանազան տեսակաց անտի ոմանք, որ ոչ ճշգիւ հարկաւորքն էին և ոչ իսպնու լի ինքեանց չարք, պատուեցան և ընկալան նախքան զքն՝ ոչ իւրիք հակառակ գրոցս գնան, վնդի ՚ի նիւթ այսպի նոր օրէնք ՚ի բնաց բառնան զհինան :

§ 13. Են ինչինչ ՚ի գերոգ անամոհոյն երբեաց :

Բնաւորեալ են ոմանք ստգիւտ դնել գրոցս վնան համաձայնուէ մասնաւոր իրաց պարունակելոցն ՚ի նոսին : Այլ որ արդարահայեաց մտօք քննէ, գտանէ զոյն զայս իբրև ապացոյց անվթար ստուգութեան նոցին : քզի յայն տեղիս՝ ուրանօր աւանդին նիւթք հաւատոց և կամ առարկայք պատմութեանց՝ վճիտ իսկուք համաձայն միմեանց ընթանան, զորոյ նմանն չէ ուրեք տեսանել ՚ի գրուածս

Համահաղոյն կրօնից , թէ եբբայականին՝ թէ
 հելեն սոփեստիցն՝ եթէ բժշկականին , և թէ օրէնս-
 գիտացն հռովմայեցոց . յորս յաճախին հակառա-
 կութիւնք և վէճք ոչ միայն համակրենիցն առմի-
 մանս , ոնց Պլատոնին և Քսենոփոնին , այլ անձին
 չէ դէմ իւր ինքեան , երբեմն զայս՝ և երբեմն զայն
 ջատադովելովն . ոնց թէ մոռացել էր զինքն , կամ
 չգիտէրն թէ զինչ խօսէր : Ուր զորոց բանքս են
 հեղինակք , միաբան զնոյն հաւատալիս քարոզեն
 մեզ բան , միաբան զնոյն աւանդեն յիշգս վարուց , մա-
 հու , և յարուեն քրիստոսի , և զամ գնիւթաւորս և
 զգուշալիս գրեթէ յամ ուրեք համաձայն կնքեն :
 Իսկ առ փոշետեսակ պարագայից տարաձայնու-
 թիւնս գիւրին է հանել մեզ համապատշաճ ձայնակ-
 ցութիւնս , թէպէտ և յապաղեն զմեզ ՚ի նոյն նմա-
 նութիւնք իրացն եղելոց յառաջին ժամանակսն , և
 կամ երկդիմուի և հոմանունուի մարդկան , տե-
 ղեաց , և նմանեաց : Է միւս ևս ձեռնարկութիւն ,
 որով ազատ կացուցանին հեղինակք ՚ի զրպարտուի
 խաբերոյ իւրեանց զոք . և է այս , զի որ ստոյն
 լինին ջատագով՝ իբր ՚ի բազումս բնաւորեալ են
 խարսխել զնոյն ՚ի ձեռն զուգընթաց փաստից ,
 պարունակողաց ինքեանս զտարբեր առարկուիսգր-
 ուածոց իւրեանց : Զորս չիք աստէն գտանել ՚ի գիրս
 սքս : Իսկ եթէ վասն խուն ինչ զանաղանուէ , զորս
 չկարացուք միանաւորել՝ ժխտեսցուք զբովան-
 դակ գրուածսն , ապա ոչ ինչ մատեաննք , մանաւանդ
 որ երկիայցն են վիպագրութիւնք՝ մնան հաստա-
 տուն : Բայց որովհետև Պօղիւպէոս Աղիկառնացի ,
 Լիվիոս , և Պլուտարք ունելով զայսպիսի՝ և յաւետ
 քան զսոյն անմիաբանուիս , տակաւին ՚ի հաւատար-
 մութեան մասին պահեն առ մեզ զվկայուիս իւրեանց ,

բանի առաւել ապա չ գէժ կատարելուէ ոչ է մեզ
այսպիսի ջնջին տարբերութե անղազաւ պարտասել
դճաւատս մեր ՚ի սբ գրուածոց նոցին՝ զորս՚ի բանից
իւրեանց ճանաչեմք միշտ հետևողս ճշմարտու-
թեան և սրբութեան լեալ :

§ 14. Հոստոսի նաև յարտոնոց :

Թեպէտ Գար է այլով եղանակաւ ևս հաւաստել
մնոյն ՚ի ձեռն տրտաքին և հակառակ փաստից , սա-
կայն ինձ թուի այսմ անԳարին լինիլ գիւտ .
միայն թէ՛ ՚ի մեջ առցուք աստանօր զբանս նոցա՝ որ
բաղմօք յետոյ սպրդեալ ՚ի ներս , և թշնամիս քրիս-
տոնէուէ զանձինս կալեալ գրեցին , զորս և չ վկայս
կարգել անգամ չէ արժան : Ապաքէն՝ թէ և մեզ
չէն պէտք իմիք ՚ի նոցանէ , սակայն և այն-
պէս բաշումս գտանեմք առ նոքօք վկայուին . որ
մտածաք իւրք հաստատեն զաւանդեալն ՚ի գիրադ
դճաւատին պատմութիւն : Արպէս ասա զխաչե-
լուին քնի , զսբանչելիս նորա և զառաքելոցն՝ Հրե-
այք և հեթանոսք առ հասարակ վկայեն : Յղիս
Հերովդէսի , Պիղատոսի , Փեստոսի , Փիլիքսի ,
Յովհաննու մկրտչի , Գամաղիէլի , և պաշարմանն
Եմի ստուգիւ ճառէ մեզ Յովսէպոս յետ իբրև
ամաց քառտանից ծննդեանն քնի : Արում համա-
ձայնին և որք առ նովին ժամանակօք գրիչք թալ-
մուտացն հանդիսացան : Ասան չարաչար հալածա-
նացն Ներոնի յարուցելոց ՚ի վն քրիստոնէից՝ Տակի-
տոս : Այլին ՚ի Գրումն նաև առանձին և հանուր
գրուած , ո՞ղ ²⁰⁵ զՊղէգիոնին , և ²⁰⁶ հասարակեալ
գրուածք առ որ քրիստոնէայք բազմիցս բողոքեցին ,
որ և համաձայն ընթանային սբ գրոց վասն աստեղն
երևելոյ ՚ի ծննդեան նոն , վն երկրաշարժուէն ,
և վն ժամանակի խաչելութեան նորա

§ 15. Լուծանէ խնդիրն որ վասն փոփոխութեան ան գրոց :

Ոչ ինչ այնքան չէ՛մ տեսանեմ ստուգուէ գրոցս, որքան զայս մի և եթ' թէ չհասին նոքա առ մեզ սկզբնական անարատութն խրեանց : Կոստովանի արդարեւ, զի ո՞ր այլ ամ գրոց՝ նոյնպէս և սոցին պատահիլ կարէր, և պատահեալ ևս է փոփոխուի՞ զանց՝ և յաւելուած տառից՝ վանկից՝ և բառից . էր՝ որ յանհոգուէ . և էր՝ որ ՚ի չարակնուէ անտիգրչացնոցին : Բայց յանչափս վրիպի, եթէ ոք զայսոյի փանաքի տարբերութիւնս օրինակաց, որում անհարին էր չլիպիլ չէ այսքան բազմահոլով ժամանակացս շրջանն նիւթ հակառակուէ ունիլ ինքեան և դերեւել նովիմբ զհաւատս ստուգուէ սք գրոց : Բնաւորուի և հարկն միանգամայն պահանջէն զայն յաւտ նախամեծար ընտրել, որ գտանիցին համաձայն հագոյն օրինակաց : Բայց եթէ ՚ի ներքին չարութիւն, կամ յոր և իցէ առթից գրութեալ ումեք՝ զամ օրինակսն առհասարակ, մանաւանդ զականաւոր տեղիսն՝ ուր աւանդին վարդապետուիք հաւատոց, և զերեւելեք երեւելի անցիցն փորձ աղաւորեալս դատիցի, առնէ հաւանական և ո՛չ ումեք ՚ի կատարօն որերոյ . զի չիք վաղեմի մատեանք պատմութեանց, և ո՛չ ժամանակակից վկայ հաստատիչ իւրումն թելադրուէց : Իսկ թէ ոք յեանոց անտի սխերեմ ատելութեք բերեալ առ որս ջատագով նոցին գրոց հանդիսանանն՝ ձախող իմն առարկիցէ, հայել պարտ է չէ այն իբրեւ չէ թշնամանա, և ո՛չ իբրեւ չէ վկայութիւնս : Շնտ լիցի ՚ի պատասխանիս նոցա որոց զսք գիրսն աղաւորեալս և խանդարեալս համարիցին ինդրել ՚ի նոցանէ զհաւատսին ստուգութիւն, զի որ զնոյն առարկէն՝ մանաւանդ յայսքան վաղնջուց ընկալեալ գրոց

չէիմ, պարտին՝ զորս միանգամ ժպրհին բանիւք՝
 հաստատել փաստիւք, Այլ մեք՝ որով սնուտիք դի-
 մասիրութեանց նոցին յաւետ խայտառակեալ
 արհամարհինն, ճշգրտեմք՝ զի զոր նոքայն բաջա-
 ղենն ոչ եղեալ է, և ոչ լինելոցն է: Եզրակացու-
 ցեալ մեր ՚ի վերագոյնդ թէ գրեանք նոցայն՝ զո-
 ռոց և զանուանս ունին՝ էին, մնայ հարկիւ պնդել
 մեզ աստ, թէ ուրեմն այս գիրք փոխանակ այնր,
 կամ այս մասն, փոխանակ այնր մասին չէ առեալ:
 քանզի այսպիսի փոփոխութիւն պարտ էր ունիլ իւր
 զգաղտնի իմն դիտումն, որով և բացարձակապէս
 տարբերիւր յամ յանփոփոխ և յանայլ մասանց և գը-
 րեանց անտի, զոր չէ ուրեք ՚ի նոսին տեսանելի, այլ
 յաւետ սքանչելի ներդաշնակութիւն և համատաւիղ
 զուգընթացութի մտաց յամ ուրեք ՚ի գրածս նոցին:
 Քարձեալ՝ զի այն ինչ ՚ի հուամն առաքեալքն նքք
 կամ առաքելաշնորհ արք ոմանք ՚ի վեր փայլեցու-
 ցանէին զգիր ինչ, քրիստոնեայք՝ ո՞նչ վայելէր ար-
 դարև սրբութեան և փութոյ եռանդեան նոցա առ
 անկորուստ պահելոյ իւրեանց զճշմարտութի և յետ-
 նոցս մշտնջենաւորելոյ զնոյն, առանց իրիք յապա-
 ղանաց իսկոյն յեղուին զնոյն ՚ի բաղմաբաշխ օրինակս
 և սիւռեալ տարածէին չէ ոլորտս տիեզերաց ցորչափ
 և ծաւալեալն էր կենդանի անուան կենարարին քսի,
 այս է՝ չէ Եւրոպիա, յԱսիա յԵգիպտոս, և ուր ծաղ-
 կեալն էր յայնժամ լեզու հերկնացուց: Եւ ո՞նչ ՚ի
 վեր անդր յիշեցաք՝ կացին մնացին նախագաղափարք
 նոցին ամբողջ ցերիւու հարիւր ամաց շրջաբերութի:
 Քարձեալ՝ զի անհար էր գրեանց յայտչափ անհա-
 մար գաղափարս չէ օրինակելոց, և այտչափ զգուշուք
 պահպանելոց ոչ եթէ ՚ի խնամս մասնաւոր անձանց
 և եթ՝ այլ և չէ հանուր եկեղեցւոյ՝ ենթակայանալ

ինչ չափ անդր աղաւաղուէս : Յարի , զի վաղվաղաւի
 յետ յառաջին դարուն , թարգմանեցան գրեհիս ՚ի
 լեզուս Ասորոց , Արաբացոց և Լատինացոց , որք
 ամբողջ հասեալ ՚ի մերս դար՝ տակաւին ոչ իւրք ՚ի
 գլխաւորացն տարբերին ՚ի յունական բնագրէն :
 Սան առ մեզ նաև գիրք անմիջապէս հետևողացն
 առաքելոց և կամ աշակերտաց նոցա՝ յորս ծաղկա-
 քաղ հաւաքին բազումք ՚ի բանից նոցին նովին մտօք
 ուղ և մեքս իմանամք այժմ : Գարծել՝ զի չէ որ այնքան
 ամբարձեալ ՚ի սատիւ եկեղեցական նահապետուէց
 ՚ի Ժմնկի անդ այնմիկ , մինչ ձեռնէրէց լինիլ ՚ի փոփո-
 խուիս նոցին , և կորզել չէ այն զհասարակաց հաւա-
 նուին . ուղ յայտնի ցուցանեն մեզ ինանձնի համարձա-
 կուի Երեսիոսի , Տերտուղիանոսի , և Սիպրիանոսի ,
 յորոշիլ նոց յերևելեաց անտի եկեղեցոյ սպասաւո-
 րուէցն : Նամանաւանդ զի , զայնու ժամանակաւ բա-
 զումք յիմաստուն և ՚ի հոյակապ արանց ընկալան
 և զհետ գնացին գրոցս այսոցիկ իբրև բերողացն յին-
 քեանս զնախնի և զանվթար ստուգութիւնս իր-
 եանց : Արևիս աստանօր և ձեռնարկութիւնն հանել
 յախուուն բազմուէ բազմորոշ կրօնից , ծիսից , և ա-
 զանդոց քրիստոնէից , որ ամենեքին առ հասարակ
 կամ գէթ որ ընդունին զաժարարիչ ճի և զքն նու-
 րոյ ուստիս օրէնսդիր՝ վար առնուն զնս անտարբեր
 ՚ի մէնջ , և եթէ գտանի որ ձեռնամուխ՝ մուծանել
 ՚ի նոսս զնոր ինչ , իբրև զշուն գատապարտեալ ար-
 համարհի յայլոցն ամբոնց : Արդ՝ զի ոչ որ յազան-
 դաւորաց անտի յանդգնեաց ձեռնէրէց լինիլ ՚ի նս ,
 յայտ անտի է , զի իւրաքանչիւրն ՚ի նոցանէ ՚ի սոյն
 գրոց հանէ զիւր նիւթս վիճաբանուէց ընդդէմ
 ախոյեանի իւրում : Իսկ զոր աւանդեցարս վս անտ-
 յին նախախնամուէն վերբերի յաւէտ առ երևելի

մասունս գրոցս, քան թէ առ բովանդակ մարմին նոցուն : վն զի՛ հեռի յածեղէն բարերարուէն է, թողուլ զայսքան բազմաթիւ որեար, զանխաբ յուսով և հաւատով մեծարուս ճշմարտուէ և հետեոյս կենացն յախտենականաց գահալիժեւ յայնպիսի մոլորուէն, զորս անհարին լինէր յապայս յանձանց ՚ի բաց մերկանալ : Այսչափ վասն կտակարանաց նորոյ ուխտիս ճշմարտուէ՝ հերիքացի ՚ի մէնջ բան, որոց միայն ամբողջ հասոյթն առ մեզ՝ բաւական էր արդարև ուսուցանել մեզ զստոյգ, զանարատ և զամբիծ հաւատն :

§ 16. Սքողութիւն հին կառնարանաց :

Եւ արդ՝ քանզի հաճոյ թուեցաւ նյ զերբայականն օրէնս, որ ՚ի նախնումն հաւատ անարատ և նորումն հզօրիչ քրիստոնէուէն՝ կտակ անշուշտ մեզ աւանդել, ոչ օտար ՚ի կարծեաց երևի ինձ ցուցանել աստանօր թէ՛ յոր հիման վերայ կայանայ բովանդակ շինուած ճշմարտապատումն նոցին ստուգուէց : Նախ՝ եթէ իցեն գրեանքն որոց և զանուանո ունին՝ եզրակացուցանի նովին ասպացուցութեամբ՝ որով և մերքն : Եւ արքն ճակատագրերեալք ՚ի նոսին կամ մարգարէք էին, և կամ քաջահաւատ ոմանք, զոր օրինակ Եզրաս, որ համարի ՚ի մի հատոր բովանդակել զնս առ կենդանուք Անգեայ, Մաղաքիայ, և Չաքարիայ մարգարէիցն : Չէ պարտ կրկնել աստանօր զոր ինչ միանգամ գրուատեցաքս ՚ի գով Մովսիսի, զի ոչ եթէ միայն առաջին մասն հոյ կտակարանին աւանդեալն ՚ի նմանէ, այլև որ յետ նորա գրեցան ընդ դարս դարս՝ ճշգրտին ստուգաբան վկայուք արտաքին վիպագրաց, ²⁰⁷ ոպ ահանախնի յիշատակարանք Փիւնիկե-

ցւոց , որ յուշի տան մեզ զանուանա Ռաւթի և Սողոմոնի և չ Տիւրացիս բարեկամունի նոցին : վն՝ Նաբուկոդնոսորայ , և այլոց քաղղէական թագաւորաց ²⁰⁸ Բերոսոս , ոչ ինչ ընդ հատ ՚ի նք գրոց : Որ առ Երեմիայ ²⁰⁹ Աստուարքայ եգիպտոսի առ ²¹⁰ Երողոտոսի Ապրիս ճանաչի : Աիւրոսի և ամ քաջագործութեանց նն՝ ց՝ Գարեհ լի են յիշատակուէք ՚ի գիրս հելենացւոց . յորոց բազումն հաւաքէ Յովսեպոս ընդդէմ Ապպիոնի վերաբերեալս առ ազգիւր : Որում զհետ դան և զորս մեքն հաւաքեցաք ՚ի վերագոյնգ Ստրաբոնէ և ՚ի Տրովգայ ՚ի նոցուն ստուգուէս : Անհամար վկայուէս քաղեալ տեսանեմք գրեթէ յիւրաքանչիւր գրոց անտի նոցա յաւետարան հաւատոյս , որ և առ արդի եբրայեցիս համանման գտանին : Գարձեալ զի թէպէտ անհարինս դարովեաց քն՝ զգնացս դպրաց և փարիսեցւոց յիւրումն ժամանակի , սակայն ոչ երբէք թշնամանեաց զնն իբրև զապականարարս գրոցն Մովսիսի և մարգարէից : Եւ ոչ իսկ հաստատիլ կարէ կամ գէթ հաւանական ընծայիլ , եթէ առարկիցէ ոք փոփոխեալ նոցին յետ քնի ՚ի գլխաւորագոյն մասանցն . եթէ միայն նկատեսցուք թէ չ քանի և քանի հեռաւորութիւնս սլխարհաց տարագիր տարապարհակցանեալ զնդեցան ազգ եբրայեցւոց , որ յամենայն ուրեք անկորուստ պահէին անձանց իւրեանց զնոյն գրեանի : Նախ՝ տտանեքին ցեղքն գերի վարեալ տարան յԱսորւոց յերկիրն մարաց , և յետոյ՝ երկոքին մնացորդքն ևս . ուր բազումք ՚ի նոցանէ յետ դարձի ՚ի հայրենիս իւրեանց ընկալնոյն ՚ի Աիւրոսէ զազատուի տակաւին կացին մնացին : ²¹¹ Մակեդոնացիք հրաւիրեցին զնն յԱղէքսանդրիս տալով նոցա բաղմադիւսի առանձնաշնորհուէս : Անհարին սրա-

ծովածի բռնաւորին Անտիոքոսի , առ անին պատե-
րազմն Ամովնացւոց , և արտաքին արշաւանք Պոմ-
պէի և Սոխոսի տարագիր ցանեալ ցրուեցին զյու-
լովսն ՚ի նոցանէ : ²¹² Երկիր Վիւրենայլ ցաւ զերեօք
Հրէից , նոյնպէս և ²¹³ քաղաքք Ասիաստանի , ²¹⁴ Մա-
կեդոնացւոց , և ²¹⁵ Լիկիոնացւոց , ևս և ²¹⁶ կղզիք Վի-
պրոսի , Արետայ և այլք յղիացան կապելովք նոցա :
Էր նաև իուռն գրոհ բազմութեան նոցա անդ ՚ի
²¹⁷ Հռովմ քաղաքի , ոպ ուսուցանէն մեզ Ուրատիոս ,
Յօբնաղ , և Մարտիաղ : Աղաքէն անհարին էր այս-
քան բաղմամբոս ժողովրդեան , և այսքան տար
բեր միջոցօք ՚ի միմեանց հատուածելոց [Ժեքիլ ՚ի
հրապուրանս ո՛ր և իցէ մեքէնադբուք , կամ ՚ի խաբս
համախմբիլ ամենեցուն : Յարի՛ զի իբրև երեք դա-
րու յառաջքան զքն խնամով (Պտղամէոսի Փիղագեղ-
փեայ) արքային եգիպտոսի [Ժարգմանեցան նբ գիրք
՚ի բարբառս յունաց ՚ի ձեռն նոցա՝ որ եօթանա-
սունքն անուանեցան , որպէս զի և զՅոյնս կար-
ասցեն առնել մարգարէադէտս և ծանօթս ճրշ-
մարտուէ , ուր այնքան ահանակիտ վճառք պահե-
ցին զմիտս բանին , մինչ փոփոխման նոցա ՚ի լաւ անդր
չմնալ երբէք առ [Ժի պիտոյից : Ի նմին հելէնա-
կան [Ժարգմանուէ յեղան նաև ՚ի լեզու Քաղղէա-
ցւոց , և Երուսաղէմացւոց՝ որ էր խառնուրդ իմն բար-
բառոյն Ասորեստանեայց , մասամբ անդր՝ և մասամբ
այսր քան զքն : Յետ նոցա ՚ի վեր երևեցան և այլ
բաղմաբաշխ ընդօրինակութիւնք հելէնականին ,
ոպ Ակուիլեանն , Սիւմաքեանն , և Թէոքորինն , զորս
Որոգինէս և այլք զկնի նորա բաղտադէլ չէ բնիկ
[Ժարգմանութեանն Եօթանասնից չգտին երևելի
իմն զանազանուի : Փիլոն առ Գալիզուլեան ծաղկել
և Յովսեպոս ցամն Ա եսպիանոսի երկարել ՚ի կեանսն
իւրում , հաւաքեն վկայուէս ՚ի գրոց անտի այնպի

մտօք՝ որպէս և մեքս գտանեմք այսօր յերբայական բնադրին : Չայսու ժամանակօք իբրև սկսաւ առաւել քան զառաւելն տարածիլ և սփռիլ հաւատն քնական՝ բազումք յազգէ իսրայէլի աշակերտել նմին և քաջագէտ ևս գորով հայրենի անձատուր աւանդութեանց , կարէին՝ եթէ գոյր ուրեք , նշմարել և յանդիման հանել զի Հրէից անտի ներմուծեալ խանգարմունս առ ո՛ր և էր զգուշալի առարկայս՝ բաղտատուք Տրագունին ՚ի նախագաղափարս ժամանակին : Բայց նոքա ոչ զայս՝ այլ յաւէտ ՚ի հակառակի առնուն զազգի ազգի վկայուիս ՚ի նոցին կտակարանաց անգանազան յայնցանէ՝ որ առ երբայեցիս և ցնորդ ևս ընդունելի ծանաչին : Ասան զի Հրէայքդ այդօքիկ , ոչ եթէ յաւէժագոյն չարեաց իմիք այլ ²¹⁸ (չասեմխաբէուէ) նաև զանցառութեան ևս չեղեն ենթակայս , զի գրեթէ բնաւորեալ իմն էր նոցա այնքան ահիւ և երկիւղիւ գաղափարել , և այնքան ճշդիւ և խստիւ համեմատել ընդ բնադրին , մինչ զի և համարս տալ զօրէին , թէ քանկցս արդէօք իւրաքանչիւր տառք կրկնեցին ՚ի բովանդակ յայն մատեան : Ա երջապէս՝ յարելի է և զայս մի ևս՝ այլ ոչ թեթև իմն առարկուի՝ թէ՛ վասն էր հրէայք տեսանելով դքրխատոնեայս՝ որ ՚ի նմին գրոց զօրս ինքեանք ընթեռնուին՝ հաստատէին , (և այն լը իւրեանց իսկ խոստովանութեանն կարի հզօր զօրուք ,) թէ նոյն իւրեանց տը Յն՝ նոյն ճշմարիտ մեսիայն էր՝ որ աւետեցան ՚ի հուան նախահարց իւրեանց՝ ինայեցին գեռևս փոփոխել զայն տեղիս զսքց գրոց : Չայս՝ անձանիւք իւրեանց ջանային , և փոյթ ևս կալնուին անձանց ՚ի կատար հասուցանել յետ խռովութեանն սպրդելոյ ՚ի մէջ նց և բրխատոնելոցս , եթէ գոյր նոցա արդարև

Տար զօրս կամէինն՝ փոփոխել :

ՀՈԳՈՆԻ ԳՐՈՎՏԻՈՍԻ

Քրիստոնէական ճշմարտութ

Գ Ի Ր Ք Դ

§ 1. Հէրքուան էրօնից որոշելոցն 'ի Քրիստոնէս :

ՉՈՐՈՐԴ գիրք սկիզբն արարեալ 'ի մարդկային ախորժակաց անտի՛ զոր իբրև 'ի բազումսն հասարակեալ է արանց ազատ ելոց 'ի վտանգից քաղել անձանց իւրեանց 'ի թշուառագին վիճակէն այլոց՝ ցուցանէ, թէ գործ մեծ է քրիստոնէին ոչ միայն շատանալ ընդ շահ օգտի ճշմարտութեանն զոր եգիտ, այլ և ջանալ 'ի թիկունս հասանել որոց 'ի ճանապարհս մոլորութեան կոյր զկուրայն տատանին. և առնել զնն հաղորդս երանաւէտ բարութեանն : Զայսմանէ թէպէտև լիովին ցուցաք 'ի նախադաս գիրքս, ուր ստորասուութեան ճշմարտութեանն հարկիւ զհետ գայր բացասուի մոլորութեան. սակայն՝ որովհետև կան մասնաւոր ազգք պաշտամանց հակառակամարտք քրիստոսական ոճոյս, որպիսի է կուպաշտութիւն, հրէականութիւն, և մահմետականութիւն. որ արտաքոյ հակառակութեցն կրելոց առ միմեանս բերեն նաև հակառական փաստս չդէմ մեր՝ ոչ օտար 'ի տեսուէ առաջիկայ գործոյս թուի քննել աստանօր զերկաքանչիւրսն 'ի նոցանէ : Ուստի և աղաչեմ զձեզ ընթերցողք, ազատ կացուցանել զանձինս 'ի մրկայոյդ ամբօխմանց կրից և 'ի մթին նախապաշարմանց մտաց ձերոց՝ 'ի խաւարեցուցչացն ասեմ վճիտ հայեցողութեանց բանին. ոպ զի անվթար զհետագայս կշռել կարասջիք :

§ 2. Ձեռքի արարածս ոչ է պարզ պաշտել ասանց
պատուերունէ մեծին ւն, եսէ զլորս Բնակ ոչ:

Եւ նախ չդէմ կուպաշտից զայս առարկիցուք,
զի եթէ զբաղմութիւնս ւնց իւրեանց յախտինա-
կանս դնեն և հաւասարս իրերաց. մեք յառաջին
գրի անդ բաւականին հերքեցաք յեզրակացուցա-
նելն մեր զմութիւնս ւն արարչին ամցն. բայց եթէ
ւնքս իմանան նոքա զարարածական բնուիս վեհա-
գոյնս մարդկան, մարթէր այնպիսեացն կամ բարիս
գո՛ւ և կամ չարս: Եթէ պնդեն թէ բարիք իցին,
պարտ է նախ ճշդիւ զփորձ առնուլ բարուէ նոց. զի
մի՞ ²¹⁹ գուցէ կոյր զկուրայն թաւալիցին ՚ի վտանգս
անհարինս, զթշնամիս չ սիրելիս՝ և զդասալիս չ
դեսպանի փոխանակ ընդունելով: Ուր թէ և նոյն
խսկ բան պահանջէ խտրել ընդ մեջ պաշտամանց մե-
ծին ւն և եղական ոգւոցս: Դարձեալ քննել արժան
է, թէ յորոյ աստիճանի իցեն սոքա. զինչ բարիս
առնել կարիցեն. կամ զոր պաշտօն թողու մեզ թա-
գաւորն փնց նուիրել սոցին: Արդ՝ զայս ւն պակաս
տեսանելով ՚ի կրօնս նոցա՝ շատասցուք կնքել. թէ
ստուգիւ ոչ ինչ արտաքս հանել զօրեն: Ապաքէն
քանի՛ ասպհով ոչ առնէին զանձինս իւրեանց
կուպաշտքդ, եթէ դահնային միայն ՚ի պաշտօն
փառաբանութե միոյն և բարձրելոյն ւն. զոր գործ
իմաստնոց լեալ և Պղատոն վկայեաց: Դարձեալ
զի որովհետե ւն պաշտօնեայք են հոգիքն այնու-
քիկ՝ անհարին էր նոցա չգալ ՚ի թիկունս պաշտ-
պանուէ ճշմարիտ աստուածասիրաց:

§ 3. Եւ չար ոգիք պաշտեցոն:

Այլ թէ պաշտեցեալքն ՚ի հեթանոսաց ոգիք չի-
ցեն բարի այլ գլխովին չարք՝ հաստատի հզօր առար-

կուրբ: Նախ՝ զի ոչ²²⁰ առաջնորդեցին զերկրպագուս իւրեանց ՚ի պաշտօն փռց մեծին ւոյ, այլ մեքենայեցին որքան և կարացին անհետ առնել զայն . և ըստ ամի ջանադիր եղեն հաւասարիլ բարձրելոյն ամօրէն պաշտամամբ: Երկրորդ՝ զի սօժին զանհարին հալածանս ՚ի վր պաշտօնէից միոյ և մեծին ւոյ . և գրգռեցին զդատաւորս և զհամայն խուժանս մարդկան տեղալ ՚ի նոսա կայծակունս պատուհասից: Եւ թէպէտ թողուին քերթողաց իւրեանց երգովք բանաստեղծութեց հռչակել զամօթալի չարիս սպանուեց և անառակուեց աստուծոց իւրեանց. թէպէտ գրգռէին զԵպիկիւրեանս արտասահմանել յճէ զնախախնամութիւնն ւոյ . թէպէտ զամենայն կեշտս և զկրօնս ճի զգեղուն , զյղիուն և զթաթախունս ամ չարեօք . զոր օրինակ զԵգիպտացին , զՓուլգացին , զյոյն , և զթոսկոնեան խտրանս լատինացւոց առնուին յաւելուին ՚ի բարդս սնտեաց իւրեանց , սակայն և այնպէս՝ տակաւին ազգն Հրէից լինէր նոցա յամ ուրեք ՚ի կատակս և ՚ի ծաղր նախատանաց . ո՞վ երևի ՚ի կատակերգունս և ՚ի դիւցազնաբանութն նոցուն : Ըստ ամին օրինակի և քրիստոնեայք չէր անտանելի թշուառութիւնս , զոր ոչն կրեցին ՚ի նոցանէ : Որոց չիք այլ իմն զօրաւոր պատճառ , բայց զի՛ երկոքին սոքա զմի միայն ամ պաշտէին՝ որոյն փռց սատան գային յինքեանց հաստուած չաստուածանին . առաւել նախանձախնդիր նմին քան իրերաց լինելով : Երրորդ՝ անպատշաճութեան զոհիցն՝ որ ոչ վայելէր արդարեւ բարի և նք էակացն , այս են՝ զոհք արեան մարդկան , մերկանդամ յարձակմունք խեղկատակացն ՚ի տաճարս նոցա . խենէշ խաղք և պարք . և ամ սնտոիք աղտեղութե , շնութե , և անառակութե լիք . զորպիսիս մարթ է տեսանել և առ արդի խուժա-

դուժ բնակս Ամերիկայ և Ափրիկայ, որ կան մնան տակաւին ՚ի խորին խաւարի կուսպաշտութեանն իւրեանց : Այո՛, առաւել քան զոյնս էին ՚ի Տրուսն՝ և են արդ ևս ազգք՝ որ գիտութիւն չարին պաշտօն նուիրեն, ողիք էին ²²¹ ԱրՏիմանեանքն առ Պարսս, Չարադէք առ յոյնս, ²²² Աէյովեանքն առ լաթինս, և այլք առ փիւնիկս և Տրիկս, քան զոր չեն արդարեւ մեծագոյն չարիք : Զի զինչ բարեպաշտ երկրպագութիւնն իցէ արդեօք՝ քան եթէ խոստովանուի գերմարդկեղէն բարութեան նորին՝ որում երկրպագանեսդ, զոր փոխանակելովդ չար հոգւոց՝ ոչ միայն չարացուցանես գլխովին զպաշտօնդ և ստես, այլ և ընկղմես նովաւ զմարդիկ ՚ի խոհերս կամակոր ապստամբուէ, որ զպատիւ թագաւորի ոչ միայն ՚ի բնց խլեն ՚ի նմանէ, այլև դատալիք և ապստամբ թշնամեաց նորա տան : Տիմար է կեղծել, թէ անձ լը որում ներհակ իւրոյ անձեղէն բնութեանն է՝ ոչ լուծանէ վրէժս այսպիսի չարեաց : Արդ՝ եթէ վասն անհուն ողորմուէն կարիցեն արդարացուցանել զայս ցնոր իւրեանց, պարտին զմտաւ ածել նաև զանաչառ արդարութիւնն, զի ուր չարիք անչափանան, անդ և արդարութիւն հաւասար նոցին պատիժ հատանէ : Բայց ամօթանաց յաւէտ արժանի թուին այնք՝ որ առ երկիւղի մղեալ ասեն զինքեանս ՚ի Տրազանդութիւն չար ոգւոց, բանդագուշելով ՚ի կարծիս իւրեանց, թէ անհուն բարին անձ անհրապէս հաղորդէ զինքն յարարածս իւր, որով և որկանս են, թէ չար՝ թէ բարի : Դիցուք թէ այս այսպէս իցէ, սակայն և այնպէս՝ նմէ տանիլ միահեծան և բացարձակ իշխանուի ՚ի վերայ ամենայն բնուէց իբրև ՚ի վերայ գործոց իւրոց, ուստի և չզօրէին առնել ումեք բարի կամ չար՝ եթէ ան կամք ինքն ի սափանել զնս :

Զայս այսպէս նախադասել՝ եղբակացուցանելք ,
 չար ոգիք ոչ ումեք մեղանչել կարեն ՚ի Նաճոյից ան-
 տի մեծին Կ՛յ անհունն ասեմ և յաւիտենական Բա-
 րուոյն . անդր քան զոր Կ՛յ թոյլ տայ ն՛ց վն՛ բարե-
 գոյն իմն վախճանի : Զէ՛ մեղ յուսալ ինչ ՚ի նոցանէ-
 քան զոր պարտն իցէ արհամարհել , դի մինչ չարն
 սատան բարեաց լինի՝ փոխի ՚ի սպառ յամենաչար :
 Եւ պարգև թշնամեաց՝ է թակարթ կենաց :

§ 4. Ընդդէմ պաշտաման մտելոց :

Էին՝ և են կուսպարիշտք որ նուաստացուցին
 ստրկեցին գերեցին զանձինս իւրեանց յերկրպագու-
 թիւն անջատեալ հոգւոց մահանուէր մարդկան :
 Բայց նախ խտիր մեծ է ընդ մէջ պաշտաման սոցա և
 երկրպագութեան տիրականին Կ՛յ . վասնզի աղօթք
 մեր և պաղատանք ՚ի զուր մատչին այսպիսի հոգւոց
 եթէ ինքեանք չբաւիցեն կատարել զնն՛ օգնե-
 լով տկարութեան մերում յ՛ և իցէ նեղութիւնս :
 Որոց և պաշտօնեայք անգամ անապահով չեն , և
 չ՛զօրեն հաստատել թէ զիւրդ յաւէտ կարողք իցեն
 նոքա ՚ի բարերարելն քան անկարք : Իսկ որ մեծն
 է ՚ի չարիս , արքն՝ որ Կ՛յ թօրէն պաշտամամք գեր ՚ի
 վերոյ մարդկայնոյս ամբառնային բնութեան , իբր
 ՚ի հասարակի երևելիք մեծեղեռն չարամասնութք
 ճանաչէին . որդոն , Սպանդարամեան շամբշիւ ,
 Հերբուլէս վարար . Հոռմոլոս եղբայրասպան , և
 Արամաղդ հայրախոշոշ : Անկ պատիւք ս՛ց արհա-
 մարհանք են մեծին Կ՛յ և անհաճ բարերար
 կամաց նորա . ²²³ քանզի իբրև ՚ի հաւատոց անտի
 շարժեն զմարդիկ յայն չարիս , որ ը ինքեանց ևս
 բաւական լինին հրապուրել զփոս ն՛ց :

§ 5. Աստեղոյ և աստերոյ :

Նախկին քան զայս ճանաչէր պաշտօն աստեղաց և տարերց՝ հրոյ , ջրոյ , օդոյ , և հողոյ . որ և գլուխ ամ մոլորուէց : վն զի գոլով աղօթից գլխաւորագոյն մտնն հաւատոց և վերառաքեալաւ անշունչ և անմռունչ արարածս՝ լինէր ցոյց անհարին յիմարուէ : Իսկ եթէ որք ՚ի մէնջ տարերքն ասին իցեն այսպիսիք՝ նոյն իսկ փորձն ցուցանէ : Բայց եթէ զլէգէմն ոք առարկեսցէ զնոցանէ , ոչ իւրք հաւատել կարէ . այնինչ յազգեցուէ անտի աստեղաց՝ որ այնինքն է յատկութիւն բնութեան նոցին՝ ոչ քաղի այսպիսի ինչ (բան ,) այլ զհակառակն . զոր դիւրին է մեզ ՚ի միտ առնուլ յանփոխ ընթացից նոցա՝ չիւրք նմանողացն ազատակամ և անձնիշխան գործողացն . այլ ճիշդ և որիշ . ոնք և ցուցաքն յայլուր թէ՛ շրջան աստեղոց կարգեալ են ՚ի պիտոյս մարդկան : Անյ և մարդ՝ որ ՚ի վերագունի մասին իւրում հաղորդ է անծեղէն բնութեան , որով և յաւետ սիրելի նմո՛ բաղմօք գեր ՚ի վերոյն քան զաստեղս ճանաչել պարտի զինքն , քան թէ նուաստացուցանել զվէհ զիւր վիճակ , և պարաւանգիլ յատկութիւն նոցին՝ զորս անծ ետ իւր ՚ի սպասատարութիւնս : Մանաւանդ թէ՛ և փառս մատուցանել անյ վասն նոց՝ որ առաւելու քան զոր նոքայն կարեն առնել , կամ գէթ՝ երեւիլ կարողս :

§ 6. Անասնոց :

Անարգ քան զամենայն է և չար ևս իսկ՝ զի կորեցին մարդիկ և մանաւանդ ²²⁴ եգիպտացիք՝ զգլուխս իւրեանց յերկրպագուի նաև անբան անասնոց : Ձի թէպէտ և ստուեր բանին երեւի առ ոմանս ՚ի նոցանէ ,

սակայն դեռևս այն չէ՛ ինչ բաղդասուո՞ւք մարդկայնոյս . զի ո՛չ կարեն արտադրել զներքին խորհուրդս զգացողութեան որո՛շ բանիւք կամ գրովք : Միշտ միօրինակ գործեն , ո՛չ որոշակի . և կամ զնոյն գործ տարբեր տարազու : Անհաս է՛ ՚ի նոցանէ գիտութի՛ թուոց՝ տարածութեան՝ մակերևութի՛ և երկնաշին մարմնոց : Բայց մարդ իւրով ներհուն բանականուո՞ւք և ճարտարմտուո՞ւք ընդ իւրև ²²⁵ նուաճէ զհօրս ՚ի զօրաւորաց անտի վայրագասուն գաղանաց , թռչնոց , և ձկանց . կրթէ՛ զնս լը չափու ՚ի հրազանդութի կարգաց և կանոնաց . զոր օրինակ , զփիղս , զառիւծս , զձիս , և գրաստս . քաղէ՛ զօգտակարս ՚ի վնասակարաց անտի . հիբւո՞ յիժից անդեղեայս : Աթէ՛ զիմաստս յանիմաստից , և զլսօսս յանշնչականաց : Աշմարէ՛ զկաղմուածս մասանց մարմնոյն իւրոյ . համեմատուինս առնէ՛ լը մէջ սեռից և տեսակաց , և եզրակացուցանէ՛ անտուտ զիւրն գերազանցութիւն և զբարեգրութի անդամոցնս իւրոց քան զայլոցնս ամենեցունս : Զորս եթէ՛ արժանապէս ոք կշռեսցէ՛ հեռի տեսանէ՛ յոյժ զպատճառ գրդելոյն իւրոյ յստրկութի անբանից , և դնէ՛ զինքն յաւէտ անճ նոցա երկրորդ մեծին ան :

§ 7. Ուրուականաց :

Ի պաշտօն առեալ ընթեռնուելք ՚ի յունաց , ՚ի լատինացւոց , և յայլոց ազգաց ²²⁶ զէս՝ որք լը ինքեանց ո՛չ են , այլ են թակայանան ՚ի վրէ՛ից իբրև զպատահումն : Զի թո՛ղ զերկիւղ՝ զամօթ՝ և զայլս , առողջութի ո՛չ այլ ինչէ՛ եթէ՛ ո՛չ մասանց մարմնոյ լը միմեանս քաջաջիղ կապակցութի : Բաղտ , եթէ՛ ո՛չ ներդաշնակութի պուլածոց լը հաճոյս մարդկան : Ընդ որս և կիրք ցանկականինս , զոր օրինակ . սէր , երկիւղ , բարկութի ,

յոյս , և նմանիք նոցին . որք յնժ գան ՚ի կարծեաց մտաշուտ բարւոյ և չարի իմիք . կամ ՚ի հեշտուէ և ՚ի դժուարուէ առից , ոչ այլ ինչ են՝ եթէ ոչ յարձակ մունք իմն զգայական բաղձանաց . որ անլքմիջաբար յարակցեալ են ընդ մարմին մշտաբաղլս զուգուի արեան , ինքեանց անզօրք՝ և ստորագրեալք կամաց՝ իբրև միահեծան դշխոյի , որ զնոցին տեղուե և զուղուեն ունի յինքեան զերասան : Ըստ այսմ տես ինձ և զառաքինուիդ ի զանազան անուանակոչուե իւրոյ : Չսոհեմութի՝ որ կայանայ միայն յընտրուի բարւոյն : Ի տես վշտաց՝ արուի . ՚ի հրաժեշտս յօտարութեան՝ արդարութիւն . ՚ի չափաւորութիւնս ցանկութեան՝ պարկեշտուի , և այլք սյսպիսիք : Են միւս ևս ներգործութիք արդարութեան որ չերկար փորձով փթթին ՚ի հոգւոջ , երբեմն յաւտ՝ և երբեմն նուազ . բայց երբեմն և ՚ի սպնո անհետացեալ ՚ի զանցառուէ : Իսկ պատիւ՝ որում և տաճարս կառուցեալ կարուամք ՚ի հրումն . է լոկ կարծիք միոյն զմիւսոյն իբրև զառնէ առաքինւոյ , որ ՚ի բնական հակամիտութենէ մարդկան ՚ի վրիպանս , յաւտ չարաց դիպի՝ քան բարեաց : Արդ՝ որովհետև չեն սօքան իրօք գոյք , ոչ հաւասարին բնական էից . ոչ և զաղօթս կամ զպաշտօն առ ինքեանս՝ իմանան . վնկ շամբնու է սոցին չայ երկրպագանել , զի յաւտ մարդ՝ յանձին բերելովն զնս և մշտնջե՝ նաւորելովն է պաշտելի՝ քան նոքին :

§ 8. Ընդդէմ հեթանոսական սխալելէոց :

Հեթանոսք ջատագով լինին պաշտամանց իւրեանց յառաջ բերելով զսքանչելիս ինչ , ընդդէմ որոց բաղում բացառուիք առարկիլ կարեն : քզի՝ որ ՚ի հեթանոսաց անտի²²⁷ իմաստունքն էին՝ հերքե-

ցին յողովան ինոցանէ իբրև զոչ Տերիք վկայութեամբ պատ-
սպարեալս, տինա և իբրև զյայտնի խարդախուհիս :
Իսկ որ զլուսնէ մն պնդեն՝ ասեն, կամ ՚ի դիպահոջ պա-
տահեալս ուր ՚ի գիշերի, կամ առաջն մի կամ երկու
անձանց . որոց բազմիցս խաբին աչք յառաջօք եր-
ևութից : Ի խորամանկ խաբէութեան քրմաց էին և
այլ ազգ իմն ցուցանք որ, զուսմիկ մարդիկ զտրգի-
տունսն ասեմ բնութե կամ գաղտնի սրակութեանց
նիւթոցն ՚ի զարմանս կրթէին . որպէս թէ ոք ա-
ռաջն տխմար շինականաց՝ որ չիցեն լիովին հա-
սու իրացն ՚ի վեր ձգիցէ զերկաթ մագնեստիս վի-
մաւ : Եւ եթէ այսպիսի արհեստիւք վարժեղ դնեն
ոմանք զՍիմոն մոգ և զԱպողինոս Տիւրացի՝ ես ոչ
ուրանամ : Տեսան և երբեմն գործք յաւէտ քան
զսոյնս, որ բնական պատճառաց կամ առանձին կա-
րեաց մարդկան անհար էր արտագրել, և երեւին
միայն արարք ամենակալ զօրուէ, վասնզի հոգիքն
այնոքիկ որ ՚ի խոնարհ քան զած և վեհ մարդկայ-
նոյս խոստովանէին լինիլ բնութեան՝ բաւէին նու-
ցին ՚ի ձեռն անհարին արագութեան՝ զօրութեան՝
և ճարպկութեան իւրեանց, զհեռին մտաւոր, և
զմօտն հեռաւոր, զշփոթան որիշ, և զորիշն շփոթ
ի մի զանգուածելով և արտադրելով ցոյցս ապշա-
րարս մարդկան : Բայց զի հարկչք այսպիսեացն հո-
գիք չար էին՝ չար ուրեմն էր և կրօն նոցին, որպէս
երեւի յառաջնմէ և ՚ի հետեւեալ ասացելոցս . զի զին
քեանս հակառակ կամաց իւրեանց մղեալս ասէին ՚ի
ձեռն մասնաւոր իմն նուագաց : Ուր և ՚ի միւս կուսէ՝
պնդեն իմաստունքն հեթանոսաց, թէ լոկ բանի
անհար էր ունիլ զայսքան բունութիւնս բաց ՚ի հա-
մոզանաց և եթ . և այս ըստ նոցին իսկմեկնութեան :
Միւս ևս նշան անօրէնութեանցն էր հրապուրել նոց

զմարդիկ ՚ի տուփիս այլոց , թէպէտև ինքեանք զԷ-
դէմն երևեցուցանելին սուտ խոստմամբք և սպառ-
նալեօք . զոր իբրև զկախարդութիս հալածէր մարդ-
կային օրէնք ՚ի բնաց : Ձիք զարմանալ աստանօր ի
Թողացուցանելն զնս մեծին ան ՚ի նշանս , զի որ յետս
չոգանս յերկրպագութի ճշմարտին ան ²²⁸ շահեցին ՚ի
գատապարտութի իւրեանց զպատրանս դիւական խա-
բէութեց . որոց ուրուականութեանն այս է ապացոյց
զի ոչ ինչ յայտնի բարութի զհետ եկն նոցինափորձ
զարմանաց : Ձի եթէ ոք թուեցաւ յառնել ՚ի մեռե-
լոց չեկաց ընդ երկար ՚ի շնորհս յարութեանն . և
ոչ իսկ կենդանօրէն կենցաղեաց : Արկնի եթէ ուրեք
անժաբար իմն հրաշագործեալ երևեցաւ նշանս յաչս
կռապաշտից՝ չունէր իւր կանխաստիկ գուշակութիս , ո-
րոյ ՚ի կատարին յայտնէր դէնիցն ճշմարտութի : Անկ
մակարբերի , զի անժային զօրութիւնն ներգործէր ՚ի
նս տարբեր վախճանաւ : Ասն օրինակի , դիցուք
թէ ²²⁹ Աեսպետիանոսիարդարեւ բժշկեալ իցէ զկոյրն ,
սակայն և ոյնպէս՝ վախճանս այնր հայեր յահեղա-
սաստ երևեցուցանել զԱյսրն առ հեշտին կանլոյ
նովաւ ՚ի ձեռս զհոգովեական տէրութիւն . քզի
ընտրեալ էր յայ գործի արդարութեան և գատաս-
տանաց իւրոց ի գէմ աղգին Հրեից : Ըստ այսմ և
բազում են հակասութիք ՚ի գէմն հեթանոսական
զարմանաց , որոց չէր բնաւ ի գէնիցն հաղորդութի :

§ 9. Գոռաշահեցն :

Աերակարգեալ փաստիւք մերժին աստանօր և
գուշակութիւնքն յառաջբերեալ ՚ի նոցանէ . զի ոչ
՚ի վերոյդ շոշափեցաքս՝ արժանիք այսպիսի պատ-
րանաց էին՝ որ ՚ի բանէ և ՚ի նախնի տւանդութեց
հաւաստեալ գիտութեց ոտնհար եղեն : Ենդ զի միշտ

երկդիմիէին բանք ըղձիցնց և դիւրաւ թեթեւութիւն առայս կամ յայն մեկնուի: Եւ եթէ դիպան ՚ի նոսա բանք համապատեհ գործոց՝ ապահարկէ յամենադէտ էութեն բղխելս կարծել. զի կամնիւթ կանխասացուէն ՚ի ներքին համօկրուէ անտի ընդ բնական սրտածառաց անդէն և անդ ճանաչէին, որպէս բժշկաց է տեսանել զի գուշակէն զապագայ աստու, և կամ որ հաւանական ևսն է, ենթադատութեամբ նախադէպ պատահարաց որիբր ՚ի բազումս հստալախճան յանկէին, զորոց և յաճախակի աւանդեցին մեղ մակացութեամբ քաղաքական կառավարութեց: Բայց եթէ երբեմն թուլատրութեն այ ՚ի գլուխ եւ կանխասացուի, ում չէր համակիր զուգընթացութիւն բնառիթ փաստից՝ քան եթէ միայն կամք ամենակալին, այն հայէր յաւետ ՚ի կործան՝ քան ՚ի շինոյթ կրօնից նոցին: Զոր որինակ.

²³⁰ Աւերգիլիոս թէ և անձանօթ՝ մանրապատում ճառագրէ զգալուստն քնի և զշնորհան՝ որով կնքեցաքն ՚ի չորորդ տուարածական գիրս իւր առեալ ՚ի Սիբելեան նուագաց: Նաև առ նոքիմբք իսկ Սիբելեալն ասի, թէ որ գալոցն էր՝ թագաւոր փնց ճանաչէր, արդարև թգէրն մեր: Թէ՛ ծագեալ յարևելից՝ և կոչէր թգէր թգէրց: ²³¹ Պատգամախօսուին Ապողոնի տեսանի մինչ ցարդ ՚ի գիրս Պորփիւրի, ուր ասի զայլ ամայն օգական ոգիս լեալ բանց այն եբրայեցոց, որում և միայն տալիէր պաշտօն: Արդ՝ եթէ բանիցս Ապողոնի միտ դնեն երկրպագութիւն՝ պարտին լուել զսնոտիս պաշտամանց նորա, իսկ թէ ոչ՝ ուրեմն զամ իւրե՛նց ընդ ստուք դատապարտեն: Յարի ևս՝ զի եթէ փոյթ ինչ էր ոգւոցն այնոցիկ բարիս առնել ազգի մարդկան պատգամախօսութեն իւրե՛նց՝ նախքան զամ պանրա

էր կարգել նոցա հասարակաց օրէնս կենաց , և խոստանալ վարձս պահողաց նոցին . բայց նք ոչ և զմի յերկուցս արարեալ ընդ հակառակն ՚ի գովս հանին զբռնաւորս լիս ամ պղծութք և ամբարշտութք . անծացուցին զըմբշամարտս , հրատուրեցին զմարդիկ ՚ի պատկառելի գրկանս , ՚ի փորձ անօրէն վարձուց , սպանուեց , և . զորս մերթ է հաստատել ՚ի բաղում օրինակաց :

§ 10. Դիւրեղծ Վեճակի նորս :

Բաց յայցսնէ ածէ հեթանոսութիւն ընդդէմ իւր միւս ևս երևելի սուարկայ . ք է՝ զի ուր ուրեք պակասեաց մարդկային բռնաւորութի իւր միմիայն խարիսխ հաստատուէ և յենարան ամբուէ՝ ինքնուրոյն խկոյն գլորեալ կործանեցաւ : Չի եթէ ոք զաչս ՚ի վեր կալեալ հայիցի ՚ի թագաւորուես քրիստոնէից և մահմետականաց , ոչ ուրեք նշմարէ յիշատակ կուսպաշտութիւն եթէ ոչ ՚ի գիրոն միայն : Հաւաստեն մեզ երիկայցն վիպասանք թէ՛ նաև ՚ի ժամանակի անդ այնմիկ ուր բռուք , էին՝ որ չարաչար պատժովք , զըրօրինակ նախնի թագաւորք . և էին՝ որ խորամանկ դաւանօք . որպէս Յուլիանոս պաշտպան կէին կրօնիցն , դեռևս առանց իրիք ստիպող հարկի խոնրհեալ գլխիկորէր : Չէր անդ պայազատութիցեղի , զի գրեթէ առհասարակ զ յնորդի հիւսան դնէին , ոչ ճարպկութի ասից . ոչ կաշառ գանձուց՝ զի աղքատին ոմանք էին . ոչ հրապոյր՝ զի արհամարհէր յաչս նոցա գրեթէ ամենայն շահ . և չէր վտանդ ընդ որ ոչն մխեցին զանձինս իւրեանց ՚ի փորձ վնասն օրինացս : Տես ուրեմն թէ քանի յողորդե և սպառօր կուսպաշտութիւն ոչ էր՝ որ հիմն ՚ի վեր տապալեցաւ ՚ի տկար սատարացս

յայտցանէ : Մինչ ոչ միայն սնտոի կրօնք ՚ի հաւատոցս՝ այլ նաև ²³² երկրպագեալքն ՚ի նոցունց հոգիք բաց խլեցան ՚ի մարմնոց անտի անուամբն քնի , և իբրև հարցաւ վասնէրն՝ ասացին՝ ²³³ անդ ուր անունն քնի մաղթի յոգնուի՝ մեք կարեմք և ոչ ինչ :

§ 11. Որոյ զնէղծ էրօնէ Աստեղց ասն :

Եղին փիլիսոփայք , որ որպէս զելուստն՝ նոյնպէս և զկորուստ կրօնից ազդեցութեան ընծայեցին աստեղաց : Բայց զաստեղաբաշխս այս մակացութի յորում ներհուն զանձինս խոստովանինն , այնքան այլ ընդ այլոյ աւանդեն , մինչ ոչ ինչ ստոյգ քան զնոյն իսկ զանստուգուին նոցա երևեցուցանել յարտաքս : Ոչ խօսիմ աստանօր զգործոց բնականապէս յառաջ բըլսելոց ՚ի հարկաւոր պատճառաց այլ զայնց միայն՝ որ աղբերանանն ՚ի մարդկային կամաց : Որ լը ներքին և բուն որակութեանն՝ այնքան ազատ է և անարգել , մինչ տրտաքին ազդեցուէց պէտս բնաւ ոչ ունիլ : Զի եթէ ²³⁴ գործ կամաց յեջ գայր յարտաքուստ ՚ի հարկաւոր մղմանէ , զօրուի ընտրուի բարւոյ և չարի՝ զոր փորձիլ տեսանեմք զկայտեալի հոգևոջ՝ անհարկի լինէր : Ուստի և իրաւունք համհական օրինաց , բարեացն վարձ և չարացն պատուհաս միանգամայն անհետացել վերջանային . զի ոչ գով և ոչ դարով կարէր տրիլ որոց ՚ի բնուստ իսկ էին անհրաժեշտ : Դարձեալ՝ որովհետև ոմանք ՚ի ներգործուէց հոգւոյն են չարք . եթէ պատճառել էին ՚ի բնական ազդեցուէց երկնից , անձ գովով տուիչ այսպի ազդեցուէց երկնից և երկնային զօրուէց , հարկիւ զհետ գայր ուրեմն թէ անձ որ է ծայրագոյն բարի՝ լեալ իցէ ²³⁵ պատճառ ան բարոյական մոլուէց : Դարձեալ զի որովհետև պիղծ

դատի ան զայսպիսի չարիս ՚ի դրական օրէնս իւր .
 և զհետեղելով նորա զհակասական ծայրս նոցա ըզ-
 ներգործական և զանհրաժարելի ազդմունսն ՚ի
 նիւթոցն բնուիս, կամէր ապանա զերկուսներհական
 սկզբունս միանգամայն, քէ՛ զի նոյն իցէ, և չիցէ .
 և զի՛ ՚ի մեզս համարիցի գործեալն իւրական ազդե-
 ցութի : Պնդեն ոմանք՝ և հաւանականապէս, թէ
 ազդեցութի աստեղաց ներգործի չ օդս և ընդ մար-
 մինս մարդկան և անասնոց, և տարրացուցանէ՛ ՚ի նո-
 սա այնպի իմն որակուիս՝ մինչև բազմիցս յարուցա-
 նել ՚ի հոգւոջ կիրս համաբուն նցին : Թէ և չենի-
 ցի այս նոցին կարծիք . դեռ ևս ոչ ինչ ազդէ առա-
 ջիկայ տեսուէս : Վասն զի անմարթ էր քրիստոսական
 հաւատոց, որ յամզօրութի տարհամոզէ զմարդիկ ՚ի
 ՚ի հեշտապէաց մարմնոյ, հանել զիւր ելուատ ՚ի
 ցանկութեանց անտի զգայականաց, և հետեւապէս՝
 յազդեցութեանց անտի աստեղացոյ, որ ոչ այլով ի-
 վիք քանեթէ այսպիսի կրիւք ներգործէն ՚ի հոգին :
 Քանքն յաստեղացէտս զարս կիրթս և զբարիս հա-
 նեն ²³⁶ յօրինաց աստի աստեղացն ՚ի բաց : Եւ թէ
 այսպիսիք լեալ իցեն նախահաւատ առաջնորդք
 քրիստոնէութեանս՝ յայտ յանդիման ցուցանեն մեզ
 գործք նոցուն : Իսկ եթէ զանկրաւորութի մարմնոց՝
 իմաստութի և գիտութեան տացութի, ոչ պակաս գտան
 և առ քրիստոնէայս ընդ դարս դարս արք ծայրա-
 ցեալք ՚ի նոսին : Դարձեալ, ազդեցութիւնք աս-
 տեղաց՝ չ խոստովանութի վսեմադուռիցն ՚ի ներ-
 հունս էութեց նոցին՝ յատկանան միայն առանձինն
 մասանց Յի . ուստի և անձկանան ՚ի սուղ իմն սահ-
 ման կոպարի տեղեալ և ժամանակալ : Բայց հա-
 ւատս որ ՚ի քն յարատեւաց սհա չ պարսյաժուիս
 վեշտասան դարուց, և այն՝ ոչ յանկեան ուրեք՝

այլ ձգեալ տարածեալ գրեթէ չէ ամհեռաւոր ծագս
 Եի և ընդ զանազան դրութիւնս աստեղաց :

§ 11. Գլխաւոր սկզբանց հասարոցս համայնցնին
 և իմաստունք հելանոսաց :

Տարադէպ տքնին խուժանք հեթանոսաց հայ-
 թայթել իւրեանց պատճառս հակառակամար-
 տութեան ընդդէմ ամբիծ հաւատոյս . որոյ գրե-
 թէ իւրաքանչիւր մասունք համաձայն ընթանան
 բուն կանոնաց առաքինութեանց . և որպէս թէ
 ճառագայթարձակ լուսովն իւրեանց յաղթահարեն
 զմիտս այնքան՝ մինչ նաև բազումք՝ ի կռապաշ-
 տից հաստատեցին ուրոյն զմասունս առաքինու-
 թեանց համախմբելոցն ՚ի մերս հաւատ : Չոր օրի-
 նակ .²³⁷ Հաւատն ո՛չ յարտաքին ցոյցս՝ այլ ՚ի հոգիս
 կայանայ :²³⁸ Շուն է՝ որ խորհին շնալ : Չէ պարտ չա-
 րին չար²³⁹ հատուցանել : Միոյ կնոջ այր լինիլ : Անքակ
 պահել զոսկի կսպանս ամուսնուէ :²⁴⁰ Պաշտօն մար-
 դոյ է²⁴¹ բարիս առնել ընկերին²⁴² մանաւանդ կարօ-
 տելոց :²⁴³ Ըստ կարի հրաժարիլ ՚ի յերդմանց : ՚Ի կե-
 րակուրս և յըմպելիս շատանալ միայն պիտոյիլ քնու-
 թեան : Իսկ եթէ կայցէ ինչ գժուարահաւան նոցա
 յօրէնս քրիստոնէութեան՝ զնմանն՝ ո՞պ ՚ի վերդ-
 ցուցաք , մարթ է գտանել առ հանճարաւորսն ՚ի
 նոցանէ . հիբար , զանմահութիւն հոգւոց , յա-
 րուի մարմնոց , ին : Ըստ այսմ ուսեալ ՚ի քարդէացւոց
 Պղատոն բաժանէ զամօրէնէն էութիւն²⁴⁴ ՚ի Հայր , և ՚ի
 հայրական Միտս . զոր և Շառաւիղ ամուէն կար-
 դայ , և Արարիչ , Հոգի Եի և Տէր ամի : Եթէ
 գոյր արդարև հար ամայնոյն չէ մարկայնոյս միա-
 ւորիլ բնուէ , յիսերիմ թշնամին քրիստոնէիցս ան-
 գամ Յուլիանոս և՛ դաւանեաց և՛ ճշմարտեաց , Օրի-

նակիմնառնչով ինքեան²⁴⁵ զԽաբուլապիոսզկարծեցել
 իջէլն յերկնից վարդապետ արուեստին բժշկուէ :
 : Եւ յիրաւի բազումք գայթակղին ՚ի Խաչն. քնի .
 բայց քննել պարտ է , թէ քանի և քանի ինքեանք
 երաղադատ կեզծիսո՞չ կցկցեն զաստուծոց իւրեանց :
 Զունանց ասէն թագաւորաց ստրկել , զայլոց՝ շան
 թասատակ հերձոտիլ , և որքան դառնագին այն-
 քան և քաղցրագին աւանդեցին զառաքինութիւնն
 քաջք ՚ի գիտնոց նոցա : Պղատոն յերկրորդ հասա-
 րակապետուէ իւրում մարգարէապատում կանխա-
 գուշակուի իմն ոսկեգրէ , պարտ է ասէ ճշմարիտ
 առաքինւոյն թափուր ընծայեցուցանել զառաքի-
 նութիւն իւր յամենայն զարդուց , զի երևեսցի յաչս
 միւսոց իբրև չարարար ոք , արհամարհեսցի , կատա-
 կեսցի , և կախեսցի : Եւ իրաւի օրինակ գերազանց
 համբերութեան չկարէ այլազգ քան զսոյն լինիլ :

ՀՈԳՈՆԻ ԳՐՈՎՏԻՈՍԻ

Քրիստոնէական Ճշմարտուն

ԳՒՐԳ Ե

§ 1. Հերի՛ օրէն՛ Հրէից :

ՋԵՐԾԵԱԼ ահա՛ ՚ի Թանձրամած խաւարէ
դիցակրօն պաշտամանց՝ ընթերակայ մեզ տեսանեմք
զօրէնս Հրէից զմասն և զսկիզբն ճշմարտուն, իբրև
զարշալոյս իմն չաղօտ առաւօտեալ՝ որոց ՚ի նսեմաս-
տուեր և յանլոյս տարտարութ՝ ո՞տն առ ո՞տն յառաջ
ժամանեն : Առ որ և զանկեղծ աղերս մշտապաղէտ
մաղթանացս ուղերձեալ Իսրայէլի՝ հայցեմ, մի՛ զմեզ
չ թշնամիս իւրեանց գրել : Գիտեմք²⁴⁶ զնս անծերան
նահապետաց սերունդս, որոց այց արար ան մարգա-
րէիւք և հրեշտակօք իւրովք սքովք : Ի նոցանէ ծա-
գեցաւ մեզ Օծեալն, և լոյս աւետարանին ցոլացեալ
միջօրէյեաց ՚ի համօրէն տիեզերս : Նոքա են բունն՝
յոր մեքն պատուաստեալ հաստատեցաք, նոցա տուան
անձային յայտնուիք, զորս և մեք չնս հաւասար ըն-
կալեալ և ընդունիմք : Ուստի զնուէր ջերմեռանդ-
աղօթից մերոց ընդ Պօղոսի մեծի ՚ի վեր առ ան ուղ-
ղեալ խնդրեսցուք կանխեսցուցանել առ մեզ զորն տեն-
չալի, յոր մերկացեալ նոցա զառկախեալն երեսաց իւ-
րեանց²⁴⁷ զքօղ տեսցեն չմեզ աւպատրուակ զլրումն օ-
րինաց իւրեանց : Եւ մեք յայնժամ սղգք օտարք՝ չ
կանխաձայն գուշակուենց անաղղեցիկ սք մարգարէից
²⁴⁸բունն հարցուք զգրօշակէ առն հրէի, և մաղթես-
ցուք զի և մեք ընդ նս նոյնպէս գունակ սրբուք պաշ-
տիցուք զմին միայն զԱստուած Աբրահամու՛ զԱստ-
ուած Իսահակայ և զԱստուածն Յակովբայ :

§ 2. Արիցէն զսոսնէլէն յի աբթանահուսոս :

Մի առօտանս ապօրէն ունիցին՝ զոր յինքեանս օրինաւոր վարկանին : Եթէ կուպաշտ ոք հարցանիցէ ցնս թէ էր վս հաւատայք սքանչելեացն Մովսիսի ասէն , զի ՚ի նախնեաց անտի հետէ անընդհատ եկաց առ մեզ աւանդուին ամանցեալ յականատեսնօցին եղևոց : Ըստ սմին օրինակի հաւատան նք²⁴⁹ աման իւղոյ այլոյն , սրբուէ բորոտութե ասորոյն , յարութե որդւոյ այլոյն ՚ի ձեռն Եղիայի և հիւրելոյ նորա նմին՝ այլովքն հանդերձ հիմնելովք միայն ՚ի շարունակ վկայութե ազգին : Եւ որ մեծն է , վասն համբառնալոյ նորուն յերկինս՝ ընդունին զմի միայն վկայութե Եղիսէի իբրև առն անդրանցելոյ լէամ կարծիս հակառակուեց : Իսկ մեք վս հրաշափստ համբարձման քնի յերկինս յատեան հանեմք²⁵⁰ վկայս երկոտասանս՝ անարատս վարութ և բանիւք , նա և զբազում այլս ականատեսեալ վկայ եղեալս յարութ նք ՚ի մեռելոց , զորոց զճշմարտուէ կախի ճշմարտութե հաւատոյս : Աստուատ որով նք զիւրեանցն՝ նովին և զմերն կազդուրեն զփաստ : Այլ զանց արարեալ մեր արդէն զյուզուէ վկայից զայս միայն յառաջ բերեմք , զի օրէնսդիրք թալմուտաց և ամ հրէաստանս առ հասարակ պարտաւորին խոստովանիլ զսքանչելիս քնի , որով և անկ էր նց բաւարարիլ , զի ամ ոչ այլով իւրք բայց միայն սքանչելեօք յարգէ զհաւատն քարողեալ ՚ի մարդկանէ :

§ 3. Ու դէսան զօրութեմք :

Զսքանչելեացս դիւական սադրանացլեալ գործբաջաղէն ոմանք , այլ այս անդուստ անէանայ զբրպարտութե , զի լէ իսկոյն լէ երևիլ քնաւանդ վարդա-

պետուէս՝ բեկան զօրուիք դիւաց : Իսկ որ կցկցեն
 թէ ուսաւ յն հմայս յճին եգիպտացւոց՝ ոչ միայն զի
 չտան նշմարանս ճշմարտուէ , այլ բերեն զնոյն դի-
 մասուիս , զոր և հեթանոսք առ Պլինիոսի և Ապո-
 ղինոսի չըզէմ Մովսիսի : Ձի յաղագս երթալոյն յնի
 յեգիպտոս ոչ ուրեք գտանի՝ եթէ ոչ ՚ի գիրս աշա-
 կերտաց նր միայն , որ յարեն նաև՝ թէ դարձաւ անտի-
 մանուկ հասակաւ : Իսկ յաղագս Մովսիսի իւր գիրք
 և ²⁵¹ վիպագիրք արտաքնոց միահաղոյն աւանդեն
 թէ եկաց նա յեգիպտոս մինչ յարբունս հասակի կա-
 տարելու թեան իւրոյ : Բայց զմովսէս միանգամայն և
 զՅն անպարտ առնեն Օրէնք երկոցունցն ևս , և ՚ի
 բնց հրաժարեցուցանեն ²⁵² յարուեստից աստիճունողս
 իւրեանց իբրև յաստուած ընդդէմն չարագործուէց :
 Դարձեալ՝ եթէ առ քնիւ և աշակերտօքնն լեալ էր
 այսպի դիւթ յճին եգիպտացւոց կամ յայլուր՝ որով և
 զքն զրպարտեն թշնամիք իւր տալ ախտաժխտաց
 բժշկուի , համերց լեզուս , կաղաց՝ ոտս , և կուրաց՝
 աչս , ինքնակալքն ²⁵³ Տիբեր և Ներոն անտարակոյս
 գտեալ զնոյն՝ դիւրաւ անձանց կորզէին զայսպի զար-
 մանս : Առարկեն հրէայք առ վնասապարտ կացու-
 ցանելոյ ճշմարտուէ զսքանչելիս ան թէ՛ խորհրդա-
 կանք ատենին առ հասարակ կրթեալ էին ՚ի հմայս ,
 այլ այս թէ իրան , ապաքէն նք ոստիք քնի գողով
 և ռիսերիմ համբաւոյ հանապաղորդ սքանչելեաց նր
 կամ զնոյն նովին արուեստիւք և ինքեանք կատարե-
 ին , կամ անուրաստ հաւաստեօք ցուցանէին զծա-
 գումն նոցա յոչ այլ ուստեքէ՝ եթէ ոչ ՚ի հմայից :

§ 4. Ամ Բոտական .

Եւ կէսք տան զայս ամ գաղտնի իմն ճայնի , զորմէ
 ցնորեն ևս թէ ՚ի Սողոմոնէ եգեալ ՚ի տաճարին պա-

Տիր յերկուց առիժուց անդր քան զերկու հազար
ամս , մինչ յն եհան անտուտ : Բայց այն ոչ միայն
զի սուտ այլև առասպել առասպելաց է , զի վն ա-
ռիժուցդ որ է ականաւոր իմն , ոչ միայն գիրք Թա-
գաւորաց , մնացորդաց , և յովսեփոս ոչ յիշեն ինչ ,
այլ և հռովմայեցիք . որ նախ քան զքն չ զորավա-
րութեամբ մեծին Պոմպէի մտեալ ՚ի տաճար անդր՝
և չգտին սյապիսի ինչ :

§ 5. Այլ «սոսո» ծայնով :

Եդեալ ը խոստովանուէ նոցին իսկ եբրայեցւոց
Թէ եղեն սքանչելիք ՚ի ձեռն քնի՝ կնքեմք , Թէ
պնրտէ ուրեմն հաւատալ նոցին ը աւանդելոյ մեզ օ-
րինացն Սովսիսի : Քնի խոստանայ ան յովսեփոսուտա-
սանեթումն գլխոջ երկրորդ օրինաց յարուցանել
մարգարէ յետ մովսիսի . և ծանունս սպառնայ որոց
ոչն լուիցեն նմա : Արդ՝ նշան մարգարէին սքանչե-
լիք են , և ոչ ինչ այլ դիպող քան զնոյն մարթէ ըզ-
մտաւ անել : Բայց և գրել է յեկդ օրինաց գլուխ
ԺԳ , Էթէ յարեցէ ասէ մարգարէ , և քոցէ նշանս էմ ար-
ուէսս և ասիցէ երկեցոս քաղաքսցոս քնս օսարս , մի լսե-
ցէս նմ : Ձի ան թոյլ տայ այնպիսեաց միայն ՚ի փոր-
նել զժողովուրդ իւր , եթէ հաստատունք իցեն ար-
դեճք ՚ի պաշտօն ճշմարտին ան թէ ոչ : Ի բաղ-
դատուէ երկուց գլխոցս չ միմեանս քաջ եզրակա-
ցուցին մեկնաբանք Եբրայեցւոց Թէ՝ պնրտէ հա-
ւատալ առն սքանչելագործի , միայն Թէ չլստո-
րեցուցէ զաշակերտեալս իւր ՚ի պաշտօնէ ճշմար-
տին ան : Ձի յայտմ և եթ պատուիրեցաւ չհաւատալ .
Թէ և գերագունին յսքանչելիս : Այլ տր յն , ոչ
միայն զի զպաշտօն սնտեացն չուսոյց , այլև՝ արգել
զնն իբրև զեղեռն մեծ ան չարեաց և պատուիրեաց

մեզ անսալ Մովսիսի և մարգարէիցն : Անկ չէ և չէ իսկ ոանհար լինիլ սքանչելեաց նորա : Բայց թէ գիմաբանեն ոմանք զսուղ ինչ տարբերութիւն չէ մեջ օրինացն յսի և մովսիսի , այդ չէ բաւական առիթ :

§ 6. Աստուծոյ անհրաժեշտութիւնն
պարտ էր լինել օրինաց :

²⁸⁵ Անտոն Է նոցին իսկ վարդապետացն հրէից վն չարձակուե իշխանուե մարգարէից կամ սրոց առնեն զսքանչելիս , զի բնաց ՚ի բանէ պաշտաման միոյննն , աներկեւան զանցանել կարիցին զայլ նմ մասամբացի պատուիրանօք : Արդ՝ իշխանուի օրէնսագրութեաննն նայ ոչ բարձաւ յետ կարգելոյ նորա զօրէնս եբրայեցւոց , և չիք որ իսպիան տայ այլոց յօրէնսագրութեաննն յետ հրատարակելոյն նորա զոր և կամեցաւ օրէնս : Նիւթ անփոփոխութեաննն նայ ոչ ինքրի աստէն , զի մեր ոչ է բան յիշատակուե և ստորագրութեանցն նայ այլ յիշատակուե նորուն : Ձի ՚ի հրամանէ արարողական զօրութեաննն լոյսն ՚ի իսաւար շրջի , աղայ մանուկ ՚ի ծեր փոփոխ , և ամառնն ՚ի ձմեռն յեղանակի : Աճ հրաման ետ աղամայ ՚ի սկզբան անդ ուտել յնմ ²⁸⁶ պտղոց բնաց ՚ի պտղոյ անտի ծառոյն գիտուե , ընդէր , զի այն իսկ էին կամք իւր : Պատուիրեաց մի՛ սպանանել , սակայն և Աբրահամու ասաց ²⁸⁷ զենուլ զորդի իւր : Չոմանց արտաքոյ խորանինն պղծեաց՝ և զոմանց սրբեց զգոհս : Եւ թէ բարոք էին մովսիսի աւանդեալ պատգամանինն , զեռ ևս ոչ հարկի զհետ թէ ուրեմն չէր որարտ յաջորդել բարեգունինն քան զնոսինն : Ձի ծնողք նախ՝ թոթովեն ընդ որդեակս իւրեանց , անտես առնեն զմեղս մանկութեան նոցա , յորդորեն զնն կարկանդակաւ ՚ի կիրթս ուսմանց , բայց

'ի գալնոցա 'ի չափ հասակի կատարելուեցն, յղկին
 նոցա վարք, ուղղին բանք, գեղեցկուիք առաքի-
 նութեանն գողանին 'ի սիրտս նոցա, կանոն և կարգ
 համեստութեանց տրին, և մեծութիւնք վարձուցն
 քաղցրանան 'ի քիսն նոցին: ²⁵⁸ Անկատարուե օրի-
 նացն Մովսիսի յայտնի այս է ցոյց, զի ոմանք 'ի սբց
 անտի առաւել սրբուիք քան զոր օրէնքն պահանջէր՝
 կեցին: Մովսէս, [Թէպէտև հրամայեաց ²⁵⁹ զվրէժ-
 ինդբութիւն մասամբ առն ձեռամբ իւրով լուծա-
 նել, և մասամբ դատաստանաւ օրինաց՝ սակայն
 այնինչ տարաւ չարաչար բամբասանացն՝ աղօթեաց
 վասն թշնամեացն իւրոց: ³⁶⁰ Դաւիթ՝ զապստամբին
 Աբիսողոմայ զորդւոյ իւրոյ կամէր զկեալն, և համ-
 բերատար ժուժկալուիք յանձնառնոյր զանէծս շան
 [Թառաքեալս 'ի յինքն: Ոչ ոք 'ի բարեաց երբէք
 ստինդկեաց զկին իւր, սակայն և այնպէս օրէնք ըզ-
 նոյն հրամայեն: Չիք զարմանք ուրեմն՝ եթէ օրէնք
 հայէր յայնժամ առ մեծագոյն մասն ժողովրդոց,
 ուստի և իրաւ դատեցաւ ձծ 'ի նմին ժամանակի
 անտեսել զոմանց զ'ի կատարեալն հանելոյ 'ի կարգս:
 Բայց 'ի վտիճան ժամանակացս՝ այնինչ հաճոյ [Թու-
 եցաւ նմ՝ զօրուիք ամենակալ հոգւոյն իւրոյ ժողովել
 իւրնոր և սեպհական ժողովուրդ յամագգաց երկրի,
 կարգեալ հաստատեաց և զնոր օրէնս: Դարձեալ զի
 վարձն մովսիսական օրինաց ամփոփիւր միայն յաստի
 բարիս, ապաքէն ²⁶¹ արժան էր կատարելագունին
 նմին օրինաց հրատարակիլ՝ տուաջնորդ վարձուցն
 յաւիտենականաց, ոչ չնոցայն ընդ ստուերօք և
 օրինակօք, այլ պարզ 'ի պարզոյ չն քնին ընդ
 բացայայտ աւետեօք:

§ 7. Քսէն եւ իւրո՛ւ ամբողջ պահեցին զօրէնս Տոգտսի :

Ի դէպ է մեզ աստանօր զճանապարհայն անցանել սակաւութեւ և զմեծեղեուն ամբարշտութեւ Տրէից՝ որ առ կենարարին մերոյ յայտնեցան ժամանակօք . զի առանց փաստ ինչ և չդէմօրինացն իւրեանց անարգաբար նախատեցին զնա և մատնեցին ՚ի մահ խաչին արհամարհանաց : Զի ը նոցա և ²⁶² ինքն թլպատեցաւ , ²⁶³ զնոցին կերուստ կերաւ . ²⁶⁴ նոցինաձև հագուստ ագաւ . ²⁶⁵ զարբեալն ՚ի բորոտութեանց առնոցին քահանայս առաքեաց . ²⁶⁶ զզատիկ և զայլ տօնսնոցին անվրէպ պահեաց . և եթէ ²⁶⁷ բժշկեաց զոք ՚ի շաբաթու՝ ոչ միայն յօրինաց անտի , այլ և ՚ի նոցին իսկ ընկալեալ սովորութեանց ստուգեալ արդարացոյց : Նա՛ յայնժամ սկիզբնարար ²⁶⁸ համառօտել ըզպատգամս ինչ յօրինաց անտի , յորժամ մահուամբ մահուն կանգնեալ յաղթանակ համբարձաւ յերկինս , ելից զաշակերտս իւր անճառելի շնորհօք Հոգւոյն սթյ և ²⁶⁹ եցոյց զինքն զանպատում արքայուէ ստացեալ զփառս և չհանուր ²⁷⁰ իշխանութիւն կարգելոյ զօրէնս համճականս ը Ռանիելի մարգարէուէ՝ գլխի և քի . չ որս բաշխատելի է նաև գլ ը ընդ մետասան գլխոյն : Ուր կանուխ գուշակուի ծանոյց թէ՛ յետ բարձման թագաւորութեանցն Ասորեստանեայց և Եգիպտացւոց (որ բարձաւ առ օգոստոսին կայսերբ .) տալոց էր անձ որդւոյ մարդոյ իշխանութիւն և պատիւ և արքայուի ՚ի վր աղգաց և լեզուաց մինչև յաւիտեան : Իսկ զհարկիս մասանցն օրինաց՝ զորս ՚ի բաց խուղեաց տր յն՝ չունէին զէական բարիս յինքեանս , այլ ենթակայանային միայն յանտարբեր նիւթում : Ուստի և անփոխ չէին , զի եթէ բերէին յինքեանս արդարև զհար-

կիս գործոցն առաքինականաց՝ անձ ²⁷¹ Հանուր Յի,
 և ոչ եթէ ժողովողեան ուրուք տայր զնոյն : Նա-
 մանաւանդ ՚ի սկզբանէ անտիցերկու հաղարամ, արք
 հոյակապք՝ սքք և անձահաճոյք, որպէս . Աբէլ,
 Ենովք, Նոյ, Մելքիսեդեկ, Յովք, Աբրահամ, Խ-
 սահակ և յակովբ՝ տգէտք էին գլխաւոր, և գլխեթէ
 անձ մասանց օրինացս այսոցիկ, սակայն և այնպէս՝
 վկայեցան վն հաւատոցն իւրեանց առ անձ, և սի-
 րոյ նորին առ ինքեանս : Մովսէս՝ ոչ հարկեաց յոր-
 թորոյ աներ իւրում յանձին բերել զժխական զայս
 խտրանս . ոչ Յովնան զնինուէացիս, և ոչ այլ մար-
 գարէք թշնամանեցին զորոց և գրեցինն վն ոչ պա-
 հելոյ զսոսին . թէ և մանրամասուն կրկտանօք ՚ի թիւ
 համարոյ եղին զբազմուէն չարեացն քաղղէացւոց,
 եգիպտացւոց, սիռնացւոց, ախրացւոց, եգովմէա-
 ցւոց և մովբացւոց : Ուստի յայտ է զի առ ամիոփ
 իմն վախճան կարգեցան օրէնք, ի՞նչ, կամ առ խափան
 տալոյ չարեացն յորս կարի թեկունք էին աղղ եբ-
 րայեցւոց, և ՚ի փորձ հաղանդուէնոցա, և կամ ՚ի
 խորհարդ ասպագայ ճշմարտութեանն : Ապաքէն
 չեն զարմանք, եթէ անձ ուր զթագաւոր ոք՝ փոփո-
 խիցէ զօրէնս ինքնադուխ գաւառի, և հրատարա-
 կեսցէ զնորն ՚ի վերայ համօրէն աղղին . զի չէ որ ան-
 դէն, թէ ան պարտաւորեալ իցէ զինքն չփոխել ինչ
 յօրէնան : Առարկիցես՝, այսոքիկ կոչին միշտ պոպ-
 քամք յաւիտենից, և ուխտք յողորմ ինչև յողորմ : Պատաս-
 խանեմ, սովոր են մարդիկ ՚ի կիր առնուլ զյաւիտե-
 նոփոնք անուն առ ՚ի նշանակել նովալ թէ զոր միան-
 գամեղինն չեն տարւորք կամ սեղմած յանձուկ սահ-
 ման կոպարի, գոգ դու զգաշինս խաղաղութեան և
 պատերազմի նկատմամբ նուազութեան պիտոյիցն :
 Բայց և այնպէս չէ այսմ քարընդոտել նորոյ օրէնս .

դրուէն ՚ի նիւթ այնպիսի՝ ուր խնդրի հասարակաց բարուին : Ըստ սմին օրինակի իմն և զոմանս յածաւանդ պատգամացն տուեալս եբրայեցւոց ժամանակեան պայմանաւ , ²⁷³ ոմանց դիպաւորեալս յանապատիաստանդանացնոցին , այլոց ²⁷⁴ քանանաբնակ հանգամանացն , և այսպէս : Բայց տարբերին սք յիրօք յաւիտենականէն յայսմ , զի անփոփոխուի իմն լն տեղւոյ և ժամանակի յառաջ ածեալ նշանակէն , մինչև կառքն անծեղէն ինքնիշխան ազատութե կամ ցրեսցէ՝ կամ փոխեսցէ զնոսին : Արդ՝ լն այս ազգ կիրառութիւնս ասից հասարակեալս գրեթէ ՚ի մէջ համօրէն ազգաց զխնդ խրտնիցին հրէայք . մանաւանդ զի և յօրէնս իակ իւրեանց ²⁷⁵ յաւիտենական կոչէր Ուխտն կամ Ժոտայաւիտն՝ որ ձգէր միայն յբերէնէ ցյօրբելին . յօրմէ և օր Օծելոյն հասարակաբար անուանիւր առ նն շրտն յօբէլէնի կամ մեծ յօբէլէն : Դարձեալ զի ՚ի գիրս նախնի մարգարէից յաճախակի գտանին նորոյ ուխտիս աւետիք , զոր օրինակ 31 . գլխոջ մարգարէութեանն երեմիայ , ուր խոստանայ ան ուխտել ուխտ նոր ան ազգաց , գրել նոյն ՚ի սիրտս նոցա , չթողու պէտս առն յընկերէ իւրմէ ուսանելոյ զգիտել զտէր , զի աննէին ծանցեն ասէ ՚ի փոքրէնց մեծն զմեծութիւն ըզհաւել անօրէնութիւն , և պանդաւարն պեղաց երբեմն : Եւ այս է , ուղ թէ թագաւոր ոք յետ տեսանելոյ զհարտակս իւր մեծաւ ատելութե վառեալս ընդ միմեանս՝ բառնայցէ զհին տարազանդ օրէնս , և տացէ նոցա փոխանակ զնորն , զկատարեալ և զհանուր օրէնս . և վն ապագային՝ խոստանայցէ նոցա զթողուի մեղաց ՚ի վերանորոգումն կենաց և յուղղութե վարուցնոցին : Թէպէտև բնւ ասացեալքս են՝ սակայն դեռևս ՚ի քննին իւրաքանչիւր բացբարձական մասանց օրինացդ հետազօտել դէպ ինձ աստուատ վարկանիմ ,

զի ցուցից զնոսա ըստ ինքեանց անհաճն ան, և անհարկս յարատե մշտնջենաւորութեան իւրեանց :

§ 8. Չորս ,

Առաջին՝ որ ՚ի վեր ընծայեցուցանեն մեզ զինքեանս են զոհք, զորբազումք ՚ի հրէից անտի համարին ²⁷⁶ գիւտ մարդկային Գարից նախքան անկարգելն զնոսին : Աստուստ յայանի երևի , զի ազգ հրէից կարի իմն զակատեալ էին զհետ ծիսական անբարոյ պաշտուէց ²⁷⁷ ուստի և նախահոգացեալ ան , զի մի՛ յիշատակ բնակութեան նոցա յճին Եգիպտացոց գահաւէժ գլորիցէ զնն ՚ի պաշտամունս սնտեաց , բարդեաց յօրէնս նոցա զարտաքին ծխից բազմութիւխտրանս : Բայց իբրև սկան յետինք առաւել իմնքան զոր պարտն էր վարկանել զնոսա որպէս թէ արդարև ը ինքեանց հաճելիք իցեն կամաց բարձրելոյն և մասունք ճշմարիտ անպաշտութեան՝ յանդիմանել անարգեցան ՚ի մարդարից իւրեանց : Չի յիմներրորդումն սաղմոսին Դաւթայ ըստ Եբրայական բնագրին այսպէս ասէ ան՝ « Ասն պարագայ իցոյ ոչ խօսեցայ ինչ ընդ ինչ , ինչ պահ ՚ի վերայ պահից մարտացէս ինչ , պարտաբան և զնոսայն ՚ի հօբից էս ոչ ընկալայ , ի՞նչ է ան գազան անպատի , էրէ լէրանց և ան անասուն : Գիտէ՞մ էս զան թաւունս երիւնց , գեղեցիկութեան վայրէ ընդ էս է : Եթէ ինչոցեայ , ինչ ինչ ոչ ասացից . զի ի՞նչ է աշխարհ լինի իւրով : Համարեմ ինչ ինչոց էս զին պարտագայ իցոյ , ի՞նչ արբից պարենն նոխալայ : ոչ : այլ մարտն ան պարտ օրհնաւ , և ինքարեա բարձրելոյն պարտագայ : Արդի հրէայք երազադատ լինին ընդդէմ այսմ , յասելն թէ՛ ան ասաց զայս ան վն անբարոյս պատարագողացն : Թէպէտև բանքդ հաւաքեալ ՚ի մէնջ գլխովին զհակառակն հաստատուն՝ ցուցանելով

Թէ զոհք ըստ ինքեանց ոչ էին անճանաչք: Քնի
 եթէ բարութի միտ առցուք զբովանդակ իմաստ
 սաղմոսին, անշուշտ տեսանեմք ուղղել ան զբան իւր
 առ ընտրեալն իւր՝ յասելն, Ժողովեցարուք առեալ ան
 սէր էմ: Եւ փոքր մի զինի, Լոսր ժողովորդ էմ:
 Ահն այսօրիկ են բանք ուսուցչի, որ կատարեալ
 զամ զբանս պատուիրանաց իւրոց՝ դարձուցանէ ապա
 զբէմն ըստ սովորականին առ ամբարիշտան: Եւ ի Ծ.
 սաղմոսին առէ, « Թէ կամեցեալ էի՛ր պարտագոս ճարտ-
 ցանէս, Բայդ որ ընդ որջալէն էս է ոչ համեցուր. զի պարտ-
 ագոս ճշմարտագէս համոցն սեւ է հոգին խնամահեալ լի մեղաց:
 Ձէ որոս ան, զսիրտ սէր եւ զհոգի խոնարհ ոչ արհամարհեա:
 Սփին նման է ի լի սաղմոսին: Ընդ զոհս եւ ընդ
 պարտագոս ոչ համեցար. լաւին հասարակեցեր էն, զորջալէն
 եւ զվանն մեղացն ի խնդրեցեր, յայնժամ ասացի, Ըն հաստեի
 գամ էս, ի գլուխս գրոց գրել է լի էմ: Առնել զէմնս սր ան
 էմ կամեցայ, եւ զորջնս սր ի մեջ որովայնի էմոյ. եւ զարտ-
 րոնքնս սր ոչ ծածկեցի ի սրտի էմոսմ: Ասացի, եւ ոչ լա-
 սացի զճշմարտութիւնս սր եւ զարտագոսն սր ի ժողովոր-
 դեան մեծէ: Ըստ այսմ յառաջ հանդիսանայ ան խօսիլ
 Եւ յառաջին գլուխս եսայեայ, յասելն, Ձէ՛ կայ էմ
 եւ յաճախելոց զունիցդ յերոց, յագեալ էմ էս որջալէնս խոցոց
 յերոց, եւ զճարդ գասանց, եւ զարիւնն զլաց եւ նոխապաց ոչ
 համեմ, ոչ էնէ խնդրեաց զայդ ի յետաց յերոց, զի նոսր ի
 գասելս էմ հոխել յաճախեցէս: Ըստ այսմ Եւ յերեմիայ
 գլուխ Ե, « Այսպէս առէ քի զորոնց, ան ինչի, զորջա-
 լէնս յեր ժողովեցէս հանդերձ զոհեալ յեր լի, եւ իերայս մո.
 զի ոչ խօսեցայ ընդ հարսն յեր եւ պարտաւոր երոս նոցա յա-
 ւարսն, յորոմ հանի զնս յերբէն էգիպտացոց վանն Բանն ոչ-
 լալէնաց եւ զհից: Այլ զայս Բան պարտաւորեցի նոցա եւ ասեմ
 լաւարուս յայնի էմոսմ եւ էս էպէց յեւ յան, եւ որոս էպիլէս
 էն ժողովորդ, եւ գն. զիս յամ ճանապարհս էմ, զոր պարտա-

բեցի յեւ , զի Բարի լինեցի յեւ : Իսկ բանն նոն առ յովսէ-
այս է , Ջողորմութեան համբ և ոչ պարարագ , և զգի-
տութեան այ բանն զողջակեցս : Եւ ՚ի Վ . գլուխ միքիայ ,
ուրանօր խնդիր ՚ի մեջ լինէր թէ իւր ոք չենելի ե-
ղիցի նայ , ողջակիզօք , որթուք տարևորօք , հա-
զարաւորօք խոյոց , բիւրաւորօք նոխազաց , անգրան-
կօք , և կամ պտղովք միջաց իւրեանց , պատասխա-
նեաց նոր , Պարմեցից յեւ ո՛վ ճարգ , զինչ Բարին է , համ
զինչ խնդրէ ՚ի յէն ար , Բայց առնել զիւրառանս , սիրել զո-
ղորմութեան , և պարարագ լինել երկաւոց զինն արն այ բո :
Արդ ՚ի բանից աստի յայցանէ բանցերևի անչենե-
լուի պատարագացդ առ նա : Բայց և տեսեալ զի
սկսաւ ժողովուրդն սակաւ առ սակաւ (որպէս բազ-
միցս պատահի ՚ի չարին կողմն թիւրելով) հիմնել
զմեծ մասն նախաշտութեանցն ՚ի նոսին , և հա-
ւատալ զնս իբր ըստ ինքեանց բաւական փոխարէնս
մեղանացն իւրեանց , չիք զարմանք եթէ զթ եթ ևս
զայս՝ մանաւանդ թէ և ընդ երկար սովորութի փո-
խանակեալս մոլուեց խտրանս՝ իսպառ ՚ի բաց բառ-
նայր ՚ի միջոյ : Ջոր օրինակ . և արքային Եղիկիայ
հայեցեալ զի ժողովուրդ յաւել չ նայ պաշտել զօձն
պղնձի զոր յանապատին բարձրացոյց մովսէս՝ խոր-
տակեաց : Ոչ պակասին և մարգարէութիւնք զդա-
դարմանէ ողջակիզաց՝ զորմէ վէճքս են . զոր գիւրին
է ՚ի միտ առնուլ եթէ զայս և եթ բարոք կշռա-
դատիցիմք , զի զօհելն ըստ մովսիսական օրինաց
յանձնեցաւ միայն որդւոցն ահարովի յազգէ մինչև
յազգ , և այն ²⁷⁸ ՚ի վիճակի իւրեանց միայն : Յարի ,
՚ի հարիւրերորդի իններորի սաղմոսին ըստ եբրոյյա-
կան բնագրին ²⁷⁹ խոստանայ նա յարուցանել զթա-
գաւոր , որոյ իշխանուի չարձակելոցն էր ՚ի ծագաց
մինչև ՚ի ծագս Յի , կարգելոցն էր զարքայուի իւր

ի սիրովն և լինելոց քահանայ յաւիտեան ըստ կարգին մեւթիսեդեկի : Եւ յիննուտասաներորդ գլուխ մարգարէութենն եսայեայ ասի կանգնիլ սեղանի ան յերկրին եգիպտացոց ուր ոչ միայն եգիպտացիք , այլև ասորեստան և իսրայէլ միահաղոյն պաշտեսցեն զտի : Եւ ՚ի 66. ամ ազինք և լեզուք հեռաւոր կղզեաց եկեացեն և մատուցեն պատարագս Աստուծոյ խնուն ը իսրայէլի , և ես առից ասէ ՚ի նոցանէինձ ՚ի քահանայս և ՚ի ղևտացիս : Բայց այսմ չէր հարգող ցորչափ անխախտ մնայր օրէնք մովսիսի : Տնւր սոցին և ան գլ , մաշաքիայ , ուրանօր պատմելով ան զգալոցն՝ ասէ , Պիղծ էն էնչ պարտաք յեր . ղի յարեւելից մինև ՚ի մասս արևու ժամատարեալ է անուն էմ ՚ի մէջ ազգաց և էնչ մարչէն խունէր և պարտաք սք յամ արեղիս : Իսկ դանիէլ գլուխ 9. ցուցանելով զհրեշտակին գաբրիէլի զվանս քնի յայտնութի՝ ասէ , Իտարեցոսցէ զսեղանս և զպարտաքս : Չանընդունելութի մովսիսատիպ զոհիցն ոչ միայն բանիւ՝ այլ արդեամբք իսկ եցոյց անձ , որ բարձիթող արար զհրեայս ահա՛ անդր քան զվեշտասան հարիւրս ամաց , անտաճար , անսեղան , և առանց ընտրութեան ցեղին ՚ի նոյն , որով կարէին գիտել թէ ով որ զծէս օրինին կատարել պիտէր :

§ 9. Խաբէր էրուհրոց .

Չոր միանգամ վասն օրինաց զոհից՝ նոյն և վասն իտրութեան կերակրոց ասելի է , չքի յետ համատարած ջուրցն հեղեղաց հրամայեաց անձ²⁰⁰ Նոյի և որդւոց նր ուտել անխտիր զամ ազգս մեղեաց , որ ոչ միայն ՚ի սերունդս յաբելթի և քամայ՝ այլ և ՚ի սեմայն ցաբրահամ , ցիսահակ և ցյակովբ ածանցն՝ և մշտնջենացաւ : Բայց յետոյ՝ այնինչ իսրայէլ համակ տողորեցաւ ՚ի գարշանս եգիպտոսի , յայնժամ

ի բանց արգել չի զուտեստ անասնոց ոմանց , զայնց՝
 յորոց կամ չի մեծի մասին ²⁸¹ յազէին կոռցն եգիպտա-
 ցւոց և դիւթէին կիւսք , կամ ²⁸² յստուերս Տրէական
 օրինաց այն ազգ անասնովք գուշակէին մասնաւոր
 չարիք մարդկան : Այլ թէ չէր օրէն Տաւրական
 յնյտ անտի է , զի զապօրէնն իսրայէլի զմեռելոտին
 օրինաւոր դատեաց պանդիտին , զորս և իբրև ար-
 ժանիս ողորմութեանն իւրոյ պատուիրեաց եբրայե-
 ցւոց առնուլ ՚ի պաշտօն ամ պարտուպատշաճ սպա-
 սուց իւրեանց : Նաև նախնի Րաբունիք միաբան կն-
 քեն զգաւարիլ իտրանաց ՚ի ²⁸³ գալստեան Օծելոյն ,
 և զխոզին սրբիլ իբրև զեղն : Եւ կարիքն իրաւի ,
 զի մինչ կամք եղեն այ ձգել առ ինքն զժողովուրդ
 նոր յամ ազգաց՝ Տարկէր և օրինաց ազատութեան
 փոխանորդել ծառայականին , մանաւանդ ՚ի դրա-
 կան նիւթս : Այլ մեք ՚ի քննին զատկաց :

§ 10. Չարիք :

Թէպէտ տօնք զատկաց կարգեցան յաւէտ ՚ի յի-
 շատակ ամառնոր՝ բարերարութեան սուստաձեռնե-
 լոց ազգին Տրէից յետ ազատելոյն նոցա յեգիպտա-
 կան ծառայութեանց և մտին երկրին աւետեաց ,
 սակայն մարգարէն երեմիա կանխաւ արդեօք գու-
 շակեաց գլ . 16. և 23 թէ ահա աւուրք գան , յո-
 բրս նոր և մեծամեծ բարեաց տուչուիք այնքան ՚ի
 խոր սուզանէն զանուռն անցելոցն մինչև յիշատակի
 նոցա անգամ չմնալ տեղի : Արկնի աստուատ և վասն
 զոՏիցն բան , յոր Տիմեւրով ժողովուրդեան զբովան-
 դակ յոյս իւրեանց գլխիւայր գահաւիժեցան ՚ի ծու-
 փրս մոլորութեանց , և եղին զողջանարատ պահս
 նոցուն բաւականս ՚ի փրկութի , թէ և զանցառուք մե-
 ծագունիցն լինէին պատուիրանացն այ : Անկ յան-

դիմանեալ զնս ւայ՝ յեսայեոյ գլ. 1. ասէ , Չգլուխս
 ասոց չերոց սպեաց անչն իճ . և այնքան դժուարատար
 բեռն վարկաւ իւր՝ մինչ չբաւեալ նց՝ ասաց , Ես ոչ
 ասնում յանչն : Իսկ ²⁰⁴ յաղագս շաբաթու՝ որ ասի օրէնս
 յաւիտենական և ընդհանուր տուեալ ոչ միայն ցեղի
 միոյ՝ այլ յարարչուէ՛ Քի ադամայ նախնւոյն մարդ-
 կութեանս , պիտին յատուկ առարկուէք : Եւ պա-
 տասխանի համընթացութիւն ականգութիւնն ցե-
 րայեցոց , թէ՛ պատուիրան շաբաթուց են կրկին ,
 մին՝ ԴԾԾ. յեղբայրաց , ելք , 20, 8. և միւսն՝ ԴԾԾ պակաս-
 ութեան , ելք 31, 31. Պատուիրան յիշատակաց կատա-
 րի ՚ի խոկալն մեր հաւատով զանձադործ արարչուէնս
 Քի . իսկ պահպանողականն կայանայ ՚ի ճիշդ շա-
 բաթումն յամ գործոց : Առաջին պատուիրանին
 և նախ քան զօրէնսն անգամ հրազանդեցին արքսթե-
 ենովք , նոյ , աբրահամ , իսահակ , և յակովբ . զո-
 րոց թէպէտ և բազումն ընթեռնուաք յաղագս ճա-
 նապարհորդութեանց , սակայն ոչ ուրեք գտանեմք
 խեցս կասելոյ ՚ի գնացից իւրեանց աղագաւ պահպա-
 նութեան շաբաթունս . ո՞ր յետ ելիցն իսրայելի յե-
 գիպտոսէ յոլովիցս տեսանեմք : Չի այնինչ ազատել
 նոցա յարկուէ եգիպտացոց և ցամաք ոտիւք անցին
 չէ ծովն կարմիր՝ պահեցին զայն առաջին օր շաբաթ-
 հանգստեան և երգեցին ւայ զերգս յաղթականս՝ ել
 անտուստ օրէն իսիստ շաբաթ ապահովութեանն : Չո-
 րոյն նախափորձ պատէ՛ հիպեալ ընթեռնուաք յա-
 նապատին ՚ի ժողովել մանանային . ելք , 35, 1. և
 զևտ . 23, 3. Յաս հայի և պատճառ պահպանութեան
 շաբաթուց յիդ օրինաց 5, 15, ք , վասն ազատութեան
 յեգիպտոսէ : Գարձեալ՝ դիդէրսս ՚ի դիւր ծնից
 ընդդէմ բռնաբարութեան տեսարցն , որ չտային երբէք
 հանգիստ աշխատանաց նց՝ ի նախակարգեալ գլլե-

խոցող : Եւ թէ պէտեւ օտարք ևս պարտաւորէին Տա-
 զանդիլ պատուիրանին՝ սակայն էր այն յաւէտ վասն
 անվորդով խաղաղունք ժողովրդեանն յայն օր : Դար-
 ձեալ զի ոչ եղաւ օրէնս ՚ի վր իմ ազգաց , յայտ է
 զի բազմիցս կոչի նշան մասնաւոր , կամ ուխտ ինչ ընդ
 իտրայէլ , ո՞նչ եւլք 31, 13, 16. նաև ազատութեանն
 յեգիպտոսէ յիշատակին չէր պարտ յարատեւ մնալ ,
 զի ՚ի վերդ իսկ ցուցաք զդադարիլ նոցա ՚ի դալ մե-
 ծագունին բարուէց : Եւ թէ պատուիրան անխախտ
 պահպանուէ շաբաթուց տուեալ լինէր ՚ի սկզբանն ,
 գերազանցէր արդեօք քան զիմ օրէնս . բայց արդ-
 զհակառակն տեսանեմք թլպատիլ⁸⁸⁵ մանկանց ՚ի շա-
 բաթու , և⁸⁸⁶ զոհեւ ՚ինմին ինչ հասարակ աւուրց , ան-
 դանօր ՚ի շէն հաստատուէ տաճարին : Նոքին իսկ
 ըաբունիք հրէից փոփոխուեալ դնեն զսոյն յուսու-
 ցաներն թէ՛ պարտ է գործել ՚ի շաբաթու հրամա-
 նաւ մարգարէի , զոր և հաւատարմացուցանեն օրի-
 նակաւ առմանն երիքովի ՚ի շաբաթու ինչ պատուի-
 րելոյն ետուայ . Եւ թէ բառնալոց՞ էին արդեօք
 խտրանք աւուրց ՚ի դալստեան Օծելոյն՝ ոմանք ՚ի նո-
 ցանէ քնջ ճշմարտացուցանեն ՚ի 66, 32. համարոյ
 անտի մարգարէութեանն եսայեայ . ուրանօր կա-
 նուխ գուշակութեամբ աւետարանի՝ Ախա աճարչ և
 շաբաթ ՚ի շաբաթէ երկրպագութեան քն ինչ իտրայէլի :

§ 11. Եւ ըլպատութեան մարտոյ .

Արդ ՚ի թլպատութիւնդ , որ թէ պէտեւ նախ քան
 զմովսէս տուաւ աբրահամու և սերնդոցն ՚ի , սակայն
 արի նաև ՚ի սկիզբն օրինացն մովսիսի : Զի ի գիրս
 Ժննդոց 17. այսպս խօսի իմ ընդ աբրահամու՝ Տաց
 չեզ և զաւանդէ բոմ զերէրս զայս , յորոմ բնալիս պանդխտու-
 թեամբ , զիմ երէկոր չանանացոց ՚ի Ժառանգութեան յաւեփէ-

նակէն . Բայց որոս պո-խոս է՞մ պակէրցես , ե պատէ՞ քո յէս րոյ յապիս Է-րբ-ոնց : Թ-լպատեացե՛ք յեր ամ արո- : Այլ ընդդէմ սորա մեք արդէն իսկ առարկեցաք զՏանդերձիլ նորոյ ուխտին հասարակելոյ ամ աղգաց . որով և զգագարիլ նշանիս տարբերուէ : Մանաւանդ զի սա՛ շոգրելոյ անսուտ մարգարէից տպաւորէր յինքեան ըդ-խորհուրդ մեծագունին յայտնուէց , որով և ²⁸⁷ զսրտին [Թլպատուէ , առ որ բոլորեալ բովանդակին պատուիրանք քնի : Պարտ էր նաև աւետեաց [Թլպատուէ երկրաւոր ժառանգուէց՝ փոխանորդիլ յաւիտենական և երկնաւոր շնորհաց . որ քնիւ միայն յայտնեալ ծանուցաւ : Աստուտ և լինելն աբրահամու ²⁸⁸ հայր աղ-գաց Բողճաց ո՛չ երբէք լցաւ , ե[թէ ո՛չ ՚ի ժամանակի անդ այնովի՛ յորում ո՛չ միայն ամփոփ իմն տոհմ , այլ աշինք զսղամբք և ժողովուրդք զժողովրդովք առաւելեալ ընդ տինզերս՝ աշակերտուք աւետարանին զարժանին յիշատակաց զՏաւատոյն աբրահամու ըզգերապանծ օրինակ յանձն առեալ կատարեցին : Ապա՛ չեն զարմանք խափանիլ ստուերաց հանդերձելոց ՚ի գալ կատարման ճշմարտութեանն : Եւ [թէ չէր բնաւ սեղմեալ ²⁸⁹ ողորմութեանն ւայ ՚ի նշան այս-միկ յայտ անտի է , զի ոչ միայն որ յառաջն աբրահամու նահապետք , այլ և ինքն աբրահամ չև ընկալեալ զ[Թլպատուութեանն՝ հաւճոյ եղև ւայ : Իսրայէլ զանց արար զնովիւմք չէ բովանդակ ²⁹⁰ միջոցս աստանգանաց իւրոց յանապատին արաբիոյ և ո՛չ յանդիմանեցաւ յԱստուծոյ վասն այնորիկ :

§ 12. Յի՛ եւ աշակերտք նի՛ չ՛բռնացուն յայսմ ,

Պարտին հրէայք նախ՝ գոհանալ զերախտեացն յնի և նուիրակաց նի , որ սղատեալ զնս ՚ի ծանրաբեռնութեանց անտի ծիսական արարողուէց՝ եհան

վերստին ՚ի շնորհս աւետարանական երանութեց
²⁹¹մե՛ծ ևս քան մովսիսին հրաշիւք: Երկրորդ՝ զի նա-
 խորդք հաւատոյս մերոյ ո՛չ հարկեցին ն՛ց գրել զսյ-
 սոսիկ յիւրեանց միայն երանուի՛, այլ զի ընկալեալ
 միայն զամենանբ և զին ամբժու՞ք զօրէնս քսի՛ թողու-
 ին յիրս թեթևս հետևիլ՝ ²⁹⁰որոց զիարդ և կամէին ե-
 ղանակի կենաց . միայն թէ՛ ²⁹³մի՛ զօտարս ՚ի նոսին ըս-
 տիպեսցեն , որոց ո՛չն ծանրացաւ երբէք օրէն ծխա-
 կան : Աստուտ արտափայլին չարիք՝ որոց չէ կեղ-
 ծեօք ստուերականին արհամարհեցին զլուսաւոր և
 զկենսամատոյց զաւետարան յնի : Դերևեալ աստա-
 նօր զխտրանսդ , զմի միայն առարկուս բնազանց ըս-
 քանչիւնաց փրկչին Քի , դառնամք ՚ի փաստս գիպա-
 ւորս նկուն զհրէայս հարկանելոյ :

§ 13. Վստեման անբարոյ օժեւոյն ,

Նոքա և մեք հաւասար ընդունիմք , թէ ՚ի մեջ
 բազմաց յայտնողաց իչի զառատաշնորհ բարիս ան-
 անտուտ ՚ի վերուստ՝ գալոց էր ոմն անբաւ առտու-
 լուք գերազանցեալ զամենեքումքք , որում անուն
 կարդան Մե՛տի , որ թէ և ձայն հոմ , սակայն ՚ի վե-
 րագոյն աստիճանի՝ ²⁹⁴սմին յաւէտ պատկանի : Ջսա
 մեք կանխաւ յառաջ եկեալ ասեմք . նոքա՛ սպասեն
 դեռ : Մնայ ուրեմն՝ վերջ տալ վիճիս յայնց գրոց ,
 որոց առ մեզ և առ նոսա նոյն է յարգ :

§ 14. Գալուստի նորա ցուցանի :

²⁹⁵Դանիէլ՝ որոյ գերազանց արդարութե Եզեկիէլ
 վկայէ՝ ո՛չ խաբիւր անձամբ ՚ի հրեշտակէն գաբրիելէ ,
 և ո՛չ խաբել զմեզ կամէր . որ բանիւ հրեշտակին ան-
 շուշտ աւանդեաց , գլ. 9. թէ յետ տուչուի հրամանի
 շինուի են մի ցգալուստ օժեւոյն անցցին ²⁹⁶ամք չ :

Այլ արդ ՚ի ժամանակէ անտի ցմեր դար բոլորին անդրքան 2000 ամ, և դեռևս ակնկալեալն ՚ի նոցանէ չի՛ք ուրեք. ո՛չ նաև յառաջ բերել կարեն զսք՝ ընդ որում համընթացի ժամանակին կատարած : Բայց այս՝ այնքան վայելչապատկան յարմարի ան մերոյ, մինչ զի և վարդապետն հրէից նէ եմի որ եկաց իբրև 500 ամօք յառաջքան զնա, յայտնագէտ վճուեաց թէ անմարթ է ՚ի Գանիէլէ ժամանակագրութեան վասն Օծելոյն՝ անսգանել անդր քան զանս 500 : Երկրորդ զկնի ժամանակագրութեանս սպասոյց՝ զոր ՚ի վեր անդր շոշափեցաք է բարձումն թագաւորութի տանէն Սելեկոսի և լիզոսի. յորոց վերջինդ բարձաւ առ կղէոպատրաւ ո՛չ բազմօք յառաջքան զԾնունդն քսի, և յայտնիլ յերկնից նորոյ արքայութեան ՚ի վերայ ամենայն ազանց : Երրորդ նշան ըստ նորին դանիէլի կանխասացութեան է հարթայատակ եղծումն քաղաքին երուսաղէմի, զոր և ²⁹⁷ յովսեպպոս յառաջ բերեալ ընծայէ իւրումն ժամանակի : Ապաքէն աստուատ յայտնի երևի, զի ժամանակն սահմանեալ վասն գալստեան մեսիային արդէն իսկ անցեալ է : Գարձեալ յեկեղ գլ մարգարէութեանն Անդեսայ միութարեւ կամ լով ան զգորսքս բէլ զազգապետ, և զյեսու յովսեղեկեանց զքահանայ մեծ վասն տաճարին զոր շինեցին նուաստափառութեանն քան զառաջնոյն խոստանայ նմին յաւէտ քան զառաջնոյն փառաց զմեծվայելչութի : Բայց այս՝ ո՛չ թէ ընդարձակութի շինուածոյն, ո՛չ եթէ պատուականութիւն թոցն կամ ճարտարութի արուեստին և վսեմութի զարդուցն՝ բարդատելով սողմունեան տաճարին, սպ երևի ՚ի սք գրոց, ՚ի յովսեպոսէ և ՚ի ռաբբեաց՝ որ ²⁹⁸ զերկուս երևելիս, ք ըզյանդ իմանուի զգալի լուսոյն ՚ի նշան անձային մեծու-

Թեան, և զճշմարտունիս պակաս դնեն ՚ի վերջնումն : Իսկ թէ զինորդ զանցանելին զառաջնովքն փառք վերջնոյն՝ ան ինքնին համառօտեաց յասելն , Անդ հասարակեցի զԽաղաղութիւն իճ , ք զչնորհ և զհաշտումն իւր մեծ և՛ ս ուխտիւք : Չայս և մարաքիա հաստատէ գլ , 3. յասելն . Ահաասել էս առաջէմ զհրէշտուի իճ , և փէսցէ զճանապարհս իճ առաջ՝ իճ , և յանէարծաթ էէէսցէ ՚ի առճար իւր ²⁹⁹ փրն զոր դոռնն ինորէք , և հրէշտուի ուխտի զոր դոռնն իւր ³⁰⁰ փրն : Մարաքիա եկաց յետ շինուե՛ր եկե տաճարին , ապա պարտէր Օծելոյն գալ մինչ շէն կայր տաճարն երկրորդ : Մորին աղազաւ եբրայեցիք ՚ի թիւ համարոյ տային զժամանակն ՚ի զօրաբարելէ ցվեսպեսիան . քզի առ հերովդեաւն մեծաւ ոչ ՚ի հիմանց վերականգնեացաւ տաճարն՝ այլ մնան աստ և մնան անդ նորոգեցաւ , մինչ ոչ գրեալ ինչնց զփոփոխմունսդ՝ տակաւին տաճար եկե վերականգնելն : Ընդ այն ժամանակս այնքան զօրացեալ էր առ եբրայեցիս ակնկալուի Օծելոյն՝ մինչ համարել բաղմաց ³⁰⁰ զհերովդէս մեսիայ . կիսոց՝ յուդայ զգալիկացին , և այլոց՝ զայլս որ առ կենարարին կեցին գալստեամբ :

§ 15 Թէ մեղք յառաղէաց զգալուսփնն .

Սարլի ՚ի նեղ անկեալ հրէից ՚ի բացայայտ հաւաստեաց աստի , և առ դերեւելոյ զնոցին հաստատուիս պատճառեն զմեղս իւրեանց պատճառ չգալստեան մեսիային ՚ի խոստացեալն ժամու : Թողլից զնախաձայն կուտակուիս անսուտ բանիցն մարգարէականաց , մինչ և կեղծեւն ՚ի նոցունց երազ չբերէ յինքեան համաձայնուի իմն առ հետող հանգամանացն . զինորդ ուրեմն հար յապաղել գալստեանն նր վն մեղաց ժողովորդեան : Նազի գուշակեալ իսկ է թէ՛ վն բղւմ և մեծամեծ չարեացն փոքու իմն յետ գալստեան Օծե-

լոյն կալոց էր պղծուի աւերածոյն ՚ի վր թատարին :
 Արկնի . զի մեծ պատճառ գալստեան նր էր ³⁰¹ սրբուի
 ապականութեան ժամանակին , ուղղութիւն վարուց
 և աւետարանումն թողութեան մեղաց : Գրի և ՚ի
 զաքար . գլ . 13 . ՚ի ժամանակին յայնմիկ բանիլ աղ-
 բեր ՚ի տան դաւթի և յամ հրէաստան ՚ի լուացումն
 մեղաց և անօրէնուէց : Աստուատ կոչենն . ք զՕծեալն
 𐤀𐤓𐤐 𐤔𐤀𐤁 Իշ Էօֆր , որ է՝ Հաղաբարբ : Ասան որոյ
 շամբուշէ պնդել թէ անագանեցան պատճառաւ
 ախտին՝ առոր գլխովին կարգեալն էր բժիշկ :

§ 16. Ներկայ Էացութեան Էրէից Կոմեմապեալ

Ընդ ուխտի օրինաց եւրեանց

Շատ է փորձոյս միայն պարտել զնոսա ՚ի հաւանու-
 թիւն կանխաւ արդեօք գալստեան Օծելոյն : Ան-
 զի ³⁰² ուխտեաց ան մովսիսի մշտնջենցուցանել զիսրա-
 յէլ ՚ի ժառանգութիւն երկրին աւետեաց՝ ցորչափ
 ժամանակս լը պատուիրանադրեալն նորա գնասցեն
 ուղղուէ : Իսկ թէ ³⁰³ մեղիցեն լը հակառակն ՚ի մեղս
 մեծամեծս և ՚ի չարիս անհարինս՝ սպառնացաւ ժա-
 ռանգատել զնս և անել ՚ի վր նոյնակշիւ պատու-
 հասս : Սակայն յաւել և զայս՝ զի եթէ չարաչար
 հարստահարութիւն վշտաց ապաշաւեալ դարձցին ՚ի
 հաղանդուի օրինաց իւրոց՝ գթայր ՚ի նս և գերե-
 դարձ լինէր նց ՚ի հեռաւոր ծագաց օց . զոր ոպ
 բազում ուրեք՝ նոյնպս և յ2 օրինաց՝ 30 . և նէեմի 1 .
 մարթիս տեսանել : Բայց արդ՝ անցին ասն առա-
 ւելքան հրէատասան դարք , յորմէ հետէ վտարան-
 գեցան նք ՚ի հայրենեաց իւրեանց , և կանումնան
 տակաւին առանց տաճարի . և եթէ ձեռն ևս արկին
 ժամանակ առ ժամանակ ՚ի փորձ ելանել շինութե
 նորուն՝ խափան գտան յամ ժամ : Զի և ³⁰⁴ ամմիանոս

մարկեղիանոս գրիչ կուսպաշտ անվրէպ վիպէ Տրայրեաց շանթից որոտընդուստ շառաչմամբ ՚ի բաց ճայթուցելոց ՚ի հիմանց անտի՛ յաւծիւն և յապականութի դնել բովանդակ գործոյն : Այնինչ ՚ի Գոււմն պղղծեալ ապականեցաւ տունդ իղլի , զոհեաց քրովնի զուստեր և զգստերս իւր , զշնուի իբրև առ ոչ ինչ գրեաց , զրկեաց զայրիս և զորբս , հեղ անչափ զարիւն արդար , և յլիացաւ չարեօքն³⁰⁸ որով կշտամբեցին զնա սքք իւր , և օտարացաւ յիւրոց հայրենեց՝ չև տևեալ թէպտև ՚ի գերութեանդ յաւելքան զամս 70. տակաւին ևս ոչ անտես արարեալ զնաքօք արարչական գթովթեանն խօսեցաւ չնն³⁰⁸ մարգարէիւք իւրովք սքվք , և միթարեաց յուսով դարձին ՚ի հայրենիս տալով նճ և զստոյգ յատկութի ժամանակին : Իսկ յորմէ հետէ վտարեցան նք յճէ իւրեանց կան և մնան յաստանդիկ թափառանս իբրև խոտանք և արհամարհք , ոչ մարգարէ ցուցաւ նոցա՝ և ոչ նշան ինչ յուսոյ ապագայ դարձի : Բաբունիք նոցա ոպթէ արբեալ զոգին խելագարութեանց և յառասպելս ծալրալիս և ՚ի կեղծիս խօլականրս , որով խճողեցին և գերազարան իւրեանց զթալմուտ : Եւ ժողովուրդն կուրանալով զհետ մուրութեանցուն՝ յանդգնեցան կոչել զնոյն օրէն բանացի , և հաւասարել , մանաւանդ թէ և գերազանցել իսկ Ածաշունչ պատգամաց տառիցն մովսիսականաց : Զի զոր միանգամ գտանեմք անդանօր ՚ի թալմուտս նոցին՝ յիգս լալոյն այ վն կործանման քաղաքին , յիգս հանապաղօրդեան փութոյ նորա ՚ի վերծանել զօրէնս , յաղագս բեհեմովթի և լէվիթանայ . ևս զայլս բազումս այնքան անհեթեթս և անճոռնիս , մինչ ձանձրանս համարել ինձ երկրորդել աստէն : Այլ արդ՝ թողել զսոյս ամ , չսոյսքան բաղ-

մաժամանակեան միջոցս ամաց՝ ոչ խոտորեցան նոքա
զհետ անոց օտարաց, ոչ շաղաղեցան արեամբ ան-
մեղաց, ոչ դարովեցան վասն շնուէց, այլ ջանացին
և ջանան հաշտեցուցանել զերես դարձուցեալն
յինքեանց զանձ պահօք և աղօթիւք, և ոչ կարացին :
Եւ թէ երո՞ւմ արդեօք, պարտ է եզրակացուցանել
զմի յայտցանէ, զի կամ իսպառ խորտակեցաւ ուխտն
այլ չէ մովսիսի, և կամ ինքեանք ազգովին վնասա-
պարտ գտան մեծի իրիք յանցանաց : Եւ թէ զինչ
այն յանցանք իցեն ընդ այսչափ դարս անքաւ, կամ
ցուցցեն անձամբ, և կամ եթէ չզօրեն՝ հաւատաս-
ցեն մեզ լեալ վասն արհամարհելոյ նոց զեկեալ հա-
սեալն ՚ի փրկութիւն աշխարհի նախքան զչարեացս
այսոցիկ տիրելն ինքեանց :

§ 17. Յո-ցանի թէ յմ է մեռիչն :

Հաստատեալ մեր աստուտ զկանխաւ գալուստ
օժելոյն յարեմք ոչ այլ ոք զնա՝ եթէ ոչ միայն
տի յն : Ձի որք միանգամ կամեցան և իրօք ևս հա-
մարեցան լինիլ մեսիայ՝ ոչ թողին զկնի իւրեանց զոք
բերող յինքեանս անուանց իւրեանց : Ձէ ոք է այժմ
որ կոչէ զինքն հետևող հերովդէի, յուգայի գա-
լիլիացոյ, կամ քովքեբայ՝ որ առ Անգրիանոսին
կայսերաւ եցոյց զանձնէ գոլ մեսիայն, և զբազումս
ի գիտնոց անտի Հրէից զհետ իւրոյ մուրուժեանն
ապստամբեցոյց : Իսկ ՚ի գալստենէն յնի մինչև ցայ-
սօր անթիւ բազմութիւնք ազգաց և ազանց, ոչ եթէ
յանկեան ուրեք, այլ սփռեալ տարածեալ ընդ ամե-
նայն տիեզերս անվթար դաւանուք խոստովանին
զ յն՝ քրիստոս այ : Նաև բազումք ՚ի մարգարէական
կանխագուշակութեանցն զմեսիայէ առ տերամբ
մերով յնիւ անվրէպ կատարեցան, և նմին միայնոյ
յաւէտ քան այլում ՚ի մարդկանէ յարմարապէս պատ-

շաճեցան, այս է ³⁰⁷ լինիլ նորա ՚ի զաւակէ դաւթի .
 ՚ի ³⁰⁸ կուսէն ծնունդ . ՚ի ³⁰⁹ վերուստ յայտնուի բանին
 այնմ առ որ խօսեցեալ էր մայր նորա և կամեր լու-
 լեայն արձակել զնա, յայլմէ յղացեալն զնա համարե-
 լով: Տեղին ծննդեան ՚ի ³¹⁰ բեթղէ հէմ հրէաստանի .
 սկիզբն ³¹¹ ՚ի գալիլեայ քարոզութեանն, ³¹² բժշկելնորա
 զամենայն ցաւս, կուրին աչս տալ, կաղին գնացս,
 և մեռելոյն կեանս: Այլ ես շատացայց այնու միայն,
 որոյ անշէջ կայ մնայ մինչև յայսօր ժամանակի
 ակն յանդիման ներգործութիւն, որ այնինքն է
 աշակերտել օծելոյն ոչ միայն զհրէայս, այլև զազգս
 բազումս ՚ի հեթանոսաց ի վկայութեանցն ³¹³ դաւ-
 թայ ³¹⁴ եսայեայ ³¹⁵ զաքարիայ, և ³¹⁶ ովսեայ: Ա ե-
 րացումն ³¹⁷ կուսպաշտութեանց, և համահաւաքումն
 ազգաց բազմաց ՚ի պաշտօն փառաց միոյն ւայ: Նախ
 քան զգալուստ փրկչին թի ւամ երկիր երկիրպագա-
 նէր կռոց սնոտեաց և անմռունչ դրօշելոց, իօկ յետ
 նորա սկսաւ սակաւ առ սակաւ զիջանիլ խամրիլ
 և սպտիլ: Եկին ազգք ազգօք առաւելեալ,
 և իշխանք թագաւորօք իւրեանց հանդերձ և
 յարեցան ՚ի մին տէր, ոչ եթէ արդիւնարար վաս-
 տակօք բաբունեացն հրէից, այլ աւետարանչաց բա-
 նին ւայ: Եւ այսպէս ³¹⁸ չժողովուրդք գրեցան ՚ի ժո-
 ղովուրդս ւայ, և բանն յակոբայ լցեալ կատարեցաւ
 թէ՛ մի պակասեացէ իշխան յուդայ, մինչև եկեսցէ
³¹⁹ շահապետ հանդերձելոց: Որով իմանան զմեսիայն
 քաղդէական և այլ թարգմանք, ում և Տաղան-
 դել ասեն ւամ ազգաց երկրի:

§ 18. Թէ ո՞մն է ՚ի մարգարէութեան ոչ կապարեցան:

Դիմախօսին ճառելոցս Հրէայք յասելն թէ՛ ո-
 մանք ՚ի կանխասացութեանց անտի՛ որք հայելինն

՚ի Ժամանակ Օծելոյն՝ չլցան : Բայց զորս առարկեն
 առ այս՝ են բանք մ' [Ժին գլխովին գաղեալ ՚ի խորթ-
 նաւն իւրեանց , յորոց յլուք ունին նաև զտարբեր
 և զերկդիմինշանակուիս , ոյց վասն զկարի յայտնիսն
 արհամարհել չէ պարտ մեզ . զող ջախոհուի պատուի-
 րանացն . քսի , զմեծուի վարձուցն , զստոյգ պարզուի
 ոճոյն , չ որս և զուգորդ սքանչելեացն ներդաշնա-
 կուի որ իբրև ձեռտոբացի կալել առաջնորդեն ՚ի
 հաւանուի կենսատու վարդապետութեանցնորուն :
 Ուստի առ բարևք ներհմանալոյ առն ՚ի խորս ի-
 մաստիցն անուանել գրոցս կնքելոց և մարդարէակա-
 նաց՝ պիտին երկնից օգնութիւնք : Բայց աւանդ , զի
 ՚ի սպառ ՚ի բաց բարձեալնէ յորոց կուրանան
 և առ լուսաւորացն ՚ի նոցանէ վերծանումն : Ե-
 թէ տեղիքն յառաջբերեալ ՚ի նոցանէ ենթակայ
 երկդիմի մեկնութեանց իցեն՝ չեն և ինքեանք ան-
 տեղեկունք . եթէ քաջալիր աչալրջուի համեմա-
 տել կամիցին զնախօծեալ բաբելովնեան մեկնու-
 թիւնս չէ այնոցիկ՝ որք գրեցան զինի կալոյ առ նոսա
 անուանն քսի ատելութե նշանակ , ուր զկողմնա-
 պաշտութիւն միայն գտանեն առիթ նորանոր շփո-
 թուեցն՝ և զնախուստ ընկալեալն համատաւիզ
 իմացուածոյ քրիստոնէիցս : Միթէ՞ չգիտիցեն
 արդեօք , զի բազում ինչ ՚ի նբ գիրս ոչ իմանի
 չէ բուն բառին [Ժարգմանուե , այլ ³²⁰ այլաբանա-
 պէս , զոր օրինակ , ստորոգել զայ ³²¹ էջ , բերան , ա-
 կանջք , աչք և ունչք : Եւ զին ³²⁰ խոչ մեզ արդեօք և
 զամանս զ ՚ի քսի կանխացացուեցս բացատրել սմին
 պէս : Առ յայս գու ինձ զգայլուն և զգառին ՚ի միտին
 մակաղումն , ընձու և ուլան անահ ընտելուի առիւ-
 ծու և որթուն համազոյգ արօտ . մանկան անվասս
 միտումն ձեռին ՚ի բոյն իժին . զլերին այ բարձրա-

նալ քան զայլ . զաղգաց օտարոտեաց համախումբ գրոհիլ ՚ի պաշտօն սրբութեանն նյ . և զորս ՚ի կարգին : Ապաքէն բազումք ՚ի մարգարեաբարոզն աւետեաց ՚ի նախընթացից և ՚ի հետևանաց, կամ ՚ի բնիկ նշանակուէ բառիցն պարունակեն զլռին միտս : Եւ ըմբխոստանայ ան մեծամեծ բարիս՝ եթէ ընկալցին նոքս զքն ՚ի գալստեան նորա և հրազանգսեցին : (զորս եթէ ոչ գտցեն , ունիցին ուրեմն՝ զորս ինքեանք երազեն :) Բայց եթէ իցեն բացայայտ ոմանք ոչ զօրութի իմանալիք՝ և տակաւին անկատարք , պարտ է մնալ ապագայ լրմանց . վասն զի հրէայք համաձայն մեզ աւանդեն զմշտնջենաւորիլ արքայուէ Օծելոյն ցկատարածն աշխարհի :

§ 19, Ընդդէմ խոնարհ վեճակի և մահուն յնի :

Չարաչար գայթակղեցան ոմանք ը վիճակ նուաստափառութեան մարդացեալ բանին նյ՝ այլ ՚ի զուր : Ջի ան յամ ուրեք ՚ի սք գիրս յայտ յանդիման քարողէ բարձրացուցանել զխոնարհս , և խոնարհեցուցանել զբարձունս : Յակովբ՝ ցուպ ՚ի ձեռին անց ը յօրդանան , և դարձաւ եօթն բանակաւ : Մովսիս՝ անշուք թափառականի և աղքատին խաշնարածի երևեալ նյ՝ կարգեաց իշխան և առաջնորդ ժողովրդեան : Ջդաւիթ ը սին օրինակի ՚ի խաշնարածուէ ամբարձ ՚ի գահոյս թագաւորութեան տանն իսրայէլի : Եւ զի մի առ մի թուիցեմ աստանօր զանհամար օրինակս խոնարհութեան սք գրոց : Գրի զՕծելոյն³²² աւետարանել աղքատաց , չբարձրացուցանել զբարբառ իւր ՚ի հրապարակս քաղաքաց կամ վարիլ աղաղակաւ , այլ լռին և զանմուռնչ եղանակէն բուռն հարկանել , զեղէգն ջախջախուտ մի բեկանել , և զպատրոյքն առկայծեալ մի շիջուցանել :

մի՛ զոք վասն տառապանացն արհամարհել , և մի՛
 ղխաջհանուս իւր անգամ անգոսնել : Ձի ո՛չ միայն
 մատնէ ան զսքս իւր ՚ի ձեռս անգգամաց իբրև ըզ-
 ղովտ սողոմացւոց՝ այլև ՚ի մահ գլխովին . ոնք ե-
 րևի յԱբէլ անպարտ սպանեալ յեղբօրէն իւրմէ , յե-
 սայի յօշոտումն անդամոց , յեղբարն մակաբեայ
 մարբ իւրեանց հանդերձ ՚ի սայրս սրոյ . և : Եւ որ
 մեծն է ցնրգ ևս ձայնակից եղեալ հրէից արքայա-
 կան սաղմոսերգին՝ նուազեն սաեպ ՚ի Ժողովս իւր-
 եանց սաղմ , 78. Արէնն պրեմէն-ն ծառայից քոց գեղ Քու
 նոց էրննից , և զմարինս սքց քոց գապանաց էրննի : Հեղին զա-
 րե-ն նց որպէս Ն-ր շորջ զքմա- , և ոչ ոչ էր որ Բաղէր զնն :
 Արդ՝ եթէ պարտ էր Օծելոյն մյսօրինակ չ վիշտս
 և ընդ մահ անցանել յիւր յախտենից թագաւոր-
 ութիւն և բաշխել սքց իւրոց պարգևս բարեաց՝
 ոչ ոք է որ ժխտել կարէ եթէ ուշով միտդ իցէ գրե-
 լոցն յեսայեայ գլ 50. ³²³ Տէր ո՞ հա-սարց լրոց մերոմ
 և Բապալ քն ո՛մ յայանեցաւ . Պարմեցաւ ատաղի նք էբրև
 զմանու- , էբրև պարմաք ՚ի ծարա-տաք էրննի : Ու գոյր նորա
 պեռել՝ և ոչ գեղեցիութիւն : այլ պեռել նք անարգ՝ նո-աղեալ
 քան զնմ որդ-ոց մարդման ; Այր մի ՚ի հարուածս , և գեպէ
 համբերել ցա-ոց : Ձի դարձոցեալ զէրեսս իւր անարգեցաւ .
 և առ ոչ ինչ համարեցաւ : Նա զմեղս մեր բառնայ՝ և զն ան-
 րէնո-էց մերոց չարչարի , և մէս համարեցաւ զնա ՚ի ցաւս և ՚ի
 հարուածս և ՚ի չարչարանս էբրև ցոյ : Բայց նա վերա-որեցաւ
 զն մեղաց , և պարծեցաւ զն մերոց անօրէնո-էց : Խրաք խաղա-
 զուէ մերց ՚ի նմա , և նք վերօտն բժշկեցաւ : Ամենեւեան էբրև
 ոչ խարս մոլորեալս , այր ՚ի Զանապա ընէ իւրոմ մոլորեցաւ . և
 քր մտանեաց զնա առ մեղս մեր : և նա առ Վշտն ոչ բանայ ըզ-
 քերան իւր : Իբրև ոչ խար ՚ի սպանք վարեցաւ , էբրև որով ա-
 տաղի հարէ անմտ-նչ հայ , այնպէս ոչ բանայ զէբրան իւր : Ա-
 ննրհուէ նք դապաւստան նք բարձաւ , և զազգապահմ նք ո՞ պար-

մեացէ . զի Բառնան յերջիք չեանսնր , և յանօրէնուէց ժողովրդէն
 'ի Տահ վարեցաւ : Եւ ասաց զլարս թոխանակ գերեզմանի նր , և
 զնեծածեծս թոխանակ Տահու նր . զի անօրէնութիւնն ոչ գործեաց
 և ոչ գարսն ենգումսն 'ի Բերաննր . և ար համե սրբել զնա
 'ի վերաց անտի : Եւնէ ասջիտ զվն մեղացն անջինս յեր ասեցեն
 զչաւակէ երկայնակէաց : և համե ար 'ի յետս նր Բառնակ 'ի ցո-
 աոց անջին նր : Տոացանել նմա լոյս և սպեղծոլ ի մասսոսք ,
 արդարացոցանել զարդարն , որ մարդէն ծառայեաց Բալմաց
 և զնշու նց նա վերացոսացէ : Վնչնա ծառանգեաց զբալմա , և
 զսարկոզրաց Բալմեացէ : Փոխանակ զի 'ի Տահ մասնեցաւ ան-
 ճնն նր , և ընդ անօրէնս համարեցաւ : Եւ նա զմեղս Բալմաց
 վերացոյց , և վն անօրէնուէց նոցա մասնեցաւ : Արդ որով
 'ի թագաւորաց անտի կամ մարգարէից պատկանիցին
 բանքս . ոչ ումք : Թէնպտե արդի Տրեայք զժողո-
 վրդէնէ իւրեանց խորհին գոլ մարգարէուէս , իբր
 այն թէ ցանն և ցիր ցնդեալնց չէ ամ Տեթանոսս ա-
 շակերտելոց էին զնս յօրէնս իւրեանց օրինակաւ վա-
 րուց իւրեանց : Այլ ով նոր առասպելիս , նախ զի
 չգէմ գնան վկայուէց սք գրոց . ուր չիք սպառնա-
 ցեալ թշուառութիւնս , որոց կամ թշուառագունիցն
 անգամ չէին արժանիք խստապարանոցքն այնքիկ
 առ անթիւ անօրէնուէ իւրեանց : Եւ եկդ զի և
 կարգ բանին իսկ դերեւէ զայս կեղծիս . թքի մարգա-
 րէն , կամ որ յաւէտ գէպ տեղւոյս աստուած , ասէ ,
 վասն անօրէնութեանց ժողովրդէան իմոյ 'ի Տահ վարեցաւ : Ո՞
 այս ժողովուրդ ան կամ եսայեայս իցէ արդեօք . ե-
 թէ ոչ տունն իսրայէլի . և եթէ այսպէս , զինք կա-
 րելի նմա ուրեմն գոլ մարգարէացեալն վն իւր խա-
 չաչարչար մահառուն : Քայց թողեալ զայս նախնի
 ռաբբիք նոցա զքնէ մարգարէուէս լեալ ասացին :
 Ջոր տեսել ոմանց 'ի յետնոց ³²⁴ յերկուս ճեղքեցին
 զմին մեսիայ , և եդին զմին որդի յովսէփայ չարչա-

րելի և մահացու, իսկ զմիւսն որդի դաւթի ամենե-
րան թագաւոր : Թէպէտև դիւրին էր նոցա և հա-
մաձայն սք գրոց՝ խոստովանիլ լը մեզ զմին միայն, որ
լը վիշտս և լը մահ ճանապարհ արարեալ՝ անց և
բաշմեցաւ յաթոռ թագաւորուէն երկնի և երկրի :

§ 20. Որպէս Բէ Բարի էին՝ որո զնա՝ ՚ի խաչ հոնին.

՚Ի Զատագովել հրէից զվարս նախնեաց իւրեանց՝
ոտնհար եղեն որդւոյն նայ, կարծելով ող թէ ա-
ռաքինիք էին նք և մանաւանդ քահանայապետքն
որ անիրաւ զրպարտուք ՚ի խաչ հանին զտին փնց,
և զճակեցոյց զմարգարիտս կենսատու աւետարանի
նք զօրէն խողից կոխոտեալ անարգեցին : Այլ թէ
նախորդք նց ողի ոմանք եղեն լը դարս դարս՝ ողզի
չտացից նց կարծել զինէն թշնամի իւրեանց՝ դար-
ձուացեն թող զաչս իւրեանց անդրէն ՚ի բանս օրի-
նաց իւրեանց և մարգարէից : Որք կոչեն ³²⁵ զնս ազգ-
թիւր և դառնացող, ժողովուրդ ³²⁶ շրթամբք անծա-
մեծարք և սրտիւք օտարք, անթլպատք ականջօք
և սրտիւք, և : Նախորդք իւրեանց էին ³²⁷ որ խոր-
հեալ զխորհուրդ սպանուէ յովսեփու եղբօրն իւր-
եանց՝ ապա իրօք վաճառեցին զնա ՚ի գերանս եգիպ-
տոսի : Նախորդք իւրեանց էին որ զմովսէս զառաջ-
նորդ և փրկիչ իւրեանց, ում երկիր՝ ծով և օդ հրա
զանդէր՝ տաղտկացուցին օրըստօրէ ական ապստամբ-
ու թեամբ իւրեանց՝ միշտ ³²⁸ տրանջելով ՚ի ցանկուիս
անձանց, թէև չբաւէին տանել առատուէ լորանցն
յագուրդս իւրեանց : Նախորդք իւրեանց էին որք
լքել ³²⁹ զդաւիթ զարքայն իւրենց բարեացապարտ
թիկնտու եղեն ապստամբին աբխողոմայ որդւոյն :
Նախորդք իւրեց էին որք ³³⁰ սպանանին զաշարիաս
որդի ովիդեսայ քահանայի ՚ի սրահի տանն նայ, զո-

Տեւով զքաճանայն նոն պատարագ կատարու թեանցն
 իւրեանց : Իսկ վն քաճանայապետաց նոցա զինչ³²⁹ :
 Ոչ³³⁰ ապաքէն նք³³¹ էին որք զերեմիաս ՚ի մաճնեն-
 գէին եթէ չէր իշխանաց ժամանակին արգելեալ
 նոցա , որք և ոչ զիջեալ տակաւին պատեցին զնա ՚ի
 տան բանտին մինչև առաւ եհմ : Բայց եթէ զառ-
 քսիւն եղեալ քաճանայապետս լաւորեարս թուեն
 ինքնին յովսեպոս ցրէ զմոլար կարծիս նոցա , որ
 պատմէ զի թէպ և վն անչափ անօրէնութեց իւրեանց
 զանտանելին քան զոր ատեսալ էր ք կրեցին պատի-
 ժըս՝ այլ դեռ ևս ոչ լը արժանի մեղանաց իւրեանց :
 Ձինչ³³² բարի մարթ իցէ զմտաւ ածել և զսորհըր-
 դարանէ նոցուն , մինչ³³² բաղկացուցիչ անդամք նորա
 ոչ ՚ի ձեռնադրուէ լը Գոյն՝ այլ լը հաճոյս աւագա-
 նւոյն ընտրէին , և քաճանայապետիցդ չէր մշտնըե-
 նաւոր՝ այլ տարևոր իշխանուի , և յապայս՝ նաև ՚ի
 գնոց գնեալ : Չեն զարմանք ուրեմն թէ արքն այ-
 սօրինակ կամակորեալք ՚ի փութս հպարտութեց և ա-
 գաճանաց՝ վառէին զայրացուք լը գնացս առն՝ որ
 միէր զինքեանս յամբիծ պատուիրանսն նայ , և յան-
 դիմանելն ՚ի շեղիլ նոցա յիւրոյնագործ մաքրութեց :
 Արդար կշտամբեցին սք զտը մեր , ոպ և նք³³³ զմիքէ
 որ եկաց առ յովսափաթաւ , վն զճմարիտն խօսելոյ
 լըդէմ չորեքհարիւր սուտ մարգարէից : Իրաւամբ
 զրպարտեցին քաճանայապետք զտը մեր , ոպ և ա-
 քաաբ զեղիայ իբրև³³⁴ խռովարար իսրայէլի : Ուղիզ
 դատապարտեցաւ յն , ոպ և³³⁵ երեմիաս ՚ի մարգարէ-
 անան լըդէմ տաճարին : Այլ թողեալ զայս նմ , ոչ
 ապաքէն գրեալէ³³⁶ առհին ոաբբիս նք թէ՛ մարդիկ
 ՚ի գալստեան Օծելոյն յանձին բերելոց էին զանպար-
 կեշտուի զշան , յամառոտուի զիշոյ և զկատաղուի
 ընձու : Ան՝ նախանկատեալ նայ զելս գնացից նոցա

ի գալստեան որդւոյ իւրում՝ ասէ, զոչ ժողովուրդն առից ինձ ՚ի ժողովուրդ, և հաւաքեցից ոչ առաւել քան զմի ՚ի քաղաքէ, և զերկուս յազգէ տանել ՚ի սիւնս: աս զգգօք օտարոտեօք լցնց զպսկասուհձեր: Գարձեալ՝ զի հանդերձեսլ էր Օծեալն լինիլ կործանումն հրէից և վէմն անարգել ՚ի շինողաց կալ ՚ի գլուխ անկեան զամ յօդ շինուածոյն ինքն պնդելով:

§ 21. Թէ Իրեփսնեոյ՝ ԲՂ-Տ անո պաշտէն

Յրին երկու հզօր առարկուէք հրէից ՚ի դէմն սԲԵ պուշտաման մերում: Եւ նախ՝ չար մեկնելով նոցա զխորհուրդ հաւատոյս յորմէ ինքեանք օտարացան՝ զըպարտեն զմեզ, բազմաստուածութեայց թէ լէ էր այս ՚ի դէմն մեր առաւել քան ³³⁷ փիլոնի իւրեանց՝ զարմանամ, որ դնէ զերիս անտեղէն զօրուհս և կօչէ զմիտ կամ զբանն անուն անոյ, արարչապետ հիս, ոչ անծին լը հօր, և ոչ իսկ ծնունդ լը կարգի մարդկայինս բնուէ: Չնա՝ հրեշտակ պատգամաբեր, և ինամիչ հի լէ փիլոնի և ³³⁸ մովսէսն է միայ որդին: Ամ գաբաղեանց, որք տրոհեն զանձ յերիս ինքնաբուն լոյսս, և անուանեն լը մեզ ՚ի հայր, յորդի և հոգի սբ: Ուր թողից նաև հասարակեալն առնս զհոգին անտեղէն, որ իսուէր յօրէնս և ՚ի մարգարէսնց, անեղն և անձնաւորութեայ որոշեալն յառաքէն իւրմէ, զոր կօչեն ինքեանք ³³⁹ Հեփթիա: Նաև շատք ՚ի նցնէ ³⁴⁰ զխմաստութիւնն ան լրիւ իւրով բովանդակեալ դնեն յՕծեալն, զոր քաղդիկ թարգմանք բան անուանեն, և դաւիթ և այլք ³⁴¹ Աստուած և ³⁴² Տէր:

§ 22. Եւ զմարդէոյն Բնութիւնն

Երկրորդ՝ թէ մեք զանձամայնէլ պաշտամանց պատիւ արարելոյն ՚ի նմէ տամք: Պատասխանի, զի ոչ

ինչ պատիւ կամ փառս մատուցանեմք քնի քան զոր պատուիրեցաքն ՚ի 2, և 109. սաղմոսին : յորոց առաջինն թէև թէուք իմն կատարեցաւ ՚ի դաւիթ , այլ ո՞չ նա ինքն ³⁴⁵ դաւիթ քիմքեան յսերիմն քնի խոստովանի բովանդակ յՕժեալն հայէր : Իսկ երկրորդն ամիւ ամի : Վերջիք արդի հրէից որով ոմանք աբրահամու , կէսք դաւիթի , և կէսք եղեկիայ տան զայս՝ դողդոջունք և անհիմունք են : Զի նաև եբրայի՞ն խորագիրն դաւիթի լեալ տայ սաղմոսացս . և զիւրոջ ապա ասածք նր զտնէ անձին պատշաճիցին Վամ զիւրոջ եղեկիայ , որ թէև ՚ի դաւակէ դաւիթի այլ ո՞չ իւրք նմին գերազանց : Իսկ աբրահամու չէր մեծ իմն քահանայուի . զի օրհրեաց զնա մեքիսեղեկ իբրև զիւր ստորակայ : Այսօքիկ միանգամայն և ելք օրինացն ՚ի սիոնիէ և սիռուսն նր չէ ամ՝ զայելչապս գլխին ՚ի տր մեր . ո՞չ յայտ է ՚ի գլխոց աստի գրեցելոց վն նորա , և նոյնապս ընդունելոց ՚ի հին ռաբբեաց նոցա : Արդ՝ եթէ ՚ի յն նազովրացի կատարեցան այս ամ , հաւատամ վկայուք աշակերտաց նր միայն՝ վն բնազանց սրբուէ նոցուն : Զի և ինքեանք յայս հիման վր կառուցանեն զառ ՚ի մովսէս հաւատս իւրեանց , առանց արտաքին իմն վկայութեանց՝ որ վն բանիցն աւանդելոց նմա յայ : Իսկ մեք բնց յայսցանէ ուն իմք և զայլ անթիւ արժանա հաւատ վկայս բնազանց հրաշիցն յնի , որ երևեցաւ բազմաց յարուցեալ ՚ի մեռելոց . յանդիման նոց համբարձաւ ՚ի յերկինս . միայն յանուն նորա հալածեցան դէք . առող ջացան ախտաժէտք . հեղան ձիրք լեզուացն հրեղինաց . զորս յառաջագոյն ծանոյց որդին այ , իբրև նշանս թագաւորութեան իւրում : Տուր սմին՝ և օրինացն այսէ բանի կենսաբեր աւտարանի նորա ելանել ՚ի սիոնիէ , և առանց մարդ-

կային ինչ օգնականութիւնք և սատարաց՝ անձայնովն ձգին միայն զօրութիւնք և տարածիլ ՚ի ծագաց մինչև ՚ի ծագս Եփ, և նուաճել Տրազանդեցուցանել ընդ իւրև դազգս բաղումս և զԹագաւորս հզօրս : Արդ եթէ գաբաղեանք զորդին ենովքայ զաննշանն և զնուաստափառն միջնորդ ան և մարդկան եղին, որքան ապս և մեք չիցեմք պարտական զնոր այսքան անթարգման հրաշիցս կացուցանել միջնորդ չ ան և ընդ արարածս իւր : Որ ոչ նուաստացանէ ըզփառս ան հօր յաւիտենականի, ³⁴⁴ յորմէ, ³⁴⁵ որով և ³⁴⁶ առ յոր ելանէին զօրութիւնքս այսոքիկ :

§ 23. Անի՛ մասին հանդերձ տղօնի՛ վ՛ հրէեց :

Ատի՛սման առաջիկայ գործոյս չհայի ՚ի մանրքնին ճառեցեալ նիւթոյս, և ոչ իսկ երևի ինձ թէ լուսաբանեցիս ինչ, այլ միայն ցուցի թէ չիք անսք ինչև կեղտ ՚ի Հաւատս մեր խափանարար որոց կամք իցեն ընդգրկել զնոյն, զհիմնեալն ասեմ ՚ի հրաշս այսքանեց և այսպիսեաց սքանչելի զօրութեանց, զի պատուիրանք են լոյս կենաց, և աւետիքն անճառելիք : Որոց միանգամ մասին հասեալ իցեն ճշմարտուն՝ պարտ է ընթեռնուլ ստեպ զգիրան, որ պարունակեն յինքեանս զվարդապետութիւնս քրիստոնէական հաւատոյս, և պատասպարել զանձինս չեղէմ գալտնի որողայթից թշնամոյն : Յաղագս որոյ յաւերթափափագ կատարածին խնդրեսցնուք յայ լուսաւորել զմիտս հրէից լուսով գիտութեանն իւրոյ, և արդիւնաւորել նոցա ³⁴⁷ զաղօթս քրիստոսի որ ՚ի խաչին նուիրեաց վասն թողութեան նոցին :

ՀՈԳՈՆԻ ԳՐՈՎՏԻՈՍԻ

Քրիստոնէական Ճշմարտունէ

Գ Ի Ր Ք Զ

Հերթի աղանդ Տահմեթ :

ՎԵՑԵՐ՞՞ գիրք ճակատամարտ մահամետականն աղանդոց փոխանակ կանխաբանունէ իւրում զարդարահաս դատաստանս Կայ ՚ի վերայ քրիստոնէից անդր ցելուստ մահամետականունէ ՚ի մէջբերեալ ուսուցանէ՝ [Թէ³⁴⁸ զիարդ ճշմարիտն այն և անկեղծ բարեպաշտունի սկսաւ սակաւ առ սոկաւ խամրիլ իստթարիլ և անհետանալ : Յետ կոստանդիանոսի մեծի և յաջորդացնորա լուսաւորելոյ ՚ի հաւատս քսի ոչ միայն անվտանգ , այլ և ՚ի բարձրիգլուս պանծայր քրիստոնէունէ ընդ Կամ տիեզերս : Բայց յետոյ իբրև սկսան ամփոփել զՏ յեկեղեցի սբ ,³⁴⁹ այնուհետև իշխանք նոցա ՚ի խաղաղունէ անդ խռովեցան , և ՚ի հաշտունէ ՚ի պատերազմունս անչափս կամակորեալ մխեցան :³⁵⁰ Եպիսկոպոսունք դառնացան ընդ միմանս հանապազորդ կռուօք և անձնիւր ջանայր կորզել զգահոյն բարձրագոյն իշխանունէ : Եւ յ Տրոյն նախամեծար ունելով նոցա զճառն գիտունէ քան զկենաց՝ նիւթեցին ՚ի դուրս զազգի ազգի մուրուհս . և այնինչ զնորանոր հետաքրքրուիս վեհ առաքինունթեանց վարկանգործ՝ փոխեցին³⁵¹ զհաւատն յարուեստ : Եւ այսպս յանդուգն ձեռնիրիցուի միջամուխ գոլով նոցին ՚ի խորս անհասանելեաց բանին Կայ յ օրինակի հսկայիցն յաշտարակին յարուցին ՚ի վեր խառնունիս լեզուաց և խռովս յ աշխարհ Կամ :

Իսկ ժողովուրդն տեսեալ զայս ամ, և շատք ևս չգիտելով թէ չէ որ կոյս թեքիցինն՝ սկսան նախատինս պարսատել յամծաշունչն սբ, և չարհամարհս ունիլ իբրև զանպիտան : Հիմնեցաւ այնուհետև ամատուր սբ հաւատս ոչ ՚ի սրբուի սրտից՝ այլ ՚ի խորանս ծիսից և յիրս հայելիս արտաքին արարողուն, քան եթէ ՚ի կատարելուն մտաց, ոպ թէ յետս կոչելով նոցա զստուերս հրէական օրինին : Եւ որ մեծն է՝ բազմիցս թիկն տալով կողմանն զորինքեանք ՚ի վեր քան զայլ ունէին, չոստուցին զբազում անուամբ ևեթ քրիստոնեայս, այլ իրօք կարի սակաւունս : Աճ ոչ անտես արար զմիզս ժողովուրդեան իւրոյ, այլ ՚ի հեռաւոր ծաղացն Ալիւթիոյ և գերմանիոյ իբրև զյորձանս հեղեղաց սփռեց յճ քրիստոնէից զօր անթիւ, և իբրև չբաւեցին անհարին սրածուէք նոցա ուղղել զվարս մնացորդաց ժողովուրդեանն՝ յարդար թոյլտուէնն այ սերմանեաց մահմէտ յանապատին արաբիոյ զիւր մուարաղանդ, ի ամի հակառակ քրիստոնէուէս թէպէտ, բայց և կարի զուգաձայն վարուց համայաւիտեան քրիստոնեայ անուանելոցն : Չայս աղանդ ընկալեալ սարակինոսք վտարանջեցին ՚ի Հերակլեսայ կայսերէ, և փութով նուաճեցին ՚ի հազանդութի սրոյն ծարաւոյ զհամօրէն արաբաստան, զասորեստան, զպաղեստին, զեգիպտոս, զպարս և զափրիկէ, և չէ ծով անցեալ առին և զսպանիա : Սոցուն իշխանուի անց առ թուրքս, ժողովուրդ հզօր ՚ի պատերազմի. որ յետ բազմադիմի ճակատամարտուեց իւրեանց չէ սարակինոսաց և հաշտուի խօսելոյ ընդ նոսա՝ ընկալան նաև զկրօնս նոցուն, քաջադէպ արիւնուռչտ բնաւորուէ իւրեանց, և փոխադրեցին յինքեանս զգաւազան միահեծան տէրուէ, Որ

յետ տիրելոյ դաւառաց բազմաց յՅին յունաց և ասիացոց՝ եկին բռնացան նաև ՚ի վն հունգարացոց և գերմանացոց թագաւորութեանցն :

§ 2 Ու Ինէն ղէրօն Իրբեանց

Արեան ծարաւիս կրօն հիմնի յարտաքին խտրանս միայն , ընդունի առանց քննուէ , մանաւանդ և ապօրէն դատի ռամկին վերծանել զգիրս պաշտամանցն իւրեանց : Ահա քեզ նշան մեծի անիրաւուէց և քարոզ ակներև ստութեան կեղակարծ խոստմանց կրօնիցն : Որ չտայ թոյլ քննել զինչուի իրին , սակայն և այնպէս պարտաւորէ զամենեւեան համբուրել զիւր բաջաղանս : Բնուին ամենեցուն միօրինակ չբաշխեց զնոյն սրութիւն մտաց ըմբռնել զամ , շատք սղալին յամար հաւաճուէ , շատք ՚ի կատաղուէ , և շատք ՚ի բնաւորեալ և յընդերկար սովորուէ : Բայց այս իսպառ ընդդէմ գնայ³⁶² անծեղէն բարուէ բռնաբարել զմեզ ՚ի հաւատալ զայն՝ զոր իմանալ չէն օրէն որոց ինչդրօնն զնա ոչ վն մարմնական իմիք շահու կամ փառաց՝ այլ վասն գիւտի յաւիտենից փրկութեան . հնազանդեցուցանելոյ նմա զանձինս իւրեանց ամ պատկանեցելովքն հանդերձ և խնդրելոյ զձեռն օգնականուէ նորա : Դարձեալ շորում ետ մեզ ան զօրուի ընտրելոյ , առ ոչ ինչ այնքան՝ որքան առ այն՝ զորմէ տգիտանալն է կորուստ յաւիտենական , պատշաճ է վարել :

§ 3, ՍԷ Գերք Էն Խանգարեալ

³⁶³ Զ մովսէս , զՅիսուս և զաշակերտս նորա առաքելչս յայ և արս սքս համարին մահմէտ և իւրք . բայց ՚ի կուրանի անդ³⁶⁴ բաղում ինչ է տեսանել հակառակ բանիցն մովսիսի և յնի միսնգամայն : Ասան օրինա-

կի զմի զայս ՚ի բազմաց անտի . զի առհասարակ ամ
 առաքեալք քնի համաձայնին վասն խաչի , մահու ,
 յարուէ նր յաւուր երդի , և երևելոյն բազմաց . իսկ
 սա զներհակն երազէ թէ՛ ³⁸⁵ քն աներևութաբար վե-
 րացաւ յերկինս , և այլ ոմն ՚ի կերպարանս նր բեւե-
 ռեցաւ ՚ի խաչին . և հետեապէս , ոչ մեռաւ յն՝ այլ
 շրլացան աչք հրէից : Չազդէ ինչ այս եթէ ոչ ա-
 ռարկիցէ՝ որպէս և բաջաղէն իսկ , թէ գրեանք մով-
 սիսի և աշակերտացն յնի եղծան : Այլ մեք ջրեցսք
 զայս կեղծ յեկդ գրի անդ : Եթէ ասասցուք ցնոսա
 թէ աղաւաղեալ է կուրան իւրեանց ուրանան . թէ
 և ոչ կարէն ջատագով հանդիսանալ որով մեք
 մերոցս եղաք , ցուցեալ թէ օրինակք նոցա իս-
 կոյն ծաւալեցան չ համօրէն ոլորտս ծանօթ Թաց .
 և այն ոչ չ կուրանին միով միայն բարբառով . և ՚ի
 մեջ ազգի միում և եթ՝ այլ բաշխեալ ՚ի լեզուս և յա
 զինս ամ հաւատացելոց և աղանդականաց և պահեչ
 զգուշութ : Մեծապէս վրիպին նաև յառնուին
 իւրեանց ՚ի մահմէտ զ14, գլուխ աւետարանի սքն
 յովհաննու՝ ուր խօսի զառաքմանէ մխիթարչին .
 զոր և իսպառսպուռ առեղծեալ դերևեցին քրիստո-
 նեայք : Նաև պարտ է հարցանել ցնոսա թէ յորում
 ժամանակի համարիցին լեալ փոփոխուէցս , նախ՝
 թէ յետոյ մահմէտի : Նախ քան զնա չէր Տար լինիլ
 զի յայնմ ժամանակի սփռեալ էր աւետարանն յամ
 Թ , ոչ միայն յոյն բարբառով , այլև ասորով , արա-
 բացով , եթովպիացով , լատինացով և այլ ևս ան-
 համար լեզուօք : Դարձեալ զի նախ քան զմահմէտ
 ոչ ոք գիտէր թէ նա զինչ՞ ուսուցանելոցն էր . և
 հի՞մ արդեօք փոփոխէին : Եթէ օրէն մահմէտի ոչ
 լինէր հակառակ օրինացն քնի , քրիստոնեայք ընդ ու-
 նէին զգիրս նորա , ո՞պ զմովսիսին և զմարգարէիցն

ունին և յարգեն : Բայց դէր թէ գրով իսկ չէ թողեալ ինչ վասն երկաքանչիւր օրինացս . սակայն և այնպէս՝ զխոստովանեալն ՚ի քրիստոնէիցս պարտ է համարել օրէն քնի , և զխոստովանեալն ՚ի մահմէտականաց՝ օրէն մահմէտի :

§ 4, Բաղդատի մահէք ընդ Տեառն Երոյ

Բաղդատին աստուատ պարագայք և հետեանք երկաքանչիւր օրինացս . և նախ՝ ուսուցիչք նոցուն : Զ յն աւետեալն յօրինաց ³⁶⁶ օժեալ ասէ մահմէտ , և կոչէ զնա բան , հոգի իմաստուի ւայ , և ծնունդան հայր ՚ի մօրէ : Իսկ ինքն մարդկօրէն ծնեալ և յիւրոցն ճանաչի : Յնի ամենասք կեանս վարել ազատ է յամ վիճմանց . իսկ մահմէտ միշտ ելուզակէր , և միշտ պագշտուք վարարէր : Յն համբարձաւ յերկինս որպէս ինքն խոստովանի . կսկ ոսկերք իւր աճիւնանան ՚ի դժոխս : Եւ ո՛վ զհետեանացն :

§ 5. Գործք նոցա

Յիսուս աչս կուրաց ետ , ոտս կաղաց , փարատումըն ախտից , նա ը ³⁶⁷ մահմէտի իսկ խոստովանուե՛ն և մեռելոց կեանս : Իսկ զինքն ³⁶⁸ ոչ սքանչելեօք՝ այլ զինու առաքեալ ասէ : Թէպէտև յետինք խթեն ՚ի նա հրաշս ինչ , բայց զինչ՝ այնք , եթէ ոչ արգասիք Գարից մարդկան և արուեստից հեշտին փորձք : զոր օրինակ . խոյանալ աղաւնոյն յահանջս նորա . կամ գլխովին անվաւերք վասն չունելոյ վկայս հաւատարիմս , որպէս խօսիլ ուղտուն յունին նորա ՚ի գիշերի . և այլ բաղում ծաղրալի պապաջանս . որզան կիսոյ լուսնի թաւալիլ ՚ի թեզանս հանդերձի նորա զոր շնորհ արար վերառաքել առ ՚ի կրկին բուրակել զմոլորակն : Այսու ամիւ չգիտեմ զինչ արգե-

լու մեզ յայսպիսի կարծ ՚ի կարծ սնտտեաց միջոյ զայն ընտրել մեզ՝ որ բերէ յինքեան զանհրաժեշտ հաւաստիս անծային խնամոցն : Ոչ ինչ : Տեսցուք նաև ընդ մէջ նախահաւատից երկաքանչիւր օրինացս :

§ 6. Նախահաւատք

Նախահաւատք քնի էին ամբիծք և երկիւղածք յայ , որոց խաբիւ չներէր ան կամ ճարպկութեամբ , և կամ փայլատակմամբ հրաշից : Իսկ նախահաւատք մահմէտի էին ³⁶⁹ մարդիք խուժք , դուժք , անգուժք և լիք ան չարութեք և չուառութեք :

§ 7. Ոճ փարածութե նոցա :

Եզրակացուցաք զեղանակէ տարածութե քնական հաւատոյս թէ ծաւալումն նորա էր գործ բնազանց սքանցելեացն՝ ոչ միայն քնի , այլև աշակերտացնք և նոցին հետևողացն , ևս և համբերատար ժուժկալուեցնոցին ընդ ան վտանգս չարեց : Այլ ուսուցիչք մահմէտականին ոչ գործեցին հրաշս , ոչ ցուցին նշանս , ոչ տարան դառնութե վշտաց , և ոչ գամ մի զմահ յանձն առին վն հաւատոց իւրեանց : Ճանաչապարհ արար կրօն նոցա ցորչափ սուր եբաց նմին անցս , հանապազօրոյ ընկեր եղել զինու և սպանութեանց : Օրինապահք նորին չունին այլ իմն սպաքոյց ՚ի հաւաստիս աղանդոց իւրեանց քան եթէ զպօրէն գրգիռս պատերազմաց , մարմնենի մեծութե , և բռնաբարութե , քան զոր չիք ինչ ապառուս . ինքեանք զկռապարիշտան անգոսնեն իբրև զկնամարդիս , այլ մեք ՚ի փորձոյ իսկ գիտեմք , թէ քանի և քանի մեծամեծ յաղթանակս կանգնեցին պարսիկք , մակեդոնացիք , և հռովմայեցիք ՚ի վն նոցին իսկ մահմէտացոց , քանի յԷարձակս ոչ սփ-

ուեցին արդեօք [Թշնամիք նոցա դքազուկ զօրուէց
 իւրե՛նց : Ոչ միշտ պատերազմի յաջող եւք պսակե-
 ցան նոցա , և քանի անՖարին արածու իս ո՛չ տեղա-
 ցան ՚ի նոսա ընդ ծով և չ ցամաք միանգամայն :
 Ապաքէն չիք Ֆար անստուգի ստոյգ նշան լինիլ կրօ-
 նից , մանաւանդ [Թէ անխտրին չ ւէջ բարւոյ և չա-
 րի և անիրաւուք վառելոյն չ դէմ անպարտ և ան-
 մեղ ժողովրդոց : Ռատի պարտ է նոցա լուել զգինուց :
 Իսկ և կեղծեան ՚ի նոցունց կրօն պիղծ է քան զձմ
 կեղծիս սնտեաց , քի չի չիք³⁶⁰ երկրպագուի ան յեթէ
 ո՛չ աղբերասցի ՚ի ներքին յօժարուէ կամաց , և կամք
 համողին միայն խրատու և յորդորանօք և ո՛չ եթէ
 բռնուք և սպառնալեօք : Զի որ բռնասցին՝ չհա-
 ւատայ , այլ կեղծէ զի զերծցի ՚ի վաղահաս վտան-
 գէն : Իսկ որ առ ահի և երկիւղի հաւատայ ,
 ո՛չ զօրացուցանէ զփաստ հաւատոյն՝ այլ ջրէ : Արկ-
 նի . ինքեանք ինքեամբք ոտնհար լինին կրօնի իւր-
 եանց՝ յորժամ [Թողացուցանեն Ֆազանդելոց իւր-
 եանց պաշտել զոր կամին , այո՛ և³⁶¹ խոստովանին իսկ
 զփրկուի քրիստոնէիցս ՚ի հաւատոց մերոց :

§ 8. Եւ պատուիրանք նոցա :

Արդ՝ և զպատուիրանս երկաքանչիւրոցն : Մին
 օրէնսդրէ զհամբերուի և զսէր առ ատելիս մեր , իսկ
 միւսն վրէժ խնդրուի : Մին զկապ ամուսնուի մշտնջը-
 նաւորել հրամայէ փոխադարձ հոգալով վիճակի մի-
 մեանց , իսկ միւսն՝ լուծանել : Աստ՝ այր ո՛չ գործէ զոր
 կամի կնոջն ո՛չ և օրինակաւ իւրով ուսուցանէ նմա
 բովանդակել զսէր իւր առ մին միայն այր , իսկ անդ³⁶²
 կանայք ՚ի վիճ կանանց բարգին՝ նորանոր հրապոյր-
 քըն ցանկուի : Աստ հաւատն քանջ արորադրի բերել
 պտուղս շահեկանս հոգւոյ և մարմնոյ , անդ բովան

դակ զօրուի նորա հիմնի ՚ի ³⁶³ [Թլրատուի ³⁶⁴ և յիրս
անխտիրս: Աստ չափաւորուիք գինւոյ և կերակրոց
[Թողանին • անա ³⁶⁵ գինին և խողենին, որ են պարզ և
մեծ ւայ տուեալ ՚ի քաջողուի մարմնոյ և մտաց
չափով վայելողացն՝ արգելանին: Չինչ զարմանք
դւրեմն տղայաբարոյ ցնորիցս յառաջել քան զամենա-
կատար օրէնան քնի յընտրանս պագշտաց ոմանց •
բայց վրիպին որք յետ միջօրէացեալ տեսանելոյն
զնա դառնան տակաւին յստուերս և յօրինակս: Եւ
զինչ հարկ արդեօք նորանոր կրօնիցն զինի քրիստո-
սականին՝ որ է լրումն և կատար ամենայնի:

§ 9. Ընդդէմ որդեոյն Աստուծոյ:

Քստմնին արդարև մուար հեատրք ք կուրանին ՚ի
տալս մերում որդի ԱՅ • և ասեն, զիւրդ կարելի նմ
անկին որդի ծնանիլ • սպ [Թէ ձայնս որդի սա. ւած՝
չկարէր բերել յինքեան զւածային իմն բացատրուի:
բայց մահմէս զայնպիս ստորագէ զայ՝ որ ոչ իւրք
նուաղ անպատեհք են նմին քան կանամբին ասել
զնա: Չորոց տեսինձ զառասպելեալն ՚ի նմնէ ³⁶⁶
զձեռն զով ւայ, որում ինքնին ՚ի փորձ եկն հպելովն •
զպարայածիլ նն բաղմեալ յալթառ քրով բէամբարձ •
և որ նման սոցին: իսկ մեք ՚ի կոչել մերում զյն որդի
ւայ, նոյն զոր և նայն արար՝ առնեմք • որ անուա-
նեացն զնա բան ւայ: Չի ³⁶⁷ բան լի իրիք ծնունդ է
մտաց: Ուստի և զհետ բերեմք [Թէ ծնաւ ՚ի կու-
սէն հոգւովն ւայ, որ ³⁶⁸ զտեղին զհօր ելից • զւածաբար
համբարձումն նորա յերկինս • եւ: Չորս ՚ի միասին
առել լի ասիցն իսկ մահմէտի • պարտաւորիմք ՚ի
ճշմարտուի կոչել ³⁶⁹ զՅն արդան որդի Աստուծոյ:

§ 10. Անպեղի առասպելէ խորանին :

Չանձրոյթ է ինձ յերդու պատ մի առ մի զմտացածին ցնորս կուրանին ³⁷⁰ որ չունին բնաւ զհամաձայնուի չ վաղեմի պատմուեց . զորոց տէս ինձ ³⁷¹ զառասպել կնոջն գեղեցիկ . որ ուսեալ երգ ինչ ներդաշնակ ՚ի հրեշտակաց անտի ասէ թմրելոց յարբունս գինևոջ իւրով զմայլ նուագօք ելանէր յերկինս ՚ի վեր՝ և ի ջանէր յերկիր ՚ի վայր : Եւ յաւուր միում իբրև յանջափս բարձրացեալ հասանէր ՚ի վերնակամար աստեղատան՝ ձեռքակալ արարեալ Աստուծոյ եղ զնա ՚ի շարս աստեղաց , որ այնինքն է արուսեակն : Նաև մկան գոյացելոյ յաւելածոյ փղին թ ըր քելոյ ՚ի տապանին նոյի . կատուին արտադրելոյ ՚ի շնչոյն առ իւծու . մահուն փոխակերպելոյ ՚ի նոխալ և գրաւելոյ յղտեղին՝ որ չ մէջ արքայուէ և դժոխոց . ³⁷² ինձոյից և բաղմու թեան կանանցն հրեղինաց կարգելոց նոցա ՚ի զով մշտայրեաց ցանկութեան մարմնոյ : Ահա՛ քեզ բաղայք անտեղիք և բաջաղանք կատաղիք . և ո՞վ կարէ անալ սոցա , մանաւանդ այնինչ ճառագայթէ ՚ի վերայ լոյս աւետարանին քրիստոսի :

§ 11. Եպրաֆացո-Ռէւն հանդերձ խորագո- առ
 քրիստոնէացս պինդ ունել զօրէնս սրբոյ
 պաշտաման իւրեանց :

Լուծեալ աստ զվերջին զայս փաստ , ՚ի պսակ կատարման գործոյս ո՞չ այնքան առ օտարս՝ որքան առ քրիստոնէայս՝ բերիմ անձկանօք . ցուցանել նոցա հակիրճ համարօտ բանիւք զպիտանութիւն ճառելոցս ցայս վայր . համոզել զնոսա յօգուտ անձանց իւրեանց , և հրաժարեցուցանել ՚ի չարէն : Եւ նախ

առաջին պարտ է նոցա սրբութեամբ³⁷³ ամբառնալ
 առ անձ զձեռս իւրեանց , որ³⁷⁴ յոչնչէ արարչադոր-
 ծեալ ստեղծ զամ երևելի և աներևոյթ արարած .
 աներկեան³⁷⁵ ապաւինելով ՚ի խնամս բարերարութե-
 նորա առ ազգս մարդկան . ուր և ոչ գէթ³⁷⁶ ճնճողուկ
 մի անկանի յերկիր առանց կամաց նորա : Մի³⁷⁷ երկն-
 չել յորոց սպանանել կարեն միայն զմարմին . այլ
 յայնմանէ՝ ոյր մի է իշխանութիւն ՚ի վերայ հոգւոց
 և մարմնոց միանգամայն : Հաւատալ ոչ միայն յամ-
 հայր ամենակալ³⁷⁸ այլ և յորդին միածին յն . քն . զն
 չիք բաց ՚ի նորայն այլ³⁷⁹ անուն ՚ի ներքոյ երկնից ո-
 ըով ապրիլ կարիցեմք : Չայս արդեամբք իսկ կա-
 տարեն որք միանգամ ՚ի միտ³⁸⁰ առնուն թէ ոչ սա՛ որ
 յանուն հօր , և ոչ նա՛ որ յանուն տեառն կարգան
 կեցցեն . այլ նոքա՛ որք ուղղեն իմ կամաց նորա ըզ-
 վարս իւրեանց : Աղաչեմ զձեզ եղբարք մեծաւ ըզ-
 գուշուք պահել առ ձեզ³⁸¹ զաւետարան տեառն իբրև
 զանգիւտ մարգարիտ .³⁸² կանխել ստէպ յընթերցմունս
 գրոց . որով ոչն խաբի ոք եթէ նախուստ չիցէ խաբել
 իւր զինքն : Քչի³⁸³ մատենագիրքնոցուն գոլով արք
 աստուածաշնորհք՝ ոչ նենգել կամէին մեզ առ կա-
 րևոր ճմարտութիւնն , և ոչ զարիին անձեղէն գի-
 տութեանն ընդամպել խրթնութեանք բանից :³⁸⁴ Պատ-
 րաստել զսիրտս ՚ի հրազանդուի . որով ոչ³⁸⁵ անտեսա-
 նան ՚ի մէնջ հաւատալեացն ծածկութիւնք : Յու-
 սալ և առնել միշտ . որով³⁸⁶ աճել և զօրացուցանել ըզ-
 հոգին որ տուաւ մեզ³⁸⁷ աւետչեայ հանդերձեալ ե-
 րանութեան : Պնրտէ նաև ՚ի վեր . քանզամ , չգնալ
 զկնի³⁸⁸ գիցամուհ հետոց սնապաշտօն հեթանոսաց .
 չկանխել յստրկուի կուց նոցա³⁸⁹ զորս իբրև՝ զգործիս
 առեալ ՚ի ձեռս ապստամբ հրեշտակաց մեքենայեն
 կորզել զմեզ³⁹⁰ յերկրպագութիւն միոյ և ճմարտին նյ :

25. Տար մեզ վայելել ՚ի սեղանոյ դիւաց և ՚ի սե-
 ղանոյ տեսուն միանգամայն : Պարտ է քրիստոնէին
 խուսել յապերասան վարուց նոցա³⁹¹ որք բանց ՚ի ցան-
 կուտ և ՚ի կաթոտ պազշոտուէց չունին այլ կանոնս
 կենաց : Զի կայ նմա³⁹² առաւելու ոչ քան զկուտպաշտս
 սրբութեւն և արդարութեւն , այլ քան զդպիրս և զփարի-
 սեցիս հրէից : Որոց արդարութեւն հիմնեալ միայն յար-
 տաքին խտիրս ծիսին չբաւեաց շահել անձանց զար-
 քայունն ան :³⁹³ Արտաքին թլպատուի չօգտէ ինչ այժմ ,
 այլ ներքին սրտին թլպատուի , ք³⁹⁴ պահպանուի օրի-
 նացն ան ,³⁹⁵ նորարարած ,³⁹⁶ հաւատ սիրով յաջողել :
³⁹⁷ Որով ճանաչի նոր խորայել ճշմարիտ երկրպագուն
 ան որոշեալ³⁹⁸ յօրինակէն ՚ի հրէից :³⁹⁹ Խտրանք
 կերակրոց , շաբաթուց , և զատկաց ստուերք էին
 հանդերձելոցն , որ ՚ի քն և հաւատացեալս յանուն
 նորա կատարեցան : Աստուատ առիթ տայ մեզ կրօն
 մահմէտի կրկնել զկանուխ⁴⁰⁰ գուշակուի նն մերոյ
 վասն գալստեան սուտ առաքելոց , բայց եթէ⁴⁰¹ հը-
 րեշտակ երկնից ևս իջցէ մեզ չէ պարտ թողուլ զա-
 վետարան տեսուն⁴⁰² հաստատեալն ՚ի վր զլիմին ան-
 շարժութեան անսուան ասեմ վկայութեանց :⁴⁰³
 Թէպէտ բազում մարդարելիւք և բազում օրինակօք
 խօսեցաւ ան ՚ի հինան , այլ ՚ի վախճան ժամանակացս
 հաճեցաւ կոչել զմեզ⁴⁰⁴ Որդւովն իւրով արարչակցաւ ,
⁴⁰⁵ որ է լոյս փառաց և նկարագիր էուն ճնողի իւրոյ .
 որ կրէ զան բանիւ զօրուէ իւրոյ , և սրբութեւն մեղաց
 արարեալ⁴⁰⁶ նստի չէ յաջմէ մեծութեանն ՚ի բար-
 ձունս . այնչափ առաւելեալ քան զհրեշտակս որչափ
 լաւ ևս քան զնոսա⁴⁰⁷ անուն ժողանդեաց . այս է նո-
 րոյ ուխտիս⁴⁰⁸ կատարիչ , որում ոչ հաւասարի զօրութեւն
 ինչ յերկրաւորս : Զի⁴⁰⁹ զէն զինուորութեւն մերոյ ոչ է
 մարմնաւոր յոր թիկնէն մահմէտ , այլ զօրաւոր ըստ

Տողւոյն առ ՚ի քակելոյ զամուրս՝ շինեալ բանին
 Խոյ : ⁴¹⁰ Ահա՛ն հաւատոյ՝ որ կարող է զամ նետս մու-
 խըս չարին շիջուցանել : զրահ արդարուէ՛ վարուց
 սրբուէ : Սաղաւարտ՝ որ վառէ զմասն տկարուէ մե-
 րոյ է յոյսն յաւիտենից փրկուէ : ⁴¹¹ Սուտը՝ բանն ա-
 ւանդեալ մեզ ՚ի Տողւոյն սթյ , որ անցանէ ցորոշումն
 շնչոյ և Տողւոյն : և ⁴¹² դարձադարձ սէր , որով նշա-
 նեաց քն զաշակերտս իւր ՚ի մեկնին իւրում ՚ինոցանէ :
 Չէ ⁴¹³ պնրտ մեզ ծառայել երկուց տերանց , այլ միայն
 քրիստոսի : ⁴¹⁴ Ամենեքին մեք յանուն նորա մկրտեցաք
 չէ պարտ ⁴¹⁵ հերձիս ՚ի մէջ արկանել , որում առ ՚ի
 դարման տանել՝ պարտ է յիշել զբանս առաքելոց Խն
 մերոյ : ⁴¹⁶ մի՛ խորհել առաւելքան զարժանն խորհելոյ
 լը չափու շնորհաց գլխութեանն քրիստոսի : Մեզ
 պարտ է որ կարողքս եմք՝ զտկարուի տկարացն բառ-
 նալ . մի՛ լը գրգռութեանն , մի՛ լը սնապարծուէն ,
 այլ սիրոյ և միաբանութեանն առ միմեանս : Որ ա-
 ռաւելու գլխուք քան զընկերս իւր , առաւելուցն
 և ՚ի մխիթարութեանն : Իսկ ⁴¹⁷ որոց այլազն խորհին
 քան զմեզ՝ պարտ է մնալ մինչև յայտնեսցէ նոցա Խծ
 զծածկեալն ՚ի նոցանէ զճշմարտուի : Մեք ⁴¹⁸ զոր ըն-
 կալաքս՝ կատարեսցնուք հաւանուք : ⁴¹⁹ Այժմ փոքր ՚ի
 շատէ գլխեմք , ⁴²⁰ այլ յորժամ եկեսցէ կատարած՝
 զամական յայտնի ծանիցուք : Այժմ զայս միայն խնդ-
 րեմ , զի մի՛ զընկալեալն ձեր ⁴²¹ տաղանդ անշահ ՚ի
 վարչամակի ծրարեալ թաղիցէք յանՏողուիս ձեր .
⁴²² այլ ջանասըիք շահիլ նոքոք և զայլս ՚ի քն : Առ որ
 հարկ ՚ի վր կայ մեր ոչ միայն բանիւ՝ այլև կենդանի
⁴²³ օրինակաւ վարուց մերոց յորդորել զնոսա ՚ի շինուի
 անձանց իւրեանց , որպէս զի լաւուք ծառայիցս ծա-
 նիցեն մարդիկ զանհաս բարութիւն զտեառն մերոյ
 և ՚ի գործոց մերոց՝ զօրինացս կատարօն : Ի վախճա-

նի , որպէս նաև ՚ի սկզբան գործոյս ուղղեմք զսա
առ բարեսէր վերծանողս մեր և խնդրեմք , զի եթէ
⁴²⁹բարի ինչ գտցի ՚ի սմին՝ փառս հանցեն ան . իսկ
⁴²⁵թէ ոչ՝ ստգիւտ դիցեն վրիպանաց . որ բուն է
գրեթէ անմարդկան . և ⁴²⁶տեղոյ և ժամանակին .
ուր գրեցան յաւէտ ճշմարտասիրութիւն քան եթէ
իմաստասիրութիւն :

Վ Ե Ր Զ

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՒՆ Ք

ԱՌԱՋԻՆ ԳՐՈՑ

1 Մեծ տարածայնութիւն է առ յուրմիս ՚ի Տնոց և ՚ի նորոց վասն ստոյգ եղանակի Աստուծածանօթութեանն : Զի ոմանք պնդեն թէ հոգին մեր գուրով մասն Աստուծային էութեան , բնականաբար և լի ինքեան կրէ զնախածանօթ գիտութիւն գուրութեան նորա : Բայց ես ասեմ , նախ չունելով զառ ձեռն պատրաստ սպացոյցս ՚ի հաւանութիւն Պղատոնական նախահաստ ձուլացութեան հոգւոց , և եկող՝ եթէ հաւանիցուք ևս , տակաւին լի նորա վարդապետութեան հոգիք ընկղմեալ ՚ի մարմին այնքան կորուսանեն զիւրեանց առաջին գիտունս , մինչ պէտս ունիլ վերաստանալոյ զնոսին յարտաքին գաղափարաց , և զի՛ ոչ երբէք պահանջէ ՚ի մէնջ անձ ծանաչել զինքն իբրև ՚ի բնէ հազորդս էութիւրոյ , չիք ուրեմն բնական և ըստ ինքեան ծանօթութիւն ան ՚ի հոգիս մեր : Դարձեալ , թէ գոյուի ան գուրով լի ինքեան յայտնի իմն և ճշմարիտ գիտուի , ոչ ոք կարէ ՚ի լսել անդ իւրում զանուն ան չհաւատալ գոյուի նորա : Արդ՝ թէ պէտ և չիք որ կարէ ուրանալ զբոլորին քան զմասին մեծութիւն , որ գիտէն զինչ բոլոր և զինչ մասն , և չիք որ զանձ , եթէ գիտիցէ թէ զինչ անձ և զինչ էութիւն , սակայն և այնպէս գծապատէ՛հ է հիմնել զգիտուի էութե նորա յայպիսի պարզ և անըմիջական հաւատովս , և ըստ իմոյս ընտրանաց՝ ոչ իսկ անվտանգ , քանզի հակառակ բանի է ասել ցանհաւանս այսպիսի խնդրոց թէ հաւատալ պարտիս , վասնզի յայտնի են քեզ

երբք, ուրանօր որ ուրանայն՝ ուրանայ սակս երկ-
բայութեան իւրոյ ՚ի նիւթ անդր . և որ երկբայի՝
վն մթին գողոյ առարկային՝ երկբայի : Յայս
խրթին կարծեաց զտի յոյժ ձեռնարկ գերա-
պանծ իմուան Գրովտիոսի՝ որ լը անատուր իմաս-
տուէն Տրէից . իմաստ , 13 . 5 . և լը աւետարանա-
կան ճշմարտութեանն , Տում . 1 . 20 . արարածովքս
հաստատէ զգոյուի Արարչին : Ձի եթէ փիգիաս
ի գրօշ վահանին պալլասոյ պահել կարաց զիւր յի-
շատակ , որքան ևս ոչ ամենիմաստ ճարտարագետն
Յի ՚ի գործս ձեռաց իւրոյ : Մէսրոպ Դաւեան :

2 Փիլոն , նորնորն , Ճ . Թ . էջ . 7 :

3 Արիստոտէլ ՚ի 11 . գիրս մէտաֆիզիգային իւրոյ
պրակ . 5 . խօսելով զկեղծեաց գիցն՝ յարէ սյսպէս
Օն էի τις χωρίσας αὐτὸ λάβοι μόνον τὸ πρῶτον ὅτι Θεὸς ᾤοντο
τὰς πρῶτας ἰσίας εἶναι, θείως ἂν εἰρησθαι νομίσειε, καὶ κατὰ
τὸ εἰκὸς πολλακίς εὐρημένης εἰς τὸ δυνατὸν ἐκάσσης καὶ τέχνης
καὶ φιλοσοφίας ἢ πάλιν φθειρομένης, ἢ ταύτας τὰς δόξας ἐκεί-
νων οἷον λείψανα περισσεῶσθαι μέχρι τῶ νῦν : որոյ էլէ ոչ
որոշ որոշիչ , զգուշանայ եբրև զհարեորագուանին յա-
սարէչս , թէ հասարակ զորիս եբրև նախէին էից է գերագոյն
ճշմարտութեան : Ձի թէպէտև արուեստք և ճահողոսութեանք
հէք զհէք անհէքացել և նորոգեցան , սոխոյն հասարս այս
չնոցանէ ամբողջ էիաց ինչև յայսօր եբրև զբարեպետն նշխարս :
Է Ալեքէն :

4. Ձիք երկիր այնքան հեռուոր , չիք դար այն-
քան հին , և ազգ այնքան դուժ , որ ոչն խոսելին ՚ի
ցոյց բանիս այսորիկ , ք գիտութեանն ան՝ ա-
սէ արիստոտէլ . Αρχαῖος τις λόγος καὶ πάτριος ἔστι πᾶσιν
ἄνθρωποις ὡς ἐκ Θεοῦ τὰ πάντα, καὶ δια Θεοῦ ἡμῖν συνέστηκεν .
Եւ սենեքայ , Nulla gens usquam est adeo contra le-
ges moresque projecta, ut non aliquos Deos credat .
Ձի սպս այնպէս հաշտառեցին և բերք , որ ոչ հասարակցէ գեբ

յաճո՞ւ ոճո՞նս : Եւ կարի բաջ իրաւի՛ , զի այնինչ թեւա-
 օլարեալ խոյացաւ արծուին հռովմայեցի չէ համօրէն
 ոլորտս ծանօթ ճացո՞նչ ուրեք եգիտ արս աննաճս՝ այլ
 բաղմաստուածս յամ ուրեք : Ուր թողցուք , զի և
 արդի նաւարկութիւնք լուսաւոր ազգացն եւրոպիոյ
 չգտին ուրեք երկիր այնչափ անմատոյց , կղզի այն-
 չափ խոր , և անկիւն այնչափ անծան , ուրանօր ո՞չ
 ճաճանչէր գէթ ընդ աղօտ շողիւն համաժաւալ գի-
 տութեանս այսորիկ : Արով յայտ է զի մարդիկ ո՞չ
 ՚ի սպառ ունայնացան ՚ի գիտուէն նայ , այլ փոխանա-
 կեցին զփառս անեղծին ՚ի նմանութիւն պատկերի
 եղծանելոյ : Մեարդիւ .

5 Ռալփ Վոդուըրթ վարդապետ անգղիացի յա-
 ղագսիմացական կարգի տիեզերաց : Փիլոն նախախն .
 ճ . ն 1 , 925 . Վովտին Փիլիսոփ . հատ , ք . 1 , 2 , 3 , 4 , 5 .

6 Յաճախապատում , ճ . ք . 11 .

7 Փիլոն նախախն . ճ . 4 . 166 , 167 .

8 Բացատրի , զի թէ և անձնիւր անհատներդ որ-
 ծական է և առանձին միակ , սակայն չը որում ան-
 հատք են չէ տեսակաւ , և նա՞ծ ո՞չ . ո՞չ կարեն բաղ-
 դասիլ նմին միակուք : Ենդ գողով նայ անհուն էակ ,
 է և անհուն միակ . զի թէպէտ արեգակն ասի միակ
 չը ինքեան՝ որով և նման մութեան նայ , այլ զի չէ
 սնհուն , չէ և անհրաճս մի : Քանզի նա չէ կարե-
 լեօք անկանի . հիբար , նա՞ծ՝ որ ամենակարող զօրուք
 իւրով արար զայս Ս , և կարգեաց ՚ի սմա զմինդ ար-
 փի , կարէր առնել և զայլ Սս և կարգել ՚ի նոսա զայլ
 արեգակունս : Բայց նա՞ծ չունի պատճառ և ո՞չ զօրու-
 թիւն վեհ ինքեան՝ զի չէ կարելեօք անկանիցի . վնայ
 ող անհունէակ է նոյն և անհուն միակ : Մեարդիւ .

9 Լակտանտիոս * առ Պէնդատոս 2 .

10 Գալիան գ , ք , 10 .

տիճանք հոգւոց զգայականաց և բանականաց, և կամ ընդ էր ոչ նուաստագունին ՚ի նոցանէ սեպհականիլ անբանին : Ձի որպէս ինձ երեւի, չիք ոք սր լի Հռենոսի Կարտիսեան զանբան կենդանիս իսպառ անմասն ՚ի հոգւոց համարի : Իսկ եթէ ասիցե՞՞ ոք ապա յետ ապականելոյ անասնոց զինչ լինին հոգիք նոցա : Թէպէտ ես ոչ գիտեմ ճշգրտիւ, սակայն և զգու հոգւոյ իրիք ՚ի նոսին ոչ ուրանամ. զի մեզ չէ՞ գիտել զամեն միանգամայն, և կամ զոր ոչն գիտեմք թէ զինչ, և զիանո՞ւ ուրանալ. այլ ընդունիլ յաւէտ զորս յայանի տեսանեմք, և տգիտութի խոստովանիլ, զորոց գիտեմք և ոչ ինչ : Եւ Ալէքէէրս :

14. Կիկերոն Պատշաճից, ք. և բնուե՞ դից, Բ.

15. Բայմանիդէս յառաջնորդն կարծեաց. մ. Կ, 1.

16. Արիստիպպոս :

17. Տերտուղիանոս ՚ի գիրս իւր յաղագս հոգւոց պրակ 30. առեալ ՚ի պատմաբանից խօսի սյսպէս, Invenimus autem apud omnes comentarios etiam humanarum antiquitatum, paulatim humanum genus exuberasse, &c. Գրանէ՞ք ՚ի յեղատիւտարան նաև յաղագս հնուե՞ Տորգիան, որ սուխա առ սակառա՞ մճեալ բու՞ճացա : և փոքր մի զկնի, Ipse orbis in promptu est cultior in dies et instructor pristino, Աշտարհս Կարտիւտգործէ օր լի օրէ, և յաւէտ քան զոր էրն է՞ճասանանայ : Այս կրկին հաւաստիք ՚ի բնոց հատանեն աստուստ զկեղծիս Արիստոտէլի, որ անսկիզբն ասէր զազգ մարդկան. զի առ հասարակ Կամ պատմաբանք ազգաց զնոյն հաստատեն. նաև ՚ի յեպիկուրեսանց անտիլուկրեալոս, ՚ի քերթածս իւր գիրք, 5. տող. 325.

Թէ էրէնէ, էրէր՝ և որք էոցան,

Անէիցէն էղէն՝ և անէղտիան.

Այ՛ ընդէր՝ նախ քան ըղՏրուտդայն,

Քերթնողաց 'ի գովս՝ արուստ՝ չէկաց Բան :
 Այլ առտ՝ դիւցապանց ընդ ինչեանց մեռան ,
 Մահարձանս շատաց՝ նոցին չաբանն .
 Ասորոսս ինչ ընդ՝ զՍ նորասպեղծ ,
 Եւ դեռ աստիւնն՝ 'ի քիս ճանչուի :
 Ձե օր առուր նոր՝ արուեստս յատուջ Գան ,
 Ի'ի ծայր հասանէ շորձ նաւարկուի .
 Ձե նոր եւ երգոց ներդաշնակութեան ,
 'Ի զարդ ելեբաց՝ սուլէ զիւր հնչեան :

Վիրգիլիոս 'ի սուարածականն, գիրք 4.

Յայս աւարին նիւթոց համայն՝ ծախեցաւ ,
 Եւ նորաստանն՝ Շէս գունսս հասպեցաւ :

Նոյն և յեզնաւարուի խրուի, գիրք 5.

Ձե 'ի շորձոց հրահանգեալ՝ ծնաւ Հարկ ,
 Հեք զհեքն՝ սերս արուեստից՝ Բազմորակ .
 Որ 'ի հերձանց՝ առասպառոց զարեւս էր ,
 Ի'ի ցորսս ողջաց հրահանի էհան հոր :
 Ուր զատուջին՝ խոտուլաւոր Բուն նոճոյն ,
 Ձյաւերժածոս՝ շին շողոպեաց սերս ծովուն .
 Անդ նաւաստին՝ էդ ասպեղց ընդ՝ եւ զանուն ,
 Բոյլ ինչէլով՝ սայլ հիւսիսան՝ Ալաւստան .

Այ՛ շարձ հաւոց՝ գաբէլ եւ հաղբ Գապանաց ,
 Եւ շունս որսուանս՝ իսլան զէլըն՝ անասաւոց .
 Համայն զջուր՝ սըն ողողէլ սրբեաց ցանց ,
 Ուսլան զաղիս ծովու՝ 'ի Բաց իողոպեաց :
 Այս յարեաւ՝ էրջուր հզօր եւ սղոց ,
 Ձէրբա ճգունս Բանի սեպոց՝ մեղմացոց .
 Այսպէս աստ ծնան արուեստս՝ 'ի Էարթոց ,
 Իաշխարհութեան ըն զամենայն նոսաճեաց :

Ովրասիոս գիրք 5. Երգիծաբ , 3.

Այնինչ սէրս՝ նախնի սպգ ճարդիան ,
 Սէտէլ աստուծէլ յՍ ամենայն .

Զօրէն անանոց՝ անբանահանաց ,
 Պանծային զօրո՝ յէտին բանոտ :
 Մեշա հայնայնէն , Ռշա նէրաէն ,
 Կորչէլ 'ի մեանց՝ զանջաւսն և հաղէն .
 Մինչև 'ի Վերջոյ՝ զորջոյն հրահանգ ,
 'Ի զէնս 'ի Տահանս՝ ուսոց զալ նոցին :
 Զգաղաքնս սրաբոյ՝ 'ի Վեր էհան բան ,
 Յանուանէ հոլեաց՝ զարարածս համայն .
 Ապա լուեաց Տարս՝ շաղաքս հասուցան ,
 Գողոց և Բողոց՝ օրէնս հասաբեցան :

Պլինիոս գ. 7, բնական պատմ. ասէ, Quare sic accipi
 velim, ut sicut vidua fama sua nomina, qualia fuere primor-
 dio ante ulla res gestas, nuncupentur. **Սահէ արարեալս** ա-
 տանց բանացի պաճոճանաց լի բուն բառին աշխարհոտէ զոր ինչ
 'ի սկզբանէ երևելի արարտ հանդեսացան՝ գրել : **Սա՛ և գ., 16,**
զհերկիկնեան ծառն 'ի գերմանիա սկզբնակից զնէ-
Տի : **Սենեքայ առ լակտանտիոսի,** Mundum. sunt
 mille anni ex quo initia sapientia nota sunt. **Տակիտոս**
 'ի տարեգր . Նախնի ազգ Տարդիան , զորս ոչ հարկէցին ցան-
 ձութենս և իբր , իցին անմեղ և անխառն . որոց և
 չէր ոչաքտ օրինաց համ նահանջէլ 'ի լարեաց , և համ յոր-
 դորել զնասա յաշնհալութեն Վարճոց : Զի եւրոպանչե-
 ոս Բնաբոյս ազրեցոտէ զհէպ լինէր Բարեաց , և զի ոչ ա-
 նէին ինչ հախառնէ Բարոցն , ապա և յերկիկնէ ոչ սարսէին
 ամենին : Բայց յորէհէպէ մեղոսացան յարգարոտէ՝ բոնո-
 լիան և Բարբարոսութեան զոխանահէցին առաքինոտէ և համե-
 արութեան . սուսի էլին պէտութեանս՝ յորցարդ հացեալ յարաբե-
 են ազգս Տարդիան : **Աստուատ ջրի արիստոտէլ՝** որ զազգ
 մարդկան ὁ πόσιον, անսէիզն զնէ . զորմէ և տարակու-
 սանօք [սուսի լի ախարկերոյն Բայմնիդեայ յառաջ-
 նորդն կարծ, մ. 7 : Զի 'ի կանխաբանութեան եկող
 գրոցն յիզա երկնից կոչէ զայս իւր πείσιν հասանահանոտէ

և եթ : և ոչ ἀπόδειξιν հասարակուն-
 ղադու հոգևոց ասէ , ձօնք էփεταιπίστις հասունումն է հեղեորդ
 Էրծեաց : Բայց ինքնին չգէժ ոգորի իւր 'ի 11 գիրս
 մէտաֆ. ուր զՏ ոչ ստեղծեալ՝ այլ աստատոն վերածնեալ
 ասէ : 'Ի 12, [Թէ՛ Արեւոք Բողոքս Հարեալ Ե Գրան Վերաբնե՛:
 Եւ 'ի վերջին գլուխն երդ գրոց յիգս ծննդեան՝ ասէ
 Διὸ καὶ περὶ τῆς τῶν ἀνθρώπων καὶ τετραπόδων γενέσεως ὑπο-
 λάβοι τις ἂν, εἴπερ ἐρίγνοντό ποτε γηγενεῖς, ὥσπερ φασί τινες,
 δύο τρόπων γενέσθαι τὸν ἕτερον. ἢ γὰρ ὡς σκέληκος συνισαμένς
 τὸ πρῶτον, ἢ ἕξ ὠῶν . Իսն որոյ լէ իսէ որժ պարէհ խորհէլ շտագ-
 Ծանէ Տարբէան Ե Էրբոյանէաց . զէ Եէ սխան , սխան թ Երբուց
 Էղանաւաց . աջն է՝ Էսն թ Ծծէաց 'ի հողոց . Ե Էսն թ Էսանց
 առ 'ի խոսոց ծննդեան : Ետ բացատրելոյն զայս լիովին՝
 ապա խկոյն զՏեա բերէ , ὅτι μὲν ἂν, εἴπερ ἦν τις ἀρχὴ
 τῆς γενέσεως πᾶσι ποῖς ζῴοις, εὐλογον δυοῖν τῶντοιν εἶναι τὴν
 ἑτέραν φανερόν. Արդ Ե Եէ սխան արդարեւ Էնդունէացն Էսոք
 պարս Էր Գու աջն՝ ըստ մոց Երբուց աջոց Էղանաւաց : Չոյն
 Երկուանս Երկուանայ սա և 'ի բազում տեղիս : վնյ
 կարի իրաւամբ մերծէ զսա Տատիան յասելն , [Թէ՛
 τῆς τοῦ παντὸς ποιήσιως τὸ εὐκατάληπτον, ἡγε ρηմեփած Էսան-
 դեցնն յաղաքս լինելու՛ Եի էր թ Տարաց Էսն անջանց :
 Ապաբէն եթէ առցես ինձ աստ զպղատոն քարոզ ար-
 րարչուն Եի , և զարիստոսէլ անարար բնութեան
 նորուն ճարճատիչ՝ կայ քեզ ուշ ածել զկարծիս հը-
 բէից և քրիստոնէից առ հասարակ 'ի նիւթ այս :

- 18. Տէս մերն Եզնիկ յեղծն Աղանդոց 41, 9, 31, 40, 51, 76, 88, 173.
- 19. Փիլոն Նախախնամ . ճ , Է 26.
- 20. Չրադեշտի և Մանիքեցոց է աղանդս այս : Թօմիս Ստէնլէն անգղիացի 'ի * գիրս իւր յաղաքս քաղէական փիլիսոփայուն գլուխ 2. [Թուէ տանն զրադեշտս կամ չէնր Չօրնուարս , ք որդիս աստեղաց .

զի զօրոս, որդի լի, և Ասոր՝ Ասոր: Յայտոցիկ զրադեշտից
 մի գնէ և զԱրայն մեր գեղեցիկ, այլ գլուխ ամի զքաղ
 գէացին, և յետ նն դբակտրիանացին մագ՝ որ և պար-
 սից քէշտարկատ՝ և զոր ինչ գտանէ յայս անուն
 պարսկին իբրև աշակերտի քաղգէացայն՝ ընծայէ :
 Ջսմանէ բաւականացի վերծանողաց իմոց Եզնիկ
 երկրորդ գրով եղծին իւրում: Իսկ վն Մանեայ գի-
 տելի է, զի թէպտ յամանց ՚ի յետին Տեղինաւաց մե-
 րոց կարծի լինի սկզբնաՏայր աղանդոյ՝ միայն վանն
 Տասարակերոյ առ նն մանիքեցի անուանակոչուէս :
 ստիպն ինձ թերի թուին ոչ միայն կարծիք նց, այլև
 բանքն ստիրատայ որ գնէ զսկիզբն սորա μικρόν έμ-
 ποσθεν τών Κωνσταντινου χρόνων. Փոքու յառաջ քան զԱնու-
 անաբխանոսի ժամանակն : Ջիւպիւփան յայտնապա վկայէ,
 στέλλεσθαι τήν πορείαν επί τά Ιεροσόλυμα περί τούσ χρόνούς τών
 Αποστόλων, Գոբէլ սորուն չոքու յնճ առ ժամանակուն Աս-
 տելոյ : Արդ՝ Մանի յառաջագոյն կոչեցեալն Վուպրի-
 կոս (ոչ Ուպրիկոս ը Օգոստինոսի) որ յամին 277, յա-
 լուրս Արեւելեանոսի կամ Արոբխոսի կայսեր սերմանեց
 զՏերձիս իւր՝ ունէր առաջնորդ չարեացն զնախան-
 ուանեալն Տրիպէնոսոս՝ որ և Բուդդաս, որ ՚ի մաՏուն
 իւրում թող զիւր ինչս և գրեանս այրոյ ուրումն :
 Այս այրի ըստ եպիփանեայ՝ գնեաց զնախ յիշեալն
 Վուպրիկոս : Բուդդաս աշակերտեալ էր սկիւթի-
 անոսի սկզբնաՏօր մանիքեցի միւրուէ, և սա՝ զա-
 րանեայ աղանդապետի • Իν δὲ πρὸ τούτου (Μάνητος) ἔ-
 ἕτερος τῆς κακίας διδάσκαλος τούτης Ζαράνης ὀνόματι, ὁμόφρων
 αὐτοῦ ὑπάρχων. Արդ՝ եթէ առեալ զգարանիս ՚ի շարս
 մանիքեցոց՝ և Տառուեսցուք զժամանակն ընդ մեջ
 այրոյն և Բուդդայ, նաև զտին Վուպրիկոսի, որ
 չէր յաւէտ քան եօթնամեան ը ստիրատայ յորժամ
 գնեաց զնա այրին և եցոյց նմ զգրեանն, չմայ այլ ևս

երկուուի ՚ի բանս եպիփանու : Պետավիոս Տամարի զՈրոգին ախոյեան մուրուէս այսորիկ , այլ մեզ չէ պարտ սմա առաւելքան եպիփանու նուիրել Տաւատ , զի թէև մեռաւ նա յԵՂ . քան զմանեայ տարածել զաղանդն իւր , սակայն բաղում գրեանք յածէին յայն . Ժամանակս ոչ միայն չդէմ բուդդայ ի սոկրատայ , այլ և սկիւթիանոսի . զոր սքն կիւրեղ և եպիփան դնեն գտակ Տերձուածոյս : Բայց այս աղանդ բազմօք յառաջէր քան զերևիլ մանեայ . վնդի թէև մանիդ անուն ՚ի յունաց լեզուն յատկանայ Սուպրիկոսի , այլ յասորի լեզուն ամ Տերձուածողաց գայ . վնյ դիողորէտ և սուիդաս այնքան սղալին ՚ի տալն իւրեանց սկիւթիանոսի զմանիդ անուն , մինչև շփոթել զնա ի կուպրիկոսի : Դարձեալ Տայելով յերբայականդ յճ կամ յճճ Հէրճոածող , յաւէտ ածական դատիմ քան թէ յատուկ անուն գոյական , զի թէպէտև ոմանք ՚ի բաբունեաց ածանցիլ ասեն սմա ՚ի մանի բառէս , սակայն այլք կարի յառաջ Տանեալ տանեն ցատուկ և ցբայեթոս , կոչելով զնս ԾՅՅՅՅ ՍՏՏ Գլուխ հէրճոածողաց որկեցին իբրև 100 ամօք նախ քան զքս : և այսպս յճ արևելեայց փոխեցաւ ՚ի Μανης կամ μαρια Ստրաղուբեան առ յոյնս : Իսկ Տյուի Տերձոյս Տանի առ մարկիոնս որք ոչ չէՏատ գնային ՚ի մանիքեցոց անտի : Տերտուղիան չդէմ մարկիոնի , Թ . 2. Duos Ponticus Deos affert tanquam duos Symplegadas naufragii sui quem negare non potuit, id est, creatorem, id est, nostrum, et quem probare non poterit, id est, suum. Passus infelix hujus praesumptionis instinctum de simplici capitulo Dominicæ pronuntiatiōnis, in homines non in Deos disponentis exempla illa bonæ et malæ arboris, quod neque bona malos, neque mala bonos proferet fructus. Մարկիոն եկաց առ անտոնինոսիւ կայսերաւ , որոյ չդէմ գրեաց յուստիա-

նոս վկայ, ուն գրէ եւսեբի գ. 7. 11 : Երենիոս պատմէ. գ. 7. 3 : Թէ խօսակից եղևսա պօղիկարպոսի լսողին առաքելոց . իսկ մերս եզնիկ . գ. 7. 296. Գնէ զսա որդի եւնի , որոյ ապականեալ զկոյս մի մերժեցաւ յեկեղեցոյ ՚ի հօրէն իւրմէ՝ և չոգաւ ՚ի հոռվմ վաճն թողուէ . այլ վրիպեալ յայնմանէ , ժայթեաց զթոյն մուրուժեանն յեկեղեցի նոյ : Մարկիոնի վարդապետեաց կերդոն . Habuit et Cerdonem quendam informatorem scandali hujus, quo facilius duos Deos cæci exirtimaverunt. իսկ կերդոնի հերակիոն մի ՚ի գնստիկեան աղանդաւորաց . որ զկրկնաստուածուի մագուցն չարաչար պատուաստեցին ընդ քրիստոսական ամբիժ հաւատոյս : ՄԵՐՐՎԿ :

21 Փիլոն Նախախնամ . ճ . Խ . 13, 14 :

22 Պրուտարք . գ . Բ . 3, Ատաիկոս առ եւսեբի Աւետ . Նախապ . գ . Ե . 12 : Այս էր վարկ Արիստատէլի և ճեմականաց առ հասարակ :

23 Ստոյիկեանց է կարծիս . Արիան գ . Խ . 12 :

24. Ջեհոն մնասայ որդին առ Փիլոնի Եբրայեցոյ , նախախն , ճ . Խ . 12. ասէ , Որոյ հասնն ընդ պատիանս - [Բ անէալ դնէ , հարէ է և Բողորին՝ զէ ընդ ապախնո - Բ անցի : Քանչէ ոչ ատանց Բողորին հասունս Բողորնալ հարեն , և ոչ Բողորն ատանց հասունց , քիչ մի հարին ամ Ես է , Բալոմ հասոմէ յայ Բողորնէ : ՄԵՐՐՎԿ :

25. Թուի ինձ Սինկիոզ անուն եղեալ փոխանակ երևելոյն ճեհնկիզայ , որ ծագել յարևելեան թաթարաց ՚ի կարակորմ քաղաքէ , ոչ միայն զհամօրէն թաթարաստան , այլ և զհիւսիսական մասն ճեհնաց Յի և զհրդիկս չ իւրև գրաւեաց . ուստի ել մուղալ ինքնակալուի հրդկաց , և անկալս նախարարուի փոքուն թաթարիոյ : Ալէրիոս

26. Պարտ է իմանալ զմանքա կաբալոս , որ հաս-

պատր է տῆ ἐπικλήρω ἐπιδικάζεσθω ὁ ἀγχιτεύς· **Չոր մեկնէ**
Տէրէնս օրինակ այս. Օրէն է պարտք աճուանանալ ընդ ձեռ-
 ջարդի արեան առն իւրոյ . եւ ձեռքարի արեան առն ընդ ոչ-
 բոյն : **Դանկնստա շոշափէ զայս տեղի , յասելն .**
 Orba proximo nubat, orbem proximus ducat, lex At-
 tica est. **Այրոյն ընդ ձեռքարի , եւ ձեռքարի ընդ պարտքն**
 աճուանանալ օրէն **Արարիչոյ է :** **Ըստ այսմ բարոյսի ինչ է**
 տեսանել յայս օրէն **Տանաձայն եբրայականին , Տի-**
զան , սոնն յորում բառնային ողկոյցս խաղողոյ ա-
ռեալ ՚ի սոնիցն տաղաւարաՏարոց . եւ ծէսն որ Տը-
բամայէր . քաՏանայապետին զի ին կոյս ածել յաղգա-
տոՏմէ իւրմէ , ին : **Չի առաջին օրէնսէ ինն Ատտի-**
կեցւոց Վեհրոսս գտլով արքայ եգիպտոսի , ուր ետ
տծ օրէնս եբրայեցւոց զուգաձայն եգիպտականին
փոխելով միայն զ ՚ի բնուստ վատթարսն , ուտեալ
էր յուրս ՚ի նոցանէ :

32. Φοινίκων θεολογία τὴν τῶν ὄλων ἀρχὴν ὑποτίθεται ἀέρα
 ζοφώδη κῆ πνευματώδη ἢ πνοὴν ἀέρος ζοφώδους, καὶ χάος θολε-
 ρὸν, ἐρεβῶδες. ταῦτα δὲ εἶναι ἄπειρα κῆ διὰ πολὺν αἰῶνα μὴ
 ἔχειν πέρας. ὅτε δὲ, φασίν, ἠράσθη τὸ πνεῦμα τῶν ἰδίων ἀρχῶν
 κῆ ἐγένετο σύγκρασις, ἢ πλοκὴ ἐκείνη ἐκλήθη πόθος. αὕτη δὲ ἀρ-
 χὴ κτίσεως ἀπάντων· αὐτὸ δὲ ἔκ ἐγίνωσκε τὴν αὐτῆ κτίσιν· καὶ
 ἐκ τῆς αὐτῆ συμπλοκῆς τῆ πνεύματος ἐγένετο Μῶτ. τῆτο τίνες
 φασιν ἰλύν. οἱ δὲ ὕδατώδους μίξεως σῆψιν, καὶ ἐκ ταύτης ἐγένετο
 πᾶσα σπορὰ κτίσεως κῆ γένεσις τῶν ὄλων. **Փրննէի գրեցաբա-**
նաբ (առէ Եւսեբի ՚ի նախապատ . աւետ . գլ . 10 :)
դնէ սիլբան Տի լեալ խաւարէն եւ Տրբայոց օրոց , իմ շնչոց
Տրէն օրոց . եւ Վիէն խաւանաբ պաշարէլոց անբա խաւարա :
լնէլ ոչ առնն առհմնի եւ իարգի ընդ բաղամ գարս : Ապա
դնել Բնուստ հոգւոյն զւէր իմ յանբնութիւն իւր ՚ի վր առոց ա-
ռաջնապարս սիլբանն , եւ արարարել անդ խաւանանն , որ իւրե-
ցի Բոθος Սեր : Լնէլ ոչ սիլբն արարածոց : Այլ շնչոց
իմ հոգւոյն անսիլբն լնէլ . եւ ՚ի խաւանանն բրեւել զՄῶտ ,

զոր ոմանէ Մօր , և այլն՝ ապախոնաբիւնն առնն , այս էր սաղ-
 ճնն , յորն հոգեւորէալ էինքանայան արարածի : Համաձայն
 սմին գտանի յիշատակուի հոգւոյն և խաւարի ՚ի մով
 սէս . զի եբբայեցիդ תפחר նշանակէ զՍէր : Պլու-
 տարք ՚ի մեկնել իւրում զպղատոն՝ առակ . Ի . ասէ ,
 Իժ է հայր թի ոչ հոսմամբ սերմանն՝ սյլ արտա-
 դրական իմն զօրութ խառնեցելով ՚ի նիւթ անդր :
 Զոր օրինակաւ հաւատարմացուցանէ յասելն թէ՛
 էգբ թռչնոց յղանան արագ արագ շնչմամբ հողմոց :
 Μωτ. ԾՈՍ ուստի առ յոյնս Πόθος . և առ յեբբուս Ծוהת
 ոչ այլ ինչ նշանակեն քան եթէ՛ Αβυσσος, Մօր , կամ
 Ծէիւ լը այնմ , “ ՚ի մօրուտ վճէ ելազգ սկայից ” : Այս
 մօր բաժանեցաւ ՚ի ծով և ՚ի ցամաք . և լը Ապողի-
 նոսի՝ երկիր ծնաւ ՚ի մօրից : Ասէ Սքողիանոս թէ՛
 Զենոն զվիճս առ Հիզիոգոսի դնէր ջուր . յորմէ
 ելին արարածք . զի ջուր կարծրացեալ եղև մօր , և
 մօր պաղեալ և մակարդեալ եղև հող կարծր : Զե-
 նոն այս էր ազգաւ փիւնիկ , որ գաղթեալ բնակե-
 ցաւ ՚ի Գեթէմ , որ յեբբայականն դնի յանկոյս ծո-
 վու Ծתח : Ըստ այսմ Աիրգիլիոս ՚ի Տուարած . Ե :
 Նոմէնիոս յիշատակեալն ՚ի Պորփիւրէ յաղագս այ-
 թի յաւէրժահարսին՝ ասէր , τὸν προφήτην εἰρηκέναι ἐμ-
 φέρεσθαι ἐπάνω τοῦ ὕδατος τοῦ θεοῦ πνεῦμα : Ասոց Ծորգորէն
 (Մովսէս) Թէ հոգի քչ շրջէր ՚ի վերայ Ըրոց : Արդ՝ որով-
 հետև תפחר նշանակէ և զթխսիլ աղանուոյ ՚ի վե-
 րայ ձուռոց , ապա և Սանքոնիաթոն քաջ համաձայնի
 սմին յասելն թէ կենդանիք ք համաստեղութիւնք
 էին նախ ՚ի մօր անդր ող ՚ի ձուում , զորս իբր թէ
 թխսելով արտադրեաց հոգին : Աստուտ Հոգին
 ՚ի תפחר ձայնէս լը մեկնելոյ բաբունուոյն Սողոմոնի՝
 անուանեցաւ աղանի , յաղագս նմանակցութեան
 իւրում ընդ անասնոյս այսօրիկ : Նիգիտիոս մեկնիչն

Գերմանիկոսի՝ ասէ, Ibi ovum invenisse mirae magnitudinis; quod volventes ejecerunt in terram, atque ita columbam insedisse, et post aliquot dies exclusisse Deam Syriae, quae vocatur Venus. Անդ գրանել յոռոյ ինչ զարմանալի ձեռու-Ք, զոր հոլորդեալ ընկեցին յերկր. ապա ուղտանոցն թխտել 'ի վերայ, եւ յեւ առուորց ինչ աբարգրել անփի զառարուածուհին Ասորոոց, որ անուանեալ ինչիցի Աճնուս:

Եւ Լուկիոս Ամպելիոս 'ի գիրս իւր առ Մակրիոս՝ Dicitur et in Euphratis fluvio ovum Piscis columba adsedisse dies plurimos, et exclusisse Deam benignam et misericordem hominibus ad bonam vitam. Մակրոսբիոս զՅ ձուոյ նմանեցուցանէ. և Որփևս ը Պլուտարքայ ἀρχὴ γενέσεως, Սէդիքն ծննդքն կոչէ: Աստուսադիք ասորեստանի ձուածինք ասին առ Արնոբիոսի: Այլ աստ՝ զարձեալ 'ի վերայ ածէ փիւնիկ դիւցաբանութիւնն, Սոր լուսադոցեոց, յորէ արեգակն, լուսին եւ աստղիք ձեռուածքք եւ ճանուանք ծնան: Այսպէս և Մովսէս նախ լոյսն յիշէ, և ապա զարեգակն. զոր կոչէ նա արեգակն և զգլխովին չորացեալն՝ արեգակն Պերսիդէս յասորոց, և Յովսեպոս 'ի Պերսիդէայ առել գրէ, ըզէ՛մ Ապպիոնի խոնիք δὲ ὄνομα ἐγένετο γῆ, Ζεὺς αὐτῇ γέρας διδοί. Քննիք անուանեցաւ Երկր յեւ պարուելոյն զնա Արամազդոց: Զնոյն և Իրոնէսիոս Լէրտիոս և Անաբսիմանդր: Իսկ յաղագս խառնիխուռն շփոթութեան արարածոց՝ մովսէս ը մեկնելոյ կաղքիդիոսի 'ի Տիմէի. և Լինոս թէ՛ Hy τότε τοι χρόνος οὗτος, ἐν ᾧ ἅμα πάντ' ἐπέφθηκαί 'ի սէդիքան անդ ամ ինչ խառն 'ի խառն էր: Անաբսազորաս, πάντα χρήματα ἦν ὁμοῦ πεφυρμένα՝ ὁ νοῦς δὲ αὐτὰ διῆρε καὶ διεκοσμήσε, καὶ ἐκ τῆς ἀπαξίας ἐς τάξιν ἤγαγε, Մասուսն ամ խառնք 'ի փառն րեւելն, փնչեւ Միքան անձային փարոյց զնն եւ 'ի հարգ ան զլիւթոնն: Այսոքիկ ամ ծաղեցան 'ի փիւնիկ երթեալեցան յանաստանեայց՝ զի

Տինք համարեցան զԼինոս սերել ՚ի փիւնիկ տոհմէ :
 Տիմոթէոս ժամանակագիր առեալ յՈրփեայ՝ գրէ ,
 Վէհն խաւար էր քաղաքի , ուր եւ նիւնն ՚ի խաւարի հար
 ընդ էրէնս : Տէս Եւսեբի ժամանակագրութիւնն .
 ուրանօր համաձայն գնայ Սանքոնիաթոնի , որ կո-
 ջէ βάαον զոր և Մովսէս 172 . և հողմունսն κολπία,
 զորս նա Խ Թ Կ Ը , ք , Բան Բերանոյ ք :

33 Մագետութիւնս ՚ի ԺԵ գիրս Ստրաբոնի բանայ
 մեղ զհարծիս Տրակաց, Περί πολλῶν δὲ τοῖς Ἑλλησιν
 ὁμοδοξεῖν. ὅτι γὰρ γενητός ὁ κόσμος ἐν φθαρτός λέγειν κἀκείνους
 ἐν ὅτι σφαιροειδῆς, ὅτι διοικῶν αὐτὸν ἐν ποιῶν θεὸς δι' ὅτι ὅλα δια-
 πεφοίτηκεν αὐτοῦ ἀρχὰς δὲ πῶν συμπάντων ἐτέρας, τῆς δὲ κόσ-
 μοποιίας τὸ ὕδωρ. Իբր ՚ի բիւն համայն յոնաց աւանդելն
 առէ , յիշու սիւրբն և Վարձանել ՏԵ , յաղագս փոքրեցուց
 նր , արարեալործելոյն քոյ , և փոքրեց ազգի ազգին հաջայ :
 Վրէմէսս յառաջ բերէ աստանօր զնոյն իսկ զբանսն
 Մագետութեանս յասելն . Անեայն Վաղէի աւանդոս-
 թիւնք յիշու լինելու արարածոց հիմեալ էն ՚ի վայոսթիւնս
 իմաստաբարոյն յոնաց , Բրամանոյն հիմեայ , և հրէիցն որ յա-
 սարեստն : (Չայմանէ լիովին աւանդեցի ՚ի Հնդ-
 կաց Պատմութեան իմում , որ դեռ տարաբաղա-
 պէս անտիպ կայ ըսայ յիմում դարանի : Մեարգալ .)

34 Չհարծեաց Եգիպտացոց գրէ Լէտիոս յա-
 ռաջարանութեան իւրում զայս ձև օրինակի յասելն
 Ἄρχὴν εἶναι τὴν ὕλην, εἶτα τέσσαρα σοιχεῖα ἐξ αὐτῆς διακρι-
 θῆναι, ἐν ζῳά τινα ἀποτελεσθῆναι. Սիւրբոնք լինելու էին Տան
 բաժաղ փոյնք , յորոց զստն քարերք և արարն ինքանելք :
 Եւ դուռն մի ապա յարէ , τὸν κόσμον γενητὸν ἐν φθαρτόν.
 ԿՏ սիւրբ և Վարձանելի : Իսկ Դիոդորոս Սիկիլիացի ,
 Κατὰ γὰρ τὴν ἐξ ἀρχῆς τῶν ὅλων σύστασιν μίαν ἔχειν ἰδέαν
 ἄραν ὅν τε ἐν γῆν, μεμιγμένης αὐτῶν τῆς φύσεως· μετὰ δὲ ταῦτα
 διατάντων τῶν σωμαίων ἀπ' ἀλλήλων, τὸν μὲν κόσμον περι-

λαβεῖν ἅπασαν τὴν ὄρωμένην ἐν αὐτῷ σύνταξιν, τὸν δὲ αἶρα κινήσεως τυχεῖν συνεχοῦς. Καὶ τὸ μὲν πυρῶδες αὐτῆ πρὸς τοὺς μετεωροτάτους τόπους συνδραμεῖν. Ἐνοφερῶς οὐσης τῆς τοιαύτης φύσεως διὰ τὴν κsfύτητα· ἀφ' ἧς αἰτίας τὸν μὲν ἥλιον ἐκ τῶν λοιπῶν πλῆθος τῶν ἄστρον ἐναποληφθῆναι τῇ πάσῃ δίνῃ. Τὸ δὲ ἰλνώδες ἐκ θολερὸν μετὰ τῆς τῶν ὑγρῶν συγκρίσεως ἐπὶ ταυτὸ καταστῆναι, διὰ τὸ βῆρος, εἰλούμενον δ' ἐν ἑαυτῷ, καὶ συσπρεφόμενον συνεχῶς, ἐκ μὲν τῶν ὑγρῶν τὴν θάλασσαν, ἐκ δὲ τῶν τερμινωτέρων ποιῆσαι τὴν γῆν πηλώδη ἐκ παντελῶς ἀπαλῆν, ταύτην δὲ τὸ μὲν πρῶτον τοῦ περὶ τὸν ἥλιον πυρὸς καταλάμπαντος, πῆξιν λαβεῖν, ἔπειτα διὰ τὴν θερμασίαν ἀναζυμμένης τῆς ἐπιφανείας, συνοιδῆσαι τινα τῶν ὑγρῶν κατὰ πολλοὺς τόπους, καὶ γενέσθαι περὶ αὐτὰ σηπεδόνας ὑμέσι λεπτοῖς περιεχομένας. Ὅπερ ἐστὶν ἐν τοῖς ἔλεσι καὶ τοῖς λιμνάζουσι τῶν τόπων ἔτι, ἐκ νῦν ὄρασθαι γινόμενον· ἐπειδὴν τῆς χώρας κατεψυγμένης ἄφνω διάπυρος ὁ ἀῆρ γένηται, μὴ λαβῶν τὴν μεταβολὴν ἐκ τοῦ κατ' ὀλίγον, ζωογονημένων δὲ τῶν ὑγρῶν διὰ τῆς θερμασίας τὸν εἰρημένον τρόπον, τὰς μὲν νύκτας λαμβάνειν αὐτίκα τὴν τροφήν ἐκ τῆς πίπτσης ἀπὸ τοῦ περιέχοντος ὁμίχλης, τὰς δ' ἡμέρας ὑπὸ τοῦ καύματος τερεοῦσθαι. Τὸ δ' ἔσχατον τῶν κυφορημένων τὴν τελείαν αὔξησιν λαβόντων, καὶ τῶν ὑμένων διακαυθέντων τὲ καὶ περιρραγέντων, ἀναφυῆναι ἐκ φανῆναι παντοδαποὺς τύπους ζῶων. τούτων δὲ τὰ μὲν πλείστης θερμασίας κεκοινωνηκότα πρὸς τοῖς μετεώροις τόποις ἀπελθεῖν, γενόμενα πτηνά. Τὰ δὲ γεώδες ἂν δεχόμενα συγκρίσεως ἐν τῇ τῶν ἐρπετῶν καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἐπιγείων τάξει καταριθμηθῆναι. Τὰ δὲ φύσεως ὑγρῶς μάλιστα μετεληφότα πρὸς τὸν ὁμογενῆ τρόπον συνδραμεῖν ὀνομασθεντα πλωτά· τὴν δὲ γῆν αἰὲ μᾶλλον τερεμένην ὑπὸ τε τοῦ περὶ τὸν ἥλιον πυρὸς ἐκ τῶν πνευμάτων, τὸ τελευταῖον μηκέτι δύνασθαι μηδὲν τῶν μειζόνων ζωογονεῖν, ἀλλ' ἐκ τῆς πρὸς ἄλληλα μίξεως ἕκαστα γεννᾶσθαι τῶν ἐμψύχων, εἶκοι δὲ περὶ τῆς τῶν ὄλων φύσεως οὐδ' Εὐριπίδης διαφωνεῖν τοῖς προειρημένοις, μαθητῆς ὢν Ἀναξαγόρου τοῦ φυσικοῦ· ἐν γὰρ τῇ Μελανίπῃ τίθησιν αὐτως — “Ὡς οὐρανός τε γαῖα τ' ἦν μορφή μία.

Ἐπὶ δ' ἐχωρίσθησαν ἀλλήλων δίχα,

շէրէ : Իբրև աճեցան սաղմոսն յերեւանց հասարակութի, ըստեալ
 ապա զճարհեաց ըստաննն որով պատեալն էին՝ էլին ամ արարածա-
 ինն Բնութեաց ալք : Յարոյ յիճակեալն Ղերմագոյն Բնութեան
 ժողեցան ՚ի ըստանն, և ըստանն : Ճանրամարմինն ՚ի սողունն
 և ՚ի զեռունն, որ սողանն ՚ի Վերջիբէ : Սրբութեանն լոգանն ՚ի
 Ղար, և ինչեցան յիտանն : Բայց եբրև առաւել քան զառա-
 աւելն հարծարացաւ հող յարեգանն Ղերմանէն, այլ ևս չհարաց
 արքադրել յերկէ ճնունդս իենդանեաց : Վսյ հարչէ եղևնց ծը-
 նանել զուգաւորութի ընդ մեանն : Երբայիդէս աշակերտակէց
 իճասարտիբին Անաստոսարաց լըստի որիճակուել հարծեաց, Գից
 գրէ նա ՚ի Մենակեպոյնն էր, Բէ՝

‘ Ի սկզբնէ երկինս և երկիր անկերպարան էին :

Իբրև զապան ճաննիտանն՝ էլին գաղանս, ըստանն, յիտանն :

Նա և ճարտիկ : Այս է հասանալան պատճառն արարելու է Եբ
 Բայց եբէ արքադրել երկրի իենդանին օրար ումէս ըստեցի,
 հարեմս և առ յեռն օրենալօս ևս հասարակարարացանել : Ի
 Թեբային Եգիպտոսի, եբրև անոր քան լալն զեղոս Նեղոս
 յեղեբոս էր ՚ի պակուէ հողոյն, ևս և ՚ի Ղերմանէն արևոս
 գոյանաց մեծ գրոհ մեանն : Արդ՝ եբէ յեպ այսլապէ հարծրանա-
 լոյ հողոյն, և իորուանելոյ օրոյդ զառաջինն էր Բեղմասարութի
 որևո ևս ճնանին ալք ալք իենդանեաց, ապա քանի՞ առաւել
 ոչ ՚ի սկզբանն : Ասանօր եթէ զիցուք միայն զամ զա-
 րարիչ թի և որոց կանս, ամ մասամբ համաձայն
 տեսանեմք զայն գրեւեացն Մովսիսի, և փիւնիկ
 աւանդութեանց : *Qua supra sicuti et Pharaonibus,*
 Si concedamus, ut ab adversa parte dictum est, haec
 quae sunt ex tempore aliquod sumpsisse principium,
 Natura primum singula animalia perfecta formavit. De-
 inde perpetuam legem dedit, ut continuaretur procrea-
 tione successio; perfecta auctem in exordio fieri potu-
 esse testimonio sunt nunc quoque non pauci animantia
 quae de terra et imbre perfecta nascuntur, ut in Ægyp-
 to mures, et aliis in locis ranae serpentesque, et similia.

Երէ հասանէրոս Կահառաւ հողմանն, ըէ որք էնս՝ սխան ՚ի
 Ծննիէ, ապա Բնաւելանն գոչացոցց զսճալգոս հէնդանէաց իբրէլս
 եւ սահմանէց զճշտնջէնաւորութիւնն նց հէր զհէրէ Զննրէած :
 Արդ՝ էրէ հարարեալ՝ որէդժանն արարածք ՚ի սիլլանն անք,
 ցուցանէն մէլ այսօր իէնդանէր հարարելապէս արարարէլք ՚ի
 հողչեւ շանջրեոց, որպէս միտանին, օջտ, եւնմանէին յԵփրայոս եւ
 յայլ քէդիս : Աստուտ իրաւամբ կոչէ Արիստոտէլ զա-
 ուաջնորդ իմաստասիրացն յունաց զԱնաքսագորաս
 այր համեստ, զի այնինչ այլքն ամենեքին արբետլ և
 շամբշեալ գոգցես դառն և ցուրտ ցնորիւք զարար-
 չութիւնն նիւթոյ և եթ ընծայէին, սա յաւել նսե
 զՊատճառ ոմն, զոր Արիստոտէլ՝ Բնութիւն, Անաք-
 սագորաս՝ Հոգի, և Մովսէս՝ Աստուած կոչէն :
 Ընդ որս ան ինձ դու և զՊլատոն, զԹաղէս Մե-
 լետացի, զորմէ Վիկերոնն ՚ի գիրս իւր յարագս բնութ
 Դից, Thales enim Milesius, qui primus de talibus
 rebus quæsiuit. Aquam esse dixit initium rerum, De-
 um autem eam mentem, quæ ex aqua cuncta fingeret.
 Ուր ջրով իմանայ յլոն, որ առ Քսենոփոնի, Ապու-
 դիսի և այլոց՝ երկիր :

35 Հիդրուոս ՚ի Թէօգոնէայն իւր .

Ἅοι μὲν πρῶτιτα Χάος γένετ' αὐτὰρ ἔπειτα
 Γαῖ' εὐρύπερονος, πάντων ἔδος ἀσφαλὲς αἰεὶ
 Ἀθανάτων, οἱ ἔχσσι καρῆ νιφόμεντος Ὀλύμπς,
 Ταρταρά τ' ἠερούεντα μυχῶ χθονὸς εὐρουοδείης.
 Ἡδ' Ἔρος, ὃς κάλλιστος ἐν ἀθανάτοισι θεοῖσι,
 Λυσιμελῆς, πάντων τε θεῶν, πάντων τ' ἀνθρώπων.
 Δάμναται ἐν τήθεσσι νόον, καὶ ἐπίφρονα βελην.
 Ἐκ Χάεος δ' Ἐρεβός τε μελαινά τε Νύξ ἐγένοντο.
 Νυκτὸς δ' αὐτ' Αἰθήρ τε καὶ Ἡμέρα ἐξεγένοντο,
 Ὅδς τέκε κυσσαμένη, Ἐρέβει φιλότῃ μιγεῖσα.

Էրց նախահար՝ էր Անդանիս ունայն,
 Ուստ էլ Երէր՝ Դից հանդիսարն .

Ոյ՛ տանէն շէ-րեանց՝ Բարձրան Բնակ ,
 Ի չեւանդոսս սարս՝ Ոչճգաց լերան :
 Ու քարս ա՛յ ճիւն՝ Անդնորոյ Երէրէ ,
 Յորէ յարեաւ Սէր՝ Ի՞՞՞ քարտալի .
 Որ զտերաքս Դեյ՝ և Տարգիան համբռան ,
 Ջերծեալ՝ է Վշտոյ՝ արար Բերհրալի :
 Ասորսս Իրիբոս՝ և նսէ՛ Գեշէր ,
 Յարոցէլ ծնան՝ զերհնայենդ Երէր .
 Եւ զսարսբերես Ասոր Դջօրեայն ,
 Իբ՛ր սերոյ եւրեանց՝ անգին գրասալան :
 Բաղդաստալ այսր չի փիւնիկ աւանդուիս ,
 Կարի Տամաձայն տեսանելի՛ նմին . զասն զի Հիզիտոս Ե-
 կաց ՚ի Թեբեանն Բիտտիա՝ զոր շինեաց Սաղմոս
 Փիւնիկեցի : Իսկ՝ Երեբօս նոյն է ընդ մոլորասկանիս
 Եւ : Ջայսր Տիզիտոսեայ ասի յՈրիեան և յԱրգո-
 նաւեան նուագսն միանգամայն [Թէ՛

Πρώτα μὲν ἀρχαίς Χάεος μελήφατον ὕμνον,
 Ὡς ἐπάμειψε φύσει· ὡς τ' οὐρανὸς εἰς πέρας ἦλθε,
 Γῆς τ' εὐρυτέρας γένεσιν πυθμένα τε θαλάσσης.
 Πρεσβύτατόν τε κ' αὐτοτελῆ πολύμητιν Ἔρωτα,
 Ὅσσα τ' ἔφυκεν ἅπαντα, διέκρινε δ' ἄλλον ἀπ' ἄλλοις.

Ջէիլիբն էից՝ ըլորոյք Բնութեան ,
 Յարեղիս յոյն՝ ասեալ նոսաբեաց .
 Թե զարդ Երիւն՝՝ Երիւր ծովագոս ,
 Հասարաբեալ հոցին՝ ՚ի հոցանն եւրեանց :
 Եւ Բե զարդ Սէր՝ սպեղծ զանեանն ,
 Տաւալիսնոսարոյն զարն սեպհալան :
 Եպիքարմոս Ողասոնուսիան [Թէ՛՝ Աλλὰ λέγεται μὲν Χάος

πρῶτον γενέσθαι θεῶν. Եւ Արիասոսիանիս :
 Χάος ἦν κ' Νύξ Ἐρεβός τε μέλας πρῶτον, κ' Τάρταρος εὐρύς·
 Γῆ δ' οὐδ' ἀήρ, οὐδ' οὐρανός ἦν· Ἐρέβς δ' ἐν ἀπείρασι κόλποις
 Τίττει πρῶτιστον ὑπηνέμιον Νύξ ἢ μελανόπτερος ὤδον.
 Ἐξ οὗ περιτελλομέναις ὥραις ἔβλασιν Ἔρος ὁ ποθεινός,

Στίλβων νῶτον πτερόγιοι χροσαῖν, εἰκὼς ἀνεμώδεσι δίναις·
 Οὔτος δὲ Χάιι πτερώων μυχθεῖς νυχίῳ, κατὰ Τάρταρον εὐρύν,
 Ἐνεόττευσεν γένος ἡμέτερον, ἢ πρῶτον ἀνήγαγεν εἰς φῶς·
 Πρώτερον δ' οὐκ ἦν γένος ἀθανάτων πρὶν Ἐρωσ συνέμιζεν ἅπαντα,
 Συμμιγνυμένων δ' ἐτέρων ἐτέροις γένετ' οὐρανός, ὠκεανός τε,
 Καὶ γῆ, πάντων τε θεῶν μακάρων γένος ἀφθιτον.

Մտի լեւ էր հող, ոչ օդ, և ոչ եսէ երկին,
 Վեց ու Գեղէր, Իրէք և Տորք արեգին .
 Մինչև Գեղէր՝ ՚ի ծոց Ռեծին՝ Իրէքեայ,
 Ջհու ՚ի դռնն՝ ած զօրոսք՝ Վեց Մարին,
 Յոր գրգռաց Սէր՝ ոսկէն և եան՝ հզօր Դին :
 Ծնաւ, և յեւր՝ Էարջ ՚ի շաւա՛ն Քրոն հին,
 Եւ Ռոսոցեալ զօրէն ուժգին խոնորէաց .
 Վայրաբէրէաց՝ զնա ՚ի խորս Անդերին :
 Ուր զուգաչցէլ ընդ Տոսն Վինն խառնաւք,
 Ծնաւ և առ շոյս Վեր էհան՝ զազգ Տարգէան :
 Ջէ մնլ լեւ էր՝ Սերոյն զուգեալ, ամենայն
 Տինս՝ և Դէս լէին յեւրեաց էոսք .
 Բայց յեւր Սերոյն՝ այսօրինոյ՛ խառնման,
 Յանչարդ յաւոյ՛ն էրպարանէաց՝ զէս համայն .
 Ուստէ էնէր՝ ծով և ցամախ՝ հասարեցան,
 Եւ անմահ Դին՝ իտոսն իացան՝ ճշարան :
 Ի Փիւնիկեցւոց առեալ [Թուի ինձ այս . զի ՚ի Տինն
 Հաղորդէին նք չ Ատաիկեցիս, նախագոյն ՚ի Հա-
 մօրէն յունաստան : Այլ տորտ կի՛ տարտարոս ՚ի լե-
 զուն եբրայեցւոց օրօղ, և յունաց՝ Ἄβυσσος լսի :

36 Ով իդիոս յառաջներորդ Խտրադիմայն իւր,
 Ante mare et terras, et, quod tegit omnia, cælum,
 Unus erat toto naturæ vultus in orbe,
 Quem dixere chaos, rudis, indigestaque moles,
 Nec quicquam nisi pondus iners, congestaque eodem
 Non bene junctarum discordia semina rerum.
 Nullus adhuc mundo præbebat lumina Titan,

Nec nova crescendo reparabat coruna Phœbe.
 Nec circumfuso pendebat in aere tellus
 Ponderibus librata suis: nec brachia longo
 Margine terrarum porrexerat Amphitrite.
 Quaque erat et tellus, illic et pontus et aer.
 Sic erat instabilis tellus, innabilis unda,
 Lucis egens aer: nulli sua forma manebat;
 Obstabatque aliis aliud: quia corpore in uno
 Frigida pugnabant calidis, humentia siccis,
 Mollia cum duris, sine pondere habentia pondus,
 Hanc Deus, et melior litem natura diremit.
 Nam cœlo terras, et terris abscidit undas:
 Et liquidum spisso secrevit ab aere cœlum.
 Quæ postquam evolvit, cæcoque exemit acervo,
 Dissociata locis concordia pace ligavit,
 Ignea convexi vis et sine pondere cœli
 Emicuit, summaque locum sibi legit in arce.
 Proximus est aer illi, levitate, locoque.
 Densior his tellus, elementaque grandia traxit,
 Et pressa est gravitate sui: circumfluit humor
 Ultima possedit, solidumque coercuit orbem.
 Sic ubi dispositam, quisquis fuit ille Deorum.
 Cogeriem secuit, sectamque in membra redegit.
 Principio terram, ne non æqualis ab omni
 Parte foret, magni speciem glomeravit in orbis.
 Tum freta diffudit, rapidisque tumescere ventis
 Jussit, et ambitæ circumdare littora terræ.
 Addidit et fontes, et stagna immensa, lacusque,
 Fluminaque obliquis cinxit declivia ripis,
 Quæ diversa locis portim sorbentur ab ipsa,
 In mare perveniunt partim, campoque recepta
 Liberioris aquæ, pro ripis littora pulsant:
 Jussit et extendi campos, subsidere valles,
 Fronde tegi silvas, lapidosos surgere montes.
 Utque duæ dextra cœlum, totidemque sinistra

Parte secant zonæ, quinta est ardentior illis :
 Sic onus inclusum numero distinxit eodem
 Cura Dei, totidemque plagæ tellure premuntur.
 Quarum quæ media est non est habitabilis æstu ;
 Nix tegit alta duas : totidem inter utramque locavit,
 Temperiemque dedit, mista cum frigore flamma.
 Imminet his aer, qui quanto est pondere terræ,
 Pondere aquæ levior, tanto est onerosior igne.
 Illic et nebulas, illic consistere nubes
 Jussit, et humanas motura tonitrua mentes.
 Et cum fulminibus facientes frigora ventos.
 His quoque non passim mundi fabricator habendum
 Aera permisit. Vix nunc obsistitur illis,
 Cum sua quisque regat diverso flamina tractu,
 Quin lanient mundum ; tanta est discórdia fratrum.
 Eurus ad Auroram, Nabathæaque regna recessit,
 Persidaque, et radiis juga subdita matutinis.
 Vesper, et occiduo quæ litora Sole tepescunt,
 Proxima sunt Zephyro : Scythiam septemque triones
 Horrifera invasit Boreas : contraria tellus
 Nubibus assiduis pluvioque madescit ab Austro.
 Hæc super imposuit liquidum et gravitate carentem
 Æthera, nec quidquam terrenæ fæcis habentem.
 Vix ita limitibus discreverat omnia certis,
 Cum, quæ pressa diu massa latuere sub ipsa,
 Sidera cœperunt toto effervescere cœlo.
 Neu regio foret ulla suis animalibus orba,
 Astra tenent cœleste solum, formæque Deorum ;
 Cesserunt nitidis habitandæ piscibus undæ:
 Terra feras cepit, volucres agitabilis aer.
 Sanctius his animal mentisque capacius unum
 Deerat adhuc, et quod dominari in cætera posset.
 Natus homo est : sive hunc divino semine fecit
 Ille opifex rerum, mundi melioris origo,
 Sive recens tellus seductaque nuper ab alto

Æthere, cognati retinebat semina cœli :
 Quam satus Iapeto, mixtam fluvialibus undis,
 Finxit in effigiem moderantum cuncta Deorum :
 Pronaque cum spectent animalia cætera terram,
 Os homini sublime dedit, cœlumque videre
 Jussit, et erectos ad sidera tollere vultus.

Մարտան ծով, ցամախ, էրկէն հանրաբախ,
 Մի էր Բովանդախ Բնուէ արեսախ.

Անհաներպարան անհարն լեռնարեզ.

Ուր սերմանս էեց՝ դնէին անծէս :

Ձե ասէաւ * Տեպան ասոյր լոյս աշխարհէ,

* Արև

Ձե յէփ էղջերեան՝ ըն նորէր * Փէբէ :

* Լուսին

Ձե հաւէր էրկէր զսփէս երերաց .

Կացեալ հշտախէ՛ յերոց ծանրանաց :

Ձե ընդ անծանօն էպերպըս էրկէր .

Ձգէր * Ամէիպրեա՝ զիւր ծաւալն ուղի .

* Տուլ

Ձե օր, հող, և ջուր էր դեռ մազանգ .

Ցամախ անպարասա՝ ծով անճապէլէ :

Մինչ օր անարդի . լէր յէս հերպարան ,

Այլ հախտախէր՝ համայնից համայն .

Ձե ՚ի մի ճարմնն՝ գոգցէս Բանաբիւտալ ,

Բաղխէր թոր ընդ լոր՝ և ցորա ընդ ջերման :

Կարծըր ընդ հախուղ , թեթև ընդ ծանուն ,

Անդուլ ճղէին՝ զճարպին սասախութեան .

Մինչ հող ՚ի ջրոց՝ և զերկէն յերկէր ,

Բաժանեաց Աժ՝ համ յէհ Բնուութեան :

Ձերկնից լոյծ յեղուն՝ յանօրեի օրոց .

Ձոր որոյնաց նա՝ յանգացա ՚ի նիւլոց ,

Եւ խառլուէ՛ զխաղաղութեան .

Վ ճուտաց հազարքն՝ համբուրել զծոց :

Հրեղէն ճասանս ՚ի վեր սլացեալ ,

Տերեցին ինչեանց՝ զլէրին համար .

Ոնջ մեր՛ ի Երաս օր՝ փեղէաւ ի կշտաւ ,
 Ծովապատեաց հող յողջ հանէալ 'ի վայր :
 Այսօրէն Բաշխեաց Բանն արարչական ,
 'Ի Տասն-նըս իւր զաշխարհ հանրախնն :
 Չարար նա զերկէր հարն զօրէն՝ դաշտաց ,
 Այլ խափեաց ի բրն գոնօք արուեստական :
 Յոյր խաղան յերես՝ լծիս գեարայտ ,
 Ծածանին ծովուց՝ ծիրանի ծփանտ :
 Ասք Բղխէն աղէերտ առուս զովուրց ,
 Անդ Ժողէ զգրուչս արծաթէն ծովակ :
 Ջորոց կէս մե ասք՝ ծծի անլրդին ,
 Վէս անդ լայն խրամտ՝ 'ի ծով կոյս փանին :
 Ասաց , ի հացին , դաշտս ի յորագորտ ,
 Լերինտ սեպացեալտ՝ Տոյրտ հովանաւորտ :
 Երկու զաջ երկնից՝ երկու՝ զճախ նորին ,
 Մեջն ունի ինչեան այրեցած գօփին :
 Աստուսք փեղէրտ 'ի հինգ իլեմայս ,
 Ջափան փեսուր՝ լերին Տնփեսին :
 Գօփին այրեցած՝ զուրէ 'ի Բնակչաց ,
 Միւս երկոսեան՝ Բոնտ էն անճակ յեանց :
 Իսկ որ արքատոյ՝ սոցին Բարեխառն ,
 Տոան 'ի պիտոյս աննդեան Տարգիանց :
 Ջերէնի ի երկրի կալաւ զկջն օր ,
 Ծանր Ժան զհոսր՝ թէթև Ժան զհողր :
 Ջորի կախին ամստ , հոստ , շանլտ , ի թնդիւնտ ,
 Անչօր Տահայրուացս՝ հչօր ահարկուտ :
 Որոց լեթող Իսկ Արարիլն կէց ,
 Փոթորիլ թէ կամ՝ զամ փեղիս :
 Ջի մինչ անարգել՝ արշաւէն հողմանտ ,
 Լի կապաղուր՝ , դողան Բնուրտ :
 Երոս յարեւելս շրջէ Երասան ,
 Պափէ զերջանիկ՝ Մաքափեան սահման :

Կա՛ ղ ծեծաղերէն՝ արարայցդ Պարսեց ,
 Պճնէ նորածին շող Առասօփէան :
 Ընթերէ Ջէփե-ո՛ւ՝ եղերց Եսղերեան ,
 Ուր թի՛ ՚ի ծով՝ Արժէդ ներհախան .
 Ե- սոսափէ իշա՛ Բո-սան Բորէաս .
 Քաջ Սէի-նացիս՝ և հե-սիս համայն :
 Ոյց դնէ Վերջն շարաւ խո-ծաստան ,
 Աճողով անխեղով իշա՛ ՚ի ծննդէան :
 Իսկ՛ ՚ի վերոյ Կան զայս ոլորս հողճոց ,
 Շար ըլ յի-նստայլ ջինջ երթնեց Վրան :
 Հաղի- նա այսպէս , իարգեր զամենայն ,
 Ե- ինչէր ուրոյն զիճախ սեպհախան .
 Մինչ աստեղչ թասունչ ընդ թանջր նի-նով
 Տեսնն Բացերե- ՚ի հասարստ-Է :
 Այլ զի ՚ի զճ՝ ՚ի դարով ասոցես ,
 Իբրև զանոպայ՝ զանշու-տ ասարեզ .
 Ջերբէն Դի-տ աստեղչ , զերջերս անասունչ ,
 Ջօր լին թու-նիս՝ և զԼուր ճիւ-նիս :
 Այլ թնչ լէր րոցա՛ արհէն Բանտէան ,
 Որ հա-տարել իարէր զամ՛ ,
 Վ ասն՝ ոյն Արարելն յիւր քծեղէն
 Սերճանէն ծնա- զճարդ Բանտէան :
 Ջի ճաւըն զերին սերճան , որ ճաց ,
 Ատեալ Յաբէթի յերջեր սերճանեաց .
 Ե- զանդեալ ՚ի հա- ջրեղէն հե-նով ,
 Դ ասարջեր զնա՛ Դեց իերպարանեաց :
 Ուր զայլ իենդանիս արար գլխիցոր ,
 Հայել իայն յայս հ-զագո-նս սար .
 Ես ճարդոյն զուղիղ յե- հոցել յերջինն ,
 Գ- յաստեղըս հոյս ամբառ-նալ զալս՛ իւր :
 Որում զՏեստ զնայ Եւրիստո Պիւթազորեան՝ յա-
 սելն , Τὸ σκῆνος τοῖς λοιποῖς ὅμοιον, οἷα γεγονὸς ἐκ τᾶς αὐ-

դէլոյ մէջ Երանէրէաց : Յայս Բան անարէկէ Բարբարոսն ,
 յորժամ հոչէ զնա իննսոյ որարածոյ՝ ՚ի սկզբանէ սա քժ էղէլ ,
 որորէլ էեյ , Բովանդարէլ Բնասեյ , և աղբէր իէնաց էղէլոցս :
 Ասա բարբարոս անուանէ սա զՅովհաննէս Աւե-
 տարանիչ , որ էկաց փոքր մի յառաջ քան զինքն :
 Եւսեբի յԱւետարանական Նախապատ . Գ . 11 .
 Սիւրեղ , Գ . 9 . չըէմ Յուլիանու . Օգոստինոս՝ յա-
 ղագս քաղաքին քյ , ԳԼ . 29 , քաղեն զայս : Եւ Տեր-
 տուղիան ի գիրս իւր չըէմ ազգաց՝ ասէ , Առ իմաստ-
 ոսն յէր Բան համարէ գոչ որորէլ փէպէրն . զոր և չորդոց
 Ջէնն Պապճառ էղէլոցս : Այս բան Ջէննի գտա-
 նիւր ի գիրս իւր յաղագս գոյացուէց . ուր կոչէ նա
 զΔόγος, τὸ ποισν : Սմա հետեւին Աղէանթոս , Քրի-
 ստիպոս , Արքեղիմոս և Պոսիդոն լը Լատրախոսի :
 Սենեքայ ՚ի 65 թուղթն՝ կոչէ զնա Բան Արարող :
 Իսկ Քաղկիդիոս , Բան քյ քժ է , իննսոյ գործոյ , և
 պապճառ բարէկէնրան է և երանա է Տարգման : Եւ յայ-
 լուր խօսելով զՄովսիսէ՝ ասէ , Երէնէ և երէնր արա-
 բան Բաննան քյ . և նոյն Բան քժէղէն է հիշն ՚ի :

38 Αὐδὴν ὀρκίζω σε πατὸς, τὴν φθέγγατο πρῶτην,
 Ἦνίκα κόσμον ἅπαντα εἰαῖς σηοίζατο βλαίς.
 Ի նախաստան էրդնոմ Հոր Բան ,
 Որ էլ երէնէր դնէլ հիման :

39 Լատրախոս խօսելով զԵմպիդուսիլեայ՝ ասէ , τον
 ἥλιόν φησι πυρὸς ἄθροισμα μέγα· Ὅτι ἠարեφωξὲν էր մէջ ին
 հո-բախն է Հրոյ : Եւ նա՝ որ գրէ զԿարծեաց փիլիսո-
 փայից ունի այսպէս՝ Ἐμπεδοκλῆς τὸν μὲν αἰθέρα πρῶ-
 τον διακριθῆναι, δεύτερον δὲ τὸ πῦρ, ἐφ' ᾧ τὴν γῆν, ἐξ ἧς ἄγαν
 περισφιγγομένης τῇ ρύουη τῆς περιφορᾶς, ἀναβλύσαι τὸ ὕδωρ· ἐξ
 οὗ θυμαθῆναι τὸν ἀέρα· κ) γενέσθαι τὸν μὲν οὐρανὸν ἐκ τοῦ αἰ-
 θερος, τὸν δὲ ἥλιον ἐκ πυρός· Ասաց Եմպեդոկլէս Բէ նախ օր
 անջորդեցեցաւ , սպա հուր , և սպա հոյր . որոյ սէղմաւ Տաէե-

բնուշից բունն ճայնէցճամբ զէդէց արքաւս զԸւր : Ուստի
 արքաշէլէն հողճունք . և այսպէս երէկնք յօրոց և Արեգաին 'ե
 հրոց Բաղիացան : Եւ զԼ . 20, Եճարտնիզէն եր զերնուս Արե-
 գանան , զիննիզ Բնուին , և զԲունն զգալ : Փլորուս , Արե-
 գանն է ապաւեղէն հոյելի , որ ընդաւել զլոյս՝ անարայոյոյք 'ե
 ճեղ : Անաբասիդորաս և Գիմնիկրատէս կոչէն զնա՝
 Ջանգուած հրեղէն . այլք՝ Անիւ հրաբորբոք , ևն :

40 Արեւոսս , Οἶον γὰρ κα̅κείνο θεῶν ὑπὸ ποσὶ φορεῖται
 Λείψανον Ἡριδανοῖο πολυκλαύσῃ ποταμοῖο . Եւ Կասուղոս
 Sed quamquam me nocte premunt vestigia divum .

41 Νύκτα θεῶν γενέτειραν αἰέσομαι , ἠδὲ κ̅ ἄνδρῶν .

Ջ 41 Գրոց երգեցեց , Ը զհօր ճարտնն՝ և ըլրեց :

42 Նիկողայոս Գամաակացի գրէ , Οι Νομάδες τῶν
 Λιβύων , ἑ̅ ταῖς ἡμέραις , ἀλλὰ ταῖς νυξίν , αὐτῶν ἀριθμοῖσι τὸν
 χρόνον . Նիւիգիտիք Լեբեկոց հաշուէին զճամանիս իւրէնց
 ու սարքք , այլ 41 Գրոք : Ջնոյն և Տակիտոս յաղագս
 Գերմանացոց՝ յասեղն , Nec dierum numerum , ut
 nos , sed noctium computant ; sic constituunt : sic con-
 dicunt : nox ducere diem videtur . Սովին վարին սովու-
 րուք և այժմ մերձակայ ժողովուրդք Բոճեմայ և
 Պողոնիոյ . և 'ի Տինան՝ Գաղղիացիք լը գրելոյ Աե-
 սարուի , գ . 6 . Spatia omnis temporis non numero
 dierum , sed noctium finiunt . Պլինիոս , գ . 16 Բնական
 Պատմութ իւրում յաղագս Գրուիդաց՝ ունի օրինակ
 զայս . Luna , quæ principia mensium annorumque his
 facit . Հրէից քաջածանօթ է սովորուիս , և Աթե-
 նացիք յայսմ ևս Տեւեկեցան Փիւնիկեցոց , որպէս
 գրէ Գելիոս գ . 4 . 2 :

43 Արեւոսս յակիդքն Փինոմենային իւրոյ՝ սսէ ,
 Ἐκ Διὸς ἀρχώμεσθα· τὸν ἑδ̅εποτ' ἄνδρες ἑῷμεν
 Ἄρρητον· μετὰ δ̅ Διὸς π̅ασαι μ̅εν ἄγναι ,
 Π̅ασαι δ̅ ἀνθρώπων ἄγοραι· μετ̅η δ̅ θ̅άλασσα ,
 Καὶ λιμένες· πάντη δ̅ Διὸς κεχρήμεθα πάντες .

Τῶ γὰρ καὶ γένος ἰσμέν· ὁ δ' ἥπιος ἀνθρώποισι
 Δεξιὰ σημαίνει, λαὸς δ' ἐπὶ ἔργον ἐγείρει,
 Μιμνήσκων βιότοιο· λέγει δ' ὅτε βῶλος ἀρίστη
 Βασί τε καὶ μακέλησι· λέγει δ' ὅτε δεξιὸς ὦρα
 Καὶ φυτὰ ὑγρῶσαι, καὶ σπέρματα πάντα βαλίσθαι,
 Αὐτὸς γὰρ τὰ γε σήματ' ἐν οὐρανῷ ἐσήριξεν,
 Ἄστρα διακρίνας· ἰσκέφατο δ' εἰς ἐνιαυτὸν
 Ἄστρας, οἳ κε μάλιστα τετυγμένα σημαίνουσιν
 Ἀνδράσιν ὥράων, ὅφρ' εὐπεδα πάντα φύωνται.
 Τῷ μιν αἰὶ πρῶτόν τε καὶ ὕστατον ἰλάσκονται.
 Χαῖρε πάτερ, μέγα θαῦμα, μέγ' ἀνθρώποισιν ὄνειρα.

44 **Περὶ τῆς ἐπιπέδου τῆς γῆς καὶ τῆς ἀνατολῆς**

Ἦν ἡ γῆ ἐπιπέδη, ἐπίπεδος, ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς,
 καὶ ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς καὶ ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς.
 Ἦν ἡ γῆ ἐπιπέδη καὶ ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς,
 ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς καὶ ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς :
 Περὶ τῆς ἐπιπέδου τῆς γῆς καὶ τῆς ἀνατολῆς καὶ δυτικῆς,
 καὶ ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς καὶ ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς.
 Περὶ τῆς ἐπιπέδου τῆς γῆς καὶ τῆς ἀνατολῆς καὶ δυτικῆς :
 Ἦν ἡ γῆ ἐπιπέδη καὶ ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς,
 ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς καὶ ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς.
 Περὶ τῆς ἐπιπέδου τῆς γῆς καὶ τῆς ἀνατολῆς καὶ δυτικῆς :
 Ἦν ἡ γῆ ἐπιπέδη καὶ ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς,
 ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς καὶ ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς.
 Περὶ τῆς ἐπιπέδου τῆς γῆς καὶ τῆς ἀνατολῆς καὶ δυτικῆς :
 Ἦν ἡ γῆ ἐπιπέδη καὶ ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς,
 ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς καὶ ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς :

45 ἐν τοσοῦτῳ δὴ πολέμῳ καὶ εἴσει καὶ διαφωνίᾳ, ἕνα ἴδοις ἂν
 ἐν πάσῃ γῇ ὁμόφωνον νόμον καὶ λόγον, ὅτι θεὸς εἰς πάντων βασι-
 λεὺς καὶ πατήρ, καὶ θεοὶ πολλοὶ, θεοῦ παῖδες, συνάρχοντες θεῷ.
 ταῦτα ὁ Ἕλληνας λέγει, καὶ ὁ βάρβαρος λέγει, καὶ ὁ ὑπεριώτης καὶ
 ὁ θαλάττιος, καὶ ὁ σοφὸς καὶ ὁ ἀσοφός. Ἦν ἡ γῆ ἐπιπέδη καὶ ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς.

Բէւնք , ապէ՛ Մարտիրոս Տիրացի , և Խոռոչ-Բէւնք , և
 հաշտահոն-Բէւնք ծագեալ քէտանին 'ի Ռջ Տարդիան , առ-
 չայն քիւղէր : Իմ հոգեանին 'ի հասանա-Բէւն մոյ այսորիչ իւր-
 ծեաց և հասարակուն օրինաց . Բէ՛ Իմ է մոյն Բագաար
 և Հայր Իմ : Բայց Բէ էյեն և այլ Իմք Բազում որդէք նո-
 ղին և հաղորդք էշխան-Բէան նք , հասարակ 'ի յանաց ման-
 փամայն և 'ի Բարբարոսաց , 'ի միջերէրեաց և 'ի ծովէղէրայն-
 նաց , յիմասինաց և յիմարաց : Տէս ինձ աստանօր և զոր Աի-
 կերոն առե՛լ յԱնթիստեայ՝ երկրորդէ 'ի գիրս իւր
 յաղագս բնու՛ք գից յասելն , Populares deos multos,
 naturalem unum esse. Իսկ Լակտանտիոս՝ գարձել 'ի
 նմին Անթիստեայ՝ գրէ , գ. Ի. 5. [Թէ Իմ է՝ Sum-
 mæ totius artificem. Սոփոկղիտէս , Εἰς ταῖς ἀληθείαισιν,
 εἰς εἶν θεὸς Ὅς οὐρανὸν τ' ἔτευξε καὶ γαῖαν μακρὰν Πόντος τε
 χαροπὸν οἶδ' μα κἀνέμων βίας՝ Մէ է Իմ արարել էրէնէ , արե-
 փան , և էր'րէ , և ծովու , և հողաց : Թողու՛մ նաև զբան
 վարանին՝ զոր քաղէ սքն Օգոստինոս 'ի չրդ գիրս .
 գլ. 31. քաղաքին Իյ :

46 Յովսեփոս 'ի վերջն ք. գրոց ընդդէմ Ապ-
 պիովի ապէ , Չէք քաղաք են Բէ յունաց և Բէ Բարբա-
 րոսաց . ἐνθα μὴ τὸ τῆς ἐβδομάδος , ἢν ἀργοῦμεν ἡμεῖς, το
 ἔθος οὐ διαπεφοίτηκεν , յորս ոչ պահէ սովորու՛ն շաբաթանալոյ
 յեօթներորդն առոր՝ ք օրինակին Հրէէյ :

47 Փիլոն յաղագս եօթներորդ աւուր գրէ օրի
 նակ զայս 'Εορτή γαρ οὐ μᾶς πόλειωσ, ἢ χώρας εἶσιν, ἀλλὰ
 τοῦ παντός. Օր քոնէ է ոչ մոյն քաղաքի սարու : Իմ փաստի,
 այլ հաճօրէն Յի : Տիրուղոս , Cultaque Judæo septima
 sacra viro. Օրն եօթներորդ սորբ է հրէէյ : Աղէմէս
 Աղէքսանդրացի առնու 'ի Հիղիոզայ 'ի Ե. գիրս իւր
 [Թէ՝] ἑβδομον ἱερὸν ἡμαρ. Իք է օրն եօթներդ , ըստ այսմ նաև
 Հովերոս և Ապիմաքոս : Եւսեբիոս առեալ յԱրիս-
 տաբիւղեայ՝ գ. Ժ. 12 Թէսփիլոս Անտիօքացի , գ. 2.

առ Աւաղիբոս, յՊԳ առարն եօթներֆէ որբէլոյ յսճ Տարդ-
 ան : Սուկիզոն , Գիւգէնէս գրաճարիէ վիճէր 'ի Հարոսոս
 վան առարն շաբաթոս : լուկիան, Տանչոանտ սոճրաբար խա-
 ղային յեօթներֆառն առար : Իսկ վն պահելոյ Աեղաեաց ,
 Գերմանացոց, Գաղղիացոց, Բրիտանացոց և Սէ-
 վաց զշաբաթն սք , յայտնի ցուցանեն անուանք
 աւուրց եօթնեկին : Փիլասարոս . գ . Գ . 13. Գիսն
 Սաւիոս գ . 37. Την ήμεραν την τς Κρόνος καλεσμένην :

48. Ջաւանդուէ Եղիաթացոց խօսելով Գիողո-
 րոսի Սիկիլացոյ՝ գրէ , Առաջին՝ նախան զգէրա պե-
 րոյնց իննոց դժոխքէր վարէին իննս , ճերէ գնացին հանա-
 պազոր, Բաղօթ , անհնախ , անչրախ , և խառա անճանչ իերա-
 չրոց Կաղաթաւարէլ ազգաց : Պղատոն 'ի Հասարակապե-
 տութեան, Θεός έννεμεν αυτός έπισατών, καθάπερ νυν άνθρω-
 ποι, ζώον ύν έτέρων θειότερον, αλλά γένη φαυλότερα αυτών νο-
 μείουσι. Եւ փոքր փի զինի թէ՛ Գυμνοί δέ κη άσρωτοι θυραυ-
 λούντες τὰ πολλά ένέμοντο. ճերէ և անպաճ և Բաղօթեաց ա-
 բաճէին : Իկիւարքոս ճեմական ակնարկելն 'ի Պոր-
 փիւրոսէ 'ի չրէ գիրս իւր չղէմ ուսելոյ զիկնդա-
 նիս . և Վարրոն յՊԳ քաղաքային գործոց՝ գրեն ,
 Τοὺς παλαιὸς κη έγγος θεῶν γεγονότας, βελτίους τε όντας φύ-
 σει, και τόν άριστον έζηκότας βίον, ώς χρυσοῦν γένος νομίζεσθαι.
 Նախանտ անճարճ գողով անէին զգերապանց Բարս , և այնպիս
 ինն՝ փնչ իռել նոյս ոսկէ ինն ժողովարդ : Սարաբոն, գ .
 ԺԵ . յանգիւսան կացու ցանէ զկալանոս Տիդիկ խօսել
 այսպէս , Το παλαιόν πάντ' ήν άλφίτων κη άλεύρων πλήρη,
 καθάπερ κη νυν κόνωος' κη κρηται δ' έρρειον, αι μεν υδατος, γάλακ-
 τος δ' άλλαι, και όμοίως, αι μεν μέλιτος, αι δ' οίνου, τινες δ' έ-
 λαίς' ύπό πλησμονής δ' οι άνθρωποι παι τρυφής είς ύβριν έξέπειυ-
 σον. Ζεύς δέ μισήσας την κατάσασιν, ήφάνισε πάντα, και διά
 πόνος τόν βίον άπέδειξε. Ի նախանտն , որպէս այժմ զճիւղերս
 Գրանէաք յսճ առէք զգարի , զցորենն , և զայլ զգէրադարս :
 յԱղբերաց անպի սճանչ Բիւլէին զԼար աչանախէր, սճանչ զիւրն ,

էկուսի պէտքը , և ինչպէս պիտի և պիտի : Իսկ Տարրիէն ՚ի շնորհ
տառապարտեցն անտառախեցան , ընդ որ խոթոտեալ Արամապարտաց
փոխեաց պէտքուի արարածոց . և արար պիտանս նոյն ՚ի արխապարտի :

49 Չանցս Ազամայ և Եւայի ականաւոր հան-
գիսացուցանէ մեզ Փիլոն Բիբլիոս . զի որ առ յոյնս
πρωτογονος, Անդրանէնէ , առ եբրուս՝ ԾՆԱ, Ադամ , և αὐὸν
դար . ՈՈՈ Հաւանի լի : Առաջին մարդն եղիս զպատու
ծառայն , զոր ցուցանէ ին յոյնք ՚ի նախնի խորհուրդս
անտեւացն կոչեցեալ Eua Եւա , բարձեալ ընդ նախն և
զօճն յիշատակեալ յԵզիպոսէ , ՚ի Արեմէնատէ . և ՚ի
Պլուտարքայ ՚ի վարս Արեքսանդրի : Գրէ և Քաղ-
կիդիոս ՚ի Տիմէի , Ա՝ Սոլուէնէ պատուիրեաց անտառախն
Տարրոյն լոպեւ պարտու ծառայն անտրէն , յորի գողանայր ՚ի
միս գեպուի Բարոյն և լարէ : Դարձեալ սա , Հրէայք
համայնայնէն մեզ յայտ , պիտանս առաջ Տարրոյն պիտանս քիմաք ,
զոր Բան համ Բանախան անտանէն : Իսկ Գալանաց պիտանս ըս-
տոր ՚ի Բանէ , և ցրուել պիտանս յերեսս երէրէ . յորոց մի գողով
օյն պարեաց պիտանայր Տարրիոնէն :

50 Պաւսանիաս ՚ի լակոնս իւր յիշէ զոսկերտիս
մարդկան անհետեթ մեծուք ցուցեալս ՚ի մեհեանն
Իսկիւլպիոսի որ յԱսիպոս բաղաբի : Սա և յայլուր
՚ի մեջ բերէ զայլ իմն ոսկր հանեալ ՚ի ծովէ , որ ՚ի
Տրուան պահիւր ՚ի Փիսոն համարեալ գող միոյ ՚ի Պե-
ղոպաց անտի : Փիղաստրոս ՚ի սկզբան գիւցազնական
բանաստեղծուի իւրում սաէ , թէ բացան բաղում
գիականք սկայից ՚ի գեանաշարժէ և ՚ի յորդելոյ
անձրեաց : Պլինիոս , գ . Է . 16. գրէ , ՚ի Տայլէլ լէրէն
գեպանաշարժէն ՚ի Արեպէ Բացա՝ Տարրին Տարրոյն հանգուն .
զոր ոմանք Որբոնէ և ոմանք Իպիոնէ համարեցան : Սարրին Ո-
րբոպեաց որ ՚ի պարգամախոսէն հրամայեցաւ Բրէլ արքայս ասէ
լեալ Եօնն հանգնոց Բարձրոնէ : Իբրև 1000 մօսք յմջ գան-
գապէր Հոմերոս Բանաստեղծ պիտանս Տարրիան հարձեւ ան պիտան-

նեւոյն : Եւ Սողէնոս գլ . ասէ , Ու՞ ճնեալին 'ի Ճիւնի
 ասա յայսմէ նճնահնէ քան զնախնիս իւրեանց էն : Անոր յուշըր-
 ճաւորութիւն Որէստայ նշանս էն յաղմանդամ որրուք հնէն նախնէց .
 զի էբրև գրաս որի նք 'ի Թեգեա ասելով պարագամախոսին 'ի
 58 Ողիմիտարէն , համբաւել էօրն ճանգնաւ Բարձրութի : Աստու-
 ճան ընդ 'ի պարզին Արեւասացոց , էբրև զեղան Չորս գեարոյն և
 Տաշեցիէն զՆոմմա գրաս որի Տրքց 33 արնչաթ երկայնութի :
 Լ . Փղաճիս Բրեշու և Մեթաղոս յանջացել ալօս ասագել
 զայս ' արեւին և զարմացան , զորի յմեջոյն լուել լիսասպայննն :
 Օգոստինոս 'ի ԺԵ . գիրս քաղաքին այ ախանատես
 եղեալ վկայէ վասն մեծաքանակ ինչ ատաման մար-
 դոյ : Կասկեոս 'ի պատմութի Մովսիստանիոյ յիշէ զու-
 կերան Անտէոսի գտեալս 'ի Սերգորիոսէ , զորս յօ-
 դեալ առ միմեանս գտան ասէ վաթսուն կանգնոց
 երկայնութի : Պղազէոն Տրոլիան յինն գլուխ հրաշիցն
 գրէ զգիւտ գլխոյն Իգեայ երկուց հաստաքանակ
 քան զհասարակ կանանց : Եւ թէ՛ բազում մարմինք
 երևեցան 'ի Դաղմատիա՝ որոց բազուկք հասանէին
 ցվեշտասան կանգնոց ձգութիւն : Դարձեալ 'ի Թե-
 ոպոմպեայ առեալ գրէ սա թէ՛ գտաւ երբեմն 'ի
 Ամերիոնեանն վօսբորոս ոսկր քսան և չորս կան-
 գուն ձիգ : Ե սորա և գիրք յաղագս երկարութեան
 կենաց առաջնոց , արդարև արժանի վերծանութի
 իմաստնոց : Տես և զՅովսեպպոս 'ի նախնեաց պատ-
 մութեան՝ գ , Ե , 2 :

51 Կատուղոս 'ի գերապանծ Տաղ հարսանեացն
 Պպէոսի և Թիտեայ՝ խօսի օրինակ զայս ,
 Մինչ զանգամ երկեր յանկութի չարեաց .
 Թող Արդարութի զանն սերս 'ի Բաց .
 Անոր եղբայր եղբօր հեղ զարեան անպարս ,
 Չլայնն ճնողս Տահ զորդուոց իւրեանց :
 Հայր հաւէր զորդուոց արեաննէլ դագաղ ,

Որդի՛ք ծառանքել ըղհայրենին աղի՛ :

Խեղդէր զորդիս եւր Տայր շարարաւան ,

Պղծէր աներէն-ը զսփոց մեհեան :

Այսպէ՛ս լիորդէ՛ւ շարաց ընդ Բարեաց ,

Դեց համբոյր ըլտերս քարան ՚ի մէջ Բաց :

52 **Վենատրիսա**, Քննէ սոսրանօր ծնին անաւանէլ սոսր-
Տաբանահան ՚ի Վարրոնէ : Ձէ նա յերես Բժնէ զԾնին , զա-
տաղինն շարարչու-է Յի զՂարոյն հեղէղ , որոց զս անծանօթ գո-
ւոց մեզ անցեցն ինչէ օձηλον, անայոց : Ձերէրորդ՝ ՚ի Ղրհեղէ-
ղէ յո-Ղերթ Ողիմպեոսին , եւ ինչէ զնա μυδικόν, իեղծ . զս ս-
ոսասպէլեալ իեղծեացն ինչցեւոց զննէ : Ձերթոյ յո-Ղին Ողիմպե-
ոսից ցերն գար , եւ ինչէ ισορικόν, պատմութեանն , զս անցեց
գարուն արձանագրելոց ՚ի Ճշգրէս պատմաւ-ն : Ռաբբիք Տրէ-
ից զանուանեալն ՚ի Վարրոնէ օձηλον, Իատարկ կոչէն :
Եւ Փիլոն ՚ի գիրս իւր յաղագս անմահաւ թեան՝ ասէ ,
Թէ խեցիք երևեալ ՚ի գլուխս լերանց նշան լինին
Տամատրած զրհեղեղին .

53 (Բերոսոս ՚ի քրոնիկոն ժամանակացն Եւսեբի
լսօսի սյսպէս . Քրոնն նմա (Քսիսու[թրեայ]) ՚ի քոն-
յայտնել զոր հայրն անաւանէն Արամայոցայ , եւ այլ՝ Ժամանակ . ՚ի
հընդէպասանէրորմ Գեոտոս մտեան , որ է Սարերի , Տարդիան
՚ի Ղրհեղէղէն սոսրահէլ , հրոման քաւ զս զատաղինս եւ մեղինս
եւ զմէրջինս Տարեկեց թորել եւ դնել յԱրեգ քաղէն Սեպարայոց
Նաւ գործել եւ ՚ի ներքս Տրանել հանդից արգահանօր եւ հա-
րեւոր Բարեհամօր . համբարել ՚ի ներքս տոճիէն եւ ըմպելիս , Տա-
ծանել եւ գննեւ եւ լուրանս եւ չորտպանին եւ ամ հայմա ճոճ
պարբասք լինել ՚ի նաւարդէլ . . . Հանդերձել հայմեալ քս ան-
սոց եւ տա հրոման , զիին եւ զորդիս եւ զիարեւոր Բարեհամս ՚ի
ներքս Տաւածանել ՚ի հոնել Ղրհեղէղէն , եւ զաղձաղալից ցածեաւ-
լսուանս ինչ արձանէլ Քսիսու-թրեայ , եւ չգրանել ուրելին
եւ ոչ արեղի եւ դրբ իջանելոց . որորջեալ մեռանգամ տանու զնս
՚ի նաւն , եւ յերս ստիւա ինչ տաւարց որորջեալ արձանէլ այլ հաւա-

և նոյն ևս մեծանգամ անորդին ՚ի նաւն գալ չէառն ըստն զՏա-
 գիւս Բերեալ : Ապա երբ անգամ արջաչէլ և անորդին մեծանգամ
 չգալ ՚ի նաւն : յայնժամ իճացեալ Քսէնոս-Բրեայ ելեւ յայտնեալ
 Բացեալ է երկր՝ գալել զճողմ մ յեղուան նաւին, և փեսանել
 երևեալ յեղեալ նաւն ՚ի լէառն ինչ : Ելանել չնաւն և դարբեր
 մով հարբ ի ճարարարապետ նաւին, և երկիր պագանել յերկ-
 րէ, Բագին չանգնել և զհ գրնց ճարտնել և չէր յաւայ լե-
 նել նորս հարբ, որք ընդ նաւ ՚ի նաւէն էլանէին : Եւ որք
 անորդին ՚ի նաւին իայնն . . . յէլեալ յեղայ ինորդին զնա . . . Ք-
 սէնոս-Բրեայ չերեալ այնուհետև նոյն Բաց յայն Բարեառայ յո-
 դոյն էլեալ պարուեր փայր նոյն ելեւ պարս և նոյն դեղապաշտ լե-
 նել . . . երևալ մեծանգամ ՚ի Բագիդին . . . և փորել հանել զՏա-
 փեսան որ ճոճչեալ չայնն ՚ի Միպարացոց չորին, և փալ
 ճորդին : և փորին յորում էլեալ չայնն Հայոց Քն է . . . Եւ
 λέγεται δὲ καὶ τοῦ πλοῖς ἐν τῇ Ἀρμενίᾳ πρὸς τῷ ὄρει τῶν Κορ-
 δυαίων εἶναι μέρος εἶναι, ἐν κομίζειν τινὰς τῆς ἀσφάλτου ἀφαιροῦν-
 τας· χρῶνται δὲ μάλιστα οἱ ἄνθρωποι τῷ κομίζομένῳ πρὸς τοὺς
 ἀποτροπιασμούς· ՚ի նաւէն որ չորում դարբերայ ՚ի Հայոց, և յայ-
 ճըմ սալաւ ինչ ճանն ՚ի Մարդոցացոց լէրինն ՚ի Հայոց Քնն
 իալ նշարս ասէն, և ճանն չերել Բերել ՚ի ճեղածոց նաւին
 նաւայն ՚ի Բժշկոսի և ՚ի Չնոց յայոց ինչ Բժժանաց : Մերսոյ)
Յօլսեպոս յա. գիրս իւր ընդդէմ Ապսիոնի սաւ-
 Οὗτος τοίνυν ὁ Βηρωσσός, ταῖς ἀρχαιοτάταις ἐπακολοθῶν
 ἀναγραφαῖς, περὶ τε τοῦ γενομένου κατακλισμοῦ ἐν τῆς ἐν αὐτῷ
 φθορᾶς τῶν ἀνθρώπων καθάπερ Μωϋσῆς οὕτως ἰσόρησεν. ἐν περὶ
 τῆς λάρνακος, ἐν ἣ Νῶχος ὁ τοῦ γένσε ἡμῶν ἀρχηγός διεσώθη,
 προσενεχθείσης αὐτῆς ταῖς ἀκρωρείαις τῶν Ἀρμενίων ὄρων.
 Կայն իսկ Բերսոսն ճարարեր զհետ երևեալ սաւաշոյն ճարե-
 նոյն լի ջրէղէրին և Բնալին ճարարան պագանուսեանն լինե-
 լոյն զնոյն ին լի ճոճիս պարսուսեանն ի պագրեայ և լի արե-
 դաչերս փայտնին Կոչաւս նաւինն մերոց սղգիս սարեցաւ, և
 երևեալ դարբեր ՚ի գրուս լէրան չայոսփան Քնն : Եւ Ա-
 բիւղեհոս Ասորի լի աւանդելոյ մեզ Եւսեբեայ Ա-

և Կաթապոզ : Թ : և Քրոնիկոն, Էջ . 24 . Յեպ որոյ
 այլք արեւելին , եւ չստուարոս , որում հոռնոս յառաջագոյն գո-
 շակեաց լինել յաճախութ անջրեաց 'ի հինգերորդն արեւոտ : ամաց
 որ է Տարեբէ : Հրաման քայ զՏարեանս ամ շարեգ քիչի : Մեռա-
 բացաց լատուցանել : Եւ եբրեւ չստուարոս զայն 'ի գլուխ
 հանէր Վարէր , մնչրեւ առագաստ չգեաւ նաւորէլ 'ի Հոյս
 հանէն , յանհարծախէ հասանէն նաւաւորին յայ : Յերբ առոր
 յործամ անջրեան յաճնաւին . որ յանէր հասա ենլ 'ի հառաց ,
 արեւոյն հալեալ ելէ հարեցեն զերէր ժարարեալ 'ի Բաւճաւե
 Ղարոյն արեւանել : Եւ նոյ յաճեալ ընդ անհոն համարծ ծովն
 ծոխնայ զգրանէն ուրեւ ուրեց արարար . անորքէ ա : Մեռեալ
 յեպ արձեալ արեւելին . եւ արարարեալ այլ եւս երես առորս արար-
 չեալ որ յանէր , եւ եկեալ հառո՛ լատուխ զՏարեանս Բերեին :
 Եւ անորէն ՎաղՎաղախէ դէն պնա 'ի Տարդիանէ հեպախորոյս
 առնէին . եւ նաան երբեալ յ'Յն Հոյոց արարարէր . եւ քայրեցն
 դեղ օգնականութ Բնակչաց Ծին պարգեւէր : Աստանօր Քսի
 սուժրէս , Ոգիւգէս , Բեկալիոն և Նոյ զմի ինչնը-
 շանակեն 'ի զանազան բարբառս . որպէս և բաղմա-
 վէպն Աղեքսանդրի փոխանակ գրելոյ Իսահակ ,
 Թարգմանաբար ունի Τελωτα, Ծաղր : Մմանապս և
 Փիլոն 'ի գիրս իւր յարագս վարձուց' ասէ , Հեկենք
 զնա Բեկալիոն , և քարդեայք Նոյաք կոչեն , որոյ
 յաւուրս եղև ըրճեղեղն : Ասի նաև յեգիպտացոց
 լինել ըրճեղեղին յաւուրս Բեկալիոնի թ վկայուե
 Գիսգորի սիկիլացոյ : Իսկ անուն ամենամեծին այ
 իմանիւր յասորոց և յայլոց կամ յանուն մորորակին
 Երևակի , որոյ բուն բերմամբ Տորովեալ 'ի բարձ-
 րագոյն կամարն երկնից կառավարէ զմարդիկ . և կ՞
 ասորի ձայնս Կ'Յ Իլ , որ է ան՝ Թարգմանեցաւ 'ի
 յունաց անախ Κρόνος, Արոնոս . չորում այս մորորակ
 յասորի լեզուն Կ'Յ լի : Փիլոն Բիբլոս մեկնին Սան-
 քոնիաթոնի գրէ , Ἴλιον τὸν καὶ Κρόνον λ. Եւեբի քա-

ης γεωμῶν υπορω γεωμ , ορομῶ ἀνρῶμθρωμῶμτς οςζεω
 φωμ , Κρόνος ὃν οἱ Φοινεκες Ἰσραήλ ὀνομάζουσι. Ὑρομῶμ ἕμῶμ
 ἕμῶμ, ἡρ Φτῶμῶμῶμ ἡρμῶμῶμ ἕμῶμῶμ : ἲωμγ [θμῶμ ὡμ
 ἲμῶμ ἕμῶμῶμ ἕμῶμῶμ , ἡρ φημῶμῶμῶμ ἕμῶμῶμ ἕμῶμ
 ἡρμῶμῶμ . ἕμῶμ ὑπομῶμῶμ ἕμῶμῶμ ἕμῶμῶμ ἕμῶμῶμ
 ἕμῶμῶμῶμ ἕμῶμῶμ . ἡρ ἕμῶμ ἕμῶμῶμῶμ ἕμῶμῶμ ἕμῶμῶμ
 ἕμῶμῶμῶμ ἕμῶμῶμ , ἡρ ἕμῶμ ἕμῶμῶμῶμ ἕμῶμῶμ :

54 Ἐμῶμῶμ ἕμῶμ ἕμῶμ ἕμῶμ ἕμῶμ ἕμῶμῶμ ἕμῶμῶμ
 ὑπομῶμῶμῶμῶμ , ὑμῶμῶμ ὑμῶμῶμῶμ ἕμῶμῶμ ἕμῶμῶμ
 ἕμῶμῶμῶμ ἕμῶμῶμῶμ ἕμῶμῶμῶμ ἕμῶμῶμῶμ , Οἱ μὲν οὖν πολ-
 λοι Δευκαλίωνα τὸν Σκύθην τὸ ἱερόν εἰσασθαι λέγουσι· τοῦτον
 Δευκαλίωνα, ἐπὶ τῷ τὸ πολλὸν ὕδωρ ἐγένετο. Δευκαλίωνος δὲ
 περὶ, λόγον ἐν Ἑλλησι ἦκεσα, τὸν Ἑλληνας ἐπ' αὐτῷ λέγουσι·
 ὁ δὲ μῦθος ὡδε ἔχει. Ἦδε ἡ γενεὰ, οἱ νῦν ἄνθρωποι, οὐ πρῶτο
 ἐγένοντο, ἀλλ' ἐκείνη μὲν ἡ γενεὰ πάντες ὦλοντο· οὗτοι δὲ γένεος
 τοῦ δευτέρου εἰσὶ, τὸ αὐθις ἐκ Δευκαλίωνος εἰς πληθὺν ἀπῆκετο.
 Ἐκείνων δὲ περὶ τῶν ἀνθρώπων τάδε μυθεύονται. Ὑβρισαὶ κάρτα
 εἶοντες, ἀθέμιτα ἔργα ἔπρασσον· οὔτε γὰρ ὕρκια ἐφύλασσον, οὔτε
 ξείνους ἐδέκοντο, ἕτε ἱκετίων ἠνεύχοντο. ἀνθ' ὧν σφίσι ἡ μεγάλη
 συμφορὴ ἀπῆκετο· Αὐτίκα ἡ γῆ πολλὸν ὕδωρ ἐκδιδοί, ἐμ βροιοι
 μεγάλοι ἐγένοντο, ἐμ οἱ ποταμοὶ κατέβησαν μεζζονες, ἐμ ἡ θάλασ-
 σα ἐπὶ πολλὸν ἀνέβη, ἐς ὃ πάντα ὕδωρ ἐγένοντο ἐμ πάντες ὦλον-
 το· Δευκαλίων δὲ μῶμνος ἀνθρώπων ἐλίπετο ἐς γενεὴν δευτέ-
 ρην, εὐβδλίης τε καὶ τῆς εὐσεβείας εἶνεκα. Ἦ δὲ οἱ σωτηρὴ ἦδε
 ἐγένετο. Λάρνακα μεγάλην, τὴν αὐτὸς ἔχε, ἐς ταύτην ἐσβιβά-
 σασ παιδῶν τε ἐμ γυναικῶν ἑαυτοῦ, ἐσῆβη· ἐσβαίνοντι δὲ οἱ ἀπι-
 κοντο σύες, ἐμ ἵπποι, ἐμ λεόντων γένεα, ἐμ ὄφεις, καὶ ἄλλα, ὀκό-
 σα ἐν γῆ νέμονται, πάντα ἐς ζεύγεα· ὁ δὲ πάντα ἐδέκετο. καὶ
 μιν οὐκ εἰόνοντο· ἀλλὰ σφίσι μεγάλη δίοθεν φιλή ἐγένετο· καὶ
 ἐν μῆ λάρνακι πάντες ἔπλευσαν, ἔτε τὸ ὕδωρ ἐπέκράτεε. Τὰ
 μὲν Δευκαλίωνος περὶ Ἑλλήνες ἰστοροῦσι. Τὰ δὲ ἀπὸ τούτου, λέ-
 γεται λόγος ὑπὸ τῶν ἐν τῇ ἰοῆ πόλει μεγάλως αξιοσ θαναμάσαι·
 ὅτι ἐν τῇ σφετέρῃ χώρῃ χάσμα μέγα ἐγένετο, ἐμ τὸ σύμπαν ὕδωρ
 κατεδέξατο· Δευκαλίων δὲ, ἐπεὶ τάδε ἐγένετο, βωμούς τε ἔθετο,

Իզիուզորոս գ. ԺԿ Արագինէս՝ Ararat mons Armeniae; in quo Arcam historiae post diluuium resedissee testantur. **Առ յայս և զՀէթոմ Հայ յասելն**, In Armenia est altior mons quam sit in toto orbe terrarum, qui Ararath vulgariter nuncupatur, et in cacumine illius montis arca Noë post diluuium primo sedit.

57 **Ար առ մեզ Յարեթ՝ առ եբրայեցիս** תִּפְּאֵרִי־
զն զտառօք Ծ ոմանք սլ արտասանեն, և ոմանք՝ **Ֆ** :
Եւ այս զանաշանութիւն արտասանութեան մանա-
ւանք առ Գէրմանս և առ Բեղգիս տեսնի մինչև
ցայսօր ժամանակի : **Այսպէս և յաղագս Յաւանայ**
Ιωονες, բարում յիշատակուիք են ՚ի գիրս նախնեաց .
Պարսիան յաքարնիսացեալ խաղս Արեստիգէտայ ար-
տաբերէ զայս ιαοναυ, որ ՚ի նախնումն գրուր Ֆէիւ,
և այժմ գրի վեվիւ : **Եւ որ ՚ի Տինսն αυως, այժմ αυως,**
կամ ηως, Արեւելք և τανως գրի ταως, Սիրամարգ . առ
որ ասէր Սուիգաս՝ ιαυνας τους *Ελληνας καλοϋσι : **Իսկ վս**
Ամմոնայ գիտելի է, զի յոյնք երբեմն շեշտիւ և
երբեմն անշեշտ վարեն զեբրայեցի տառս Π . որչան
՚ի սիղոբայս յայտասիլ՝ תצרות, **քածարմութ,՝** Αδράμυττος
תוצרות, Հաքմութ, άχυωθ առ Երոնիմոսի և այլոց : **Ըստ**
այսմ և הרהב, քաբրաս՝ ընկեր, ՚ի նախնի յունաց՝ ἄβρα
ελի : הויה, քայեաս՝ դար, αίων : הנח, Քանու Ամ, לעבדו
Անիբաւ . לעבדו חזק Հածրուբաւ וישח פաշէմ άξμίται .
զի Օն, է վերջավանկ յունական սիղոբայից : **Աստուստ**
ոչ միայն Լիբէացիք, այլև բազումք տարակաց ազ-
գաց փոխադրեցին զԱմմոնս այս յաստղն Արամագ-
դայ, զորմէ այսպէս ստեղծաբանէ Ղուկանոս, գ. Թ .
Quamvis Æthiopum populis Arabumque beatis
Gentibus atque Indis unus sit Juppiter Ammon.
Ի սոցա Համարի ունին սք գիրքնաւ զեգիպտացիս,
Սաղմ Տէ. ծա ծք. ծե : Երոնիմոս ՚ի գիրն յաղագս

Եբրայական աւանդութեանց՝ գրէ, A quo Ægyptus usque hodie Ham patria Ægyptiorum lingua dicitur.

58 Գրէ Յովսեփոս թէ Γομαρείς, Գաղատեանք՝ ածանցին ՚ի ܨܘܪ Գոմորայ . յորում է Գոմորա քաղաք Պլինիոսի . և զբնակչաց նորա գտանին յիշատակութիւնսն ՚ի գիրք Մեղեայ : Սկիւթք ՚ի ܨܘܪ Մազոզայ , որ եղև Տիմնադիր քաղաքացն Սկիւթուպոսայ Ասորոց և Մազոզայ առ Պլինիոսի գ. Ե. 23. որ այլով անուամբք Հերապոլիս և Փեմփիս : Մարք՝ ՚ի ܨܘܪ Միլեայ : Արդէն իսկ ցուցաք թէ Յառոնեանք որ և Աօնիկք և իոնք ՚ի ܨ Եւանայ սկսան : Յովսեփոս զԱլիքս ՚ի ܠܒܬ Թորբեայ , որոց և երբի դնէ Պտղոմէոս զԹէբիլ քաղաք իբրև նշան նախկնուէ նոցա : Յիշատակեալն ՚ի սմանէ Մասակա քաղաք ծագի ՚ի ܨܘܪ մաշաքայ ը Ստրաբոնի, գ. Ժբ. Պլինիոսի , գ. Կ. 3. և Ամիանոսի Մարկեղիանոսի , գ. Ե : Յովսեփոս և այլք միահաղոյն ցուցանեն զծագել Թրակացոց ՚ի ܨܘܪ թիրասայ . վասն զի յունական տառս է, վարէր ՚ի Գրումն փոխանակ Ծ, տառիս Ասորոց , ոպ և կարգ տեղեացն իսկ ցուցանեն : Թեպէտև աղաւաղեալ են բանք Յովսեփոսի՝ որ վասն սերնդոցն ܘܘܨܘܢ Ասքանազայ , սակայն Ասքանիա մասն Փռիգիոյ և Մեսիոյ յիշատակեալն ՚ի Հոմերոսէ անտարակոյս յայտանէ ածանցեալ կարծի ըստ Ստրաբոնի , գ. ԺԿ . և Պլինոսի՝ գ. Ե. 32. Զլիճն Ասքանաղեան , և գեան յորդեալ անտուտ՝ առ Ստրաբոնի՝ գ. Ժբ. և Պլինոսի՝ գ. Ե. 32. զԱսքանաղեան պարտէզն առ Պլինիոսի , գ. Ե. 30. և զԱսքանաղեան կղզիս , գ. Ե. 31. յիշատակեալ գտանեմք : Յովսեփոս զՊաւփղազոնացիս սերեալ դնէ ՚ի ܨܘܪ Ռափաթայ , զորս ոմանք պարզապէս ևս՝ Ռափաթեանս անուանեն : Սա αὐλαίς, զիօղեայս ܨܘܪ ܘܘܨܘܢ ܘܘܨܘܢ ܘܘܨܘܢ ܘܘܨܘܢ ,

որում համաձայնին մեկնիչք էմի Խօլեանս կոչելով
 զհամօրէն յունաստան , եղեալ փոխանակ բողոքին
 զմասն ևեթ : Յովսեփոս կրկնէ և Վիլիկիացոց յա-
 ռաջիւլ ՚ի ԿՍՐՈ Թարսայ , և հաւատարմացուցանէ
 զնոյն յանուն Տարսոն քաղաքին , զի բաղում անգամ
 ՚ի տեղոյն առնու աղգ զիւր անուն : ΚΙΤΤΙΟΝ ՚ի ԾԻՏ
 Գիթեմայ : Եթովպիացիք ՚ի ԿՐ Քուշայ կոչին
 քուշացիք , և անհարկէ Պտղոմէոս թէ ՚ի հունմե
 էր գետ յճին Եթովպիոյ յայս անուն , նաև
 Արաբացի Տագիրք թէ կան անդ տակաւին երկոքին
 քաղաքք Քուշ կամ Քուշաստան ասացեալ : Μισὼρ
 առ Փիլոնի Բիբլիոսի թուի ՚ի ԾԻՏ Մեծրայիմայ
 ծագել , որ թէպէտև ՚ի յունաց անտի եգիպտացիք ,
 այլ յինքեանց և ՚ի մերձաւորաց Մեսորայք կոչին :
 Μισορ կոչի նաև մի Ամսոց նոցա , և Վեդրեհոս զճն
 նոցա բովանդակ Μεσορ Մեսորա : Յովսեփոս զգե-
 տըն մովրիտանիոյ ՚ի ԿՐ Փուտայ ածանցեալ ասէ ,
 և Պիլնիոս , գ. Ե. 1. թէ Փուտ և մերձակայ երկիրն
 Փուտաստան կոչի մինչև ցայսօր ժամանակի , զոր և Ե-
 բրնիմաս յաւանդուին եբրայեցոց երի դնէ Փիսայ ,
 և ցարգ ասէ պա հի այս անուն նք : Վարժէ Սանբոնիա
 թոն զմովսիստիանս ԿՐՁ քանան ՚ի Χνά քնա , և Ստե-
 փանէս ՚ի քաղաքագրուէ ասէ ՚ի Փիլնիկեցոց
 Քնա անուանի : Օգոստինոս ՚ի մեկնուէ թղթոյն
 հռովմայեցոց թէ՛ բնակչաց Հիլարնի հարցեալ
 թէ ուստի՞ իցեն , պատասխանեցին՝ Քանանացիք :
 Եւպորիմոս առ եւսեբի Ա. նխպ. թ. 17. թէ՛ քա-
 նանք մեսորայիմացիք ասէին : Ռեգիմ Պտղոմէայ
 ծագի ՚ի ԿՐՁ Ռամայ : Յովսեփոս հանէ զՍաբէա-
 ցիս ՚ի ԿՐ Սաբայ , և Ստրաբոն զքաղաք բնակուէ
 նոցա անուանէ Սաբա : Եւ ուր Յովսեփոս զՍաբա-
 թանի հանեալ ՚ի ԿՐ Սաբաթասայ դնէ , անդ և

Պլինիոս գ. 7. 28. զՍորթալի : **ים הניחן** է ընդ
Լիբիա . և **נפתח** Նեփաթհեօ՛ւ չէ Նեպատայ քա-
 դաքին յեթովպիա յիշելոյն ՚ի **Պլինիոս** գ. 29 : Ոչ
 իսկ և Փարուաիա **Պլինիոս**ի, Է. 8. տարբերի ինչ ՚ի
ים תרופ Փաթրուսեմայ : Քաղաք Սիդոն հռչակելն
 առ քերթողս և առ պատմաբանս ելանէ ՚ի **ידן** Ծի-
 դոնէ . և **Գերասա** Պտղոմեայ ՚ի **נרנ** Գերգեսէ :
Արկա քաղաք Փիւնիկաստանի ակնարկեսոյն ՚ի **Պլի-
 նիոս** Է, 18. և ՚ի Պտղոմեայ՝ **קרק** յԱրքի բա-
 ուէս : Արադոս կղզին Ասորուց առ Սորաբոնի , ԺԷ.
Պտղոմեոսի , և **Պլինիոս**ի , Է : **רוד** յԱրուդէ .
 և **Ամաթոս** Երոզոտոսի ՚ի **המת** Համաթեայ : Ե-
 լիմայք մերձաւորք մարաց **עיל** յեղիմայ , որ գտա-
 նի առ Սորաբոնի գ. 7. **Պլին.** 7. **Լիվեայ.** 17 :— Ով ոչ
 գիտէ թէ Ասորիք առին զծագումն իւրեանց **רשא**
յԱսուրայ՝ սրպէս և **Լիդացիք** ՚ի **רוד** լուդայ . ուստի
 ճաննի և լատին բառս **Ludi** . **Չորս** յոյնք Սիւրեանա
 առեալ յանուանէ քաղաքին **רוד** ծուր՝ կոչին
 ցայսօր **Արամացիք** , որ է ելուստ բառիս **רוד** Արամ .
 զի ք երբեմն տ արտասանի , և երբեմն ս : սուտուստ
 զքաղաքն **רוד** ծուր . յոյնք **Σιւր** , Ենիսս՝ Սարրա ,
 և այլք՝ Սինա կամ **Տինա** ասեն . տես Սորաբոն ՚ի
 վախճան վեշտասանէ րիզ գրոցն . **λέγει δὲ ἐν τοῦς Ἀρίμυς**,
 ὁποιοιτῆς . **Οὗς** φησι **Ποσειδώνιος** δεχέσθαι δειν, μὴ τόπον τινα
 τῆς Συρίας, ἢ τῆς Κιλικίας, ἢ ἄλλης τινὸς γῆς, ἀλλὰ τὴν Συ-
 ρίαν αὐτήν . **Խոտ** և յողագոս **Արեճուլայ** **Բանասպեղծն** (**Հու-
 մերոս** .) որով իմանայ Պոսեդոնիոս ոչ զճանն էնչ Ասորեստանի,
 կամ **Արեճիտ** , և կամ զո՛ր և էցէ Գուստոս , այլ զԱսորեստան
 համօրէն : **Դարձեալ սա՛ գ. ԺԿ.** **Οἱ δὲ τοὺς Σύρος Ἀρίμυς**
 δέχονται, οὗς νῦν Ἀράμυς λέγῃσι . **Են** որք **Արեճու** իմանն
 զԱսորեստանէացս, զորս և **Արամեան** անուանէն : **Τοὺς γὰρ ὑφ’**
 ἡμῶν Σύρος καλεσμένους ὑπ’ αὐτῶν τῶν Σύρων Ἀραμμαίς κα-

λείσθαι. **Որ է Էնչ Ատորէն՝ յննչէանց Արամեանս ասին:** Երկիր Աւսիզ առեալ յեօթանասնից ՚ի գիրս Յորայ, ելանէ ՚ի շող **Հուժ քառէս**. զոր Աւստիաս կոչէ **Արիստէոն:** Քոլա քաղաքն Սիրիացոց առ Պտղոմէոսի ՚ի Կող Քոլէ, և Գինդարոս ՚ի Դո Գերհայ: **Լեառն Մասիոս լը Ստրաբոնի առ երի մծբին քաղաքին՝ և ըստ Պտղոմէոսի ՚ի միջերկրեայն՝ յնք գայ ՚ի Մամաշքառէս եբրայեցոց:** Անուանքս **יִקְוֹ, יִצְרוֹת, և יִלְוֹ,** յարաբացի Տագրաց յանդիման կացուցանին խուն ինչ տառադարձութ, Բալասայակտան, յԱգրամութ, և քաւլան: **Գետն Կոփ Ուփիր և մերձակայ Ժողովուրդք Ուփիրացիք յիշին առ Պլինոսի գ. Կ. 7. և քաղաքքն՝ զորս Մովսէս առ երի սոցին դնէ:** Ծագումն Բաբելայ ում ոչ է յայտնի: Կո Եարաքայ զոր Պտղոմէոս ՚ի Հօշ զետեղէ քաղաք, ելանէ **Արաբեան դաշտն լը Տիբուլեայ գրուածոցն:** Դո աքսոք լը կարծեաց Փրանկիսկոսի Յունեայ՝ ծագի ՚ի Դոն քալնուէ, որ է քաղաքն **Վանիսոս յեզերսն Եփրատայ**. զորոյ հաւաստէ մեզ **Ամամիոս կացեալ անուն ամբողջ ցիւրն Ժամանակ:** Երկիր Կոն, նոյն է որ և առ Բաբելոնացիս **Սէնասս լը Հիստիոսի Մելետոսի**, զորոյ զբան քաղէ **Յովսեպոս ՚ի պատմութեան նախնեաց՝ գ. Կ. 13:** Նինոս շինեցաւ առ եզերք գետոյն **Տիգրիսի լը յարեմոստս՝ քաղաք գեղեցիկ ՚ի տեսանել:** **Լուկիան**, երջանիկ ըստ քաղաքին նինոս: **Ըստ այսմ Դոն քալա հ, յՍտրաբ. գ. Կ. 13:** հոողին, **Ամմիանոս, գ. Կ. 13:** Կո Ազայ տառադար-

ձուքս ց ՚ի Կ. Գ. Գրի Գաղայ սաղեստինոյ . և յիշի
 յՍտրաբոնի գիրք 16. Մելայ՝ Գ. Թ. Պլին, Է. և
 յայլուր : ՈՐՅԾ է Հերուպոլիս քաղաք Սիպարացւոց :
 Մարթիս գտանել և այլ անբաւ համաձայնութիւնս
 տաքնոց ՚ի հաստատուի հոգէշունչ գրուածոցն
 Մովսիսի :

59. Ջաշտարակաշինութիւն Հովերոս, Ովիդիոս,
 Վիրգիլիոս, Յովսեպոս և Եւսիբիոս ՚ի քրոնիկոն՝ էջ
 18, 19 . և յաւետարանական նախապատրաստութե՝
 քաղեն զհատուած ինչ բանիցն Սիբիղոյ՝ չգիտեմ
 զուս . թէ Մէտանեալ քճ Տարդէզ զբարձրէրճ աշու-
 րաւն շինէին , զի յերջինս էլանդէն . և ամենազօրն այ հողճ
 շինեալ զաշտարակն իործանէր , և Երատանէր-ը յոմեք զԵ-
 լեղոս-Բաղիւր , ինչ և անուն քաղաքին Բաբելոն իռէր : Նոյն-
 ար և էջ 25. զբանս Աբիդինայ, 'Εντί δ' οι λέγσαι τους
 πρώτους εκ γης ανασχόντας, ρώμη τε κ̄ μεγέθει χανωθέντας, κ̄
 δη θεῶν καταφρονήσαντας ἀμείνονας εἶνα, πυργων τύρσιν
 ἠλίβατον ἀείρειν, ἵνα νῦν Βαβυλῶν ἐστὶ ἠδη τι ἄσπον
 εἶναι τοῦ οὐρανοῦ· καὶ τοὺς ἀνέμους θεοῖσι βωθέοντας
 ἀνατρέφαι περὶ αὐτοῖσι τὸ μηχανημα· τῶν δῆτα ἐρείπια
 λέγεσθαι Βαβυλῶνα· τέως δέ ὄντας ὀμογλώσσοις, εκ θεῶν πολυ-
 θροον φωνὴν ἐνείκασθαι μετὰ δὲ Κρόνῳ τε κ̄ Τιτῆνι συστῆναι πό-
 λεμον. Յորում ասէն որդեալ աս-Չնոյն զորոք և յաղլանդան-
 Տոք յո-ղաղեալք ինչ և զբնն ևս անգտնէլ , և յանդիմանութե
 հարնէլ : Աէ անէին զբարձրէրճ զբարգն իննգնէլ , որ այճ Բա-
 բելոն իռէր , և Եբրեւ Տօք յերջինս հաստացանէին որդոն , այնուհե-
 րև հողոց որդոն օգնալան էղեալ Տղէն և յերջեր իործանէին
 զմեքէնաոր գործ անարեայն , և յարաին իործանեալ Բաբելոն
 անուանէր : Որ յայն վայր հաղարնն համալեզուս էին , և ՚ի
 որդոն Բաղճաճոն իստանախոս իսղարարեան ՚ի Բաբելոնեալն էղեալ
 Տօքանէր : Եւ յեք այսորէ Սրոնն ՚ի Տեփանն Տարք սարքի ընդ
 իննս Բաղիւրէին : Ի զնք սերեմն երազեցին Բերտոսս

Թ Եօվսեպոսի , և Համօրէն յունաստանեայք ՚ի Շա-
միրաւոյ բարեւոն շինեալ . զի Եօլիոս Փրմիկոս ՚ի
Փիղոնէ Բիբլիոնէ միանգամայն և ՚ի Դորոթիոյ Սի-
դոնացւոյ քաղ ՚ի դերև Հանէ զայս մարտութիւն :

60 Դիոդորոս Սիկիլիացի ՚ի ստորագրութեան մե-
ռեալ ծովուն գրէ , Մերջիւնք երէրն արբ հրով , բոյ դա-
ւըն փարբէն էրեբեցոցանէն զմարմնն բնակչաց , և իարձէն
զէտնն նոյ : Նոյնպէս և Սորարոն գիրք վեշտասան .
Τὸ δ' ἔμπυρον τὴν χώραν εἶναι, τὰ ἄλλα τεκμήρια φέρουσι πολλά.
Καὶ γὰρ πέτρας τινὰς ἐπικεκαυμένας δεικνύουσι τραχείας περὶ
Μοασάδα, καὶ σήραγγας πολλαχῶς, καὶ γῆν τεφρώδη, σαγόνας τε
πίσσης ἐκ λισσάδων λειβομένας, καὶ δυσώδεις πύρρῳθεν ποταμὸς
ζέοντας, κατοικίας δὲ ἀνατετραμμένας σποράδην. "Ὅτε πιτεύειν τοῖς
θρυλλισμένοις ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων, ὡς ἄρα ὥκυντό ποτε τρισκαί-
δικα πόλεις ἐνταῦθα. (Ὡν τῆς μετροπόλεως Σοδόμων σῶζοιτο
κύκλος ἐξήκοντά πρ σαδίων) ὑπὸ σεισμῶν τε, καὶ ἀναφυσμάτων
πυρὸς καὶ θεσμῶν ὑδάτων ἀσφαλτωδῶν τε καὶ θειωδῶν ἢ λίμνη
προπέσοι, καὶ πέτραι πυρίληπτοι γίνοντο. Αἱ τε πόλεις αἱ μὲν
καταποθεῖεν, ἅς δ' ἐκλείπειεν οἱ δυνάμενοι φυγεῖν. Բազում էն
նշանք հրաշքաց փարբէն երբրն, զի յմարմնն ճառագայ զու-
ցանէն թայնս և սեպուհս քարանոց արածս , անջաւս խանջա-
պէլս և գեպէն ածրնալերս : Ի վեճաց վէրս առ վէրս զէդանի
ջիւր , առաւել ջարդ հոսս արջալէն թանքս հարբ էն հեփաւո-
րալ Բիջոցայ . և բնակալէր վարացն յապալանալէնն էջեալ քե-
սանէն : Եարոյ հաւասարի առ նոսս համբանն ըէ հոյնն էնալս-
նոնն առէլէ քան զերբոսան քաղաքն և ճարտարագոյնն անաւա-
նէր Սարսճ, վաւսան վաւսան շրջանակաւ : Ապա ՚ի գեպնա-
շարժէ և ՚ի հրոյ Բիջուելոյ արքայս . և ՚ի Չերալէր ջարդն
խոսանելոյ յիւրով և ծծմբով լճացաւ քեղէն , զոր օրէնակ քե-
սանէճս արդ : Ոճանք ՚ի քաղաքացն սաւառն , և ոյլք շինն ՚ի
բնակչաց , որ խոյս էփոսն անփէ : *Satis haud procul inde campi, quos serunt olim uberes mag-
nisque urbibus habitatos, fulminum jactu arsisse: et*

յԷԻ՞՞ Ե՞րբ զկէսացոց և Եգիպտացոց լուսնէ՛մ լճուէլ էնէլ Են՞
 յորոց՞ ուսուսարդէօք : Բայց ՚ի Պաղեստին Ասորւոց մի-
 այն Տրէայք Թլլատէին լը ԅօվսեպոսի ՚ի նախնեաց
 պատմ : գ Է, 4, և լըգէ՛մ Ապպիոնի առաջին : Ձ Տրէից
 դայսցանէ ԅօքնալ՝ præputia ponunt. և Տակիտոս՝
 Circumcidere genitalia instituere, ut diversitate nos-
 cuntur. Օրէնադրեցին Ելպարէլ զՏարին անԵլպարտ-Է Է-րէանց
 յարշէլ յայլոց : Ստրաբոն՝ գ ԺԿ. և ԺԷ : Փիլոն Բիբ-
 լիոս յառասպելն Սատուռնի . և Եւսեբի, գ, Կ, 10 :
 Իսկ Տրէայք բացէ ՚ի բաց Տերքեն զառնուլ սովո-
 րուէս յեգիպտացոց, և լը Տակառակն անդէն Թէ-
 եգիպտացիք ուսան զայն ՚ի ԅօվսեպայ : Ձի ոչ էթէ-
 միաՏաղոյն Թլլատէին եգիպտացիք լը օրինին Տը-
 րէից՝ այլ կիսոյ կիսով, և Տաւատարմացուցանի
 օրինանաւն Ապպիոնի՝ որ էր եգիպտացի անթլլատ,
 լըգէ՛մ որոյ գրեաց ԅօվսեպոս : Աստուատ Երոզոտոս
 զէդուլմէացիս փոխան դնէ Փիւնիկեցոց . ո՞պ առ-
 նէ և Արիստոփանէս : Ամմոնիոս՝ զէդուլմէացիս ոչ
 յեգիպտացոց՝ այլ ՚ի Փիւնիկեցոց և յԱսորւոց դնէ :
 Ա յս Թլլատեալ եդուլմէացիք ՚ի քետուրայ առին
 զՏաքուսնի Լիրեանց . որպէս գրէ Աղէքսանդրոս
 բազմավէպ լը քաղածոյն ԅօվսեպոսի՝ գ Կ, 16. և Եւ-
 սեբեայ Աւետ. նախասպատարաստութեան՝ գ. ԼԺ. 20.
 Κλεόδημος φησιν ὁ προφήτης, ὁ ἐν Μαλχὰς, ὁ ἰσορῶν τὰ περὶ
 Ἰσδαίων, καθὼς ἐν ὁ Μωϋσῆς ἰσόρησεν ὁ νομοθέτης αὐτῶν
 ὅτι ἐκ Χεττῆρας Ἀβραάμω ἐγένοντο παῖδες ἰκανοὶ· λέγει δὲ
 αὐτῶν καὶ τὰ ὀνόματα ὀνομάζων τρεῖς, Ἀφὲρ, Ἀσὲρ, Ἀφρά
 ἐκ ἀπὸ Ἀσὲρ τὴν Ἀσσυρίαν κεκληῖσθαι· ἀπὸ δὲ τῶν δύο, Ἀφρά
 τε καὶ Ἀφὲρ, πόλιν τε Ἀφραν ἐκ τὴν χώραν Ἀφρικὰν ὀνομασ-
 θῆναι· τῆστις δὲ Ἡρακλεῖ συστρατεῦσαι ἐπὶ Λιβύην ἐκ Ἀνταῖον
 γῆμαντα δὲ τὴν Ἀφρα θυγατέρα Ἡρακλεῖα γεννῆσαι υἱὸν ἐξ
 αὐτῆς Δίδωρον· τῆστις δὲ γενέσθαι Σοφῶνα, ἀφ' ὅς τῆς Βαρβάρου
 Σόφακας καλεῖσθαι. **Աղէքսէ՛ճոս Տարգարէ որ Է Մարշալս ՚ի պապ-**

Տէլ եւրում զհրէից՝ նոյն գրէ զոր եւ օրէնսդերն նոյ Մովսէս :
 Ունէլ սաէ Աբրահամն զորդիս Բաբելոնի Բաբելոնացի, ինչէլ զնա
 Աբէր, Ասուր եւ Աբրա : Ասորէսփանէ յանուն Ասերայ՝ եւ չորսն
 Աբրայեւ Յին Աբրիելոյ յանուն էրկուց մասոցն Աբերայ եւ
 Աբրայի ճանաչէլ : Երեցունց ոչ մահադոցն զճարս պարզի ընդ
 Հերբուլէայ ՚ի Լիբէայ եւ յԱնպէնէայ սալ : Ապա Աբրա
 զորոսարն Հերբուլէայ էին ածել, եւ ՚ի նմէ զԻբորոն՝ յորմէ
 եւ զՍոփոն ծնանել, եւ Բարբարոսաց ինչէլ յանուն սորուն Սո-
 փոնէս : Արդ՝ թէպէտեւ այս անուանք ՚ի սղալանաց
 գրչի տարածայն գնան ՚ի գրուածոցն Մովսիսի, Յով-
 սեպոսի եւ Եւսեբէայ, սակայն Δφες անտարակոյս
 նոյնանայ չէ ԴԾՅ ձայնիս մովսիսի : Գիտելի է նաև,
 զի Հերբուլէաս այս ոչ է թեբեանն՝ այլ փիւնիւն .
 զորմէ յիշէ ինչ ինչ եւ Փիլոն Բիբլիոս : Սա ըստ Սա-
 լաստայ զօրժողով եղև ՚ի վերայ Ափրիկեցոց Յին .
 յորմէ մեծ մասն ժողովրդեան ընկալաւ զօրէնս թը-
 պստութեան՝ եւ պահեն մինչև ցայսօր ժամանակի՝
 այլակդենք եւ քրիստոնէսայք, ոչ այլ մտօք, քան ե-
 թէ յարգել կամելով զսոյն զայս Տին ծէս : Իսկ
 Աողբասցիք եւ մերձաւորք իւրեանց էին տասնեքին
 ցեղքն իսրայելի . զորս գերի վարեաց Սաղմանասար
 ՚ի Բաբելոն . յորոց գաղթական Տատեալ բնակե-
 ցան ՚ի Թրակիա : Զի սաէ Աղողիաստ առ Արիստո-
 փանէայ թէ ազգ Ողոմանտաց նոյն է չէ Թրակացիս
 որ ասի յեբրայեցոց անտի ծագել : Յայսց եթովպե-
 ացոց, ոպ ինձ թուի՝ անց օրէն թըպատուեւ եւ յաշ-
 խարհն Ամբրիկոյ, եթէ ճշմարիտ իցէ պատմալն ՚ի
 վիսպասանից վասն գիւտի սովորութեանս անդանօր :
 Իսկ յաղագս թըպատելոյ իսմայէլացոց սերնդոցն :
 Հագարու աղախնուոյն Աբրահամն՝ տես Յովսեպոս
 գիրք առաջին, 12, 23. եւ Եւսեբի Ա. Ն. գԻ 11 :

62 Բերոսոս առ Յովսեպոսի ՚ի գիրս նախնեաց Թ.

8. Μετά δὲ τὸν κατακλυσμὸν δεκάτῃ γενεᾷ, παρὰ Χαλδαίαις τις ἦν δίκαιος ἀνὴρ μέγας, ὃ τὰ οὐράνια ἔμπειρος. **Տանէրարէն** 'է **Լիհէղէղէ** երեւի որ արարեալ է փառասոր 'է Տէլ փաղէկացոց, որ առեւ խն զանեւեւն զհետ լինէր երջնասորին :

63 **Հեքատէս** արար գիրք մի յաղագս **Աբրահամու**, որ տեւալ ցՅովսեփոս կորեալ : Գրէ զսմանէ և **Նիկողայոս** Դամասկացի այրն երեւելի, մտերիմ **Օգոստոսի** և **Ներոնի** : **Ջոյն** սորա բան քաղէ մեզ **Յովսեփոս** այսպէս . **Աբրահամ** թագաւորէ 'է **Դամասկոս**, որ զօրօք եկեալ հինէր անոր յայնչոց Բաբելոնէ 'է փաղէկացոց Տէն : Եւ յետ ոչ սահաւ ինչ առորց ելեալ անքի եւրոպիս փոյ 'է ասիան Տէն, որ յայնժամ Քանան իջէր, և այժմ **Հրէաստան** : Ուր բնակին որք 'է մէկ սերեցան Բաղճատի ազգաց . զորոց յայլ որք : **Աբրահամ** և մեկն յայտօր փառասորէ անան 'է **Դամասկոս** . յոցանի անք և գեօղ մի իջէցէլ յանան 'էր Բնակարան **Աբրահամ** : **Արտափանոս** յԵւեբք գ. Թ, 16, 17, 18, 21, 23. զոր վասն երկարուէն զանց արարք : **Յուստին** լԳ, 2, **Սէեպէն** հրէից 'է **Դամասկոսէ**, փաղաք երեւելի 'է հաճօրէն **Ասորեստան** յետ **Աբրահամ** և Իսրայէլի թագաւորն անոր : **Որպէս** **Նիկողայոս** նոյնպէս և **Թորոգոնոս** **Պոմպէոս** կոչէ զսոսա թագաւորս, վնզի թագաւորական իմն վարելին զպետուի յաղգ իւրէնց որ և 'ի ճէ սաղմոսին անուանին **Χριστοι**, օժեալք :

64 **Յուստինոս** առեալ 'ի **Թորոգոնէ** **Պոմպէոսէ**, **Անտոք** ասորէլոցն՝ **Մովսէս**, գողանոց զանօրս պաշտամանց եփեպացոց, զոր յետս արքայացանէլ իմելովնց որով. մեալ 'է բաւան փոխորէաց յետս ընդ իրանէն հասեցան : Իսկ **Մովսէս** սխեմ ճառարի եւր 'է **Դամասկոս** իտաւս զլեռան **Սինա** :

65 **Արիստոբոլոս** և **Եւեբքի** քաղին զբանս **Որփեան** նուագաց . այլ մեծիմաստն **Սկալիգեր** պատուիրէ մեզ **փոխանակ** ὕλογενος, ընթեռնուլ ὕδογενος. Ὡς λόγος ἀρχαίων, ὡς ὕδογενὴς διέταξεν,

Ἐκ Θεόθεν γινώμασι λαβῶν κατὰ δίπλακα θεσμῶν.

Առած է նախնեաց որդիս հրամայեաց էնքն գեղարծէն ,

Որ առ յԱսորիստի տարտառաւորաց Բարդուղիմէն :

66 **Դիտարոս Սիկիլիացի գ Թ.** խօսելով զայնցա-
նէ որ գնէին զԹճ պատճառ օրինաց իւրեանց յարէ
παρὰ Ἰσδαίοις δὲ Μωσὴν τὸν Ἰάω ἐπικαλᾶμενον Θεόν. **Ե**-
Ք ի հրէից Մովսէս , որ իարդաց զԹճ Իսո : **Թ**-**Ե**րևս յոր
Եհովակ : **Ս**տրաբոն գ ժՊ . **Թ**ուելով զՄովսէս ՚ի
կարգս քրմացն եղևպատուի՝ ասէ , Συνεζήραν αὐτῷ πολ-
λοὶ τιμῶντες τὸ θεῖον . Ἔφη γὰρ ἐκεῖνος καὶ ἐδίδασκεν , ὡς ἔκ
ὀρθῶς φρονῶσιν οἱ Αἰγύπτιοι , θηρίοις εἰκάζοντες ἐν βοσκήμασι
τὸ Θεῖον· σ'δ' οἱ Λίβυες· ἔκ τῷ δὲ , οὐδὲ οἱ Ἕλληνες . ἀνθρωπομόρ-
φες τυποῦντες . Εἶη γὰρ ἔν τούτῳ μόνονθεὸς τὸ περιέχον ἡμᾶς
ἅπαντας καὶ γῆν καὶ θάλατταν , ὃ καλοῦμεν οὐρανὸν καὶ κόσμον
ἐν τῆν τῶν ὄντων φύσιν . Τούτῃ τίς ἂν εἰκόνα πλάττειν θαρρήσειε ,
νοῦν ἔχων , ὁμοίαν τινὶ τῶν παρ' ἡμῖν ; ἀλλ' ἔἴην δεῖ πᾶσαν ξοανο-
ποιίαν· τέμενος ἀφορίσαντας καὶ σηκὸν ἀξιώλογον τιμᾶν εἶδος
χωρίς . **Պ**իտէր և ուսուցանէր նա և է գեղարդիտի ոչ խորհէն
ուղիղ զայն ՚ի առ իւրեանց նմա պարգէրս գնից և արջուտոց .
և ոչ էն է **Լ**իբեացիէ և յոյնք զճարտգայէնն : **Թ**-**Ե**րևս յոր
Բաց ՚ի նիէ որ պարտանալէ զԵղ , զԵրէիւր , զԺող , զԵրէնս զԾ
և զԲնոսն արարածոց աս : **Ն**մա տաւր , ոչ ՚ի խոհմանոց
Ժարհի արդեօք իոգել արջան նմանե է ՚ի նիւլէղէնաց : **Ի** Բաց
Բառնալ զաս արջուալ , և պաշտել զնս ՚ի ներսս արճի արդից
ճերոց , ընդունելոց ՚ի նիէ առանց երէք արջուալ : **Խ**օսի սա
յայսմ վայրի և զարսնց բարեաց **Տ**եաւեղոս սմին լեալ
զճիսից կացուցելոց ՚ի նմանէ . զթլպատու թեւէնն .
զխարու թեւէ կերակրոց՝ այլովքն **Տ**անդերձ : **Պ**ի-
նիոս գ Լ . 1 : **Յ**որնալ . Judaicum ediscunt et servant
et metuunt jus : Tradidit arcano quodcunque volumine
Moses. **Տ**ակիտոս պատմ . **Է** : **Ա**յլ **Դ**իսնէօիոս **Ղ**ոն-
կինոս յետ ցուցանելոյ թէ որ կամիցին աստիտոս լի-
նի պարտին այնքան մեծ ցուցանել զնա մինչ անցա-

նել նսմ զիւմ բարդաւորութեամբք՝ հետևեցուցանէ ,
 Ταύτη ἐν ὁ τῶν Ἰσδαίων θεσμοθέτης, ἃ'χ ὁ τυχὼν ἀνὴρ, ἐπειδὴ
 τὴν τῆς Θεοῦ δύναμιν κατὰ τὴν ἀξίαν ἐχώρησε κἀξέφηνεν, εὐθὺς
 ἐν τῇ εἰσβολῇ γραφῆας τῶν νόμων· εἶπεν ὁ Θεός, φησι· τί; Γενέσ-
 θω φῶς· καὶ ἐγένετο. Γενέσθω γῆ· καὶ ἐγένετο. Այսպէս ասաց
 և օրէնարէրն հրէից լինեցէպէ, որ քարթանէ արծեղէն ին-
 խորհեցումն և խօսեցաւ· Ե՛րբէն յաիւղքն օրէնաց էրոց, Բէ
 ասաց արծ. զինք, եղիցէ՛ լոյս, և եղև. եղիցէ երկիր, և եղև :
 Քաղկիդիոս՝ Sapientissimus Moses, non humana fa-
 cundia, sed divina, ut ferunt, inspiratione vegetatus.

67 Հերմիպոս ՚ի վարս Պիթագորայ քաղեալ ՚ի
 յովսէպոսէ չղէմ Ապպ. գ. ք. : Ταῦτα δ' ἔπραττε ἐν ἔλε-
 γει, τὰς Ἰσδαίων ἐν Θρακῶν δόξας μιμούμενος καὶ μεταφέρων εἰς
 ἑαυτόν· ἀληθῶς γὰρ ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος πολλὰ τῶν παρὰ Ἰσδαίοις
 νομίμων εἰς τὴν αὐτοῦ μετήνευκε φιλοσοφίαν. Չայսպէ՛ս ասաց
 և արար նա քարծեաց հրէից և բրահացոց, խորհարելովն զին-
 յինն : Չարդարև բարոյս-ճէնէ քաղեացաւ ՚ի ժիւիստացոյն էր-
 յօրէնաց անբէ Հրէից : Τὸ θνησιμαίων ἀπέχεσθαι, Չհիւլ ՚ի
 ճեւելոսէ է մի ՚ի պատգամացն Պիթագորայ : Θεῶν εἰκό-
 νας δακτυλίοις μὴ φορεῖν, Մէ՛ ի՞նչեցէս ցանունն ար քն ՚ի ճա-
 րանակ քո՛ս, անունն ՚ի Պիթագորայ Մաղքոս և
 Պորփիր : Quod non posuisti ne tollas, Չք անուն-
 ցոյն, զոր եղերք ուր ՚ի ճաննին խորհրդէ ել. անուն ՚ի
 թուոց իք. 27 : Պորփիր խոսաովանի թէ Պրատոն
 բաղում ինչ էաւ ՚ի Հրէից անտի. ուր ան Եւսե-
 բիոսի և Թէոքորիոսայ մարթ է տեսանել :

68 Լիկափրոն . Τρισπέρς λέοντος, ὃν ποτε γνάθοις,
 Τρίτωνος ἠμάλαψε κάρχαρος κύων.
 Ἐμπυος δὲ δαιτρὸς ἥπατων φλοιδούμενος,

Τινθῶ λίβητος, ἀφλόγοις ἐπ' ἰσχαραις.

Σμήριγγας ἐτάλαξε κωδειας πίδαυ.

Ջերեփեղերեան՝ առե֊ծոյս է բան ,

Ջոր հո֊լ հարաղին շո֊ն Տրե֊ննեան .

Յոյր յաղիս՝ յշեաց զետի նորուն բայ ,

Ջետառան հերան՝ ՚ի հալոյ արամն :

Յեցես ՚ի մեկնելն զայս՝ առտ , Ջե եկոյ նա ՚ի փոր հե֊

րին դերն փե֊ն : Կնիսս գազացի առ թէսպոսպետայ ,

Ըսք պարտա֊ք շերտա֊լէս պարտ ՚ի փորոյ իտին , որ եհո֊լ

դինն , ՚ի խորափէլ տնք նաւին յորո֊մ նառա֊լարէրն :

69 Յուլիանոս ՚ի ժեթդ գիրս Վիւրղայ , Προσάγειν δὲ ἱερεῖα βωμῶν καὶ θύειν παρητήσατε. Πῦρ γάρ, φησιν, οὐ κατευσιν ὡσπερ ἐπὶ Μωσέως τὰς θυσίας ἀναλίσκον. "Απαξ τοῦτο ἐπὶ Μωσέως ἐγένετο, καὶ ἐπὶ Ἡλίου τοῦ Θεοβίτου πάλιν μετὰ πολλοὺς χρόνους. Արհամարհէք հանել ՚ի սեղան պարտարո֊քս , զի հար յերկնեց ոչ եղանէ ծախել զնա . որպէս առ Մոսէսիսն : Ջե այս երկնոյ կելք պարտե֊կոց . զի Մոսէսիս , կ յեք նք Եղևոյթ Թեղեացոյ : լա այսմ կ Վիպրիան յեթդ վկայուք իւրում , ՚ի զի նո֊երոցն յորս հաճէր քի , հար եղանէր յերկնեց կ լախէր զնա : Այսպէս կ Մեծանդր ՚ի փիւնիկ պատմութեան իւրում , Յովսեպոս , կ այլք :

70 Տէս Եւք իք . 30. Ղևտ ք . 8. թիւ . Եր , 21. քՕրէնք , 1ք . 8. քթադ , ին . 2. իք . 10. 13. 15 . իք . 2. 4. 9. 10. 11. 12 իք . 6. Նէեմ . ք 65. Յովսեպոս գ . ք . 9. Աստանոր դարիրայդ նշանակի բառիւս ար֊տիմա ձիւն . Պարտարոնէ յայտնա֊ք : Ջի ձիւն , յայտնի կամ պարզ , մի է ք եբրայական բառիս ԾՊՊՏ . Իւրիմ , ուստի կ եւթանասունք ՚ի նախեղեալ տեղիս թարգմանեն զայս բառ ՚ի ձիւնս . ք Յայտնել . կամ յայտնութիւն . իսկ զԾՊՊՏ թէ միմ ՚ի անթեւան . Ճմարտուք : Եգ իպտացիք նմանեցուցին այսմ զանձինս իւրեց այնու օրինակաւ , որպէս մանկունք արանց կատարելոց : Դիողորոս ՚ի խօսել իւրում զգործոց եգ իպտացոց՝

ասէ վասն դատաստանապետի նոցա , Ասիէր նա-
 զճշմարտութիւնսն զիւրիկ պարանոցէ : Լեզարձեալ թէ՛ Թագա-
 աորն պարտ-էր որ յաջէ զի ամ ոչիտոյ : Կարևոր : Եւ հանդերձանս
 անխափան պարտաւայտիսն 'ի խրիս պապատրոց . Եւ զի փայնն
 նոցա առապարտ-իս ան : Սա էրէ 'ի պարանոցի իւրում պարտէր
 ինն յետեալ անձեզ պատ-ախանոյ , զոր էրէն ճշմարտութ . Եւ
 յորժամ մեծն դապաւորաց արէանէ զայս պարտէր ճշմարտութ 'ի
 պարանոց իւր , յայնժամ իրս արենին յանդերձան լինին : Իլիան ,
 գ. ԺԷ. 24. Խըրում զանաղան պամ : ասէ , 'ի հնո-ն
 դապաւորս Էգիպտոսոց էին քորման , Եւ ծերագոյնն 'ի նոսա
 էր քորմալէսնոցա . որ դապէր զամ ճարդիկ : Որում պարս էր
 իննայել յոյ ոս , զի ափանէր նա զարդ ինն յորինեալ 'ի քա-
 րանոց շափեղայնի 'ի պարանոց իւր , որ անո-անեալ էրէր ճշմար-
 տութիւն : Բաբելոնիւնեան Սեկնիսիք ասեն , էին ինչ
 ինչ յառաջնումն տաճարի , որ 'ի յեկրորդումն պակաս
 գտանէին , զոր օրինակ տապանակն քաւութե ,
 քերովբէք . հուրն երկնից , շէքինաս՝ այս է հողին
 ք . Լս Եւ իւրիմ Եւ թէ միմ այս է , յայտնութիւն Եւ
 ճշմարտութիւն :

71 Բաղդատեան զվեցե՞րդ գլուխ Եսուայ չէ վեր-
 աստան գլխոյ , 34 համարոյ 3 թագաւորութեանց :

72 Յովսեփոս 'ի Նախնեաց Պատմ. գ ժ , 5, զնէ
 միայն երեք հարիւր վաթսուն Եւ մի ամ :

73 Եսայ լու ի թ . ծբ : Եւսեբի Ա . Ն , գ , գ . 39 :

74 Դանիէլ , բ , 32, 38, 39. է , 5, 6. ը , 3, 5, 6, 7, 8,
 20, 21. Ժ , 20. Ժա , 3, 4, 10, 11, 12, 13, 14, 15, մինչև
 945. Ժբ , 1, 2, 3, 11. Յովսեփոս գ , Ժ , 12, Պատերազ-
 մին հրէից :

75 Տերտուղիան , գ . 46. ուրանօր առաջին առնէ
 զականաւոր երազս Աշղահակայ , Փիլիպպոսի Մա-
 կեդոնիացոյ . Հիսէրիան կնոջ , Լաօդիկեայ , Միհր-
 դատայ . Իլիւրեան Փաղարէսի . Մ . տուղիոսի , Ար-

տալրեայ, Դասեր Պողիկրատայ Սամիոսի, զոր Աիկերոն կոչէ դայեակ լւր. Վղէօնոմոսի Պիկտայ, Սոփոկլէսի: Նիւպտղէմիոսի, Ռմանք յասացելոցս գտանին նաև ՚ի գիրս Վաղերիանոսի Մաքսիմոսի Կ. 7: Թողել զՎաղաւորնեայն յղգս Վեսարու, զՊռէկիոսին, զՄ. Մանդիոսին, Մարկոսի Տուղղիոսի յաքտորանան, զԱննիբազայն, զԱղէքսանդրի Մակեդոնացւոյն, զՍիմոնիդեայն, զԴիոնէսիոսի Բռնաւորին, զՎասսիոսի Պարմանիացւոյն, զԱրտէրիայ Թոփոսի՝ Տուլմայեցւոց ասպետին, զՀամելքարայ Վարժագինացւոյն, զԱղկիբիադացն՝ Ամենացւոյ և Ակիադիացւոյ: Տէս զայսցանէ ՚ի և գիրս Տմայլցն Վիկերոնի, և Պլին. գ. ին. 2. ին.:

76 Տէս Պլուտարք ՚ի վարս Դիոնի և Բրուտոսի: Ապալիոն ՚ի վարս նորին Դրուտոսի, և Փլորոս 7. Տակիտոս յղիս Վորտիոսի ՚ի տարեգր. ծԿ. Պլիննիոս Թուղթ ին գիրք. 5. որպէս և զայն՝ զոր ետես Աթենադորոս փիլիսոփայ այր իմաստուն և քաջ: Եւս և ՚ի Վ. Մաքսիմոս գ. Կ. գ. 8. ուր պատմի Թէ Վեսարոսի տեսեալ զՏոգին Վասիոսի Եպիկիւրեան՝ զոր սպանեալն էր, սոսկացաւ յինքեան:

77 Ագաթանգեղոս՝ էջ 109, 110, 111. Իգնատիոս ՚ի մեկնութեան Ղուկայ, գլուխ Կ. 22:

78 Ոսկերբերանն բՊոր. 4. և Տատ. 6, չդէմնոցս որք զնախախնամութիւնն դիւաց ընծայեն:

79 Չանմահուէ Տոգւոց քարոզս տէս գուինն զՓերիկիդէս, զՊիլթագորաս, զՊղատոն և զԿիմ Տէտևորոս նոցին, որոց ՚ի Տամարի դնէ Յուստին և զԵմպիդոկլէս և զՔսենոկրատէս: Չկարծեաց Դրուիդաց տես Վեսարոս գ. Չ պատերազմին գաղղիացւոց, և զՍարաբոն գ. 4: Αφθάρτες δὲ λέγῃσιν καὶ οὗτοι ἢ ἄλλοι τὰς ψυχὰς: Սոսն (Յ Դրուիդ. բ) և այլ ընդ սոսս զհոգիս ա-

ճակատան դեմն : Եւ գ. ԺԵ, առաջի արարեալ ըր ըզ-
 հարծիս Բրաքսինեայց՝ ասէ, Νομίζω μὲν γὰρ δὴ τὸν
 ἐνθάδε βίον, ὡς ἂν ἀκμὴν κυομένων εἶναι· τὸν δὲ θάνατον γένε-
 σιν εἰς τὸν ὄντως βίον, ἐν τὸν εὐδαίμονα τοῖς φιλοσοφήσασιν.
 Չարքի էլանն պարք է մեզ համարել որպէս զի՛շտի սողմն
 շարքանդէ Տօրն, իսկ զմահ որպէս զճնտանք ՚ի նոր էլանն, որ է
 արգարևն էլանն և Էրանաբիտն իճապատերաց : Երազտոս
 Եգիպտացոց զայս զնէ վարդապետութիւնն ὡς ἀν-
 θρώπης ψυχὴ ἀθάνατός ἐστι, Հոգւոյ Տարդման անմահ գու : Տա-
 հիտոս գ. Ե. յաղագս Տրէից, Corpora condere quam
 cremare e more Ægyptio. Eademque cura, et de infer-
 nis persuasio. Դիողորոս Սիկիլացի ՚ի վեցերորդ Էն-
 էական գիրս իւր խօսի զՀոգւոյն Ռիթիգեայ և Սեր-
 վիտի, առեալ չմեծի մասին յեգիպտացոց անտի :
 Մեղա՛ գ. 2. յաղագս Թրակացոց, Ոճանն ըտէն՝ սռէ, Բէ
 անջաբեալ հոգիք որտանն վերստին, և այլ՝ Բէ ոչ որտանն,
 Բայց և մտանն իսկ ոչ. այլ շոխարբին յերջանիէ ին պեղէ :
 Աստուտ Թուի ինձ ելուտ սալարութեանն յուզ-
 արկաւորերց զմեռեալս խաղութ և պարութ, զորոց
 յիշէ Վ. Մաքսիմոս գիրք. Թ. գլուխ Ե. 12. և այլք :

80 Հիտասայ առ Յուստինոսի և Վրէմէնայ
 Չէ գայ և գայ օր, ուր արժեղք Երէր,
 Լոյճ հրոյն ՚ի վայր Բանայ զմէր :
 Որ աշխարհախաւ Բոց ծախէ տնայ :
 Չերբեր և զորանն քան զնա ՚ի վեր :
 Կարգէ էեց ցնդին, Ղարք խորոց ծխին,
 Ըկանանք Բոսոց զըլանայ գեպին :
 Եւ օր շոխանի պարտուի ըտանոց,
 Աճխանայ ՚ի վեր զեւր արդարման Բոց :
 Ըստ այսմ և Ովիդիոս, և Ղուկան, և Սենեքայ :

81 Տէս զտարբալուծութիւն Սոպրոնիկոսի գ Դ. 16.
 զՅովակիմայ Ռետիկոսի ծանօթութիւնն ՚ի գլու-

ածս Կոստանդնուպոլի : զԼուսիսն Փրինսիուսի : զՊատրիսկայ
 Բնաբանութեան Կ. 4, ուրանօր ասէ թէ լուս-
 ման Քիս ապահանութիւնք էիցս են ցոյցք : Գիտե-
 լի է նաև զի երկիր արևամերձ ևս գորով քան զայլ
 մտորակս ՚ի վերջին առանցս իւր , թէպէտև այժմ
 միշտ ՚ի նմին հեռաւորութեան առնու զիսյ՝ սահայն
 մարթ է ՚ի վախճանի Քիս յառաւել ևս յարևն կոյս
 թէքիլ լը կամելոյն այ և հրայրեաց լինիլ զորէն գի-
 սաւոր աստեղաց :

82 Արիստոտէլ յարագս հոգւոյ գիրք երորդ ,
 "Οτι δ' ἴσ' ὁμοία ἢ ἀπάθεια τῶ ἀισθητικῶ καὶ νοητικῶ, φανε-
 ρὸν ἐπὶ ἀισθητηρίων καὶ τῆς ἀισθήσεως. ἢ μὲν γὰρ αἰσθησις οὐ
 δύναται αἰσθάνεσθαι ἐκ τοῦ σφόδρα αἰσθητοῦ· (οἷον ψόφος ἐκ τῶν
 μεγάλων ψόφων, οὐδ' ἐκ τῶν ἰσχυρῶν ὁσμῶν κ' χρωμάτων οὔτε
 ὄραν οὔτε ὀσφραῖσθαι·) ἀλλ' ὁ νοῦς, ὅταν τι νοήσῃ σφόδρα νοητὸν,
 οὐχ ἤττον νοεῖ ἢ τὰ ὑποδέετα, ἀλλὰ κ' μᾶλλον. Τὸ μὲν γὰρ
 αἰσθητικὸν οὐκ ἄνευ σώματος, ὁ δὲ νοῦς χωριστός. **Ու է նոյնա-**
հաւասար փշարուի զգայաչան ծառն ընք ի ճառագնն զորութեան :
Ձէ զգայուի ու իարէ զգալ ուրանօր աստարայ նրին ու է զգա-
լի . որդն , զնորիւն ահեղագու , զհոս աչարու , և զգոյն մե-
նապայծառ : Բայց հոգին , յորձամ խորհի զերայ վերացելոց անն
զիճոցն իւր՝ ու նուալ ք զնուագոյնն իճանայ , այն և ասա-
ւել ևս , ինչ հոնել նոնն իսէ : Ձէ ծան զգայաչան չէ ասնոց
ճարնոց . այլ հոգին չէայ և անշաքեայ ՚ի նմանէ : Տէս
նաև զվսեմ զայն բան Պրատոսի շտեմարանելի
քեղ Մուսբեայ յաւեա նախապ. դ ժէ . 22 : (ևս և
ի Տեսարանն Քի զճանն հոգւոյ բովանդակ) :

83 Պրատոն յառաջին գիրս հասարակապետութեան
 իւրոյ . Ἐπειδάν τις ἐγγύς ἢ τοῦ οἶεσθαι τελευτήσῃν, εἰσέρχεται
 αὐτῷ ᾧ φόβος καὶ φροντίς περὶ ὧν ἐν τῷ πρόσθεν οὐκ εἰσῆι.
 Եորձամ վերջեցի ու ՚ի էէս օրհապ ճահանն , ահագեպս պապեն
 զնս , և սնանի խոչալ զանցեալ գործոց իւրոց . զորոց ու էր-
 բէք աստրէր խորհել :

**Ծ Ա Ն Օ Թ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ք
Ե Ր Կ Ր Ո Ր Կ Գ Ր Ո Ց**

84 Սուխոսնիոս ՚ի Աղաւղայն գլ. 25. փոխանակ Քրիստոս գրելոյ՝ գրէ Քրէստոս . վասն յաճախեալ լինելոյ առ նոսա անուանդ : Տակիտոս խօսելով ըզքրիստոնէից , զորս զրպարտեաց Ներոն իբրև պատճառս հրկիպոլթեանն Հռովմայ՝ ասէ , Auctor nominis ejus Christus, qui Tiberio imperitante per Procuratorem Ponticum Pilatum supplicio affectus erat. Հէղէ նախ անուանս այսորի՝ Քրիստոս՝ որ առ Բաբաւորոս Էն Տէբերիէ Պիղատոսէ որսրացոյ որսրաւորէն պաթէշաս : Պլինիոս Արտսեր ՚ի իբ թուղթն առ Տրոյիանոս :

85 Սուրբ Էին Հռովմայեցիք մատենագրել զերևելի անցս քաղաքին և պահել զգուշութի ՚ի Հռովմ . վասն որոյ և Ոստիկանք գաւառաց զնոցին յանձին բերեալ զօրինակ՝ գրէին զարարս յիշատակաց արժանիս և առաքէին ՚ի մատենադարան Հռովմայ : Ապաքէն և Պիղատոսի յանշուշտ հարկաց սուրբութեանն մղեալ գրէ զանցս հրէից և զարարս ամենօրհնեալ Փրկչին մերոյ՝ առ որ և բողոքէին քրիստոնեայք ի մերումս Հէղինակի : Ակայէ ամին Տերափուղիանոս այր բանիբուն Հռովմէական պատմութեան , Ea omnia super Christo Pilatus, qui ipse jam pro sua conscientia Christianus, Cæsari tum Tiberio nunciavit. Չայս ամ լն Քրիստի Պիղատոս որ և խղճիւ Տրոյն քրիստոնէայ՝ Տէբերիէ Այսեր զէնոցանէ , Յուստիանոս վկայ առնու զայս չղէմ նոցին իսկ Այսյերայն Հռովմայեցեոց՝ Καὶ ταῦτα ὅτι γεγορευε, δύνασθε μαθεῖν ἐκ τῶν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου γενομένων Ἀκτων. Նաև Եպիփան և Եւսեբիոս յասելն , Պիղատոս զՔրիստոնէից իրօնից զգացոյց Տէբերի , և նա Սենիդիպոսայ և Տօն Բարոս Յեմեեայ : Տէս Խոր . 7 .

2. Այլ այս գործ ՚ի ժամանակս Մաքսիմիանոսի եղծաւ , և Լցաւ անհնարին հայհոյանօք զփրկչէն մերմէ . ոպ զկայէ Եւսերբի յեկեղեց . պատմ . Կ . 9 : Թէպէտև այսքան անդրդուելի վկայուէք միեն մեզ հաւատալ զգող առ հինան այսպի գործոց , սակայն լի Սլէրիկոս չգիտեմ որով նորասիրուք խմորեալ ցրէ զսոյն իբրև զանհարազատ իմն յայտ իսկ տեղւոջ , և զբողոքոյս սորին կոչէ Imprudentis Christiani, Անբոհճ Բրեւարնէայս : Մէտրովչ :

86. Վեղստ առ Որոգիւեայ գ . 2 : 'Ενομίσατε αὐτὸν εἶναι υἱὸν Θεοῦ, ἐπεὶ χωλοὺς ἢ τυφλοὺς ἰθεράπευσε. Թո-ի Բեղ էնէ որդէ եջէ Կ (բւ) յողադս Բժշէլոյ նորս զհողս և զհոյս : Եւ Յալիանոս քաղեալ ՚ի Սիւրբայ , գ . 7. Εἰ μὴ τις οἶεται τοὺς κυλλοὺς, καὶ τυφλοὺς ἰάσασθαι, ἢ δαιμονῶν-τας ἔφορκίζειν ἐν Βηθαϊδᾷ καὶ ἐν Βηθανίᾳ ταῖς κόμαις, τῶν μεγίστων ἔργων εἶναι. Բայց հոյն ի է ԴՂ դժուարագու- նեյն ոք դատեցէ գործոց՝ Բժշէլ զհողս և զհոյս , և հանել զբեռն ՚ի Բեռայեգայ և ՚ի Բեթանեայ :

87 Գործ իչ . 26 . Ղուկ . ԺԷ . 1 :

88 Գործ ԺԹ . 19 :

89 Պորփիր առ Եւսերբի ա . ն . գ . Է . 1 . 'Ιησοῦ τιμωμένσ, οὐδεμίᾳς τις θεῶν δημοσίας ὠφελείας ἤσθετο. Յորէ հեքէ ՚ի պաշտօն տառա յն ոչ ոք քորջեայ զ յայսնէ էն զգործ Բարուլանց ՚ի դեյն :

90 Եզնկայ գ . ք : Կ Սորինթ . ԺԷ . 6 :

91 Թեոսալ , ք . 16 . Կ Սոր . ԺԷ . 39 :

92 Մատ . ԺԷ . 36 . իք . 16 Մարկ . ԺԷ . 14 , զուկ . Դ . 21 . Յովհ . Ը . 44 , 45 . Ժք . 16 . Հռոմ . Թ . 1 , ք կոր , Է . 14 , ԺԿ 31 . Եփես . ք . 25 . Ե . 9 . Գաղ , Կ , 10 . Սող , ք . 9 , Կ Տիմ , Կ , 10 . ք . 7 . Յակ , ք 14 , Կ կոր , ԺԵ . 9 .

93 ք Սոր , Ժք . 4 , Գործ , Թ . 4 , 5 , 6 : Տէս նաև զնախաբան թղթոյն առ Եբրայեցիս :

94 Եօթներորդ պատասխանի շղէմ չիք յարու-

(*Դի Լար էր երէ այնպէսն լինէր .*) այլ զաղաղակէ Տերծէ 'ի Բայ : **Տերտուղիան յաղագս հոգևոց**, Adeo omnis illa tunc sapientia Socratis de industria venerat consultæ æquanimitatis, non de fiducia compertæ veritatis. **Տուղիտոս 'ի Թութուղեան հարցմունս**, Expone igitur mihi, nisi molestum est, primum animos, si potes, remanere post mortem, tum, si id minus obtinebis, (est enim arduum,) docebis carere omni malo mortem. **Ապա՛** Præclarum autem nescio quid adepti sunt, quod didicerunt se, cum tempus mortis venisset, totos esse perituros : quod ut ita sit, nihil enim pugno, quid habet ista res aut lætabile, aut gloriosum ? **Սենեքայ՝ Թուղթ կի. Յուստինոս վկայ 'ի փաստաբու. Թէ՛ Խրոսմ ընդ Տրիփոնի ընդ հանրապէս առեալ՝ Խոսի սյսպէս**, Οὐδὲν οὖν ἴσασι περὶ τούτων οἱ φιλόσοφοι οὐδὲ γὰρ ὅ τι ποτέ ἐστι ψυχῆ, ἔχασιν εἰπεῖν. **Ոչէնչ զայցոյանէ Իմանան ԻՏաստառէրք, Խ ոչ Էսէ հոգի՛ Բէ ղինչ է, առչչ յօժարին :**

98 **Չոր օրինակ փասան Սոկրատոսյ կամ Պրատոնի՝ որ սինդէր** . Quod se movet, æternum est. **Որ շարժէ ղինին՝ յաւիտենական է : Տէս Լակտանս, գ . Է . 8 :**

99 **Լակտանտիոս գ . Դ . 12 :** Առաքինութեան չէ Էր Էնիեան Էրջանէրոն, ղի Բովանդանէ ղերոն Է նորա, որպէս Խ ասացին, հիմի 'ի Ժո՛ժէալուին Վրասց : **Եւ փոքր մի ղկնի քաղեալ զբանս Սենեքայ՝ ասէ**, Sed et Stoici, quos secutus est, negant sine virtute effici quemquam beatum posse. Ergo virtutis præmium beata vita est, si virtus, ut recte dictum est, beatam vitam facit. Non est igitur, ut aiunt, propter seipsam virtus expetenda, sed propter vitam beatam, quæ virtutem necessario sequitur. Quod argumentum docere eos potuit, quod esset summum bonum. Hæc autem vita præsens et corporalis beata esse non potest, quia malis est subjecta per corpus.

100 **Ալփինոս, Երէ Բուրցի ունէք Ժո՛ժիտու՛ Է Ըստանց**

փոխել հոսթէանն ուրէնն և մէ՛ յորևէ հատ ամօք ինչ յառաջ
 փոփոխեալս եմք : Ձե՛ք Փիլիսոսփայից Բնական Տասնհոսնէն, ու
 բով չեամքս՝ երբան , և նոր Տասունք օտարոպէ՛ս ընուն զնոցայն
 արեղի : ՍԵՆԵՔԱՅ [ԹՈՒՂԹ ԺՐ. Մարմին մեր ՚ի հանաւապոր
 պէան փոփոխումք իայ զորէն գեպոց : Ձոր միանգամ արեանեմքս
 ՚ի Բայ Ժախին սպ և Ժնէն , զի չի՛ յերեւելեացս ինչ ճշման
 նաւոր : Ես ինչն փոփոխեալ եմ մինչ խօսիմս զնոցին փոփոխումք :
 Այսպէս և Առաքել ՍԻՆՆԻ ՚ի Լուծ . սահմանաց ,
 Թեպէ՛ս մեռանի Տարին , այլ ՚ի արար գողոյն ոչ հարնի : Մ :

102 Պիլիսոս ՚ի Բնական Պատմութե՛ն ունի , Սոսո՛
 (Գորաք.) ընդ չէս արարոյն Բովանդակ յեղափոխին ՚ի Տրուր
 և աներեւո-նանն : Այլ ՚ի յորպէլոյ գարնանային հեղեղապին՝
 յառաջնի ծնեալ և Տրայեալն նորածնին վերադին : Գ Ժ 9 .
 Սինն ընդ ՚ի Բայէկ գոյանալ յեղանալս ինչ արարոյն փոխելով
 զիւր չն : Գ Ժ 10 , 20 , Համարին ոմանք ընդ էն չէնդանի՛ք որ
 ելի մեռացեալ պահիցն ընդ յարմաւ զմեռոն ողջոյն ՚ի մեզ գա-
 ղախացեալ շայտից , ՚ի գարնանայինն Վերմանէ արեգակն վերա-
 պին հոգեւորեալ չէնդանանն : Գ Լ 30 , Ճանձք հեղեղացեալ
 էլի ընդացին ՚ի Տոխարով չէնդանանն : Գ Լ 32 , Բնեմք
 ՚ի մեղապաց Բաղճօրինակ ծնանին : Ես նախ շանաճանձ ՚ի յօղոյ .
 որ ՚ի Բանել գարնան հոռուի ՚ի ընդ Բողիէն , և հարժրացեալ
 յարեգակն Վերմութե՛ն հասարապի ՚ի չափ հորեկոն . յորևէ Էլան
 ձձի ինչ փոքրիկ , և յերբ արար փոխի ՚ի իւրից հարժրամորն :
 Այս իւրիցմորն , զոր ոմանք Ոսկեղիկ անուանեն , մերկանայ զմորն
 իւր . և ընտ ասեալ ընտանի : Այսպէս նաև Գ Լ . 22 , և ՚ի
 բաղում տեղիս : (Այլ մերս Տիրատուր վարդապետ
 յառաջ բերի ՚ի քար . ծննդ . մ . 10 . զարմանալի և
 զանակ արտադրութե՛ն մեղուաց՝ յասելն , Քանից ասեն
 և յարմարաց զԲողիցոցութե՛ն մեղուաց , որպէս լուստ ուրէնն ՚ի գրոց
 Բնախօս արանց , ընդ յորմ չարեղծեն զմեղու ըրինջ , և չա-
 կեն ընդ յարմաւ , և խնուն զմաւս վերացն զի մի պարտաւորածս
 ճառացի ընդ որ ՚ի ներքս չմարմնեցէ ձանձ . յայնմանէ ասին լինել

Ճնտնոր Տեղուաց : Մեարձու :

103 Տես Աղեմէնտի Սարմատիան Ծ :

104 Աղեմէնտ Սարմե. Գիւսացնա (Հերակղիսոս)
լուեալ յիմաստաւորացն Բարբարոսաց , Բէ հրով Տարբելոց Է
յարանց եղեռնաւորաց , զոր Սարցիէնէնէ ԷΚΤΥΘΩΣΤΩ անուանէն :
Եւ այ պէս պնդէն զհասարակաց յարուի, եղեալ Բէ յառնելոց
Է Էրատանկէր ոչ Ը ան հասարելուի յարուս այժմ երևի : Ո-
րոզինէս Շղէմ Աղեղսոսի Ե . Քրիիպպոս առ Լակ-
տանտիոսի գիրք Չ :

105 Դ . Լաւերախոս, Թեոպոմոզէ յոմնէրդ Փելեպպէ
գիրս Էր ուանդէ Տեղ զայս Էր Էն զընտելու հարծիս Իմաստ-
աբբաց հաճօրէն , Բէ Տարբելիէնդացեալ վերաբին եղիցին անճոհ-
Է Էս Տշանջենացին որպէս Է Էնն :

106 Առ բարուք ծանօթութիւն մարդագոհս պաշ-
տամանցս առաջնորդեմ զընթերցուս իմ'ի 23 դլուխ
համառօտուի Լակտանտիոսի առ Պէնդատոս . զու-
րոյ վանցի թարգմանեցի բովանդակ զբան'ի Հայ'
զանց արարի . քաղել աստ : Մեարձու :

107 Յիշատակէ զսոյն Պլուտարք'ի թէմիստոկղե-
այն իւր : Եւ Պաւսանիոս զհամանման չարեացա-
պաշտուին մեսենացոց Պեղզեացոց Է Լեւքացոց :

108 Իսկ յաղագս Արամաղգայ լատինոյ՝ ասէ
Գիոնէսիոս Աղեկառնացին, թէ կարինախնի էր սո-
վորուն մարդագոհուի յիտալիայ : Եւ թէ ցնրչափ
Եկաց մնաց նոյն՝ Պլինոս գիրք իՃ . 2. Է Էրոն գալու-
նաց զյոնէն Է յոնէայն Է պայլոց ողգայ՝ ընդ որս դե-
պոմա-էր խոռվաի զմարդախոշոշ յաշարուն Եպէս Տերս դարո :
Այս Եկաց մինչև ի ժամանակս Յուստինոսի Է Տա-
տիանու . զի Յուստին յառաջնում գրի ջատագովու-
թեանն իւրոյ ուղղէ զբան իւր առ Հռոմայեցիս այս-
պէս . Ասոց՝ զոր դոտոր պաշտէր ոչ Տայն արեան անբան ո-
նանտցն զոնէ , այնուհաճարգլան Բանաւորաց : Չոր աւեալ

էրևելէացն 'ի Յէզեարանց եղևանա-որաց քաջէն շուրջ շտե-
 ցանառն : Ե-Տասիան , գաի ա- հասովճացեցես , զի Արա-
 Տաշու լաթննից հէշտանայր յարե-ն Տարբէան , ե 'ի հոսունս
 Տարնոց սղանէլոց : Պարիկըրցւարն Անդրիանու կայսեր
 տեեալ դնէ սովորուէս : Վիկերոն 'ի Ճանն իւր
 յաշտգս ջատագովուէ Մ . Փոնտէիոսի , և Պլուտարք
 յաւերլորդապաշտուիս իւր : Ջմարդագոհս պաշտամանց
 եղևուն նսև առ գաղղիացիսն աւանդէն Տասարա-
 կաց լեալ , զոր վերջացոյց Տիբերիսս ին Պլինոսի
 վկայութեանն , գ . Ն . 1 :

109 Վղէմ . Աղէքս . յորդորակն : Լակտանտ առ
 Պէնդ . գ . 22 . 37 . 33 : Փաստ . 4 . 213 : Մ . Փիղիքս .
 և Արնորիոս :

110 Տէս Մարտիալ յառաջաբ . վերտառ . Գե-
 լիոս Ժ . 13 . Վաղեր . Մաքս . գ . ք . 10 :

111 Յոհ . ք . 24 :

112 Հոովմ . Ժք . 1 : Փիլիպ . ք . 3 :

113 Հոովմ . ք . 28 , 29 :

114 Ին Վոր . Ե . 8 :

115 Ին Վոր . Ժ . 16 : Եբր . Ժք . 4 : Ին Պետ . ք . 21 :

116 Մատ . ք . 4 : Ղուկ . Ժք . 33 : ք Վոր . Թ . 7 :

Եբր . ք . 6 :

117 Ղուկ . ին . 34 : Հոովմ . Ժք . 13 : Եփես . Ե .
 18 : Գաղ . Ե . 21 : Ին Տիմ . Ե . 3 : Ին Պետ . ք . 3 :

118 Մատ . ք . 18 . Ժք . 21 : Ին Վոր . ք . 5 :

119 Յովհ . Ժք . 44 : Ժք . 17 : Մատ . ին . 21 : Ղուկ .
 Ժն . 28 : Հոովմ . ք . 20 . ք . 24 . Ժք : Ին Վոր .
 ք . 19 : ք Վոր . ք . 1 : գաղ . ք . 29 : Ե . 6 : Վորոս . ք .
 24 : Ինթեսաղ . ք . 6 : ք Տիմ . Ին . 12 . եբր . Ժք . 28 :
 Ին Պետ . Ին 2 :

120 Մատ . ք . 10 :

121 Արիստոտէլ 'ի Քաղաքականութեան իւրուսն

գ. Է. 14. Հասանձան սոցին էն, որ և ցո-ցին յապացո
 Գրովի զհարժիս ի-րեանց : Ձէ 'ի գովէլ զհասանձարու-նի լա-
 քէգոնացոց շարագով լինին Տրաց օրէնադրին, Բայց զէ Բո-
 լանդակ շինուած օրինաց նոցա հասարակեալ է 'ի զօրու-նս և 'ի
 Տարա՝ դերուս 'ի դերու-էլանին 'ի Բանէ . և արդէն իսկ 'ի
 Գործոց անպի նանրացեալ ծորին 'ի Բայ : Այլ նախքան
 զսա Եւրոպիպէս : Թէ սոր, Տարա, և իսոր՝ Բարցին
 յԱւարաց, Սնայ այլ ոչ են՝ նոցին գերազանց :

122 Թիւկիզ . գ. ւ . 'ի նախնուսն յոյն, ոչ են նոսաղ
 քան զԲարբարոս խժորժանանն, Եւէ Բնակիչ ծորիւղերէս յամա-
 չաց, և Եւէ Բնակիչ իղլէաց Էրեւն սիւան հաղորդու-նիսն
 ունել ընդ Ռիւանն նասարիւո-ք, զասանցան յասարակու-նիսն
 զօրովարեալս յիշխանաց ի-րեանց . և այն՝ համ-վան շարու-ան-
 յանց, և համ-վան զպէսս հարեարացն լնլոյ աներուս յաղշա-
 քու-քս ի-րեանց : Եւ պարահեալ անպարսպոր քաղաքաց
 յասարի ատնու-նն զայն, ոչ յամօն՝ այլ յաւեպ 'ի ժո-ս անխանց
 Գրելով զնոյն : Հասարակեալ է ոմբարդարու-նս 'ի ձջ ծորիւղե-
 րէաց Բնակչաց նաև Տերոցս իսկ դարուս, որք սո- յարգի ունին
 զչարարեւոս յելուպաչաց անպի ի-րեանց, և սո-նախնի Բանասպեղծս
 յաճախակի գրանին յիշարակու-նիս սորին : Ձէ եբր 'ի Բաղուս
 պարահեալ նոցա նո-սասպեացն հարցանէն . Եւէ հէն իցէն՝ ար-
 դեօք . ուր աներկնան որ հարցանի-րն՝ չիտար, և որ Լար-
 ցանէրն՝ սո-նախաբինս չարէր : Այո՛ և զերեւոյս սո-սարակէն
 'ի նոյն 'իսկ 'ի հասարակաց սահմանս ի-րեանց, և Բաղուս-ճ 'ի
 յոնանց սովին նախնի յաղշաքու-քէնն, որպէս Օղու-լան Լոկրե-
 անացի, Իսողիւսի, Ալարնանէանի, և Բնակիչ Ռոյալաց յո-
 ճախոյն : Ըստ այսմ Յուստին, գ. խի 3. յաղագս Փիւ-
 նիկեցոց : Պլուտարք՝ յաղագս Սպանիացոց . Իսող .
 Սիկիլիացի յաղագս Տիւրացոց . Վեսար և Տակիտոս
 յաղագս Գերմանացոց . և :

123 Արիստոտէլ 'ի բարոյականու-նի խրոմ առ Նի-
 կամարոս, ք. 11. Այսպիսիք (Յ Տամբերատարք) ոչ

Ինչքան որ Երևանի զգալ էմք ինչպէս ինչպէս զՎրէժիներդ Երևանի Բնակչոյն
 ոչ իտեղիք գրգռեցնեն ՚ի նոյն . Բայց զայնք է արդարեւ ցած-
 ունէան հոգւոյ համբերել արհամարհանայ : **Սիկերոնս յեկեղ-
 զիւս գիւտի իւրոյ կարգէ զվրէժիներդունն ՚ի շարս
 պարտեաց բնուէ :** Եւ առ **Ատտիկոս**, Ապեայ զնա անցն
 էմ , եւ արեացէ , ոչ թէ իտեղիք վրէժիներդ լինել նմա , եւն :

124 **Լախանատ . Գ . 20 . Տերտուղ յաղագս Տերտա-
 բանաց . 19 : Յուստին . Զատագ , Բ . 17 :**

125 **Եւք , ԼԳ . 11 . 12 : Բ Օրէն . Է . 1 . 2 : Ղևի
 րաբունի Գերսոնեան , ասէ , թէ պարտ էր հարս-
 տահարել զնն (ք զքրիստոսնեայս) նմ կերպիւ : Իսկ
 Բէքա՝ թէ չէր պարտ դարձուցանել զգողոնն յափ-
 շտակեալ ի նոցանէ :** Եւ իբր հասարակաց աղօթք
 է նոցա ասել , Յանկործանի իտեղիքն նմ աղանդաւորս :

126 **Ղևտ . իԳ . 20 . Բ Օրէն , ԺԹ . 21 :**

427 **Մատ . Է . 38 . 44 . 45 :**

128 **Եւրոպիւղ , Ես ցոգոսեան՝ Ապողոնն ոչ ներեցից :**

Որ զ՛ոսանն Բանի ողծէ , իտեղիք զորդէն :

Այն իեր արդեօ՛ր դեցալնո՛րն՝ իեր գործ Բարէ ,

Որով պանծայս լինել Տարդէանն անձանի ,

Թէ Տահացոսն ձեղանլիցեն , դոս ամահ Դիս .

Չարեաց նոցեն վրէժիներդ որ սասս լինիս .

Ե՛ իեչ սպա՛ դէպ Են օրէնսդրաց .

Վ արել զլեանն զորքն ՚ի խղճէ եւ յօրինաց :

Թէն եւ յայն լէս . Բայց դե՛ս ասէմ , զի թէ Փէքոս

Նա Պոսիդէս եւ Ռաբաւոր Ինչն վերնոյ ,

Սերեն պարծել զանն լհաս ամոսնոսն .

Ոչ ոս հոս շիրմաց իւրեանց ասենլ պաշտօն :

Չայս անդի գերզեցիկս բացատրէ Սղեմէնս ՚ի յորդո-

րական ճառս իւր . Աթենագորաս , Տատիան , Արնո-

բիոս , գ . Գ . Նաղիանդացին ընդդէմ Յուլիանու . ե

թէնդորէտ . ճ . 3 . (Եղնիկ . Գ . Բ : էջ 122 , 123) :

129 Յիշատակէ զամանէ Փիլոն յեկդ ճառի նա-
խասնամուէն յասելն . Եւ գեղեցիագոյն չան զգանե-
փէս, զորն աւել յաղարկեցին ան՝ Որմարի գինեպաշտ լի-
նէն զի եւրոյ գեղեցիութեանն : Այլ Լակտանտիոսս յայտ-
նագոյն ևս, Idem pulchritudine pueri captus, venan-
tem ac virilia meditantem, ad fæmineos usus violenter
abripuit. Եւ ՚ի արդիս գեղոյ ճանկանն հարեալ զորսորդ հո-
րոյն քնով շոխան բռնաբարեաց : Քարոյլ] Իսկ վասն Ան-
տինաւսայ յիշատակէ Յուստին յեկդ գիրս ջատագո-
վութեանն . Վղէմէնս ՚ի յորդորակն իւր, Որոգինէս
յեկդ և յութներդ գիրս չգէմ Վեղոսի, Եւսե-
բիոս յեկեղեց . պատմ. ք. 8. Թէպորէտ, 8. և
պատմաբանք ժամանակին առհասարակ :

130 Այսպէս համարեցան ոչ միայն Լուկիան
՚ի գրքուկն իւր յաղագս սիրոյ, այլ և Գրիգոր
Նազիանզացին ճառ ք. չգէմ Յուլիանոսի, Եղիաս
Արետացի, Նաննոս զմանէ, Վիւրեղ գ. Կ. չգէմ
Յուլ, և թէպորոտ չարձակագոյն ևս յերեքտասա-
ներդ գիրս իւր առ յոյնս : Բայց ՚ի վերջան զսոսին
արժանի համարիմ զգովանին զայն բան Փիլոնի՝ հե-
տևողին Պղատոնի յառաջ բերել աստանօր . Պղո-
տոնէան իւրախճանոտի, յանին գլխովին ՚ի աւել հեղատխո-
նէց, ոչ մայն արանց ճախճանելոյ զհեք նանանց . նամ նանանց վա-
րարելոյ աւարս, չիտ այտոյնէ և յօրինաց անսի նանին պար-
տի, այլ արուաց ընդ արուս հաստիս արոց և ել արբէրե-
ալ իտոյս առնելոյ : Եւ ելէ իցէն յեղատախոնիւնէն ինչ
յաղագս սիրոյ նամ երկնային Ասպղիան, լոյ չօղոյ ազգա-
տանանին : Եւ տերտուղիան յաղագս հոգևոց, բաղ-
դատեալ զքրիստոնէական իմաստութիւն չ Սոկ-
րատայն՝ ասէ, Nec nova inferens dæmonia, sed
vetera depellens, nec adolescentiam vitians, sed om-
ni bono pudoris informans.

131 Պղատոնի Է, Տատարակապետութեան :

132 Պլինիոս իսուելով զաղանեաց՝ ասէ, Բարսնց
է թի, այլ հարգ ծայրագոյն համեպտաբն պահի առ նս . շնաբն ոչ
գիտեն, և զօրէնս ամուսնութե ոչ էղծանեն : Տէս Պորփիր
գ . գ . շղէմ ուտելոյ զմտելոյ . (Փիլոն ճ, քէ շղ 149,
Ինչ որդ ոչ արդէօտ արձան է Տարդման պարհատել զեւրեց
զանարգել իստանտնութն հովտէ գործելով սոյ ծոծկաղութեան
էրօնիցն : Վարդ զոր արարոյն թնի դարարեմս յԱպղևոն ցան-
կութեցն, ի սովորութե և զանկատանկոյն զէկո երբալ Տրգոպոս :
Ոչ շարացեալ իացն ամուսնով արարոյն շոբլ հայելով, և ի
պտանիէն Տալեալ, զհովտնսն այծատ ոչ պահեն . . . Եւ յա-
րոց գ պարանեաց ոմանս զմահ ամահեալ զհեղա ցանկութե քան
զէեանս ընարեցին : Չայլոցն ամուսնութեւն քհննս լոծին, և
ոչ յալնսծո Այլելոնէն Տրքին ամալեցեալ պարհատելին ի
գրապնէ : Եւ ոչ որ ի վր շանց օրէնս հնն երկեան : Սեպրովս)

133 Բ Օրէն, ին, 14 Յովսեպ. Ժէ գիրս նախնեց
ասէ, Սովոր էին հարս մեր Բաղամ հանաջո տանել :

134 Մատ. ք, 23, 38. ԺԹ, 21 :

136 Սարգս, Չէս սէր առ Բարսանէնս, զի ցրտեալ Տե-
պոս առ Բիւս, և պի և առ թին էբրևառ էւր Տպերեմ : Ամ-
միանոս Մարկելղիանոս, Առ հեղապարտութեանս հարտա-
ծեալ սիրոյն ըստով :

137 Դիող, գ . ւն . Պլուտ. յաղագս Լիգորգոսի :

138 Բ Օր, իք. 19. իէ. 4, 5 : Ղւտ. իք, 5 :

139 Մատ. Է. 12 . եփես . Է . 3 :

140 Մատ. ք. 24 . Ժք, 22 : զուկ, ը . 41 :

141 Մատ. ք, 20, 24 . Է, 42 : Ղուկ, ք, 35 : և
Փիլիպ, գ, 6 :

142 Ա Տիմ, ք . 7, 8 :

143 Հուովմ. ԺԷ. 25, 26 : Բ Սորինթ. Թ. 1, 2, 3 :

Փիլիպ . գ, 13 : Մատ, ք, 1, 2 : Ղուկ, ԺԷ. 12 :

145 Մատ, Է : Յակ, Է :

146 Ա Պետ. գ, 3: Տիտ. ք, 12: Թ Տիմ. ք, 9: ք կոր. ք, 6: գաղ. Ե, 2: կող. գ, 12: Թ կոր. ժք, 4: փիլիսոս. ք, 8: Թ տիմ. ք, 2, 3, 4: տիտ. ք, 7: մատ. ժ, 16: եփես. Թ, 8: Թ Տիմ. ք, 2: Հռովմ. ժք: Թ Պետ. ք, 13, 17: Սող. գ, 20, 21: եփես. ք, 2, 3, 4: ք, 5, 6, 7, 8, 10: Սող. գ, 22, 23, 24, 25: եփես. Ե, 22, 23, 24, 25, 28, 33: կող. գ, 18, 19: Թ Տիմ. ք, 12: մատ. ժ, 4, իք, 12: Ղուկ. ժք, 12: ժ, 14: Յովհ. Ե, 44: եփես. ք, 2:

147 Դիմնկրատէս յատակս խորոց թաղէ զճմարտութիւնս և Արիստոտէլ գ, ք, 1. բնազանցութեան իւրոյ ասէ, Որդէս խորդէն ոչ էրոց ՚ի լուսոյ պոսնջեան, նոյնպէս և զքս ՚ի պոյծսոսն Ե արկայից Յիս:

148 Եւբ ք, 2, 80, 13. 15: թիւ. Ե, 12: ժ Թ: ժք: ժք: Ե 12: ի Ե: ք Օր լք, 4:

149 Յովհ. ք 46, ժ, 32. ք կոր Ե, 21. Թ պետ. ք, 22: եբբ, ք, 15: Որդին լիզէմ Սեղոսի գ. ք:

150 Լակտանտիոս ՚ի վախճան Աստուածաբանական Արթուրեանցն, Ոչ զայն եղոյց զճանապարհն, այլ ի քարոզեբեցն. զէ զ՚ ընկրկեացն այլ զ՚ դժոարութեանն:

151 Թ Պետ ք 22

152 Մատ, իք, 50, 52. և ի Ե: Յովհ, ք, 23. և Ե, 27: գործ, ք, 32: զուկ, իք, 34. իք: մարկ, ժԵ: Թ կոր ժԵ, 3, 4, 5, 6, 7, 8: Թ յովհ Թ, 1:

153 Մարկ ժք, 19 զուկ իք, 51, 52 գործ Թ, 9, 10 11, Ե, 55, թ, 3, 4, 5 և ժք, 6 Թ կոր ժԵ, 8:

154 Գործ ք, 3, 4 ժ, 46 ժ թ, 6 ա Սող ժք, 10, 28, 30. ժք, 1, 8, ժք, 2, 4, 5, 9, 13, 14, 18, 19, 929

155 Գործ ք, 5 Ե: ք: թ: ժ ժ Թ ժք ժք ժք. ժ թ, Ե, ի Թ, ի Ե, Հռովմ ժԵ, 19. ք կոր ժք, 12. եբբ ք, 4: Յուստին վիճաբ, լիզէմ Տրիփ. Երեմ, գ. ք. Տերտուղ, Որդ. լիզէմ Սեղոսի Ե. Լակտանտ.

156 Յովհ ժք, 12. ժԵ, 28. մարկ ժք, 17

157 Աղէմէնս Ստրոմատ 5 . զքն ծանուցեալ
 դնէ ամ ազգաց : Տերտուղիան զ . ամ . ընդդէմ
 Հրէից : Յո՞ւ ամ ազգս եւ աշխարհս հասարակն , երէ ոչ 'ի ք
 երեւելն 'ի վախճան Ճնախն . յո՞ւ արդեօք հասարակն Պար-
 թեա , Սարս , Ելէմացիս , Բիլերիբեայս , Հայս , Փոնտացիս
 Եգիպտացիս , եւ Ասորիէցիս յանէոյս Աեւրեանայ . Հոռովմայեցիս
 եւ Էթիօպի , Հարկայս եւ Երոստուկեմացիս , ազգս յազգայն Գե-
 տաղեացոց եւ նահանգս Մովրեաց , ծովեղբեայս Սպանոց ,
 Խառնեմաղանեմ յոգնախօս աշխարհս Գաղղիոց , եւ Էլլեացն Բրի-
 տանացոց . զոր հոռովմայեցիս լէարացին նուամէլ հնադանդե-
 ցոց քն , եւ Սարմատացիս , եւ Իբեացիս , եւ Գերմանս եւ Սիւ-
 թացիս , եւ Բաղանս յանճանօր ազգաց , եւ գաւառաց եւ Էլլեաց
 զորս լէ Տարս 'ի համար Էերել : Եւ աս աննեանն 'ի սոսս
 Բիւրե Անտանն քն արդէն երեւելոյ : Սա ինքն սակաւ մի
 և անդր ցուցանէ , թէ որքան չարձակ էր յայնժամ
 թագաւորութիւն քնի քան զնախնւոյն նաբուգոդ-
 նոսորայ , Աղեքսանդրի , և հոռովմայեցոց :

158 Երէնիոս , որ հինքան զՏերտուղիան զ . ամ .
 3. Nam etsi in Mundo loquelæ dissimiles sunt, virtus
 traditionis una et eadem est. Et neque hæ quæ in Ger-
 mania sunt fundatæ Ecclesiæ aliter credunt, aut aliter
 tradunt: neque hæ quæ in Iberis sunt, neque hæ quæ in
 Oriente, neque hæ quæ in Ægypto, neque hæ quæ in
 Lybia, neque hæ quæ in medio mundi sunt constitutæ :
 sed sicut Sol creatura Dei in universo mundo unus et
 idem est, sic et lumen, prædicatio Veritatis, ubique lu-
 cet, et illuminat omnes homines, qui volunt ad cogniti-
 onem Veritatis venire. Որոգիւնէս 'ի մեկ եղևիկ . 6.
 Confitentur et miserabiles Judæi hæc de Christi præ-
 sentia prædicari: sed stulte ignorant personam, cum vi-
 deant impleta quæ dicta sunt. Quando enim terra Bri-
 tanniæ, ante adventum Christi, in unius Dei consensit

religionem? quando terra Maurorum? quando totus semel orbis? Արնօքիոս գ. 2. [Թէ ուղորէ տ ընդ գէտ յունաց: Սքն երոնխմոս ՚ի մէջ նասննի քրիստոնէից դասէ՝ զՀնգիկս, զՊարս, զԲեսեայս: Եւ ՚ի [Թուղ- [Թ ընիւր առ Լէտայ՝ կրկին զՏիգիկս, զՊարս, զԵ- [Թ ովպէացիս՝ զՀայս, զՀոնս, զՍիլիւթացիս և զԱե- տացիս: Եւս և ՚ի խնդիրսն որ չէ մէջ ուղղափառի և արուսեկին, յիշէ՝ զՀնգկաստանեայս, զԲրիտանե- այս, զԳաղղեայս, և զարևելեայս միանգամայն: Ոս- կեբերան ՚ի վեցերորդ յորդորակն իւր ՚ի վիւն կոր- սասէ: Եւէ չէին արձանահասարառաբէալն ՚ի Բանս Եւրե- ոնց, զհարդ ալս գրուածք նոյնն աբիւս արածէին ընդ ան Ես Բարբարոսաց անդր բան զՀէնդր և ՚ի հղիւս յանոյս ծովու: Գարծեւ ՚ի ճառն պէնտէկոստէից, և ՚ի գերապանծ ճառն իւր յաղագս անութեանն քնի: Պարս է խոս- արձանիւ ուրէն, Եւ սոս՝ Տարդ ոչ հարէր յայտպեսի փոքա Ին ծամանալէ ընուլ զհամաճառաւ զայս Ե զԾով և զցամաք մանգա- մայն, և հրաւիրել ՚ի գործ յայտպեսի զՏարբէկն ընդմեջս ՚ի հրօնս առանկոն- թեանց և Բե-եռեայս յընդամոյս յեղեոնս լարեաց Բայց և այնպէս Բասանայա- որ Բասանայան, Բրէել յայտպանէ զապ Տարբէկն, զոչ ընցն ոչ մայն զՀոնովայեցիս, այլ և զՊարս յասպանիս, և Ե:

159 Տերաուղիանոս, Ղատագալ. Թ. խօսի զԼուսի ժամանակէ, Երէկեան Տարբէկ. այլ լցաք զան արեղիս ըզ- քեր, զհաղաքս, զհղիւս, զամբոյս, զհրո-անդանս, զափեանս զհրապարակն, զյեղս, զԺողովս, զպալատս, զսե-նկորս և զՓորոն. և Բողաք քեզ մայն զմեկեանս: Հռովմ, ԺԵ, 19:

160 Տէս Ոսկեբ. ճառ. ան. ՚ի վերայ ան կոր. ան. 17. և Թէ ուղորէ տ:

161 Դոմիտիոս Ուլիենոս անուանի Օրէնսգէտ գ ը- րեաց եւթն գիրս պատժոց, որով պատուհաս դնէր ՚ի վերայ քրիստոնէից, զորս յիշէ Լակտանտիոս Ե:

(Աստ քեզ և զհրովարտակ Ռիսկղիտիանու-
սի առ մերս Տրդատ՝ յԱգաթանգ, էջ 62, 63. ըզ-
հրովարտակ մերոյն Տրդատայ առ հայաստանեայս՝
անդ, էջ 54, 55. Չվսեմզայն ճառ Մոզպետին առ
մարդպանն Սիւնի՝ յԵղիշայ գլ 3 : ՄԵՐՈՂ)

162 Չոր օրինակ անմեղ դուռք երեք հարիւրոցն
յի Վարժագինէ՛ յի մեջ առեալն յՕգոստինոսէ՛ յի իգ
վիայաբանուէ՛ հառվմայեցոց . բարուսք յԱփրիկէ,
րանս ամբարիշտ կայսերոցն Սեվերիանոսի և Վա-
ղերիանոսի : Առ Մաքսիմիանոսիւ յԱսիաք, յԱ-
րարաստան, յի Վասպաղաղակիայ, յի Միջերկրեայս,
յի Փալագիայ, և յի Պոնտոս : Ի Նիւմիդիայ, յի Նի-
կոմիդիայ, յի Հռովմ, յի Թերբիայ, յի Տիւր, և յի
Տրապէրոս յանս Ռիսկղիտիանոսի . եւ :

163 Տէս բարոյ . Արիստ, առ Նիկոմեքոս . գ. Կ .
Λέγοιτο δ' ἄν ἰκανῶς' εἰ κατὰ τὴν ὑποκειμένην ὕλην διασαφτεῖν
τὸ γὰρ ἀκριβὲς σ' χ' ὁμοίως ἐν ἅπασι τῶς λόγοις ἐπιζητητέον.
Հաս է եւէ ցո-ցոէ երն շար եւրոյ եւնաւայ եւ-բոն, չի զ
և նոն ապացոցո-ի ոչ ինքրի յմէ : Եւ յի վերջին գլու
Բնագանցութեանն . Կին δ' ἀκριβολογίαν τὴν μαθηματικὴν
ἐκ ἐν ἅπασιν ἀπαιτητέον. Չափաբերանն ստուգո-ի շարի յմ
իւր : Եւ Վաղկիդիոս յի Տիւնի ի կարծեաց Պղա-
տոնի . Ունաւո-ի հաւանաւեան գերաւանջէ ան զմ գերա-
բիւնս . Ծանաւանք՝ եւէ վայեցոցէ հաւասարեացն ոչ ստաւանն
այլ երեւելի և դե-ցաղոն ոչ :

164 Հոմեր . ոչ ոչ գերեւ ստուգ-ի եւ ոչ ում որդի էջ :

165 Ոսկերեքան յի սկիզբն մեկնուէ Կար, գ. 3.
գեղեցիկ իմն վճռէ, յասելն, Το ἀπιστεῖν ταῖς ἐντολαῖς
ἐκ τῆς πρὸς τὴν ἐκπλήρωσιν ἐκλελυῖσθαι τῶν ἐντολῶν γένηται.

Չհասարակ ստուգ-ի բանայն, յաստ զոյ յի շարու-ի անք
ստուգ-ի յմ :

Ծ Ա Ն Օ Թ Ո Ի Թ Ի Ի Ն Ք

Ե Ր Ո Ր Դ Գ Ր Ո Յ

166 Ի տեսանել ումեք յիշատակութիւնս Ազա-
 Թանգեղոսի ՚ի գիրս Բուզանդայ՝ Խորենացւոյն և
 Փարպեցւոյն, ՚ի մտի դնէ թէ կայր առ նորօք
 պատմութիւն Ազաթանգեղոսի : Չայս եղեալ ինձ
 կանոն աստ՝ ՚ի մէջ բերից և զորս քաղեն ՚ի գրոց
 նորոյ Ռիստիս : Ա . Աղվաղակի յետ կործանմանն
 Եմի և սոսկալի արհաւրացն ՚ի վերայ եկելոց աղգին
 Տրէից՝ երևի թուղթ իմն յանուն Բառնաբայ Ա-
 ուաքեղակցին Պողոսի ի վկայելոյ Ալէմէնտի յամին
 124, Որոգինեայ՝ 230, Եսեբեայ՝ 315, Երոնիմոսի՝
 392 : Սա թէ և զանուն Տեղինակին ոչ յիշէ, այլ քա-
 ղէ բառ առ բառ զՏեառացայ Տամարս աւետարանին
 Մատթէոսի — Ե 16, Իբ, 14, Ե, 42 : Բ . Թուղթ
 առ Կորինթոս Ալէմէնտի Տուովմայ եպոսին ի սմանց
 յիշատակելոյն ՚ի Փիլիպ . Դ . 5 . զորոյն յարգ առաւել
 պանծացուցանէ վկայութիւն Երենիտի, որ ասէ .
 Գրեաց Ալէմէնտ ախնաբէս և խօսակց Առաքելոց, որոց դե-
 հնչէին քարոզութի ՚ի լսելն և յանդիման նխարէին ասանդոտի :
 Իսկ Դիոնէսիոս եպոս կորինթոսի յամին իբրև
 170, Սոլորուի էր ասէ, նախնեաց ընկերանու յեկեղեցոջ
 զայս Բռողն : Սա առնու զՄաա, Ե, 7, Ե, 1, 2 : ԺԵ
 6 : զՂուկ, Կ, 37, 38 : ԺԵ, 2 : զՏուովմ, 29 : և զբա-
 զումս ՚ի թղթոցն Պողոսի առ կորինթացիս, կնքելով՝
 Առէս Ի յետս յեր զնողմն երանելոյն Պողոտե առաքելոց :
 Գ . Գիրք Հերմեսի անուանեալ Հովիւ . զոր յիշա-
 տակեն Ալէմէնտ աղեքսանդրացի յամի նն 194 . Տեր-
 աուղիանոս 200 . Որոգինէս՝ 230 : Սա քաղէ յայանապս

զմատ. Ժ. 32. 33. կամ զուկ. Ժք. 8. 9 : դարձեալ
 մատ, Ժք. 3 : կամ զուկ. Է. 5 : Ժչ 18: Այնարկէ
 և առ Մատ. ի Է. առ Յոհ. Ժք. 6 : Ժ 9 : գործ. Է. 32 :
 Դ Ի զնատիս լուսազեաց, որ յետ 37 ամի համբարձ-
 մանն քնի եկաց եղս Անտիոքայ, գրեաց թուղթս
 առ զանաշան եկեղեցիս. յորոց քաղեն Երենիոս,
 Եւսեբիոս, Դիոնէսիոս և շարական մեր : Սորայս
 թղթեան ՚ի մերս և թարգմանեալ և ասեալ են
 տես անդ : Ե . Պողիկարպոս՝ որ յառաքելոց անտի
 կարգեալ եղս Չմուսնիոյ գրեաց համառօտ իմն
 թուղթ, յորում գտանին առաւել քան զքառասուն
 վկայուէն առեալս ՚ի նորոց կտակարանաց՝ մանա-
 ւանդ զմատթէոսի Է, 2, Է 7 : զլուկայ Կ. 37. 38 : և
 զգործ. ք. 24 : Չ . Պատիաս լող աւետարանչին Յով-
 հաննու և աշակերտակից Պողիկարպոսի, ՚ի քաղա-
 ծոյ անտի՝ զոր պահեաց մեզ Եւսեբիոս ՚ի ծախիչ Ժա-
 նեաց Ժամանակին՝ յայանի անուանէ զաւետարանն
 ըստ Մատթէոսի և ըստ Մարկոսի, զանաշանէ զնս .
 զմատթէոսին եբբայեցերէն գրեալ, և զմարկոսին՝
 զնիւթ ՚ի քալողութեն Պետրոսի հաւաքեալ վկա-
 յելով : Յայս վայր նշանակեալ հեղինակք զքանս ՚ի
 սբ գրոց հաւաքել հաւաքեն, այլ զանուանս գրո-
 ղոց ոչ յիշեն : Ե , Յուստիանոս վկայ իբրև 20 ամօք
 զինի Եպիփանու գրէ զերկուս գիրս . մի՛ առ հե-
 թանոսս ուղղեալ, և միւս՝ առ հրէայս, և թէպէտ
 գրուի խօսից սի՛ ոչ սյնքան պահանջէր վկայուէնու-
 ըրոց կտակարանաց . սակայն համարձակիմ գրել, զի
 յաւէտ քան երկուհարիւրիցս յանուանէ և յա-
 կանէ յիշէ՛ զչորեսին աւետարանսն մեր : Յետ սբ ե-
 րեսուն ամօք զինի Հեգասիպպոս բազում ինչ քա-
 ղեալ յաւետարանէ և ՚ի գործոց առաքելոց, և ճա-
 նապարհ արարեալ ի Պ աղեստինոյ մինչև ՚ի հռովմ,

ասէ. Յիմ ձեճախ և յիմ սաղաս նոյն վարդապետի է
 զոր և օրէնք, և Տարգարէք, և արէր իսկ ուսուցանեն : Է .
 Չայսու ժամանակաւ , այս է՝ յամի տն 170, եկեղե-
 ցիք Լիւնի և Վերնիոյ՝ որոց եպօս էր Արթիւնու ծե-
 րունի ամաց իննանից , որ և ժամանակակից իսկ ա-
 ռաքերոց , առաքեն գրով զՏամբերունիս վկայից իւ-
 րեանց առ եկեղեցիս Ասիոյ և փոխգիւղի : Դ սոյն
 գիր Տամբամբին վկայութիւն աւետարանչաց զուկայ և
 և յովհաննու և գործոց առաքելոց : Երէնիսս ՚ի
 մանկութեան աշակերտեալ Առշիկարպայ Տեաւո-
 ղին յովհաննու . յաջորդէ Արթիւնուսի յաթու եպօ-
 սուն Լիւնի , Չգիտուի Տանապարէի իրիտութեան ճերջ ասէ-
 Երէնիսս ոչ յայլ ումէքէ, էիւն ոչ ՚ի նոցանէ՝ որով և զաւե-
 փարանն ընկալաք : Չոր նախ քարոյնցին Յի, և ապա իմօքն աջ
 ՚ի գիր տնցոցին, զի լիցի ճեղհիւն և սեան հասարակութեան հա-
 սարոց : Չի յեք յարութեան քն էրև զարգարեցան (աւել-
 քեալքն) զօրուի Հոգեւոյն սէջ էջանելոյ ՚ի վերայ էւրեանց
 ՚ի Բարխանց՝ ընկալան զհարարելութեան գիտութիւն յիմ . ընկա-
 ցեալ ապա ՚ի ծառն Յի քարոյնցին Տարգարէան զերէնա-որ խաղա-
 դութեան . ամենեքն և էւրսանելու որ ՚ի նոցանէ Բերելով
 յինքեան զաւետարանն աջ : Մարմնոս ՚ի Հարէաստան գրեաց
 զաւետարան էւր ՚ի նոցին լեզու . այնինչ Աւարոս և Պօղոս քա-
 ռոյնցին ՚ի Հոգով և իանգնէին զէկեղեցին : Յեք զոխելոյ նոցա
 յասարեացս Մարմնոս աշակերտ և Ռարգման Աւարոսի աւանդեաց
 ճեղ գրով զարդարուն Աւարոսի, և Ղուխոս գործախէց Պօղո-
 սի զնորին քարոյնութեան : Հոսի ապա՝ Յովհաննէս աշակերտ
 քն որ ուսաւ ՚ի վր լանջոց նորս՝ հրաւարախէաց զէւր աւետարան
 յԵ՛՛՛՛նոս քաղաքի Ասիացոց . և : Ը թօղեալ աստանօր
 զԱթենագորաս և զԹեոփիլոս , Աղէմենաի Աղեք
 սանդրացոյ թէ և գրեանք կորեալ՝ սակայն քաղ-
 ուածքնորա առ Եւսեբիոսի զնոյն եկեղեցի զոր և Ե-
 րէնիսս : Թ . Տերաուղիանոս յամի 170, Յառաքելոց Յով

հաննէս և Մաքսիմոս ուսուցանեն մեզ հասարակ , իսկ յառաջելա-
րանց անբի՛ Ղուկաս և Մարգրոս վերանորոգենն զնոյն : Եւ
զինչ աստանօր յաճախել ինձ վկայուին , Յոգնատիւս էն
վնայուիք Վոգոս գրոց նորոց իբախարանացս , ասէ Լարզներ
վարդապետ Անդղիացի . ՚ի մն սա քրիստոնէիցս հեղինակ ,
քան բաշմահաբոր գրոցն Սիկերոնի ՚ի գրութեան ամ հեղինակայ՝ ամե-
նայն նմաւոց լքաննայն ժամանակս : Ժ Ի միջոց ամաց իբրև
երեսնից ՚ի վեր երևեցան Մինուկիոս Փիլիքս , Ապու-
ղոնիոս Ասիոս , Աստերիոս , Ռոբանոս , Աղէքսանդր
Եպի Եմի , Հիպպոլիտոս , Ամանիոսև Յուլիոս Ափրե-
կեցի : Ընդ այսու ժամանակաւ երևէր Որոգինէս ,
որ այնքան քաղէ զբանս Աւետարանին ՚ի գրեանս
իւր , որքան և մերս Բերթում ՚ի բովանադակ ամ-
աչնչէն ՚ի համօրէն իւր մատեանս : Ի գալ դարուն
Եթի՛ գահ ՚ի գլուխ երևի առաքեալն Հայաստա-
նեայց Գրիգորիոս լուսաւորիչ , տէս զյաճախապա-
տում գիրս նորս , և զամճաբան քարոզութիւնն յա-
գաթանգեղոս : Զյակոբայ մծբնայ եպիսիոզ Չգոնն ,
զԵւսեբիոս , Արնոբիոս , Լակտանտիոս , և զայլս բա-
զումս ցմեր գար . Արդ՝ կարէ արդեօք այլ հաւատ
՚ի վերայ թի զայսքան խուռն բազմութիւնս վկայից
հանել ՚ի պաշտպանուի իւր՝ զզանազանելնն ասեմ
տեղեօք , ժամանակօք՝ աղգօք և լեղուօք , ՚ի միջոցս
միայն երեք հարիւր ամաց , ցուցցէ՛ . ապաթէ ոչ
ուրեմն հաւան լիցի բանին , զի ճշմարտութի եթէ
՚ի սոցունց լուեալ՝ ՚ի քարանց անտի ևս քաջաբար-
բաւ քարոզիլ կարէր : Թորո՛վ :

167 Արղոս ՚ի հրէից անտի գրեաց գիրք ինչ Ճ-
դէմ քնադաւան հաւատոց ՚ի մէջն եկի՞ դարու . իսկ
յետ իբրև յիսուն ամաց Որոգինէս եկաց ախոյեանս
սմին , գրեաց ընդդէմ գրուածոց նր , և թէպէտ
գործք Արղոսի չեն ՚ի միջի , այլ Որոգինեայն որ ամ

բողջ կայ մինչև ցայսօր ժամանակի, խոստանայ մի-
 լը միջէ. քաղէլ մեզ զքանս նորա : Քանզի ասէ, Ձե
 մ' էարժեցեն թէ վասն չոանէլոյ իմ զառ յեան պարսպանէս
 զանց արարի պիտի զիլիո՞վ գրոածոց նք : Ձէ Բարոտ դարե-
 ցայ լը էարեաց իմոց հերքել զմի լը միջէն գրոածանց նորա, ոչ
 այնքան զբնական էարգ իրանն նկարելով՝ որչան պէզանակ գր-
 ոածոց նքն : Եւ այս՝ ուղ ինձ թուի, կարի Տաւատար-
 մուք. զի ուրեք ուրեք փաստքն, զորս ՚ի մեջ առնու
 յանուն Արդաստի զօրաւորագոյնք են քան զիւր իսկ
 պատասխանիս : Սոյն այս հրէսց, որում լեզու է նա-
 խանձն կուրացուցիչ՝ գրէ, Արեէ Բաղամ էնէ առէլ յա-
 զագս գործոցն յե՛ ինքն՝ անկամայանս գրոածոց էւրոց աշա-
 ճերբոց, Բայց էամովէն զանց արարի : Այս է՝ զոր Որոզ ինէս
 կոչէ ճարտասանական սեթևեթ, զի եթէ կարէր՝
 ոչ իւրիք ինայէր ջրել զգրածս աշակերտացն քնի իւ-
 րով հղօր և հակառակափաստն ապացուցուք :
 Դարձեալ աս՝ Ձայս ան յառաջ Բերտ ՚ի յերոց էսէ գր-
 ոածոց, էարես չամարելով մեզ յայլ զէնս պատասխան լինէլ : Եւ
 այս են գրուածք, յորոց և քաղէ ինքն զարդաբա-
 նութիւնս երկուց Աւետարանչացն Մատթէոսի և
 Ղուկասու, Ձմէ էայտ հախարակ չարէն : Եթէ հարմանեցե
 ոչ յաջ ծնօր քո, դարցո՛ նմա և մանն : Ոչ է հնար էրկոց
 փերանց ծառայել. լի : Իմաբանէ նաև, թէ զ'ի
 կաղէն բղխումն արեան միայն Յովհաննէս յիշէ :
 Թէ ոմն յաւետարանչաց մի ասէ հրեշտակն աւե-
 տաւոր յարութեն, և միւսն՝ երկու. լի : Ձիարդ
 և իցէ, սովիմք և եթ հաստատէ մեզ՝ թէ Աւետա-
 րանն՝ զոր արդէն ունիմք, էր գրուած աշակեր-
 տացն Քրիստոսի և ՚ի վար աւետալ իբրև օրէնք
 խոստովանութեանս մերոյ, որում այնքան կապեալ
 էին քրիստոնէսոյք յայնժամ, մինչ Արդաստի այլում
 զինուց քան այսմ չկարօտիլ բնա ին : Դարձու :

168 Որ ինչ Ահղտոս յերջ գարու՝ նոյն եղև և Պորփիւրոս յերջումն : Արկտեաց սա զաւետարանն բովանդակ , և զգործս առաքելոց անաչառ հոգւով թշնամուէ . գրեաց գիրք ընդդէմ քրիստոնէուէ և ամմասամբ ջանադիր եղև ՚ի դիմի հարկաներ ճշմարտութեան աւետարանին , Ձի ՚ի Էրծանէլ ասէ սորան , էին ՚ի վեր ասալնն էրծոք : Եւ այսպէս հակառակի բաղմափոխ կրկնուէց ծննդոց յաղգաբանուէն Մատթէոսի : Առջմանն Մատթէոսի յառաքելուն : Քաղածոյ բանից Եսայեայ՝ որ ՚ի սաղմոսի Ասափայ տրի : Ծով անուանելոյ նորա զլիճն Տիբերեայ : Աիրառուէ բանիցս՝ պղծուի տեբաճոյն . Տարբերուէ հեղինակի բանիցս՝ յոյն Բարբառոցս յանապաքի զոր Մատթէոս Եսայեայ՝ և Մարկոս Մարգարէից տան : Յով հաննու կիրառութեան ձայնիս Բան : Փոփոխման գիտաւորուէն քնի յաղագս երթալոյ կամ չերթալոյ ՚ի ասնն տաղաւարահարաց . յոհ , է . 8 : Ա ճոռն պետրոսի ՚ի վր Անանիայի և Սափիրայ զոր ինքն անուանէ Չարամաղբուի մահու : Բայց որ յաւետ զօրաւորագոյն է մեղ ՚ի վկայուիս Պորփիւրի՝ այս է , զի ըրէ նա զմարգարէուէ Դանիէլի , բայց հեղինակութեան գրոց նորոյ կտակարանիս չժպրհի չեղիմանալ : Մէսրոլի :

169 Մեծ առարկու հաւատոյս կացեալ ուրացողին Յուլիանոսի՝ փղձկեաց ՚ի դուրս զիւր մարտութիս ՚ի մեջն չիդ գարու : Սա յանուանէ դիմախօսի մատթէի և Ղուկայ վասն տարբերութեւ ծննդաբանութեանցն : Հերքէ զառումնն Մատթէոսի ՚ի մարգարէութեանց , յԵֆէզոսէ հոլեցեց զորդի էմ : ԴԵ . 15 . Ահա հոյս յղասցի . Թ . 23 : Աղկանձէ նաև թէ՛ Ոչ ոք յառաքելոց անքի յնի եր նմա զարարելուին Բաց ՚ի Յովաննոս : Թէ՛ Ոչ Պողոս , ոչ Մարթէոս , ոչ Ղուկաս , ն ոչ Մարքոս համարցալե-

ցան ան իոյէլ զյն : Թէ՛ յովհաննէս անաղան գրեաց
 զիւր աւետարան քան զայլ երեսինսն , և ՚ի ժաման-
 ակին՝ յորում բազումք ՚ի քաղաքացն յունաստանի և
 իտալոյ դարձեալ էին ՚ի հաւատս Նազորացոյն ,
 և այլ բազում այսպիսի , որով զնոյն հաստատէ՛ զոր
 և Սեղոս և Պորփիւրոս : Մէտրովոյ :

170 Յովհ . ժԵ , 27 : ան յոհ , ան . 1 . գործ , ան . 21 . 22 :

171 Տէս յամուրեք ՚ի գիրս Ոսկերեկանին , Յով-
 սեպոսի , և Եւսեբի՛ գ . ք . 1 . և 23 :

172 Գործ . Ե . կող . Կ , 14 , ք տիմ . Կ , 11 . փիլի-
 մոն , 24 : (տէս նաև ՚ի մերս Իզնաաիոս յառաջաք .
 մեկն . Ղուկայ , Է . 2 . Թ . Ժ . զարդարև արժանին
 ընթեռնոյ : Մէտրովոյ)

173 Երեն . գ . Կ . 1 . Եւսեբ . եկեղեց . Պատմ :

174 Յայտ . ան , 1 . 2 : Կ . 1 . իք . 18 . 19 . 20 . 21 : (Տէս
 և յառաջաքան սորին յածաշունչն Չոհրապեանն :))

175 Եբր . ք 4 . 5 . Ե . 14 . ժԿ . 7 . 8 . 23 :

176 Յովհ . ժԿ . 17 : ժԵ . 26 : ժՎ . 13 : ժԷ . 17 . 19 :
 ժԸ . 37 : գործ . իՎ . 25 : Հռովմ . ան . 25 : ք թեո . ք .
 10 : ան յոհ . ան 6 . 8 : ք 4 . 21 : ք . կոր . Կ . 8 . եփեո . Կ .
 15 . 25 : յայտ . իք . 15 : ք կոր . ժան . 31 : գաղ . ան 20 :
 ան կոր . Է 10 . 12 : ք կոր . ժք . 2 :

177 Մատ . իՎ . 31 . 56 :

178 Մատ . իՎ . 69 : Մարկ . իք . 66 : Ղուկ . իք . 54 :

179 Տէս զգործս առաքելոց , և ք կոր . ժք . 12 :

180 Գիրք ժԿ . զոր ՚ի մեջ առնու Որոզին ընդ-
 գէմ Սեղոսի յասելն Այս այն Պղէգոն է , զորոյ զմաց-
 որբս Գրոսածոյ յաղաքս սխանելեաց և արանցն էրիայնու-
 իէցայ՝ ունիմք աւ իէան փնլև զայս օր ժամանակէ :

181 Սիւրղի Աղէքս . գ . Ժ . լըգէմ Յուլիանոսի :

182 Մատ . ժԿ . 33 : Ղուկ . Ժ . 18 : յոհ . ժք . 32 :

183 Ղուկ . ան , 33 : մատ . իՄ . 20 : յովհ . ժԿ . 16 :

184 Մատ . ին , 33 : իբ , 1 , 2 : ղուկ . ժե , 11 . 12 :

185 Մատ . շ , 11 : ժբ : 21 :

186 Մատ . ճ . 17 :

187 Մատ . ճ . 21 , 39 : իգ . 34 :

188 Մատ . իգ , 38 : իգ , 16 : ղուկ . ժգ . 34 : ին , 24 :

189 Մատ . ին , 33 , 34 , ին : իգ . 34 : իգ , 20 :

190 Զոր օրինակ Բասիլիդէս յամի . 120 , Վաղենտիանոս առ Նովին ժամանակաւ . Հիւսնականք՝ որ և Սոկինեանք փոքր փիղկնինոցա . Սեթեանք , 150 . Միաբնակք՝ Μόνταναί , 856 . Մարկոսեանք , 160 . Երմոգինէս , 180 . Պրաքսիաս՝ 196 . Սրտեմն՝ 200 : Թէոքոստոս՝ 200 . Տատիան՝ 272 . Որոգինէս՝ 250 . Պողոս Սամոստացի՝ 273 . Նովետեանք , Սաբելեանք , Արիանք , Պրիսկիղեանք ցամն 378 : Պերդազեանք , 405 , Մարկիոն , և որ յաւէտ զարմանալին է , Սերինթոս առ Տիննն , և Ունիթոսք ՚ի Նորումն , Ննին զգիրս Նորոց կտակարանաց . է՝ որ լը քմաց մեկնելով . և է՝ որ զկէսն ինքեանց և զկէսն այլոց պատ : շաճեցուցանելով : Մէտրովոյ :

191 Երենիոս . գ . ան , 29 . Տերտուղ . Եպիփան , (և մերն Եզնիկ) լըգէմ Մարկիոնի :

192 Գաղ . լ . 11 : ի , 14 : փիլ . ի . 18 : Երեն . ի . ան , 26 և Եպիփան յաղագս Իբիսնաց :

193 Գործ . լ . 20 , ժգ : Փիլին լըգէմ Գլակիլիոնի յամ ուրեք : Տերտ . Հրէայք համարչախ ընթեռնուն չօրէնն և գնէն զհամարչախութիւնն իւրեանց պոխոէօք հարչացն , զոր հաւաքէն յառուրս շաբաթոց :

194 Երենիսի թուղթ առ Վիկտոր . Երոնիմոս . և Վիպրիան ՚ի ժողովն ամիրիկոյ , Մե՛ զոք դապեւջէք , հերթելով յերաւանց հաղորդութիւն լը զանապանութիւն հարծեացն :

195 Փիլիպ . ի . 5 :

196 Գործ . ժգ . 3 : ի . 6 : իա . և որ զկնի :

197 Թ Կոր. Ժ Թ, 23 : Թ Կոր. Թ. 3 :

198 Գործ. Ե. 29 : Հռովմ. Ե. 3 : Ը. ԺԹ. 12 : Թ
կոր. Թ. 4. 8 : Թ. 4 : Կ. 4 : Թ [Ժես. Թ 6 : Թ [Ժես. Թ. 6 :

199 Գործ. Թ. 46 : Ե. 42 : Թ Տիմ. Ե. 6 : Թ Տիմ. Թ. 3 :

200 Թ Կոր. Կ. 4 : ԺԹ. 10 :

201 Հռովմ. Ը : 36 . Թ Կոր. Կ. 11 : Գիլ. Թ. 20 :

202 Գալ. Թ. 9 : Թ Կոր. ԺԵ. 11 : Թ Կոր. ԺԹ. 5 :
ԺԹ. 11 :

203 Մատ. ԺԹ. 27 Հռովմ. ԺԹ, 33, 34, 35 : Թ կոր.
Թ. 11. 16 :

204 Պղատանն ՚ի Փիղոննի և ՚ի Տիմէի իւրում : Եւ
Ամբրոսիոս Cui magis de Deo, quam Deo credam,
Յաւէք Վա Ին՝ քան Ին՝ հաւաքամ :

205 Պղէզոնն Կ. ԺԿ . ՚ի լորորդոսմ անն էրհէրեւորդ-
դի էրրորդի Ողոմոկարին , էղև մեծ նուազութի արեգահան ,
քան զոր յառաջագոյն ո՛ւ զ ո՛ր Գիւլի . և Գիւլի ՚ի Վեց
Էրրորդ քան զՆանն էղև , մինչև ասքեղաց յերհինն Էրևել . շար-
ժանն մեծ ՚ի Բել-Եմնեայ . և մեծ մասն Նեղէնոյ հործանեցաւ :

206 Քաղկեդոնիոս սղատանական ՚ի բացատրունս
տիմէի՝ ասէ , Եւ ասաւել էն արեգական և մեծարգոյ պապ-
ճաւելան , որ աննարհէ մեզ զԷրևոսն նորոյ ասքեղ , ոչ գուշա-
հոյնն ասէմ զնուազութի և զոռվ , այլ զԵրևոսն պաշտեցելոյն Այ
՚ի Գիլոննի ասգի մարդին . և ՚ի շնորհս գործոյ մահնանցաւոյ .
զոր քեսեալ քաղդէացի ճոգոց ասաջնորդութի նորս էինն , որ-
պէս և ասէ , ՚ի խնդիր այսր նորագին Աստ-ճոյ , և զմեղէն
նշմարեալ զխոսն ՚ի Վերայ մաննանն Էրկրագինն նմա , և ուխ-
պեցին ուխտս այնն ասէ , որպէս Վացել էսէ Էր այսպէս մեծ Այ :

207 Յովսէպոս ՚ինախնեաց սպամ . գ. Ը. ընդար-
ձակորէն բաղէ վկայունս ՚ի Փիլոնիկեցոց . և գ. Է.
զբանս Նիկողայոսի Գամասկացոյ . Բապճոս յասալ
քան զայս այր ոն հզոր զորութի Բոնայեալ էալաւ զԷրհէրն ընդ
Էրրով Էրխանութի , որ և անուանեալ էր զԷր Արտարաս : Սա քե-

բեաց Դամասկոսէ և իողմանցն Առնէսպոսնէ Բայ 'ի Փեմեկէնոյ .
յարոյց պարզմ սասաբէն ընդ Դաւթայ արտայէ յոգայ , և յեփ
բրիմ ճակատուց 'ի պարսո-ի ճարնէցաւ յերեսաց նք առ գեպոնն
Եփրատա : Սա քան զամ ըստաւորս առաւելեաց քաղուք . և
յեփ նք որդէք նք ըստաւորեցին ցասան աչգս , էրարանէիւրն
'ի նցնէ զհայրենի աշտու և զանունն պահելով . սպ և Պարզուան
ըստաւորս Եփրատս : Երբն 'ի սոսա գլով այր սեգ և զօ-
րաւոր քայ ճարս սասաբէն ընդ հրէայս , Կրասարանալ կամելով
զյալնու-ին զոր իորոյս նախահաւ էր . և էղծեալ ապահանեաց
զքիքն որ այժմ Սամարեա ինչէ : Չառաջին մասն պատ-
մութեանս գտանելք յք . Թագ . Ը . 5 : ւն Մնաց .
ԺԸ : իսկ զվերջինն չք թագ . Դ : Չսա Յովսէպոս
Աղար կոչէ , և Յուստիանոս Աղովրէս . տէս Եւ-
սեբ . Աւետ . նախապ . գ . չք . 30 : Իսկ յաղագս Սո-
ղոմոնի տէս Յովսէպ . չքէմ Ապլի . ւն . և Սիւնկեղ
էջ 145 . զոր անթերի քաղէ քեզ Եւսեբի 'ի Քրո-
նիկոն իւր , մ . ւն . էջ 84 , 85 , 86 , 87 , 88 : Գիտելի է
նաև զի զանուանս Իրամայ կամ Քիրամայ և Սողո-
մոնի յիշատակեն Աղէքսանդր Բաղմալէպ , Մենան-
դըր , Պրգամնոս , և Լիտոս 'ի Փիւնիկ տունարն
իւր թ Վրէմէնտի Աղէքսանդրացոյ : Այլ յայսմ վայ-
րի պարտ է մեզ ուղղել զՏատիան որ ասի թարգմա-
նել 'ի յոյն զգիրս Թէոդոստի , Հիւստիկրատայ և Մո-
քսի որ յաղագս Փիւնիկեցոց , ուր փոխանակ գրե-
լոյ Δαίτος , Լիտոս , գրէ Χαίτος , Քայտոս : Նաև յի-
շատակ Աղայելի արքայի ասորեստանեայց , չք թագ .
ԺԹ , 15 . չք թագ . Ը . 13 , Ժք . 17 : Ժք . 3 , 24 : պահի
'ի Դամասկոս գլխացանկան պաշտամամբ թ յով-
սէպոսի 'ի նախ . Թ . և յուստիանոսի : Յաղագս Սաղ-
մնասարայ որ գերեաց զտանն ցեղսն Իսրայելի , չք
թագ . ԺԷ , 3 . և էառ զՍամարիա չք թագ . ԺԸ , 9 :
պատմէ Մենանդր Եփեսացի առ Յովսէպ . Թ . 14 :

Ելուլէոս Բագատրէ աճա լի . և ծովային պարզմա նուաճէ
 զԲելառոյնս զապարամբէալոն յերբէ : Արշայն Ասորէսպանի զօ-
 բաժողով լեալ 'ի վերայ նր սասալացոցանէ զգործ պարէրալին
 ընդ համօրէն Փիւնիէսպան . և ապա 'ի հաշտութ խօսեցեալ
 դառնայ : Սերոն , Արէա , Պաղէպիւրոս և Բարձր 'ի շաղախոցն
 անջնապար լեալ արշայն Ասորէսպանի 'նձիակէն լծոյ էշխանուէ
 Տեւրացոց : Բայց 'ի վարանջէնց ել 'ի վր մասանգամ ար-
 շայն Ասորէսպանի առեալ 'ի Փիւնիէցոց անտի վախտան նաւս
 և գոմն հարէր Բելալարս . Իսկ Տեւրացոց 'ի դէմ հարեալ
 նճա Երհրատան նաւս խորախեցին զնաւահանդէս նր և զհինգ
 հարէրսն 'ի գերութ վարեցին . Բայց պարէն Տեւրացոց ընկա
 ցաւ յոյժ յոյժ : Դարձաւ արշայ Ասորէսպանի և սպա եղ 'ի
 վերայ գերոց և ջրհողց նց . զի մ' քացէն նց ջուր 'ի պէտս
 Ջայս արարել ընդ աճա հինգ՝ ճղաց զնս հանել ջուր 'ի ջրհորոց
 զբո շրեցինն : Այլ զՍերնբերլիմայ աես զ թագ . ԺԸ
 13 . Ի Սնայ . ԼԲ . 1 . Եսայ . ԼԿ . : Յիշէ և Բերոսոս
 քաղաքացի առ Եւսեբ . Ժամանակագր . էջ՝ 22 . Ա-
 բիւզհնոս ասորի՝ անդ , 26 : և Յովսեպ . Ժ . 1 :

208 Թ . Այսպէս և 'ի Քրոնիկոն Ժամանակացն Եւ-
 սեբի . էջ 31 , 33 , 33 , 34 . աւէ պէս զայս օրինակ ,
 Ազր Էղն հօրն նորա նաբոապոլստաց , Էնէ շահապն նախարա-
 բապէս որ իարգեալ իայր 'ի վերայ Տին Էգիպոսացոց , հա-
 պարճս դարձոց յեպս Էկոց յապարամբութ : Ձե լէր ապա՛ն աշ-
 նահեպեա իննն իշտամբէլ , գոմարեաց եղ 'ի յեռին որդոց
 Էարոմ նաբոապոլստոց , որ այնահեպեա 'ի լագ իսկ հասա-
 ճէ հասեալ էր , ճասն ինչ 'ի զօրացն , և առաքեաց Էրվալ 'ի
 վերայ . Էրվեալ հասեալ նաբոապոլստոսոս խոմբ գործեալ
 քայր պարէրալ ընդ ապարամբէն , և յաղթէ , և զՏն որպէս
 և էր իսկ 'ի Բնէ , անդրէն ընդ Էրբեանց Բագատրոսութն նուա-
 ճէր : Իսկ հօրն նորա նաբոապոլստաց դէպք քայն 'ի նին ծա-
 ճա հեանորանալ 'ի Բաբելոնացոց շաղախին , և վճարել զհեանս ,
 Բագատրեալ աճա իս : Ջգոսա լինէր յեպ Բաղոմ ծամանախոց

նախաձեռնողի պարտաւորութեան շարժարկը պէ՛րս էր-
 իրին էգիտաբացող և զայնոյն Պ, և զգերին հրէնց, զյի-նե-
 ինց-ոց և զասորաց և զէգիտացոյն ալգաց, հրաման ասոյր
 ոմանց ՚ի Բարեխմանց հարստաբուսն զօրօ և զայլ ևս զու և
 զլուս և զլուսման ՚ի Բարեխման խաղաղացանել: Երբեք հաւեալ
 գրանէր նաւաճեալ զիս ամ ՚ի Բարեխմանց. և պահեալ նա
 լուսաւորութի՛ն ասորան ապահովանի ՚ի նոյն: Տերէր Բոլան-
 դան հայրենի իշխանաւթեան, և զգերուոյն հրաման ասոյր յալ-
 նիս արեղիս Բարեխմանց Պին Բնախնայացանել: Եւ ինչն յատէ
 և յատարէ պարսկապիս զմեհեանն Բեղաց և զայն ամ ասա-
 րութի՛ն զարդարէր: ՚ի Բոսն Բաղասն և այլ ևս արարատաս ՚ի
 ներս յաւել Ղարս, և պնդէր զարեղիսն, զի ՚ի ևս լինելոյ հնար
 պաշարողաց զմեհան ՚ի Բաղասն արքայացանել: Եւ յաւելոյր
 զերիս պարսկապ ներսոյ Բաղասն, և էրիս արարատան, և զէկս
 պարսկացն ՚ի նիւթեանն աղիւսոց և ՚ի նաւեղ շինէր, և ըզ-
 ինն ՚ի լոյ՛ն աղիւսոց, և պարէր աշխատոյնս զԲաղասն պա-
 րսկօք, և զարտանն զարդարէր դիւցապոսնս: Եւ այլ ար-
 արտանս Տօք ՚ի հայրենի արարտանն շինեալ յաւելոյր, զորոց զլուս
 և զգեղ և զալգի արգի յօրինուածս հայիս ոք արեւ էլի
 պարսէլ իարեղէ. Բայց այնլուս մայն թէ իարէ նորախնայ նորանց
 շան մեծապայծառ և լն՛ծիէ գործէր, և հարարեցաւ համարեն
 ՚ի հնգեպատան ասոր: Եւ յարարտանն աղարարաւարտութեան
 Բարձրաբերնս հանարձ մահարչանօք շինեալ յօրինէր, և զմահարս
 հողախնայն ՚ի նմանութի՛ն լեռանց յարդարէր և պնդեաց ծառս ալ-
 գի արգիս, և գործեաց և հապեաց պնտանեալ Բարսապատանն
 հախաղանաւ լն արեւելանաց կնոյն իւրոց ՚ի լեռանայն հովտանն
 ձայրաց, որ ՚ի մարաց Պին հովտոսն անեալ էր: (Այս կին
 Նաբուկոդոնոսորայ լն Երուստոսի գ. ամ. Նիսոկրիս
 լի:) Աբիւղենոս առ Եւսեբ. Ա. Ն. գ. Թ. և ՚ի
 Ժամանակագր. էջ 28, Սեծապոսն առ Նաբախոսոսո-
 ըս, որ ուժգնագոյն էր Բոսն զնորախնայն ՚ի Լեւեացոց և
 յիւրեացոց Պն զօրաժողով լեալ հասանէր, և ձանեալ մէհան.

դեռ ընդ յեռոմբ նուաճէր. և զճանն մ'ի նոյնէ յառաջանողն
 Պոնփոս ծովու քարէլ Բնակեցողացնէր : Եւ ապա յեւ այս
 ընէլ պարմի 'ի չաղդէացաց, Բէ Էբրեւ Էւաս անդրէն յարտանենն
 դեց երէտ ճարեալ չալէալ զնոսն, խօսէր զայս չն օրինակ . Բէ
 էս Նաբո-հոթնոսորոս ոչ չաղդ Բաբելոնցիտ' զվերջսն էնչ որ
 յեւ հասանելոց էցեն, յիշոյն պարմեցեց . և այլ էնչ մ'ի մոջէ
 'ի սոյն յարեալ պարմէ : Ոչ Բաբելոնանէտ զոր ոչ նախնին մեր
 Բէլ և ոչ Տէֆինն Բեղախն հարեցեն հաճողէլ զԲաղասն յար-
 փելուլ, Գայ պարմէլ Ղորին օգնակնոսք դեցն ոճէլ զսար և
 զգերուի 'ի վերայ յեր : Մարտ' զառս Ասորեստանէ յեռնփոս
 լեցին նմո, Բայց էցեալ Բէ նախնն զքառաճանէլ նոցա զխոր-
 Էանց հաճողախոցիտս Մարսիոս, պարտ' Ղարց համ ծով հլանէր
 զնոսա, և ապակնէր : Սամ լեկեցէր Բէ խորեալէր նորա ընդ
 անշէն և անհոխ անապաս, ուրանօր զէն ուրէտ նշարանտ ճար-
 դոց, այլ մայն արօքին գաղանտ, և յաճէն Ռուդուստ' Ռաֆա-
 ուէլ նմո մէն մայն 'ի մէջ ժայտոսք առապարաց և անխաաց :
 և ոչ Բէ Վախճանն իմն Էրանակնն հանխեր յեւ հանէլ աստի ըզ-
 իէանս իմ յառաջ չանն զէլեց Էրացս Գոռախոսք անցանէլ ընդ
 մաս : Գոռախոսքնորս զայս ամ յանկարծակի աներևուսացա :
 Սեպուղի :

209 Եսթանասունք և Եւսերխոս զԷբրայական
 Երթո, Քեֆրէ, [Ժարգմանեցին 'ի Վախառ որ էր
 Ժամանակակից Նաբուկոնոսորայ :

210 Հերոզոս, գ. Բ :

211 Հէքատեսոս առ Յովսեպոսի գ. ամ. ընդդէմ
 Ապպիոնիսի, խօսելով զՏրէկոյ՝ զրէ օրինակ զայս, Ոչ
 սահա (Տաղարք) 'ի հրէեց' յեւ ճահուն Աղէտանդրէ՝ գերէ
 վարեալ քարան յԵգիպտոս և 'ի Փոննիփոսան յաղագս խոռոչ-
 Բեանն յուղելոց յԱսորեստան : Եւ Փիլոն ընդդէմ Փղակո-
 սի . Թոռնն անդր չան քան հարեւր Էաղարտ հրէեց' որտ Բնա-
 ինն յԱղէտանդրէայ և 'ի մերձագոյն նորա սնէալ յէլեցն Լեֆեոց
 յեղեբոս Եթովպոց : Տէս և զնախաբանուի զբոց նորա

յաղագս նախաին , և յովսեպ . գ . ԺԹ . 2 . 3 : և Կ . ԺԿ .
4 . 5 . 6 . 7 . 3 : գ . ԺԸ . 10 . ԺԹ . 17 : , ԺՂ . 10 . նախ-
նեաց պատմ : Գործ . Կ . 9 . ԺԿ . 20 :

212 Յովսեպ . գ . ԺԹ . 3 : ԺԿ . 17 . ԺՂ . 4 : գործ , ԺԹ :

213 Գործ . ԺԿ :

214 Գործ . ԺԿ . 19 :

215 Գործ . ԺԿ . 5 :

216 Գործ . Թ . 11 :

217 Յովսեպ . Կ . ԺԸ . 5 : գործ . ք . ԺԸ . 2 : ԽԸ . 17 :

218 Յովսեպոս յառաջնումն : գրի ըզէմ Ապպի-
ովնի , Սէտ 'ի գործոց անպի մերոց ցոացանէճ , Բէ որպիսի հա-
ւապս նուիրէճ : գրոց մերոց , որ ընդ այստն յաւիտեանս ոչ ոք
'ի ձեզ յանդգնեցաւ յաւելուլ , նոսպէցոացանէլ , համ զոգո-
տել նիշ ինչ :

Ծ Ա Ն Օ Թ Ո Ի Թ Ի Ի Ն Ք Չ Ո Ր Ո Ր Դ Գ Ր Ո Ց

219 Թ Սոր . ԺԿ . 14 : Պորփիր գ . Թ . յաղագս
Տրաժարեւոյ 'ի Սսեղեաց :

220 Օգոստին , գ . Ժ . գլ . 14 . 15 . և 19 . քաղա-
քին Այ : [Եղնիկ . գ . Թ . յԵղծն աղանդոց , Եթէ
հարձիչ յանցանաց էին դեռ , ոչ երբէք զճարդէն 'ի հոսպալ-
արութի յօժարեցոացանէին . և ոչ 'ի պէտուէս աղանդս փիլիսո-
փայից և Հերճո-ածողաց : Ոչ 'ի Բաղիս Բողոքից , և ոչ Ճոհա-
պագբաց , և ոչ հոսպէլոց հրամանաց : Ոչ ընդ ասբէղս աղանցանէլ
Բէ նոյա ինչ իցեն պատճառս Բաղիս-որութեան և չուսուսու-
թեան : Եւ զի դիւանաց գիւր և հոսպալարոն , Վիայէ Դասիլ ,
Բէ ամ ամս հելանասաց դեռ էն : 150 . 151 : ՍԵՍՐՈՎԷ :

221 Յաղագս Արհիմանայ , կամ Արհմի և եր-
կրպագուաց նորա , տեղ լիովին զՊԼՆԱՍԱՐՔ 'ի վարս

Իսիդեայ և Ռսիրիդեայ : Չգիտցինէս լաէրտիոս յառաջաբան իւր : (զմերն Եղնիկ դ. ք. յեղծն աղանդոց ցծայր : Չպատճէն նամակի Հայրապետացն Հայոց առ ՄիհրներսէՏ, յԵղիշայ վարդապետ ՚ի ճառն վարդանանց : Ստանլէն ՚ի քննութիւն քաղղէական լւմաստասիրուն . գ . ք . գլ . 6 : զՄոշխմայ եկեղեցական պատմունք . գլ . ք : Մէսրովայ :)

222 Աէյովէս , ք մանկարամազդ , զոր դրօշէին խոժտուհայեաց կրել ՚ի ձեռին իւրում աշտէն ունայն ՚ի շանթից : Հռովմայեցիք համարէին զսամահացու և չարաժանտ էակ ինչ և պաշտէին միայն զի անվնաս կացցեն ՚ինմանէ : Մէսրովայ :

223 Ախարիան թուղթ , 2 . Նմանին աստուծոցն զորս պաշտէն , և հասար թշուառանանոցդ էն մէջ . Օգուսինոս թուղթ 202 . Ձեռ , որ ժանդարացոցանէ զճարդէն յաղերստութեան ՚ի թիւր վարս , Բայց էլէ օրինալ որոց շարագով հանդեսանան և գրով իւրեանց : Վաղկեզոս ՚ի արմէի : Պատահելի շոխանանէ Երախագիտութեան աստուծոցն նախախնամութեան վնարարութեան և ճննարեան իւրեանց չարաւար պտանելին ճարդէն ունայնութեանցն ճարացճամբ :

224 Փիլոն ՚ի դեսպանութե իւրում խօսելով զգիպտացւոց՝ ասէ , Նոյս զշտան , զգայլ , զառիւծ , զէնդրդելլոս , և զըր մանգամ խառնութեորոր Բալճարարածի էն ՚ի ճուղու . ՚ի յոմաբէ , և յօրս՝ համարին յաստուծոս իւրեանց : (Բայց առաւել ևս աղղէ աստանօր վկայութե Յոբնաղի՝ որ հեզնէ զսինապաշտուն եգիպտացւոց՝ բանիւքս . O Sanctas gentes, quibus hæc nascuntur in hortis Numina . Ու որբապանեցդ ՚ի համայն աշտնց , որոց դէռ աստուծոս էն Բերս պարսիկաց : Տէս նաև զեկեղեցական պատմունք Մուշխմայ ան դարու . հատ . ան . գլ . 1 . Պրակ . 17 . և զչոր Ստեփանոսի Գիւլէր Ազոնց Վագր . մակագրեալ Ափրիկէ . Պրակ 7 . կրօն Եգիպտացւոց : Մէսրովայ :)

225 **Եւրոպիոյ**. Մարդիկ ընկն սախապօր,
Այլ Բազմարուհոս հանձարով .
Ընկճէն զբժնէս գապանաց ,
Որ յօրդ, յերբե, և 'ի ծով :

Տէս Որոգիներայ գ. Դ. ընդդէմ **Կեղսոսի** . և **Փիլոն** ,
ի ճառն կենդանեաց , էջ , 166, 167 :

226 **Լակտանտիոս անթաքան** . **Արթ** . գ . ան .
10 . էջ 86 . 87 . 88 . ան : ՚ի **Համառօտութեանն առ**
Պէնդատոս , գլ . 21 . էջ , 29 . 30 : **Կիկերո** . **Օրին** , գ .
2 : Մետրով :

227 Ձեն ինչ իմա իմ հասարակ էմ ուրանալ զոր ինչ
մանգամ արջանագրէլն էն յառաջ իմ առ շինուքն քաղա-
քին . որ : յառեառ առաջելոց Սփեղծաբանից , քան ըն լորջ
գործոցն եղելոց՝ ունին զպեղի : Այլ այսքան մեայն քան մեզ
կնուքի վիպասանից 'ի մի առնուլ , զի խառնելով նոց զա-
րարս ճարդան ընդ անայնոց , զհինարդիք քաղաքին առնեն
առաւել ևս արձանաւոցել : **Լիվիոս յառաջաբան** :

228 **Ի Օրէնք** , ժԴ . 13 : **Ի Թեսալ** . Դ . 9 . 10 :
Եփեսոս , 2 . 3 :

229 **Արդ՝ Տակիտոս պատմ** գ . Դ . գլ . 81 . գրէ այսպս
Per eos menses, quibus Vespasianus Alexandriae statorum
aestivis flatibus dies, et certa maris opperiebatur, multa
miracula evenere, quis caeli favor, et quaedam in Ves-
pasianum inclinatio numinum ostenderetur. Ex plebe
Alexandrina quidam oculorum tabe notus, genua ejus
advolvitur, remedium caecitatis, exposcens gemitu,
monitu Serapidis dei, quem dedita superstitionibus
gens ante alios colit. Precabaturque Principem, ut ge-
nas et oculorum orbes dignaretur respargere oris excre-
mento. Alius manu aeger, eodem deo auctore, ut pede
ac vestigio Cæsaris calcaretur, orabat. Vespasianus pri-
mo inridere, aspernari; atque, illis instantibus, modo fa-

mam vanitatis metuere ; modo obsecratione ipsorum, et vocibus adulantium in spem induci : postremo existimari a medicis jubet, an talis cæcitas ac debilitas, ope humana superabiles forent. Medici varie disserere : *Huic non exesam vim luminis. et redituram, si pellerentur obstantia: illi elapsos in pravum artus, si salubris vis adhibeatur, posse integrari. Id fortasse cordi deis, et divino ministerio Principem electum : denique patrati remedii gloriam penes Cæsarem; inviti ludibrium penes miseros fore.* Igitur Vespasianus, cuncta fortunæ suæ patere ratus, nec quidquam ultra incredibile, lætò ipse vultu, erecta quæ adstabat multitudo, jussa exsequitur. Statim conversa ad usum manus, ac cæco reluxit dies. Utrumque, qui interfuere, nunc quoque memorant, postquam nullum mendacio pretium. **Ընդ այն ամիսս յորս փակուէր Վեսպասիանն յԱղէտանդրէա քաղաքի Բիճ հրաշք գործեցան, որով շնորհ երկնից և հաճաց: անճուրեն ցուցանն աս նա: Մի անի քի քաղաքացոց անփե իոյր՝ երկէր եպագ նճա և խնդրէր Բժշկել և ալքամաճ գեցն Սերապիդէայ՝ զոր ալգն զստածէալ անփե-ասպաշտութի ՚ի Վեր 7 զմճ դէսն պաշար, աղաչէ զնա զի շնչէ թառ զճնօր և զբէբ ալացն իւրոց: Միևս անդամալոյճ խրապոս նոցն գեցն հայցէր մերճել յոքս Արտայն: Վեսպասիան զստալինն զճողոտ էլէալ արհամարհեաց զնս. Բայց եբրև նի ոչ գարարեցին յաղաչելոյ զնս՝ աս Վայր մի զարհարել թուէր ՚ի համբաւելոյ զննին անփեասէր. և աս Վայր մի ևս ճղէալ ՚ի Բուսնն պաղապանաց Վասնգելոցն, և յերբայոցն յորդորանաց, որ գուղալէին նճա յոյս յալոլոտէ գործոցն թև ածել իշխէր. մնլև ՚ի Վերջոյ հրամայեաց հարցումքորճել ՚ի Բժշկաց Եթէ հնար էնլ էր արդեօք ճարգէացն զօրութեան Բուժել զան զայնփե-սի: Այլ Վճիտ Բժշկաց ՚ի զանապան գէճա հայցէր. ՚՛ թէ զօրութեան արեսանէլէացն ՚ի մն լէր խանգարէալ, այլ ճարթ էր անդրէն դարճոցանել զլուսն յալոյ ՚ի Բայ Բասնալոլ. և թէ ՚ի**

Թեան՝ հնար էր Բժշկական պորտաբեան Բոժել պարագայեալ խաղա
 անդամոցն : Գուռցի և այլ իսկ իցի տանն, խմս պէցն, առ
 որ ընարեցին պարտայ ճարտարար : Եւ ՚ի վերջոյ՝ ըն յաջողութի
 գործոցն յանկէր ՚ի խառս արտայի և աճօն անյաջողութեանն յա
 նարանսն տխրածիսոցն ինքեանց : ՝ Աւետիսիանն որ զամ ասոց
 էրոտն Բողոքի պետանելով և պէտրուորութի ներկոցն և պէնչ
 Բայճանինն, պարտութեան հարկ պանդեր նց : Եւ ահա վաղվա
 դարի առողջացաս ինն անդամաւորածին, և ալ ինորին պէսին
 պօր : Իսկ որ առաջիկայն էին պարտին մեզ պայտամ և ցայտօր
 ծնի, որանսօր սպոց վարչ լի : Տկարութիւն վկայուես
 կայանայ : Ա՛ զի Աւետիսիանն չթուէր ժառանգել
 ինքեանն սև իցի սքանչելագործ զօրութիւն : Բ՛ զի
 երկնչէր յունայնասիրութեանն համբաւոյ : Գ՛ զի
 բժշկաց աստատան լինէր : Դ՛ զի հնար էր այնպի
 սիցաւոց բառնիլ բժշկական գեղորոյլութի : Ե՛ զի
 բժիշկք և բաշմականքն ամենայն էին ստրուկք և
 պատառաքալք Աւետիսիանոսի : յորոց գուցէ մին
 յառաջագոյն բժշկել զախտան վաճառեաց շնորհաց
 իշխանինն, և միւսն՝ թէ ստոյգ թէ անստոյգ համ
 բաւեաց զնոյն ՚ի շորթել զնա և յարգել զիւրն
 չաստուած : Զ՛ զի Աւետիսիանն յԱղիքսնորիայ
 կատարեաց զիւր անուանեալ սքանչելիս, և Տակի
 տոս ՚ի հաւմագրեաց յետ երեսուն և եօթն ամաց :
 Է՛ զի չէր ականտտես, ոչ վկայի զարժանահաւա
 տութենէ իւրոց պատմեաց, և ոչ իսկ թուի անձամբ
 հաւան պատմելեացն լինիլ : ո՞վ ձև գրութե նորա
 յայտնի ցուցանէ : Քանզի ասէ նա՝ թէ ազգամայ
 Սերապիւկեայ գիցն եղև, Quem detita superstitioni
 bus gens, ante alios colit, Չոր պղծն պատածեալ անպիտ
 պաշարէ պաշարէր ՚ի վեր խոն զամ : Չինչ է սնտիապաշ
 տութիւնդ արդեօք, եթէ ոչ պաշտօն տանել սնտ
 աւեաց, ապա սա՛ եթէ զպաշտօնեայս զառածեալ

անոտիապաշտուիք դնէ, ուրեմն չէ համեստիմն . քողով
վարագուրէ և զդիցն անութիւն . որով սքանչելիքն
ասին՝ թէ կատարեցան : Եւ եթէ հաւատայր սքան-
չելեացս, չկարէր^ո արդեօք յարդանօք խօսիլ և ըզ-
հեղինակէ նոցուն դից : Մի միայն հաստատութիւն
ի բանս Տակիստոսի՛է, զի գրէ, qui interfuere, nunc
quoque memorant; Իսկ որ տառջիկայն էին՝ պարմէն Ռեզ
և ցայօր Ժնէի, Բայց և այսմ պատասխանի . Ա՛
զի բնական իմն էր այսպիսի աւելորդութեց մուտ
առնել յայնպիսի կեղծիս ՚ի միջոցս երեսուն և եօ-
թըն ամաց : Բ՛ զի որ կարծէին առաջակայքն գող,
յամառեցան ՚ի նմին . զոր մարթ էր ՚ի բաց փարա-
տել յինքեանց եթէ չի քնին պատմողաց սքանչել-
լեաց տեղային ՚ի վի՛ր ամպրոպք տանջանաց վն վկայե-
լեացն ստուգութեան . Գ՛ զի պատմիչքն էին կամ
պատառաքաղ սերնդոցն Ա՛ ետպեսխանոսի , և կամ
երկրպագուք դիցն Սերապիլուեայ . վնյ և ջանադիր
լինէին զիարդ և էր, հաստատել զնոյն ՚ի փառս դիցն
և ՚ի պատիւ թագաւորին : Մե՛րո՛վոյ

230 Ա իրգիլիոս ՚ի չնդ տուարածական տաղս իւր .
Օգոստ . քաղաք . ւնյ . գ . 10 . գլ . 27 :

231 Տէս Օգոստ . քաղաք ւնյ գ . ԺԺ . 19 . Եւսե-
բի Ա . Ն . գ . 7 . 4 . և Պորփիւր ՚ի գիրս պատգամա-
խօսութեանց , Ա՛կայէ ասէ անձն Ապոլոնս Բէ՛ Ռայն
Քաղաքեացի , Եփեպացի , Փիւնէիէցի , և Եբրայեցի Գը-
պին զճճարարուն : Եւ նա՛ որ գրեաց զՅորդորակն առ
յոյնս , ասէ . Եբրայեցի . և Քաղաքի ,

Ասին Ռայն Տրացի .

Որ Այն յաւիտեան ,

Ճճարարուն քաղաքն քան :

Եւ թէ՛

Որ հասար զնախնէն Տահացուն ,

Նճա Արամ էր զանուն :

232 Գործ, Ե. 16: Ը. 7: ԺԿ. 18:

233 Ղուկան ըզէմ ըլմից . Քաղառն Դաժնի լցա-
 ասէ որո՞ մեռելոց որ խաժոնեն զրէցն պարգաճախուսութեն :
 Ասան զի Բաբէլ (Թուի ինձ ծերն ,) և այլ քրիստո-
 նեայք վկայեցին անդանօր :

234 Յուստին, Զատ , Խ . ԵԵէ Տարդն լէր սերճա-
 ցեալ զօրո՞ քաղաք ընտրութեան հրաժարելոց 'ի լարէն , և
 հեթեմելոց Բարսեղն , ապա և պարճառ երջատան լիւրոցն լասել-
 քոլ յանձնէ է : Տասիան , Ազատութի հաճաց խոյանոց յայտճ ,
 զի պարճիցն անօրէնն , որ ննութեաց յերօնն զանօրէնութի . և
 լարճարեացի Բարեն , որ ոչն յանցեալ հաճաւ զհաճօնն քոյ :
 Տես և յեղծս Եղն ըկայ , և Եղեշայ 'ի ճառն վար-
 դանանց ևն :

235 Պղատոն , Αι για ελσμενοῦ θεῶς δ' ἀναίτιος . Պար-
 ճառ (մեղաց) յընտրողո՞ քէ է և ոչ յոյ :

236 Այսպէս Ջրադաշտ , Μη αυξανε τῆν εἰλαρμενην .
 Մի՞ ցանկար յաճախել զբողոք : Եւ Պատրմէոս Δύνατα ὁ
 ἐπισημων πολλὰς ἀποκρισαι ἐνεργει των ἁερων . Այր Բապտոն
 խորէ զապրճանս աստեղաց 'ի Բաց խաժոնել :

237 Մեհնանդ , Աճբէժ հոգո՞ւ ճարոն , Էնն պարարագ ,
 Մի՞ , հանդերձիւս , այլ Եէ ճարոն լէր յարա՞ն :
 Կիկերոն , գ . 2 , բնութից , Աննալա - պաշտօն աստու-
 ճոցն , աճբէժն , անարարն սքն , և լին քն աստուտն - քն է եր-
 իրպարանել նոցա յարա՞ն , ճարարիս , և անարար խորհրդո՞ւս և
 Բանիւս : և 'ի գիրս օրինաց ք , օրէնս հրաճայնն լէր մեռան-
 դոնութեա՞ք որմել աստիս , այս է հոգո՞ւ , որ էն աննայն քն :
 Պերսիոս Հեգ . ք : Յայս Հայի և Պիթեան պատգա-
 մախօսուին , զոր մարթ է գտանել յերկիւ գիրս Պոր-
 փիւրի ըզէմ ուտելոց մսեղեաց , ուր և ինքն Պոր-
 փիւր գրէ օրինակ զայս , Արդ՝ անարժան հաճարեն զհե-
 լոց որցն զնա՞ որոց ճարմն լէցի զարդարեալ արարտոնսս սկի-
 քախաժոն ճարար հանդերձիւս , և աստ ոչ էն զհաճարեն ԵԵէ ոչ

լուսայեալ անխաճք եւ զգեափեւս Տապալեցի՝ ՚ի զոհս ընդհարեալ զհո-
գիտ իւր անզոս ունելով ՚ի շարեաց, որպէս ընդ ան զհաճէր
ընդ արեո-ընեան ընդ այնորէն՝ որ ՚ի մերն է արարածսն ինչ եւ Բերե
զմեբխա-որ նմանութի նախարարին իւրոյ արարածսն : Ինչ զի գրեալ է ՚ի
Բարա-որի արարածսն : Որք գոն զոհել յայտ մեհեան :

Ստորք լինել արարածսն Երաման :

Արարածսն զարարածսն ի խորհորդոս արեո-ընեան : Չէ ար-
ժան զնիւթելուն ինչ արեւել իմ նախերել ար ըստ ասից իմաս-
նոյն ՚ի զիւր է քան զամս. զի պիղծք էն արարածսն աննիւթելանին ար
նիւթելուն նախերք : Անի բանք եւ խորհորդոս զէն բաւանին
յայտել իմս զոր հանձնս, եւնի զնիւթելու իցեն իմսցի իրեւս :
Պարաճեալ Ասան զի ընդոտնայն է Տարանել ՚ի արարածսն որից
նախերելոցն ասեմ նոցա ՚ի Տարարանել՝ ստորք եւ աննիւթելու իցի, եւ
՚ի արարածսն աստ չոր յաշխարհի, լուսիւ զնիւթելոցն իւրեանց
այտնին զՏարանելու Տարար յարարոց եւ զարել արեո-ընեան ՚ի արարածսն
Չոր : Ոչ զանց արարից նաև զՏեալեւելովն ՚ի նոյն
Գիրս : Որ Բանգամ խորհեցին զարեւանիւթոս գող զոհելու եւ
հայեցողս Բայն ՚ի զարս մերջելոցն յինքեանս, համարելով զխոր-
հորդոս իւրեանց Տարար-ցեալս նոցա իբրև զաննիւթարար զարար-
րագոս, զիարդ ոչ իցեն արդեօք պարկէշարք, արարածսն, եւ
արարարք : Համաձայն Տիմ. Ի. 2 :

238 Տեո Ուրիւրոս եւ Սեմեքայ անուանեալն
Տայր . Ազգապղծութ արարածսն գործոց պարանիւթեան է ցոն
հան նին : Այս ինչ ասէ ընդ պարանիւթս համարի, եւ ոչ ան-
տիւթ, զի համեարանայ ար երկէ-դի, եւ ոչ ար արարելութեան :

239 Տեո զՊարարանեան Քրիստոսն եւ Սեմեանդր ,

Նա է Քորգեոս , արանց գերաշանց ,

Որ իարէն ներել մեծայ յանդանայ :

Եւրոպիդէս, Ասն լի օրէն այրանալ իանանց :

Չիւր իողարել սերք ը ընտոյ նոցեն ,

Որ հանին զարել զիւր արան ը իարգոց ,

Շարարոցի ունել իւր Բն Բայն ինչ :

240 Սուրբուհի եղև առ հառվմայեցիա միակին լինիլ, և տեեաց ցհինգ հարիւրերդ և քսան երորդ ամն շինուե՛ք քաղաքին՝ որպէս յիշէ վաղերիանոս Մաքսիմոս ք. ք. 2: Տէս զայսմանէ նաև ծան՝ 136:

241 Տերբնա, ԵՃ, ԷՃ և Էս մարդ, և զմ՛մ զմարդէան ինչ պարհանեալ վարմանի՛մ:

242 Ուզրատ, Թշաատախան դոս, Է Էր՝ այլ և արօքեային,

Մինչ որոտ իցէս անհարօք:

Ողորձաւին գրանէ իւր հզօր ապաւեն:

243 Պիթագորաս, Չէ պարս մեչ երգնուալ ՚ի դէս, այլ շնալ հասանեցողանէլ զմեչ առանց երգման: Մարկոս Անտոնինոս գ. ք. 3. ՚ի խօսել իւրում զորպիսութիւն անն բարւոյ՝ ասէ, Այոթիսէ՛ք երգման ոչքս լուանին: և Սոփոկլէս՝ Չիա՛նէ երգնուալ իսէ՛ թեչ, Էս զէ շար է: Վիւնիոս Պիթագորեան լաւ համարեցաւ տուժել զերիս տաշանդս ՚ի դատաստանի, քան հաստատել զճշմարտունին երդմամբ, զոր ՚ի մեջ անու Քասիլիոս յաղագս ընթեանկոյ զյոյն հեղինակս:

244 Տէս զՊղատոն ՚ի թուղթն առ Դիանէսիոս և ՚ի թուղթն առ Հերմիս, Երաստոս և Վորիսկոս. յորում զնախկին սկիզբն կոչէ նա Հայր, և զեհրէն՝ պատճառ և կառավար ամենայնի: Իսկ Պղատոնիոս ՚ի գիրս իւր յաղագս երկց գլխաւոր գոյուեց անուանէ զնա Մխաբ: Նումենիոս՝ Արարիչ, և Որդի. և Ամելիոս՝ Բան, ոպ տեսանի առ Եւսեբի գ. ԺԿ: 17, 18, 19: յեհրդ, յեհրդ, և ՚իչիդ գիրս Վիւրդի ընդդէմ Յուլիանոս: Քաղկիդոս ՚ի Տիմեի կոչէ զառաջին անձն, Աճ ամենամեծ. զեհրէն՝ միտք կամ նախախնամունի, զեհրէն՝ Հողի Քի, կամ երկրորդ գտիչ: Եւ յայլում վայրի որոշէ զերեւսին զայստիկ՝ այսպէս. Գրիւ, Կարգարբիւ, Վարարիւ: Սա և զերկրորդէն զայս և և օրինակի: Բան Այ, Թժ թննէլ գործոց և

ստորագրած Բարեկենդանորէն և Երջանկութեան Տարրիւն, Էթէ
 ոչ արհամարհեցէն զպարգևօք ձե՛ծին Այ որ քուան ինչեանց :
 Իսկ Պիլթազորեանք ստորագրէին զթիւն երեք զմե-
 ծէն ւյ իբրև կատարեալ :

245 Յուլիանոս, գ . 6 , ' Ի ձէլ ամ իճացանայ Արա-
 Տաղդ ' Է Էր Էկան զԻսկոնլապիոս, և Էք նճա Էրեւելյերիբէ զօ-
 բուլեաճք պպպբբբբ իէնայն Արեգանն , որ Ճանսարի արա-
 բեալյերինեց ' Է յերիբ Էրեւեցա Բաշերպարան յԵպեղոտորոս :
 Ըստ այսմ և Պորփիւր առ Սիւրղի գ . Ը . Են ալք ինչ
 դեց . որ ' Է պայմանաոր ժամանայն իէրպարանին ' Է Տարրիւն :
 Իսկ թէ զինչ էին վարկք Եգիպտացոց այսմ մասին ,
 անս Պլուտարք Խնդ . Ը . 8 , և գործ . ԺՊ , 11 :

Ծ Ա Ն Օ Թ Ո Ի Թ Ի Ի Ն Ք
 Հ Ի Ն Գ Ե Ր Ո Ր Դ Գ Ր Ո Յ

246 Առեալ են ՚ի թ : Ժ : և ՚ի Ժւ . Դիլսաց թըղ-
 թոյն առ Հռովմայեցիս , և ՚ի Մատ . 15 , 24 :

247 Ք Սոր . Դ . 14 . 15 . 16 : Տռովմ . Բ . 21 : 8 . 14 :
 13 . 8 : գաղ . Դ . 24 :

248 Ջաք . 8 . 20 : Եսայ . 2 . 2 : 19 . 18 . 24 . Մի-
 քէ . 4 . 2 : Ովս . 3 . 4 : Տռովմ . 11 . 25 :

249 Դթազ . Դ : Դ : Է :

250 Մարկ . ԺՊ . 19 : զուկ , իՊ : գործ , ւ :

251 Ելք . Դ . 4 : Մանեթոն , Քերիման , Լիւ-
 ժիմաքոս առ Յովսեպոսի , գ . ւ . ըզէմ Ապպիոնի ,
 և Տակիտոս : (Յայս Տայի և գրէն յԵւսիբեալ
 Քրոնիկ , մ . էջ 56 Բ :)

252 Ելք . իԲ . 18 : Ղևտ . Դ , 6 , 27 : Թիւք . ԴՊ ,
 23 : Բ օրէնք , ԺԸ . 10 . ւ թազ . իԸ . 9 : 3 թազ . ԺԷ .
 17 : և իւ , 26 : գործ , ԺՊ . 8 , 9 , 10 : և ԺՊ , 18 , 19 , 29 :

253 Տակիաոս ՚ի Տարեգրութ. գ. ք: Սուխուն ՚ի վարս Տիբերի, գլ. 63, 69: Գրեյաղագս սք Ուլինիոս ՚ի գիրս Տմայից 30, գլ. 2: Ուռոյ այնքան յարգեաց զարուստս քան սա, որոց վանն ՚ի Ֆեոս էերելոյ լէարօքեր ճոխութեանց, եւ վանն ուսման արուսեան եւ ընդունեալուք Տրայ: Յարե նաև թէ զիարդ խնդրեաց սա յարքայէն Տիրանոյ սուսքել առ ինքն գիւթս և գէտս արևելեայս: Եւսերի քրոն, , էջ 152:

254 Մարկ ժք, 29, 32: յոՏ, ժէ, 3: գործ. ժԵ, 20: ւն կոր. Ե, 10. 11. 13: զ 9: Ե, 7:—12, 2:—ք կոր. ք, 16: ւն թես, 1. 9:—ւն յոՏ. ք. 21:

255 ՚ի գիրս թալմուդաց ՚ի գլուխն մակաղրեալ յաղագս շաբաթուց: Եւ այսպէս հրամանան յեսուսայ որդւոյ նաւեայ լուծան օրէնք շաբաթուց, յես. ք: Եւ մարգարէքն զոհէին միշտ արտաքոյ սահմանեալ վայրացն: Ջոր օրինակ Սամուէլ, ւն թագ. Ե, 17: ժք. 8: Եւ եղիայ՝ գ թագ, ժՆ, 38՝

256 Ծննդ. ք. 17:

257 Ծննդ. իք, 2:

258 Եբր. Ն. 7:

259 Եւթ. լք, 11. 12. 13. 31. 78: 21: ք օրէնք. ժԹ, 81, 26:—33:

260 ք թագ. ժՆ. 5: և ժք, 10:

261 Եբր. է. 19. 22: Ն. 6.—ք Տիմ. ւն. 10. (Եղ. նիկ գ. ք. 276, 277, 278.—g 230:)

262 Ղուկ ք. 21:

263 Գաղ. ք. 20:

264 Մատ. լԹ. 20:

265 Մատ. Ն. 4: Մարկ. ւն. 44: Ղուկ. Ե, 15:

266 Ղուկ. ք, 41: յոՏ. ք, 13, 23:—ժւն, 56,

267 Մատ. ժք, 11:

268 Գործ. ժ Կողոս, ք, 14:

269 Գործ • ք, 36 : յայտ. Թ, 5 :

270 Յակ, Թ, 25 :

271 Են արդարև բազումք ՚ի պատուիրանաց Տոյ օրինին՝ որք յատկապէս հրէից և եթ տուան, և որ այլոց ազգաց ոչ բնաւ երևին Տարաւորք : Ջոր օրինակ նուէր նախախայծ պտղոց, տասանորդք, տօնք, Թ : Տէս Ելեց, ԼԳ, 19 : ԼԳ, 26 : ք օրէնք, ԻԿ, 2 : Ժք, 6 : Ժք, 23, և որ զկնի : Նաև ելք ԻԿ, 17 : ԼԳ. 22, 23, 24 : ք Օր • ԺԿ, 16 • Թ այսմ և օրէն ողջակիզին : Թաղմուտ մակագրեալ վն Ատենի և Քաղիզայ՝ ասեն, [Ժէ օրէնն Մովսիսի տուաւ միայն Եբրայեցոց : Տէս և զՔայմնիդէս ՚ի մեկնութէ ք օրինաց, ԼԳ. և Բիբայ :

272 Լ. վաղերիոս ՚ի Լիվեսայ 34 : Օրէնքն՝ զոր պահանջն Տանաար ին հանգամանք ժամանակն՝ էն լաւացանան քոքոխու-Թէ : Ե- որպէս էսս գրէ, քոքոխին ընդ ժամանակն : Ջէ որք ՚ի խաղաղութեան ջրն ՚ի խտովութեան օրէնք, և որք ՚ի խտովութեան բանին ՚ի խաղաղութեան :

273 Ելք 27 : ք Օրէնք • ԻԿ, 12 :

274 ք Օրէնք, Ժք, 1. 20 : [Ժիւք • ԼԳ, 52 :

275 Ելք ԻԹ, 6, Թթագ. Թ, 22 : Ե Եովսեպոս Ալբան յերջ գիրս իւր յաղագս հաստատուեց, գլ. 16, համարի ձայնս Ըլլե Լ օլմ՝ այսօրինակ նշանակել յարարողական օրէնն : Քահանայութի Փենէհեղայ սաղմ, ՃԵ, 30, 31, կոչի Ըլլե Ե Աք օլմ՝ յաւատենական : և սիրաք • ԽԵ, 24, ասի յաւատենական քահանայութի : Թ այսմ և մակաք. ք, 54 :

276 Ոսկերեւրանն Ժք. խօսելով զԱբելէ, ասէ, Մարոյց պապարտան, զոր լէր ոստեալ ՚ի Տարդիանէ : Ու ընկալաւ է-ր օրէն յաղագս նո-խրայն երախայրեաց : Ա յլ անհամբ էգիս զնոյն, և խղճիւ Տ. այն մոյն շարճեցուս առ այն :

277 Կաթի, (ասէ Տերտուղեան ընդ գէմ մարկիսնի

Գ. ԴԵ.) զի մի ոչ մեղադիր չիցի ասրժանու-լեան և ծանրաբե-
նու-լեանց զոհիցոք . և Բաղճալ Բաղ զգուշու-լեան նու-երացոք .
որպէս Բէ ԹԺ ԶՂճարաբեաւ հաճէր , այնինչ յայտնէ Բայտե ըզ-
նն : Չէ՞ Էոյ Է՞մ և յաճախելչ զոհից յԵրոց . ու իսկ ինդրեաց
զոյցոք ՚ի յեռաց յԵրոց : Այլ այտախիսիք ՚ի մի ասանու զար-
տին զնետման ան , զոր էալաւ զն ծողովրդեանն գե-ասակոյնն յա-
ւեպ ՚ի է-ասալաշարու-լեի և ՚ի մեղ , ասնելով զնոսա իրօն-արա
այնպիսի պաշտամամբք , որով արգարեալ էր անպիսաշին այն դուր :
Որպէս զի Կեցցէ զնոսա ՚ի անպեաց , պապու-իրելով նոցա ասնել
զայտախիսի էրև հաճոցալան իւր պաշտօնս , զի մի գուցէ գլորե-
ին ՚ի հոսու և ՚ի որօջեալն :

278 Միև Յակոբ Մծբնայ խօսելով զՉատկաց ա-
օէ , Արդ՝ Էթէ յերէրէ իւրում , Էրև Էր անդ ԻԷԼ . ոչ իշնէր
ասնել զՉատիէ , Բայց Էթէ յԷ՞մ միայն : Էսկ այտօր զի զր-եալ
Է ընդ անեանցն ազգս և լեզուս ՚ի մեջ անելու-ապից և պղծոց , և
որ ուսէն զհաց իւրեանց պղծու-լեի ՚ի մեջ հեթանոսաց , որպէս
ասաց զն նք Եզէէէէ . . Եւ Էթէ ՚ի յերէրէ իւրում ոչ էա-
րէր ուսել զչատիէն , Էթէ ոչ ասալե քն յԷ՞մ . այտօր զիւրդ
լրբէ ասնել զնորհարդ զապիէն ՚ի մեջ օտարու-հեթանոսաց :
Մեարովպ .

279 Քաղղէական Թարգմանք Թճաշնչին ուր
ուրեք յիշեն զՕծեալն կից ունին նմին և զարքայդ
անուն . և զԺ. Գլուխ Եսայիայ զարձուցին այսպս ,
Յարեցէ Լա . : ויפוד מלכא מבנוהי דוישי ומשיחא מבנו בניוהי יתרובי :
Գուոր յորդու-ոցն Եսսեաց , և Օծեալն յորդու-ոց որդու-ոց նորա :
Աստուտ Բաղու-մք ՚ի բարունեաց զայն Մաղմա ըզ-
նմանէ իմանան . օրինակի վասն , Ռ. Մաղրէչ Թա-
ղիս ՚ի մեկնութեան ութ-ետասան սաղմուսին ասէ ,
" אר יודן בשר חמא לעתיר הבה " מושיב מלך המשיח שנאם לימיני
" לאדנו שב לימיני . Քաճաց բաբա- .
ուց Բէ նըստու-ոցանելոց Է ԹԺ զօծեալն արեաց ընդ յալէ իւրե ,
որպէս և գրեալ է զն Մաղմաին . Ասաց ար ցար Է՞մ նիսա Է յալէ

րգրաբն իմաստեցի, այլ Մովսէս Բարդուղիմէոսայէս խօսի զնոյնէ :
 Յիշէ նա զնոյն զի իհաղորդեացն Տարդէն ընդ այնոսնէ՝ որ ըս-
 նմանո՞ք զնորչէ յանճինք Բերնն . Դպի նք իբրև յագէնան՝ Տո-
 նան զպետարս իւրեանց . եւ իբրև յաղցնուն՝ դասանան առ նոսա :
 Այսպէս եւ խաչ, յոսպելն՝ ոչ ճանաչէ զարեւոյր , ՚ի յաղցնուն
 ճշտց, եւ ՚ի յագէնն՝ դատարբ : Դարձեալ մ՛ ոսպեցէք առէ Բաղէ ,
 համ ցին, համ արծոնն, համ զորն եւ համ զսգոսա . որ է ասել
 մ՛ գնացցես ընդ այնոսնէ՝ որ ոչ գիտեն թէ որպէս յրասմէք եւ
 աշխատարեք գացնն զպարնն իւրեանց . այլ սպիտն անբոս յա-
 ժըշտեալն , եւ արգարացոյցանն զանճինս ՚ի զբնան ըն՛երեն .
 զորնն դատարբաբոյժ իենդանեացո՝ որ ջանան գեշտուել զայս եւ
 Տահնիւնէն նոյ : Դարձեալ մ՛ ոսպեցէք առէ զՏոսնէնէս, զհո-
 ղսմաղ, եւ զնաղսմար : Այս է մ՛ ըն՛երեսցես Տարդէնցն անպեղ-
 ջնց եւ Տոսնէնէն մեղատարաց . զնոյն այս ապգ ճիանց դատար-
 պին հալ յոսպալն ծովու, եւ ոչ լոպան յերեսս Ղարց զորնն այ-
 լոյ ճիանց : Դարձեալ մ՛ ոսպեցես առէ զՃագար . ընդէն՝ զի
 մ՛ լինիցես առէ ապախնիւն զսասեաց : Եւ մ՛ զնճանէս նք . Դպի
 նոսպապալէ գորէ ամ Խ ամէ նոր ծալ՝ ՚ի Ռատոցանէլ զսպասա-
 իւր . եւ այսպէս որտան քարն ադրն նա՝ այնքան եւ որջս գորէ ՚ի
 ներսոյ երկրն : Դարձեալ մ՛ ոսպեցէք առէ զԲորենն . որ է մ՛
 ղնար, մ՛ պոննիւր, եւ որ սոյնն նման . զի գիտէս սա զԲնոսն իւր յե-
 րատանէւր ամի, երբէնն արու եւ երբէնն եգ իբրպանալով : Խո-
 պէ եւ զսպնն յորեննէ պղծաշարնն անպամաց եւ լարախորհորդ
 ամբարշտաց . զի ՚ի Բերան իւրոսմ յղանաց իենդանէս այս : Եւ
 այսպէս Մովսէս յերես այսու ին՝ աննարիէ Բարդուղիս , այլ նք
 զն երբարար զնոյնոնց իւրեանց նկարագրանապէս առին զն
 իերանոց գրեալն նք : Այլ Դասելն յալ ծանէաւ զնոսն նք, զնոյ
 եւ համայնցն նոյն գրէ, Երանեալ է այր որ ոչ գնաց ՚ի խորհրդոս
 ամբարշտաց, որպէս ճիտնին որք ՚ի խաւարնն յապալն ծովուց : Ի
 ճանապարհն մեղատարաց նա ոչ էիաց, Խ նոյ որ թէն երևին երկե-
 ղածք յոյ՝ այլ զորնն խոզից Ռատոյնն ՚ի մեղս : Եւ յախոսս ծան-
 պից ոչ նոսա, Խ օրեննէ գեղապէր Ռատոց դարանէլով որոց :

Դարձեալ հրամայեաց Մովսէս ուսուցիչս թաթաւերէ պաշտօնաւոր
 և զորոշուան անառուանս . և զինչ՝ սովաւ ակնարկէ, եւնէ ոչ զնա
 որ գոհուի ընդունի զէրախորն որո՛վ և շարանայ և զուար-
 Ծանայ և ճանաչէ զԱրարիւնն իւր : Հաւասարի՛մ է Բան՝ Ե-
 թէ Բարուս՝ ՚ի մի աստուած զարարուի իմաստիցն . զինչ՝, գնա՛
 ընդ այնոսիկ որ երկնէն ՚ի քնէ, և խոչն Կրանիցն զոր ընչու-
 շան : . . . Բայց զինչ՝ թաթաւերէր նշանակէ. եւնէ ոչ զի պար-
 որի Տարբ օղղուի շարել զաստի իւննս իւր յոսով իննայն յո-
 տիպենից : Ապաքէն պես քանի՞ Բարի էն օրէնքն ՚ի յէտն Մով-
 սէսի քառեալ մեզ : Տէս Փիլոն, և Եւսեբի գ. Ը. 9 :

283 Ձոր օրինակ ասէ Սամուէլ Ռաբբին ՚ի Մէ-
 կոր Քայիմ, և թարմութ մակագրեալ Նայիդ, թէ
 օրէնք կալոց էին միայն մինչև ցօծեալն : Գիտելի է
 նաև զի բազումք ՚ի վարդապետացն հրէից չէ որս և
 Բիբայ՝ ասէն, թէ օրէն վասն խտրութեան կերա-
 կրոց յատուկ էր միայն երկրին քանանու, և թէ՛ ոչ
 ոք պարտաւորիւր պահել զնս արտաքոյ սահմանաց
 նորա : Նաղի՛ հրէայք ոչ գիտէն, կամ գէթ հանա-
 պազ վիճէն ընդ միմեանս յաղազս նշանակուի բազ-
 մաց անտի անուանց կենդանեաց, զորս խտրել ոչ
 ներէր անձ՝ եթէ պարտ պահպանութեան նոցին եր-
 կարանայր մինչ առ մեզ :

284 Տէս ծան 47 : Եւ Մծբ, Չգօն յաղազս
 շաբաթուց, ի գրչեաց հին օրինակիս մերում սկսել
 178 իրէ ց190 : Ռաբբի :

285 מילה רוחה את השבת Շաբաթ տեղի տայ թըլ-
 պատուէ : յոհ. Է. 22 :

286 Թիւք . ի Ը : 9 :

287 Ի Օրէնք . Ժ, 16 : Ն : 6 : Երեմ . Գ. 4 : Եբբ . 4 :

288 Ծննդ . ԺԷ . 5 : Հռովմ . Գ. 11 . 13 . 16 . 17 :

Ղուկ . ԺԹ . 4 : Գալ . Գ. 7 :

289 Եւստին, ՚ի հարցմունս իւր ընդ Տրիփոնի, ասէ

Թւապարտութիւնն պոռա ՚ի նշան , և ոչ առ ՚ի գործս արդարութեան : Երևնիսս գ . Դ . 30 : Ասանիճա ՚ի ո՛ր 4րոց , ղի Թւապարտութիւնն ոչ է՝ որ իսպարե զարդարութ . այլ քի է քի ծառանքս աբրահամու որդեացին զշա նովա : [Առ ինձ յայս վախճան և զբովանդակ ճառ ս՛քնն Յակոբայ Մծբնեցոյ յաղագս Թլպատութեան . և զմերս Իգնատ , ՚ի մեկն , Ղուկայ էջ 67 : Մեսրոպի :]

290 Յեսուայ . Է . 5 . 6 :

291 Ռաբբի Ղևի որդի Գերսոնի ասաց . [Թէ սքանչելիք Օծելոյն գերազանցելոց էին քան զմովսիսին . որ քաջայայտ ևս է ՚ի յարուցանել նորա զմեռեալս : [Տես և զՋաքարիս կաթուղիկոս ՚ի ճառն յաղագս գալստեան փրկչին յԵրուսաղէմ , և ըզՊերսոն եղոս Անգղիացի , ՚ի մեկնուէ Տանգանակին , Տատ . Կ . էջ 139 : Մեսրոպի] :

292 Գործ . ԺԴ . 3 : ին . 24 : Տառվմ . 14 : Կոր . Թ . 20 : գալ . Է . 6 : կողոս . Դ . 11 :

293 Գործ . ԺԷ . գաղ . Կ . 6 : Դ . 3 . 14 : Կ . 12 . Թ . 10 .

294 Մերն Իգնատիոս ՚ի մեկն . Ղուկ . Դ . 17 :

295 Երևելի բաբունիք Տրեից անունն զեօթն և զիններորդ գլուխս մտրգարէութն դանիելի զՕծելոյն գուշակեալ : Յորոց՝ ռաբբի Բերեշիտ խօսելով ՚ի վրձննդաբանութն ք մնաց . Դ . 24 , Տարցանէ , ומי הוא ענין כלתה այս Անանիա , և պատասխանէ՝ זה משיח שנ חזקהוית שוּא է օճէն : Եւ արդէս և 4րեալ է Դան . Է . 13 . Տեսանէի ՚ի փեռնան գեղեցոց և ահա էբրեւ որդի Տարդոց 4այր ընդ Անանիա , այսինքն ընդ աճալոս երէնեց : Ըստ այսմ Սողոմոն Յարկի և Իբնեզորաս ՚ի նմին տեղուղ : Արդարև այնքան ճշգիւ մեկնեն զայս զմեսիայէն , մինչև Տանել նոցա փաստ աստուատ վասն չգալստեան նորա , զի ոչ ոք եկն ասեն չեամպս երկնից : Բայց և յայսմ պատասխանէ՝ նոցա

ուսբբին խրեանց Սաադիաս Սայսն 'ի խօսել խ-
 րուս' ի վերայ 13, Տամարոյ եօթն գլխոյն դանիելի .
 ותו הנהו רוב הויא רוב השמים וז מלאכי צבא השמים עו
 עני השמים הם מלאכי צבא השמים וז הויא רוב השמים
 Ամպ էրէնէց են հրեշտակէ էրէնէց . որք էն գառա : Որ
 պատեաւ և իշխանութիւն զոր պաշտց է Թժ Օծելոյ եւրոս : Աս-
 տուստ ել և վճիտ այն մեկնութիւնն 'ի Մատթէշ
 Թեղիս ք յամի զուգաձայն մերուսն սծոյ : Մեարոյ
 296 Անքիտոնոս հրէից Ռաբա-որոս-բեանն 'ի Վերայ յարջա-
 չէալ . և Բարդաճ պատերազմոնն հասուցեալ սպանանի : Աս-
 վարձանի և Ռաբա-որոս-բեանն հրէից : Ասք և օծեալն առաջ-
 նորդ զորն Դանիէղ Տարգարէանայ, առնու Վախճան : Դնլև
 ցճերովդէս օծեալս առաջնորդս խահանայապետսն էին . որք
 էացին Վեր ախոցուս ուզէն հրէից, սխեալ ա - Դարեհիւ նորո-
 գութեան քաճարին ըսք Վախճերորդի հինգերորդի Աղոճիտարին,
 և դարարեալս ա - Շիրիմանսիւ - 'ի հարեւրերորդի ուսն ներդի
 Վեցերորդի սլոմոնարին, Եւ որ 'ի Դըն մախ լինին այն էն մախ նիգ.
 որդէս Դանիէղ 'ի Տարգարէութնն հանխաւ հարապետեալ առէ .
 և ծանեցէս և 'ի Դս աւցէս յեւրոյ Բանին քալ պապասխանի, և
 շինեալ զԷ՛՛ Դնլև ցօծեալն առաջնորդ 'եօններորդս էօնն . և
 էօններորդս է՛Է, այս է՛ք էօններորդս կապարէն զճամանախ ա-
 ճայ նիգէց . որլաք էնլ էն մախ իշխանութեան օծելոցն առաջնոր-
 գաց . որոց հոսն յեպոյ էր հիւրէանոս , որ 'ի պարսկացն գե-
 րի առաւ : Շերովդէս Անքիպարեայ՝ որոս լէր անի , զնա-
 գա-որոս-բեանն հրէից՝ յԱգոսպեայ և 'ի սինլիթոսէն հոռոս-
 յեցոց առնու . և յեք սորո՝ սորին որդիս Դնլև ցհոսն յեպին
 Երոստղէճոցոց պաշարոսնն : Եւ այնուհետև ոչ ևս պացա-
 զսք 'ի պայապաբէ 'ի խահանայախան ուզէն էացին խահանայս այն,
 և ոչ Դնլև ցէեանս ըսք Տովիտեան օրինացն, այլ աննշանորս
 ոճանս, այլ՝ Երբէք Երբէք, ոճանս քարեորդս, ոճանս ևս սախուս,
 'ի հոռոսյեցոց զօրավարացն գնէին զխահանայապետութեանն :
 Շերովդէս Անքիպարեայ առհաղոնացոց որդի և Տօր Ախորեայ
 արախացոց, որոս լէր անի Ռաբա-որոս-բեանն հրէից, 'ի

հասնայեցաւոց ասանայր զիցիաննու-նիւնն : Աս որով 'ի հասանել
 քան քալարանն, որ ըստ հայրենի յաջորդութեան ասանայաւե-
 րութեանն և իցիաննութեանն 'ի ձեջ հրէից կարգէր Վախճանեցաւ-
 'ի կարարել Տալիստանի Տարգարեութեանն՝ որ ասէ, թէ 'ի պա-
 փանեացէ ի շահան յաւարաց, և 'ի պէտք յերանաց նորա, թինչ և էջե-
 ցէ որում կայն քայն . և նա է այնկալով հեմանասաց : Նախ-
 որանիկոյ յաջորդօսս զայն Տարգարեացեալ ասէ, թէ յեք (Եօ-
 թեանց և) էք ուց եօթերորց բարոյի օճու-նն և ի բառանք 'ի
 լիցին 'ի նմա . և զպճրն և զարբու-նն աստիանեացէ ժողովուրդն
 'ի սկզբան աստիարդին, և գերբեցոյն Ղրկեղեցաւ սարկին :
 Եւ ևս յաջ Տարգարեալ ասէ, և 'ի պճրն պղծութի ասերածոյ
 և թինչ ցէքրու-նն ժամանակաց Վախճան քայի : Մեարդայ :

297 Յովսեպ. գ. Ժ. 12 :

298 Տէս ծանօթ. 70 :

299 Աբիբա, Սողոմոն և Դաւիթ Քիմբի մեկնեն
 զայս զմեսիայէն :

300 Մատիթ. 13 : Մարկ. ք. 6. լ. 15. Ժ. 13
 Տերտուղիանոս 'ի Թուերն զՏերետիկոսս, ասէ, 'ի ձեջ
 որոց են և Հերովդեանն որ ասեն զՀերովդէս լինել ք : գործք
 Ե. 37 : Յովսեպ. գ. Ժ. 12 :

301 Եսայ. ծք. 4 : Երեմ. լւ. 31 : Եզեկ. Ժ. 19. 21 :

302 Ելք. Ժ. Ղևտ. Ժ. օրէնք. Ժ. 7 : ի. 28 :

303 Ղևտ. ի. ք. Բ օրէնք. ք. Ժ. ի. 28 :

304 Առ Անբրիանոսիւ, Անաստանդեաւ . և Յու-
 լիանոսիւն կայսերօք : Ամիլիան. գ. ի. ք. Ոսկեր. ճառ.
 ք Ղզէմ Տրէից :

305 Եսայ. ւ. 17 : ք. 14. 15 : Ե. 23 : Ժ. 2. 3 : 59 :
 65 : Ամուս. ք. 6 : Երեմ. ք. 3. 5. 7. լւ. 8. 10. 11.
 16. 22 : Եզեկ. 2. 6. 7. 8. 16. 22. 24. Դան. 9. միք .
 ք. 1. 2. 3.

306 Երեմ. շ. լւ. լք. ի. 12. ի. 10. Եզեկ. լ. 37.

307 Սաղմ. 27. 4. Կս. [Թ. 7, Ժա, 10. Երեմ, [Ի, 5
Եզեկ, [Ի, 24. միք, Է, 2. մատ, Թ, 1, 20. [Թ, 27. Ժբ,
23. ԺԷ, 22, Ի, 30, 31. [Ի, 9, 15. մարկ, Ժ, 47. Ժբ, 35
36, 37: ղուկ, Թ, 27 32, 69. բ, 4, 11. ԺԵ 38, 39. Ի,
42 44. յովհ, Է, 42. գործ, ԺԳ, 34. ԺԷ, 16. հռովմ,
Թ, 3. Թ տիմ, բ, 8. յայտ, Է, 5. Իբ, 16

308 Ես. Է. 14. մատ. Թ. 18. [Ի. 23. ղուկ, Թ. 35 :

309 Մատ . Թ . 20 :

310 Միք, Է, 2. մատ, Ի, 1—6 . ղուկ, Ի, 4 :

311 Եսայ , [Թ, 1. Մատ, Ի, 12 . Մարկ, ա, 14 .
Ղուկ, Ի, 14. ԺԷ, 16 :

312 Ես , [Է, 5. մատ, ԺԹ, 5. ղուկ, Ի, 18 : Մա-
նուանդ՝ նա զմեռեալս յարոյց . զոր ռաբբի Բէն
Գերսոն համարի գլխաւոր նշան Օծելոյն :

313 Սաղմ, Ի, 8. [Ի, 28. ԿԵ, 32 . հա, 8,—17 :

314 Ես, Ի, 2 . ԺԹ, 10. ԺԻ, 1. ԺԺ, 18. [Ի, 13.
Է. [Ի. [Ի. [Ի, 6. ծԹ, 5. ծԻ, 15. ծԻ. ծԷ, 4, 5 .
Ի, 3 . ԿԷ, 1. ԿԻ, 19, և որ զկնի :

315 Ջաբ, Ի, 11. Ե, 20. [Թ, 10,—16 :

316 Ովսէ Ի, 23 :

317 Ես, Ի, 18. [Ի, 1. Սոփ, Թ, 4. Ջաբ, ԺԻ, 2 :

318 Ովսէ, Ի. 23 :

319 Արդ ե[թէ մարդարէութիւն զՕծելոյն իցէ՝
հաստատեն և վարդապետք Հրէից . և Վաբաւեանք
յատկանցս ևս , վն զի חילי נביא ին հաշուի նոցա սա-
րունակէր նոյնա[թիւ տառս Ը բառիս משיח : ին այսմ
ի հարցանել անդ ռաբբի Յովնա[թանու ի [թաւ-
մուտի անդ [թէ՝ զինչ է անուն օծելոյն , աշակերտք
Շիլայ րաբունոյ պատասխանեն שמו חילי . Սէլահ է
անոն նոցա , որպէս և գրեալն է մինչև եկեսցէ Որոմ
էոյն : Արդ Հայլոհ , կամ Սէլահ , [թէպէտև հասա-
րախօրէն առեալ նշանակէ զմեսիայն , սակայն ի վն

բուն նշանակութե՛ր բառին բազումք բաղմօրինակ
աւանդեն : Աքն Երոնխմոս կարդայ զնոյն Շէլտ ,
առեալ ՚ի Ռիւս բայէ, որ է Ատաբէլ, Այլք՝ ՚ի Ռիւս
բայէն, որ է Հաղթել, և մեկնեն զնա Հաղթարար կամ
Խաղաղարար : Լի Ալերիկոս մեկնէ զայս նշանակել
Վախճան, որով և դարձուցանէ զխմաստ բանին յայս
թէ՛ ՚ի Ժամանակէ անտէ կանգնելոյ Գառապանի՝ Էրիտանոս-Սէան
յաղգ յոգոս, էտցի և հասոյն մինչև ցլախճան աղբին այնորիկ :
Բայց և զայս ջրեցին՝ որք ջրեցինն : Վսկ փոխե-
լով միայն զտառդ ՚ի ՚ի ՚ լը եբրայեցի սովորութե՛ր ,
թարգմանուի եօթանասնից գեր ՚ի վերոյ բոլորե-
ցունց հանդիսանայ ՚ի թարգմանել անդ իւրում ըզ-
Ռիւս, Որո՛ճ էայն հայ, որով լուսանայ իմաստ բանին .
թէ մի՛ պակասեցի իշխանուի յուգայ մինչև եկես-
ցէ որում տիրապէս իւրն է իշխանուի : Նաև տարա-
ձայնին ոմանք ՚ի վր ճիշդ նշանակութեան բառիս
ԵԾՅ, զի որ ՚ի քաղդէականն յՅՅ ՚ի յունականն, Ἀρ-
χων, ՚ի Սիւմաքեանն ἔξουσια, Իշխանութի, յորմէ և ՚ի
Հայունս Իշխան, յԱկուղեան և յայլ թարգմանուիս
գրի σκῆπτρον, Գառապան : Բայց արդիս հրէից կարե-
վէր յաղթահարեալ ՚ի բացայայտ հաւատտեաց աս-
աի՛ լքին զնախնեաց իւրեանց զհամաձայն Քրիստո-
նէիցս մեկնուի, և թեքեցան ՚ի մնտիս առասպե-
լաց . զոր և պաշտպանել իսկ կամակոր յամառութե՛ր
յամօթ անձանց ոչ համարին : Եւ այսպս՝ մեկնեն
նք զայս տեղի նշանակել . թէ օժեալն ոչ եկեցցէ,
մինչև կործանեցի Շայլք՝ տեղի ինչ յայդ անուն :
Եւ այլք՝ ձայնիւս ԵԾՅ, իմանան զցեղ ինչ, և ասեն,
մի՛ դադարեցէ յուգայ լինիլ ցեղ ինչ, մինչև եկես-
ցէ Որումկայն . (իբր թէ զաւակն յուգայ լինելոյ
էր ՚ի կործանումն իւրական ցեղին .) ո՛վ առասպե-
լիս : Տիւս Եօվհաննէս Արամբոս յաճաք իւրայելի .

մ. Թ. Էջ, 8, և 222: Եւ Տան, 295, 296: Մերոյ
 320 Բայմնիդէս ասէ յառաջներդ գրի իւրում,
 թէ զվեց համար մետասաներդ գլխոյ մարգարէութեան
 եսայեայ այլաբանօրէն առեալ լինի ՚ի վր ժամանա-
 կի Օծելոյն: Սովին մտօք և Դաւիթ Քիւմբեան ՚ի
 վր նոյն գլխոյն եսայեայ, ևս և ՚ի վերայ վեց հա-
 մարոյ հինգերորդ գլխոյն Երեմիայ:

321 Տննդ, ԺԹ, 5. ԺԽ, 21. Բայմնիդէս յԱռաջ
 նորդն Կարծեաց մ. Թ, 10. Խ, 29. և ՚ի մեկն. ք օրի-
 նաց: Իսկ Նիզայել Իսրայել րաբունի ՚ի Քաբաղէն
 գիրս իւր՝ ասէ, որ ինչ միանգամ վերաբերին Օծե-
 լոյն՝ երկնային և իմանալիք են:

322 Ես. խք, 3, 4. ԿԹ, 1. զաք, ԼԹ, 9. մատ, ԺԹ, 5:

323 ՚ի գէպ է ինձ հաստատել ՚ի բանից անտի րա-
 բունեաց, թէ որպէս պարտ էր Քնի չարչարանս
 չարչարիլ: Եւ նաև՝ ՚ի Թալմուտն մակագրեալ
 Ատեան, այնինչ հարցանի, Ջէն՞ է անան Օծելոյն,
 պատասխանի՝ אורח אברהם, Ասանդի գրեալ է եսայ
 ԺԽ. שנאמר וְאֵם זֶלְזֵל מֵרַע עֲוֹנוֹתַי, և վասն մեր չարչարի,
 և մէ համարեցաք զնա ՚ի נגוד հարուածս: Եւ ըստ որում
 ղևտ, ԺԽ. 13. הנגע אברהם לך, եզրակացուցանեն ու-
 րեմն՝ թէ բորոտ իցէ անուն նորա: Իսկ ՚ի Պեսիկ-
 դայն յայտնագոյն ևս, הוציא ה'בה נשמת המשיח, ցան-
 դիման հողոյն օծ զհոգի Օծելոյն, և ասաց. Իսկէ՞ զորդիս
 է՞ յէփ վեց հողար ամաց: Պատասխանեաց, Փրէեցեց:
 Ետէն ասանա՞ր արա զպարթ զեղաց նց. והוא דכתיב אכן
 : הוא חלינו הוא נשא: և գրեալ է, և վասն մեր չարչարի:
 Պատասխանեաց՝ Չարչարեցոց: Այլ ուաբբի Մու-
 սէս Ալլելի խօսելով ՚ի վր ԺԽ գլխոյ մարգարէութեան
 Եսայեայ՝ ասէ, הנה דו"ל פה אחד קיימו וקבלו כי על מלך
 : המשיח ודבר: Ետէր թոյնըստէ բաբունի՝ մեր Թաբերան վճռե-
 չին, որպէս և ընկալանն ինչ ՚ի նախնեաց անար. Ըէ այս գլուխ

ՉՕժէւոյն Գոռչալէցոս : ԱՏա այսպս զաւանեցին Տինք
Տրէից զտխուր զայս և ճշմարիտ գուշակութիւնս վս
բրիստոսի . և թէպէտ որ յետ բրիստոսին Տրէայքն
էին խանգարեալ զայս տեղի պատուաստեցին յաղ-
իւրեանց . սակայն Արոգինէս դիւրաւ դերեւեաց ըզ-
կարծիս նոցա , և խաբառ պատպանձեցոյց զնոսա բա-
նիւ ութն Տամարոյ նմին գլխոյն Եսայեայ : Μάλιστα
δὲ ἐδύξαμεν θλίβειν, ἀπὸ τῆς φασκούςης λέξεως τὸ, 'Απὸ τῶν ἀ-
νομιῶν τοῦ λαοῦ μου ἦλθῃ εἰς θάνατον. Εἰ γὰρ ὁ λαός κατ' ἐ-
κείνους εἰσιν οἱ προφητέομενοι, πῶς ἀπὸ τῶν ἀνομιῶν τοῦ λαοῦ
Θεοῦ λέγεται ἦχθαι εἰς θάνατον οὗτος, εἰ μὴ ἕτερος τοῦ ὦν παρὰ
τόν λαὸν τοῦ Θεοῦ; τίς δ' οὗτος εἰ μὴ Ἰησοῦς Χριστός. **ՄԵՍՐՈՎԷ**

324 **Ս**ամ սէր ազատութեան՝ զոր կորուսին ընդ
երկրաւոր թագաւորութեան . և կամ կամակոր յա-
մուռութիւնն չզէմ Փրկչին Քի, միեաց զՏրէայս յեր-
կուս ճեղքել զբրիստոս . զմին՝ פוס בן משיח **ՄԵՍԻՅ**
որդէ Յովեթոս, և զմեան՝ דוד בן משיח **ՄԵՍԻՅ** որդէ Դաւ-
թէ : Եւ այսպս Թորգոմ չ. 4, բացերև խոստովանի,
תרין פריקין דעתודין למפרקין משיח בר דוד ומשיח בר אפרים
Երէն էն իրէւչ որ իրէւչ էն չէչ, Օժեւն որդէ Դաւթի
և Օժեւն որդէ Երէթի : Արոյ ՚ի Տաստատութիւն
յառաջ բերեն Թաւմուս 5, թէ ասաց Աստուած go-
ծեալն որդի Դաւթի (ըստ երկրորդի սաղմոսին ,)
בין שרואה : **Խ**նորեա յիւնն և սոց չէչ :
. Երանա յիւնն յիւնն յիւնն յիւնն : Ապովէն ոչ միայն
արդի Տրէայք, որպէս Սողոմոն Յարկի ՚ի մեկն. ես.
իւս, 18, և զաբ. Ժ ք, 10, Իբնեղրաս՝ զաբ. Թ, 6. և
մաղաբ. չ. 1. Դաւիթ Քիսթի զաբ. Ժ ք, 10 : Այլև
յի Տերետիկոսաց անտի Մարկիոն լը գրեւոյ Տեր-
տուղիանոսի լը դէմ նորա, գ. չ. 6 զերկուս բրիստոսս
եղ : Constitutit Marcion alium esse Christum, qui Ti-

berianis temporibus a Deo quondam ignoto revelatus, sit in salutem omnium gentium; alium, qui a Deo creatore, in restitutionem Judaici status sit destinatus quandoque venturus. Մեորոյ :

325 Երեմ. 7, 4. 7. 10 .

326 Թ օր, 1բ, 5,—28: Ես. իԹ, 13: Ամուլս Է. 21 :

Եզեկ. Ժ 3 :

327 Ծննդոց 15. լման :

328 Թիւք Ժ 6 :

329 Բ Թագ. Ժ Է :

330 2 Մնացորդ ի 7. 21 :

331 Երեմ. ի 7 :

332 Յովսէպոս յաղագս պատերազմին Տրէկց զիրք Ժ Ը . Յովհաննէս Պերսոն եպօս Անգղիացի ի Լա-
տին Տարեգրութեան իւրում գ. Կ Է Ը՝ 40 : և Յով-
հաննէս Լարէնս Մուշիմ յընդարձակախօսութեան
Ա, Բ, և Գ, դարուց . հաս . Կ . գԼ . Թ . պրակ 10 .
Է Ը՝ 78 79 80 81 82 մինչև 107 : Մեորոյ :

333 7 Թագ. ի Թ :

334 7 Թագ. Ժ Ը . 17 Ատէ Աբաբա ցԵղիայ մար-
դարէ , Եւրեմ. Եւրեմ. Եւրեմ. Եւրեմ. Եւրեմ. Եւրեմ.
Եւրեմ. և քահանայապետն Տրէկց զՅիսուս . Τοῦτον
εὐρομεν διασreifοντα τὸ ἔδνος. զուկ. ի 7, 3 :

335 Երեմ. 5. 4 : 7. 11 :

336 Ռաբբի Յուդայ ի Թալմուտին մակագրելոյ
Ատեան ասէ . Յերեմի որդւոց Դաւիթ քահանայ ի պա-
տրիարքի տիրեցի : Տէս նաև Երեմ. Ժ. 21. և ի 7. 14 :

337 Փիլոն ի բանն յաղագս պատարագացն Աբէ-
լի և Սայենի . Ἡνίκα ὁ Θεὸς δορυφορῶμενος ὑπὸ δουῖν τῶν
ἀνωτάτω δυνάμεων, ἀρχῆς τε αὐτῆς ἀγαθότητος, εἰς ὧν ὁ μέσος,
τριπτὰς φαντασίας ἐνεργάζετο τῇ ὀρατικῇ ψυχῇ, ὧν ἐκάστη
μεμέτρηται μὲν ἑδαμῶς, ἀπερίγραφοί γὰρ αἱ δυνάμεις αὐτῆς μεμ-

էրօրիս զձեռնս զիս : Յորժամ ուշ գնէր քից Երևոյս Երկրայս Գլխաւոր զօրութիւնս իւրով Իշխանականան և Բարեաւ , ինչն զգուշով 'ի Ռիս նոյն' ստատիւրոսոց զԵրևոյս Գաղափարս 'ի Խոհան Ընդհան : Յորոց Երկրայսն իւրոն էն անհասնելի : զի զօրութիւնս նոյն անհասնէ ստատիւրոսոց ստատիւրոս : (Տես և զճանօթու թիւն մեր յԱճանմանութեան Պետրոսի Էջ 213 : Մտորովս :)

338 Չայսր Մովսիսի սրբւոյնի հեմանայ փոխեաց զքան Մասիոս 'ի հինգ երորդ գլխի գրոցն յեւուայ : Հրեշտակն այն ճշմարտեւ է հրեշտակն , և ինչիւ , զորն գրեալ է . անուն իմ 'ի նմա իոյնացի : Հրեշտակն որ ասաց Յաֆնի , էս էմ քից Բեթելայ : Սոյն հրեշտակն , զի զի հաստատարէ զճոհն . քանզի գրեալ է . Եհոնան (ինր քից) Եհան զից յերկրէն է գեղարացոց : Եւ յայլոր թէ աստեաց զհրեշտակն եւր , և Եհան զից յերկրէն յեգեղարացոց : Դարձեալ գրեւ . և հրեշտակն երեսոց նորա ինչեաց զնա . այսինչն հրեշտակն որ է կերպարանն սոյն : զի և գրեալ է . և երես իմ գնացի ընդ յառաջ , և հանգուցից զից : Ի յերկրայսն որ է հրեշտակն զորն ասէ Տարգարէն . յանխորժակէ ելեացի 'ի քաջար իւր քից զոր դուսն ինորքիս , և հրեշտակն ուխտին զոր դուսն համիս : Դարձեալ սա : Ուշով զմասն ուր թէ զից այսոսի նշանակէն , զի Տոնուէս և Իսրայէլ զմասնին իշխանականան հրեշտակն , բայց ստատիւրոս ոչ իմացան թէ ոչ այն իցի : Չի այլ ոչ ոչ Էբաց նոյն և ինչեանս ոչ հասնն նմա Տարգարէական շնորհօս : Չի երես սոյն նշանակէ զքից , ըստ ինչեաց . և ոչ ոչ հարէ ըմբոսել զայս քից Երազով՝ Երեւ իրեալ ոչ իցի 'ի խորհուրդս օրեանց : Դարձեալ : Երես գնացի ի յառաջ այսինչն հրեշտակն ուխտին զոր դուսն ինորքիս , յորո՞՞մ քեանելով քեանքիս ասէ , զԵրեսն իմ . զի որոց գրեալն է . 'ի ծամանակէ ընդունելութեան լուսոց իցի , զի անունն իմ է 'ի նմա . և հանգուցից զից : Սա : Եւ զարձեցից զնա գրեալ և ողորթիլ իցի . զի ոչ աստատարեացի զից իւրստիւ , այլ քաղցրութիւն գտաւ թեան իւրոց : (Չայսր հրեշտակն)

339 Թուի ինձ զարտուղիլ հեղինակիս աստանօր
 ՚ի հասարակ կարծեաց հրէից՝ յասերն, թէ կոչեն նք
 զհոգին սբ շեքինաս: Ձի թէպէտ Ոնկելոս ՚ի մեկն,
 ծննդ. Թ. 2. կոչէ զնա ոգի կամ հողմ ւայ, վասն ըզ-
 կրկին նշանակութիւնս պարունակելոյ յինքեան եբ-
 րայական ձայնիս ըր: Եւ Աբարբանէլ, ՚ի մեկն, ելից
 33. յատկապէս զնա ըր Հոգի ւայ, և այն՝ անձնաւորա-
 բար, սակայն ոչ իւրեք երևին թէ յատկացուցին նմա
 երբէք անուանակոչուիս որ Ե. յատուկ բանին
 ւայ. զոր և առաքեալ կարգայ նկարագիր փառացն
 Հօր: Գրէ և Բիբայ՝ Ձի Շեքինոհ (կամ երես ւայ)
 եր ընդ նոսա Թճ օգնակնոնութի: Գայ ասէ զնմանէ (եւթ. ԺԳ.
 19.) Եւ ամբարշտա հրէշտալ ւայ. որով եղև նոցա աս ՚ի ծո-
 վէն իբնութի: Ձորէ (եւթ. իԳ. 21.) Եւ անուն իճ է ՚ի իբ
 նք: Սա է քր սասանել երկրի. որոյ վասն ասէ Գաւիթ. (սաղմ.
 ճԺԳ. 7.) յերեսոց քն սասանեցաւ երկրի. յերեսոց ւայ յախբայ:
 Վասն սք ասէ Տովուէ. (եւթ. ԺԵ. 2.) ընդոնծող իճ և զօրո-
 թիւն իճ քէր: Այլ Մովուէս ոչ ասնաւ զնայնս Դ՛ Եւս յօրէնս
 էւր, այլ յաւէս զասեմաթ անունս ԴԴ՛ ԱՍՏՈՒԱԾ:
 Մեարձայ:

340 Ռաբբի Սողոմոն ՚ի մեկն. ծննդ. ԺԼԺ, 18:

341 Յայտ է զի հրէայք կոչեն զօժեալն ամենա-
 փառացի անուամբս ւայ՝ Ե Հ Ո Վ Ա Հ: Սփեր
 Իկկարիմ գ. ք. 8, ասէ. " ויקרא הכתיב שם המשיח ו"
 Սք 4երէ ինչէն զօժեալն Եհովահ արգարտութի Եր: Մեդրէշ
 Թիղիմ ՚ի մեկնութեք քսաներից առաջներից սաղմոսին.
 Եւ Եհովահ անուանուի անուան էւր. և անուն էւր Եհո-
 վահ է. որպէս գրեալ է (Եւթ. ԺԵ, 5.) Տք խորասէն զպատե-
 բալմանս, և Տք է անուն նորս: Ռաբբի Եբա՝ Ողբ. Թ, 6,
 Եւ յայտ է զի անուանուի անուան էւր. և անուն էւր Եհո-
 վահ է. որպէս գրեալ է (Եւթ. ԺԵ, 5.) Տք խորասէն զպատե-
 բալմանս, և Տք է անուն նորս: Ռաբբի Եբա՝ Ողբ. Թ, 6,
 Եւ յայտ է զի անուանուի անուան էւր. և անուն էւր Եհո-
 վահ է. որպէս գրեալ է (Եւթ. ԺԵ, 5.) Տք խորասէն զպատե-
 բալմանս, և Տք է անուն նորս: Ռաբբի Եբա՝ Ողբ. Թ, 6,
 Եւ յայտ է զի անուանուի անուան էւր. և անուն էւր Եհո-
 վահ է. որպէս գրեալ է (Եւթ. ԺԵ, 5.) Տք խորասէն զպատե-
 բալմանս, և Տք է անուն նորս: Ռաբբի Եբա՝ Ողբ. Թ, 6,

: וְהוּא יִקְרָא שְׂמֵךְ מִלְּפָנֶיךָ אֱלֹהִים, וְ. Աբա սոսց,
 Եհոզահ է անուան նք: (ուղ գրի յԵրեմ. իճ. 6:) Այլ
 յաւէտ ևս բացայայտ Բիբայ և բաղուաք այլ նմին
 զուգաձայն: Բայց արդիք Տրէից հակառակ ծշմար-
 տութեանն ոգորելով քաղեցին որքան և կարացին
 դիմառութիւնս ՚ի զուգորդ գլխոց անտի սք գրոց .
 այլ ՚ի զՌբ , զի յԵրեմ. իճ, 6, և լիք 16. վճռաբար ա-
 սէ . וְהוּא Այս անուան է նք: Արդ՝ וְהוּא ոչ իշխան լինի
 ընծայիլ տանն իսրայէլի , ուղ Սոկինոս ՚ի բանն յիզս
 ներանձնութեանն քնի , գլ. 1 . և Վերելիոս յաղագս
 նյ և ստորգելեաց նք , գ. 11. կամակոր ամպարչ-
 տութեամբ տալ յանդգնին : Քանզի առեալ Վերել-
 լիոսի զե հովայդ ՚ի վլի երուսաղէմի , ուր իօսի զնմէ
 և ոչ գէթ բառ մի գրէ , hoc scilicet nomen est. Այս
 արդարեւ է անուան . զի hoc , կամ այոք չէ աստ բան ան-
 աշնչի , այլ կուրութիւն Վերելիոսի : Ձի hoc , ոչ է
 թարգմանութիւն ու , և ոչ quo , ըստ ձայնիս . այլ
 ու יִקְרָא שְׂמֵךְ הוּא ուղիղ առեալ լինի , Նա՛ որ կոչեացն
 զնա՛ դքս , (Ձէ՛՛) Տք արդարութեք : Աստուատ ցրին ա-
 ռաջին կեղծիք Սոկինոսի . զոր կանուխ նկատեալ իւր
 թեքեցաւ ՚ի ռաբբիս յեկդ պատասխանատրութե-
 իւրում , յասեւն . Տէր արդարութեք է անուան Օծեւոյն :
 Բայց և ուրանայ չէ հետայն թէ Յիսուս իցէ Օծեալն
 այն . և սնդէ ևս թէ քք արդարութեք աստ՝ եղեալէ
 իբրև զնախադասութիւն և ոչ իբրև զբացայայտիչ .
 զոր և հաստատել ըանսյ ՚ի զուգաձայն գլխոց անտի
 սք գրոց : Մովսէս շինեաց ասէ զսեղան , և կարգաց
 զնա՛ քէր ապառնէ ի՛՛մ . ելք ԺԷ. 15 : Գեղեոն՝ և կոչեց
 զնա՛ իսաղաղութե՛ն , դատ , Չ. 24 : Եւ առ Եղեկիէլի
 ի՛՛՛ 35 , ասի զերուսաղէմէ , քէր եղեցի անուան նորա . եւ :
 Բայց և յայտ պատասխանեմ , նախ՝ զի մեկնել պիտին
 սք իբրև լի ինքեանց նախադասուլա . քզի ե հովա՛հ

ոչ ստորագի զանուանակոչելոցդ իբրև բուն յատկուի
 նոցին, զի ոչ սեղան, և ոչ քաշաք կառուցեալ յայդ
 անուն, և հովահ, որ և ամ լինիլ կարէ, և որ չէ Եհովա
 անմահիւր, ոչ կարէ գու Եհովահ և մակ
 գրաւ: Այ վայելչապէս միայն քրիստոսի պատ
 կանի որում և խկապէս տուեալ: Ձի Եթէ հակա
 ոակորդք մեր նաև հրեշտակաց տուեալ ասեն զայս
 անուն, ապա և քսի, որ գուով որդի վայելչապէս
 զհայր յինքեան ցուցանէ: Երկրորդ զի այս մակ
 գիրս իրաք ոչ ստորագէր զսոցանէ: Մովսէս ոչ կարէր
 ասել հաւաստեալ Թէ սեղանն էր արդարութիւն
 իւր, և ոչ Գեդէոն թէ խաղաղութիւն իւր: Բայց
 մեք իշխան լինիմք կոչել զնա՝ որ արդեամբք իսկ է
 Տէր արդարութեք: Ինչ Կորինթ, Ի, 30: Երրորդ զի այս
 մակգիր ոչ միայն բնականաբար, այլ և ՚ի վերագոյն
 աստիճանի իւրում յատկանայ քսի, որ է հոգարու
 օրէնց յարդարութեք Ինչ հասարակաց, հաովմ, Ժ, 14:
 Արդ ՚ի վն այսր ամի կնքեմք, թէ ոչ միայն արժան
 էր, այլ և մարդարեւ թիւնք ոչ իւր կատարէին,
 Եթէ ոչ խոստովանէաք զքսի Տէր արդարութեք: Մեարդ

342 ויש מפרשים זה המזמור על נוג ומנוג והמשיח
 Սաղմ. 7. սոգ նաև արոնի Սաղմ. 7. Սաղմ. 7. Սաղմ. 7.

343 Գաւիթ Բիւքեան ՚ի վախճան մեկնուէ Եկր
 սաղմոսին գրէ, ויש מפרשים זה המזמור על נוג ומנוג והמשיח
 Սաղմ. 7. սոգ նաև արոնի Սաղմ. 7. Սաղմ. 7. Սաղմ. 7.

Տէր զօծելոյն Բայասրեցին զայս : Բայց ը նկարագրին, և Տանա-
անդ յաղագս 'ի դեմ հարկանելոյ հերձաւածողոց [որով ի-
մանայ զՔրիստոնեայս Տրէայն իւզագլուխ,] պարս
է սոչ, յեկնել 'ի Դասիւ :—Մետրովոյ

344 ՅովՏ, Ե, 19, 30, 36, 43 : Չ, 38, 57 : Ե, 28,
49 : Ժ, 18, 29 : ԺԳ, 23, 31 : ԺԿ, 28 : Ի, 21 : Կորն
ԺԿ, 3 : Տուովմ. Գ, 4 : Լ [Ժուզ[Ժն առ Եբր, լման :

345 Կ Սորին[Ժ, ԺԵ, 24 :

346 ՅովՏ. ԺԳ, 31 : Տուովմ. ԺԿ, 27 :

347 Ղուկ. ԻԳ, 34 :

Տ Ա Ն Օ Թ Ո Ի Թ Ի Ի Ն Ք
Վ Ե Ց Ե Ր Ո Ր Դ Գ Ր Ո Ց

348 Ամսիկանոս Մարկեղիան զՎոնստանդայ 21 •
Eratque super his adimere facilis quæ donabat, Chris-
tianam Religionem absolutam et simplicem anili super-
stitione confundens : in qua scrutanda perplexius, quam
componenda gravius, excitavit dissidia plurima ; quæ
progressa fusius aluit concertatione verborum ; ut ca-
tervis antistitum, jumentis publicis ultro citroque dis-
currentibus per Synodos quas appellant, dum ritum
omnem ad suum trahere conatur arbitrium, rei vehi-
culariæ succideret nervos.

349 Առած իմն գովանի 'ի մէջ առնու Չոնար
յանուն Մարկիանոսի յասելն, Μη δειν ὄπλα βασιλέα κι-
νεῖν ἕως εἰρηνεύειν ἐξόν. Չէ պարս Բագասորի զեկն յորևո՛
պաշտի խաղաղութի :

350 Ամսիկանոս գիրք ԻԵ • Անագորոյն ապստամբութի
ն-ողոցոյ ժողովորեան որ յարոյց զայս մեծ շէթն փարախոսի
չարհորեցոյց նաև զսա (զիւղեկարոս զգլուխ համօրէն պաշտ-

փառանայ :) Պատճառս և՛ Որսէինոս յանհնարէնս զաշխարհայ ըզ-
 հէս Էպոսական գահոյնց՝ չարաչար ՚ի դէմէ հարան մեծանց . հա-
 սակեց : նոցա ճղեցին զերբեանց անհաշար դիմադրութի անար Ժան
 զձէրս և զճահ , զոր զէարացեալ ուղղէլ , էմճ մեղճացոցանել
 Սիզէնայ՝ ճղեցաւ յանձարութի մեկոսանալ ՚ի գեղարարաւ ինչ :
 Պատճառս յաղթանակէաց ՚ի Վերջոյ Բոսան զօրութի հոսասկեցաց
 եւրոց . Ժճ յայտնի ամենեցոսն հանդիսացաւ ՚ի ՚ի պաշարան
 Սիզէնիսիսի . ուր ուխտ հասարացելոց հանապազօր գոսարէին
 գրան անար Ժան զհարիւր և երեսուն և լօնն դիմադրան
 անարէն ոտ օրին սպանելոցն : Բայց լէղև հնար զոսելով զէջո-
 ցանել զչարագ գիտաղութիս խառնիճաղանճ խոտանն : Ոչ ու-
 րացայց նաև մինչ ՚ի միս տանումս զամարէս շոյց Պայնն մեծա-
 ժատութի նոցա , Բէ որոց զաշխարհայն իցէն զհէս իրացս այսպի-
 սէաց պարս Է օրինօ զիճէլ . և երէցնամարել զիբրճին ճգոնն
 իրբեանց մինչև զհոսմէ ածցէն , զորոց զհէս նիբրինն . զի յոր-
 ժամ հասանէն Բաղշալէացն , յաներկեանն ապահովի վայելէն կեանս ,
 զարևամանն արդի մեծոհկէաց , Բայմին ՚ի հաստ ոսկեհոտոս ,
 զերևեալն ՚ի զգէսսս պանծալես , շայնանն ՚ի խնճոցս ար-
 Բեցութի , մինչ մեծահաց լոյնոց նոցին զանցանել զարտանալան
 սեղանանն : Այլ այսպիսիս տոտել երանութի արձանի զին-
 յեանն հացոցանէին , Էբէ արհամարհէին զմճ զՊայնն մեծո-
 լիանն իբրև զերբէնս չարութեաց , և կէին ը օրինակի զի-
 ճահատար զերաբէսլաց որոց համբերապար ծոսիւտութի ՚ի կեր-
 հոսս և յըմպելիս չարատարս , նոսասարձատութի զգէսոց , և
 խոնարհ հացեցոսած՝ գովանիս , սքս և ճարտարս ընծայեցոցա-
 նէին զինսեանս յալս աջ և երբբարագոաց նորս :

351 Տէս Ամփանոս Մարկելիանոս գիրք իմ . և
 իք . ուր խօսելով զՅուլիանեայ՝ չարաչար կշտամբէ
 զանմարանասէր բարս . քրիստոսնէից , կնքելով ըզ-
 բանն Nullas infertas hominibus bestias, ut sunt sibi
 ferales plerique Christianorum, expertus Ոչ էնչ գա-
 զան այնքան անեղի զնոս էնչ զինէր ճարտարս : որանն մեծանց

առանձնի Կարողէն զԵրկրորդս Թճուրեան. Եւ վաւան որչա խա-
 ղին՝ որօքէ, Վեճէլ հաւաքաբանք: Որչ էրէնանան զորոց ար-
 ծան էր հաւաքաւ, Եւ որչ ոչ գիտեն թէ յինչ հաւաքաչոյցէն, ան-
 հաւան: Եւ զորոց խօսինն, շնան զԵւաքանս, զԿորնն, Եւ զԿորոցոս
 Թճաբանք Էրեանց. Եւ լաճալէն դնէլ զարեգայնն է Վիտյ ան-
 աճօրն-Էանցն Էրեանց:

352 **Գրի առ Յուսիփանսի** . Ὅτι δὲ ἀδύνατόν ἐστι μὴ
 τυχεῖν τῆς εὐρέσεως τῷ ἐν ὄλῃ καρδίᾳ τε καὶ δυνάμει ἐπιζητῶντι
 τὴν ἀλήθειαν, μαρτυρεῖ ὁ κύριος λέγων· πᾶς ὁ αἰτῶν λαμβάνει, ἢ
 ὁ ζητῶν εὐρήσει, καὶ τῷ κρῶντι ἀνοιγίησεται. **Անճարք է զգա-
 նէլ զճճարքան-Էանն որոց խնդրէն զնոյն յաճարքէ Եւ յաճ զօրո-
 րէնէ: Որոճ Եւ Էնն քր Վիտյէ, յառէլն . աճ որ խնդրէ, ա-
 նա . Եւ որ հոյցէն, գառնէ . Եւ որ Էաղիւէ, Էաղիւ նճա: Եւ
Որոգինէս գիրք ութնըրրոր ընդգէճ Արղսսի առ
 Ἐχρῆν δ' αὐτὸν σκοπῆσαι, ὅτι πάντ' ἐφορῶν καὶ πάντ' ἐπακούων
 ὁ κοινὸς πάντων πατὴρ καὶ δημιουργός, τὴν ἐκάστῃ προαίρεσιν
 ζητοῦσαν αὐτὸν ἐν εὐσεβείῃ βεβλομένην, κατ' ἀξίαν κρίνων, ἐν
 τούτοις τινὰ ὑποπέμει καρπὸν τῆς προστασίας αὐτοῦ. **Պարք է
 ՚ի Դք առնաւ: զի որ քեռոչ Եւ լաղն է քեռ, հոյր հասարակոյ
 Եւ արարիլ Դեռ քարքէ զԷրարանէլ-Էանն Եւ գործոց Էրեանց . Եւ
 Եւ Էրարալէն որոճ խնդրէն զնա Եւ պաղպէն լաճէ նոցա Վարջս ՚ի
 պարաւ արեան-Էանցն:****

353 **Սուրան ՚ի գլուխն մահադիր** البقره سورة في **Սուլ**
 մահադէտ յանդիման հայուցանէ զիճ խօսիլ այսպէս .
 و لقد اتينا موسى الكتاب و قفينا من بعد بالرسول و اتينا عيسى
 ابن مريم البينات و ايدناه بروح القدس
**Քարքէ Եւ արարաւ առաքէաւ յեք նր: Եւ Յիսուսի որդւոյ
 Մարեանս առաքէ հրաշք. Եւ զօրացուցաւ զնա հոգւով ալ: Եւ
 Աստուտ մեկնաբանիւք աղանդոյն իմանան հաղաւթի
 սքիլ զՏրեշտակն Քարրիլէլ. որ սրբեացն զՅիսուս
 Եւ միշտ սպաս տանէր նմա ասէն, Եւ զօրացուցանէր:
Իսկ վասն Առաքելոց տն ՚ի գլ, մի, سورة آل عمران**

Տուն Իմրանայ. قلما احسن عيسى منهم الكفر قال من انصارى الى الله قال الحواريون نحن الضار الله امنا بالله و اشهد باننا مسلمون
 Եւ իբրև գիտաց զԵրահասպոսի նոյն, ասաց. Ասացին Արասեալին մէջ յօգնութի յէջ յոյն. Եւ որու զիայ չէր մեզ զի հասարակոյ յաճ: Մէտրովչ

354 Ձոր օրինակ ամ Տրեշտակաց բնոց ՚ի սատար նայէն՝ երկրպագանել Ադամայ: Շինոյթ տաճարին Մէքքայ յԱբրահամէ, և թռչնոց յօշերոցն ՚ի նմէ վերստին կենդանութիւն, և որ սյլ խառնութեզ որ առասպելք զնմէ: Ձեզձ անցք Եովսեփայ, Գեդէոնի և Սաուղայ: Աճուրդ թուոյ մարգարէից ցերիս հարիւրս և անդր, չէ որս դասել և զԱղէքսանդր զմեծն մակեդոնացի: Մնունդ սքայ Վուսին չէ Ձաքարեաւ հարբ Եովհաննու մկրտչին: Թըռչունք՝ զորոց կեղծէ թէ արար Յսի կաւոյ և թըռոյց: Եւ անթիւ առասպելանի սոցուն յարահետ, զորս չէ մարթ համառօտել բայց թէ կնքելով, զի յոր ինչ միանգամ մխեցան մատունք Խաբողին՝ գլխովին ապականեալ աղարտեցին: Տէս զՊերդիւքսեան Վարս Մահմէտի յԱնգղիական բարբառոյ ՚ի Հայ թարգմանեալ յաշխատասիրուէ Ստեփանոսի Մէքքայէլեան Վարապետեանց նոր Ձուղայեցոյ՝ ուսումնասէր Պատանուոյն, գործարդարեալ արժանի վերծանութեան իմաստնոց: Մէտրովչ

355 Վուրան մակագիր في سورة النساء Եւ հրէայոց որոս գործեցին նմա, և ասոս գործեցնոյն. զի ասէ և ասենագէտ որոս գործէր: Աստուտ դաւ ամն մահմէտի էր՝ լուեւեայն ձգել առ ինքն զՅսի և տպել զնմանուի կերպարանաց նոյն յայլ ոք զի կալել իաչիցի փոխանակ նոյն: Ոմանք ՚ի մեկնչաց Վուրանին իմանան սովաւ լրտեսս զոմն որ առաքեալ էր դաւաճանութի որսալ զտր մեր, սյլք՝ զՏիտիան, որ ա

ռաջնորդուք յուղայի իսկարիով տացոյ եմուտ չէ
 պատուհան տանն ուր էր յն սպանանել զնա . և այլք
 զնայն ինքն յուղաս մատնիչննր: Բայց զի այս ծայրա-
 գոյն սուտ գերեւէր ՚ի ծայրագոյն հաւատեաց անտի
 յարուէ փրկչինն թի՛ հնարս հայթայթեաց սրդին սը-
 տուէ կարկատել զնայն յարելովն . թէ յն յետ կարծե-
 ցեալ խաչելու թանն իւրոյ երևեալ յերկրի՝ մտիթա-
 րեաց զմայր և զաշակերտս իւր . ծանուցեալ նց թէ
 ոնք եկաց ինքն կենդանի և շլացան աչք հրէից խա-
 բէուք : Թէպտե մահմէտ գործի պատրանաց իւրոց
 զանձ ունելով կարէր ոնք և կամէր երազել ցնորս , սա-
 կայն այս մեծ հերձուած չէ նր գիւտ առանձին . քզի
 գրէ վասն նր մերս Սամուէլ Անեցի , Մահիկ . . . Գը-
 լուխ Վաճառախնացն էգիպոսէ , որ փեղեակ էր նոսալ օրինացն
 ճովիտի , Բայց հասարաբեալ էր աղանդովն Արեոսի և Վերիննո-
 սի : Այն՝ որ ճարնապէս ասաց զարձայնութանն ՚ի վերայ Էրէբէ ,
 զԷրաէնուր պարսոց , և ամոսնաւի յետ յարուէն : Ոստոյց և օ-
 բնն հոգնաւի հնոց և նորոց օրինադրութեց . Եմանալ զանարժանս
 և խօսելով զանուղղոյս : Թէպտե Վերինն թու ժամանաւ
 կակից առաքելոց , Բասիլիդէս , Արիանք և Երևու-
 թականք ուրացան զխաչ տն մերոյ , սակայն եթէ ե-
 ղեն՝ արդեօք օրինակ մահմետական առասպելիս ,
 ես հաւան չեմ . զի Վերինն թու համարի զՅն բնա-
 կան որդի մարիամու և յովսեփու , որոյ վասն անա-
 տելի սրբուէ և առաքինուէցն՝ մի յամենեւրան Ոգւոցն
 երկնից եկն բնակեաց ՚ի նմա . իսկ յորժամ կալան
 հրէայք ՚ի խաչ հանել զնա՝ սղացաւ ՚ի վեր Ոգին ե-
 թերական , և խաչեցաւ միայն բնական որդին մա-
 րիամու : Ուր մահմէտ հետեւելով յաւէտ Հիւսնա-
 կանաց՝ (որ գնէին զՍիմոն Վիւրենացի խաչեալ փո-
 խանակ տն .) ոչ մարմնով և ոչ երկնաւոր Ոգւով կա-
 մի ներել զչարչարանս նր : Գէորդ Սէլ Անգղիացի

Թարգման Վուրանին, որում պարտապան գտայ ՚ի ծանօթաբանութեան այսր գրոց, տայ մեզ զհետա- գայտեղեկութեամբ Վուրան, հատ. անէջ՝ ժա, ժբ, ժգ, ժդ, յառաջաբ. ՚ի ՚դ. Վանխախօս. էջ 98, 99. Վուր. դԼ. 2, 62, 63: " Յաւելածոյ աւետարան ը Բառ- նաբայ սկզբնապա հնարք պիտակ անուն քրիստոնէ- ից ոմանց, բայց յապայս ՚ի մահամէտէ և այսր սպառ- սպուռ խանգարեալ ՚ի մէջ բերէ զմասն ինչ վարուց և վարդապետութեան մերոյ, և յորժամ ձեռն մխ- ին հրէայք ՚ի խաչ հանել զնա, ասէ. համբարձաւ յերկինս սպասատարութեան չորից հրեշտակացն Գաբ- րիէլի, Միքայէլի, Ռափայէլի և Աւրիէլի: Եւ ան- այնքան վճիտ գրողմեաց զկենդանազրութիւնն ՚ի դէմս մատնչին՝ մինչ ոչ միայն հրէայք, որ մատնեցին զնա Պիղատոսի. այլ և կոյս մայրնր և աշակերտք անգամ խաբւեցան: Ասան որոյ յս քրիստոս հրա- ման առ իջանել յերկիր մուսանդամ և մխիթարել զիւրն: Եւ ՚ի հարցանել ցնա Բառնաբայ, թէ ի- րէր բարութիւնն այ թող մօր իւրում և առաքելոց հաւատալ զայնքան մեծի մարգարէին այ զմեռանիլ զմահ նախատանայ՝ պատասխանեաց յիսուս. Ոչ Բառնաբէ հասարակ էնչ, ան մեղք որքան և ընթեմ ծանոնա պատահաւն յայ. զի առ նմա գարդէլէ էն մեղք: Մայր էմ և աշակերտք որբեցին զիս խառնորդութեամբ Երբանոր սիրոյ, զայ հա- ձեցաւ ան այտուելէ արքայութեամբ զսէրնն. զի այլ ՚ի պա- պոհաւեաց զնս Էոցոլ հրոյն գեհէնի: Իսկ էս ընթեմ անորք ինն զարեցի յերկրէ, սահայն այլ՝ ան, իմ որդի այ իրէլոլ զիս, անթ արարին զիս: Բայց ան զի զերծուացէ զիս ՚ի ծա- ղուոյ դիւայ յառարն դապարտանի. իմեցաւ ծաղը տանել յճի տաք մահաւամբն յորայցի. զի անեւէին հասարակացէն ըն էս մեռայ զմահ խալին: Եւ այս մարտութեամբ հարգանք հայցէ Բեւե- լիէացի մահէս մեծ մարգարէն այ և որբեացի յորոյ բանեւ նր

հասարակացն արց : Չայս անուանեալ գործ Բառնարայ
Մորիկոս Աբրիկեցի փոխեաց ՚ի լեզու Սղանիացուց .
որոյ գրչագիր օրինակ պահիցայսօր ՚ի մատենարան
Եւզինեայ իշխանին Սաբաւգիոյ . աստիւ յեղաւ
Ճատարկանն : Յառաջաբանուէ անդ սորա գրի թէ
Փրա Մարինօ , որ կեղծէ զինքենէ վանական հոգւ-
մայեցի , յընթեւնու իւրում զԵրենիսս՝ եզիտ անդ
զփաստառութիւն Պօղոսի վասն սորա . Եւ ջանեացայ
ասէ գրանել զնոյն : Ապա ան մեծաւ ողորմութիւնով Բա-
րեշամացոյց զիս ք Սէտարոյն չորրորդ Փառին հոռվմայ . որոյ
՚ի ննջել յատար մտում ՚ի սիւանի անդ մինչ ք նմա էի էս՝ խորհե-
ցայ ընկեն անու զգիր ինչ . եւ ՚ի մեւ յեռին իմում գրի զայս ա-
ռեւարան . զոր գողցեալ չոգայ ՚ի Բայ . եւ սբէպ ընթեւ-
նըլ զորոցայ ՚ի հոտարս Տահիլի : Պարունակէ սա
զայն առասպելս՝ որոց կարի կաթողնաբար գիրկս
արկանէ մահմէտ : Մէտրով :

356 Սուրան մկ , سورة النساء في կանայք , ասէ .
انما المومن عيسى ابن مريم رسول الله و كالتة القمبا الى مريم
منه روح و Անն ասէ՛մ , զի յս որդին Տարիման . է օգեալն , առա-
քեալայ , եւ Բանն՝ զոր հովանացոյց ՚ի վերայ Տարիման . նաև
հոգին ՚ի ննջ : Մէտրով :

357 Սուրան մակագիր في سورة آل عمران Sուն Իմրա-
նայ . յանդիման կացուցանէ զՅս խօսիլ օրինակ զայս .
الله ابرى الا كء و الابرض و احبى الموتى باذن الله
զի ծնէ ինչոյն յեր . Բորոսս որբեցեց . եւ զհեռեալս յարողցեց
զյէր՝ հրամանան արց : Աստանօր զհրամանն արց արկա-
նել ջանայ իւրումն մղորուէ թշնամին անուէն քնի
քիւէմ սբ գրոց , որ ՚ի նմա դաւանէ զլրումն անուէ
մարմնաւորապէս : Մէտրով :

358 Յայտ է , զի ՚ի միջոցս իբրև մտասան ամաց
սուտ առաքելութե իւրոյ , այնինչ ոչ թողուն նմա
հանգամանք կենացն իւրոց չկարաց մահմէտ , բայց

միայն պատրել, այլ յետոյ իբրև կաղզուրեցան թի-
կունք իւր աշակերտութեամբ աւերառուաց և ելու-
ղակաց սկսաւ այնուհետև յանդիման հանել զգործին
պատրանաց իւրոց զանձ՝ խօսիլ առ նա օրինակ զայս .
Մէ՛ք տառաչեցա՛ք զիւր արձև ոչ սքանչելեօք : Չոր եղեալ
գլխաւորագոյն պարտիք դենին իւրոյ բազմիցս ջա-
տագով լինի , և մեծամեծս խոտտանայ որոց աներ-
կեան յանձին կալ ցեն զնոյն : վնյ և հետորդք նորա
ողք համարին զուսերն բանալի արքայուն և դժո-
խոց՝ քարողէն ժորովրդեան, թէ կաթիլ արեան ՚ի
՚ի պատերազմին որ վն նյ է պատարագ հաճութե
նորա . և պահ մի հսկումն ՚ի պաշտպանունի սահմա-
նաց իսլամաց՝ առաւել է քան զծումապահուիս երկուց
բովանդակ ամսոց : Այլ նախքան պախարակել յայլս
զոր ատեմք, պարտ է հայել ՚ի մեզ զոր կրեմք՝ զնոյն
յուռուի : Ոչ հեռի գտան յայամանէ նաև Հրէայք և
քրիստոնէայք : Ատէ Բայմոնիդէս , Որ մանգամ եղեալ
էցէ զինքն ՚ի համար պաշտպանողացն օրենաց , յուսացէ ՚ի նա
որ է աղաւթն եւրոյելէ և վրէի նր ՚ի նեղուէց Բաղճայ : Գի-
տացէ , զի ճարտնի վն խոտարովանութեան մոռութեանն նյ . վնյ
և արհամարհեացէ զինանս էւր , և զինն , և զորդիս , և ջրեացէ
զնիշտապահն նոցա ՚ի ճապոց էւրոց գլխովին պապաղէլոյն ասեմ ՚ի
Գործս պապերազին : Չի որ երկմիան էցէ , ոչ միայն զամօթի
հարչանէ զինքն , այլ և մեղանիւ լքեմ օրենաց . և պարապոյան
լինի արեւն ամ ժողովրդեան : Չի եւթ հարցին և պարտիցինն ,
և ինքն շարտնիւցէ յամ զօրուի , այնպէս է , որպէս լէ ինքն յե-
տամբ էւրով հեղուացաւ զարեան նոցա . Ըն ասացելուին . Այր ոչ
որ շտապեիր արեւն էցէ , գնացէ և դարձցէ ՚ի սուան էւր , զի
մի զանգիւրեցոսցէ զերբ եղէօր էւրոյ իբրև զիւրն : Բայց և
քրիստոնէից վարդապետք ոչ ինչ թերացան յայսմ ,
զի ասէ Փապին Նիկողայոս , գրելով առ խաչակիր
զօրս Փրանկաց . Անհամա՛ գիպել զսէր ամենեցոան զիւր ,

քի՛ն իւրաքանչիւր ոչ 'ի ֆէնջ, որ (չասեմ թէ ցանկու՛ն
 մեր յայլ իսկ է.) հորոսոցէ պէ՛տանս իւր 'ի ո՛ք Տրո-
 ճոնսոր, շինի տնճանն յարայոյն-է ան : Այլ Լևոն վեցե-
 րորդ յաւէտ ևս խրախուսանօք . 'ի Բայ մերհոցէ՛ս յան-
 ֆանց պմ՛ երթիւղ և արհասիբա . գոն գործեցէ՛ս Կալանալ ք-
 որէ՛մ թշնամեաց ո՛քն հաւասարոյս , պի ելէ՛ մեոցի ոչ 'ի ֆէնջ , մե-
 տանի վն ճշմարտունէ հաւասարոյ , վասն իրիտ-է Հայրենեաց , և
 վն ուշապանութեան իրիտանէութեան . վն և պերհնային ուր-
 գեւէ նման ժառանցն պատմի : Արդ՝ Հրէայք յատկապէս
 պատուիրան ընկալան յայ յայսմ մասին . և մահմէտ
 կեղծեաց թէ ընկալաւ . բայց քրիստոնեայք՝ թէ
 ուստի՛ երազեցին զայս մարտազրգիւղ զիւրեանց
 վարդապետու՛ն գլխովին հակառակ աւետարանին
 քնի՛ զարմանք մեծ են ինձ : Մեարդ

359 Յաղագսնասննի հետևողացն մահմէտի տէս
 զբովանդակ Պերդիւքսեան Վարսնի, ևս և զանա-
 չառ բանս Գիբննի Անգղիացոյ . հատ . թ . էջ 245 .
 When Mahumet called out in an assembly of his family,
 who among you will be my companion, and my vizir ?
 Ali, then only in the fourteenth year of his age, suddenly
 replied, O Prophet ! I am the man ;—whosoever rises
 against thee, I will dash out his teeth, tear out his eyes,
 break his legs, rip up his belly, O Prophet I will be
 your vizir over them. Մեարդ

360 Լակտանտիոս գ . Ժ . 20 :

361 Թէև խոստանայ մեզ մահմէտ զիրկու՛նի հա-
 ւատոց անտի մերոց, սակայն մեկնիչք կուրանին զա-
 նան զայն շնորհ . զի ասեն, թէ ամ հաւատացեալք
 քնի՛ որ յառաջ քան զՍուրան՝ փրկեցան . իսկ որ զինն
 ոչ . զի ոչ ընկալան ասեն զնա՛ որ էր լրումն ամօ-
 րինաց և մարգարէից : Մեարդ

362, Շնորհ արարին ոմանք յարդի հեղինակաց

ընծայել մահմետականաց, զ[Թ]իւ ոչ նուազ քան երկոտասան օրինաւոր կանանց այլ ոչ այնպն • զի մահմետա ՚ի կուրանի անդ ՚ի գլուխն մակագրել կանայք [Թողու միայն չորս և ոչ ավելի : Աւուր մկ سورة النساء في سورة النساء فا نكحو اما طاب لكم من النساء مثلى و ثلاث و رباعինà [Թուի չէ այս աղղու իմն առարկայ չէդէմ աղանդդին այնմիկ , այնինչ նք և մեք առհասարակ չունենինք զբազումս ՚ի բաղմակնաց անտի իբրև արածքս և անծահաճոյս : Եկդ զի լի առարկելոյ դենակցաց նորա կացուցաւ այս օրէն յօգուտ բաղմանալոյ աղգի մարդկան , զի ՚ի մարտի անկանին երբեմն բիրուաւոր մարդիկ • իսկ կանայք հազիւհազ [Թէ ոք • ուստի եթէ չառնուին արք կանայս բաղումս , մարթէր ուրեմն փոխել զբաղաքն ողջոյն ՚ի հասարակաց բողարանս : Այլ զոր ստուգիւ մարթէ մեզ բերել ՚ի դէմն կեղծաւորիս այսորիկ է , զի սյրոց միայն զչորս [Թողացուցանէր կանայս , և ինքն ճակատանեալ ոպ և էրն օրինաւոր համարէր իւր առնել որքան կանայս և կամէր . և պահել որքան հարծս և հաճէր . զոր և կեղծէր , [Թէ էր առանձնաշնորհուի մարդարէիցն որ յճջ քան զինքն : Երկդ զի փոփոխէր ոպ և կամէր զառագաստ իւր , ննջելով չ որումն ՚ի կանանց և ցանկայր : Երորդ զի ոչ ոք իշխեսցէ ասէր ամուսնանալ չ իւրոյ սկնդկին ՚ի կենդանուէ , կամ այրոյ իւրում յետ ինքեան : և : Մեարդ :

363 Տես Բարդուղիմէոս Գէորգիովէտոս յաղագս ծիսիցն Տաճկաց : (Գրէ և Սամուէլ Անեցի • Յոյժ Ֆողանս : Խաչատուրեանց պաշտպարութե Աբրահամոս որ գրեալ է , Եւպատեսցի Ֆեր ան արո- յատարն ունենորդի : Իսկ սա ոչ միայն պարո՝ այլ զհմանոյս անգամ . որ Գարշէի աշպանեոց զնշանակ ուխտին քն : Բայց գիտելի է , զի ՚ի կուրանի չիք բնաւ յիշատակ [Թլպատուէ . և ՚ի Հաղխի՝ որ օրէն

բանացի առ մահմետայցիս , միայն արուաց թողանի այս ծէս . Թէպէտ ազգ ինչնոցա Շաֆէի կոչեցեալ թղթատեն նաև զէգս իւրեանց , այլ թէ իրպէս , չունիմ ասել ինչ : Մէտրով

364 Աբի Սայէդ Ալ Խուզէի լող մահմետի՝ գրէ . Ասաց Տարգարէն . . . որբարար է Ղուր , եւ ոչ աղաքեղէ զնա էն : Յայս միտ թերևս ասէ և Սամուէլ Անեցի , Այլ երբով լոկով որդիէ լինանալ մերտալէան ասպանէն : Մէտրով

365 Տէս Կուրան մահագիր سورة البقر في Կով :

366 Հռիկարդոս չգէմսահմէտ . գլ . 10 . և 17 :

367 Պղատանեան Խնջոյք . Աբարբանէլ ՚ի հարցմունս : Եւ թիւ միոս ὡσπερ ὁ ἡμέτερος λόγος ἐκ τῆ νῆ γίνε-
ται νοούμενος , Որպէս Բան մեր ծնանի ՚ի հոգոց մերի : Կարգինալ Կասան , գ . 10 . 13 . Չգէմ մահմետականաց . և Հռիկարդոս գլ . 9 . և 15 :

368 Պարտ է ուղղութիւն հասկանալ աստանօր զմիտս Հեղինակի մերում ըն Տերտուղիանօսի՝ որ գրէ . Ergo jam Dei filius ex Patris Dei semine i, e, Spiritu, Ապա-
ռէն թէն որդի քն՝ ՚ի սերմանէ հօր քն է ՚ի հոգոցն սքն : Կամ ըն Իլարիոսի՝ որ կոչէ զնա sementivam ineuntis Spiritus efficaciam, Բայց թէ սոքա ՚ի խօսիլն զնիւթոյս չհայրացուցին քրիստոսի զհոգին սքն՝ յայտ անտուտ է զի չարաչար կշտամբեն զայնպէս ընդունողսն՝ յասեւն , Nec, ut quidam sceleratissimi opinantur, Spiritus Sanctus dicimus pro semine fuisse, sed potentia et virtute Creatoris operatum, Ոչ որպէս ոմանք ՚ի ժանտա-
բարոյեցող հարծէն , ասեմք զհոգին սքն լինանալ սերման այլ ներգործութիւն զօրոտէ եւ նարողութիւն Աբարբանէն : Իսկ Սոկրինեան հերե-
տիկոսք ուրանալով զյաւիտենից ծնունդ բանին ՚ի հօրէ՝ կարգան զնա յատկապէս հայր քրիստոսի . և Նազովբեանք՝ մայր . զի յաւետարաննոցա յանգլիման կացուցանի տէր մեր , խօսիլ զայս օրինակ .

Եւ հորդեաց հան զիս յՅէ աստի Տայր իՏ հոգին ո՛ք: Որոց այս ինչ է խտիր, զի մին հիմնի յոչ ինչ, և միւսն՝ ի կեղծեալ սուրբ գրոց վկայութիւնս միայն: Բայց և երկոքին ստին, զի հոգին սբ ՚ի հովանաւորին ՚ի վի կուսին, ո՛չ ետ յեռէ իւրմէ զգոյուի անուէ նորա, վնդի բանն՝ յառաջ էր քան զհովանաւորի հոգւոյն ՚ի կոյս մայր նր: Ոչ և զմարմին, կամ գէթ զմասն ՚ի մարմնոյ նր, զի եթէ այսպէս լինէր, ուրեմն պարտ էր կոչել զնա յաւէտ որդի հոգւոյն լը մարմնոյ՝ քան Գաւթի կամ Աբրահամու: Եւ թէպէտ խոստովանի եկեղեցի զնա յղացեալ ՚ի հոգւոյն սբ, սակայն ո՛չ զօրէն հօր զբնուի իւր հաղորդելով ՚ի մայր, այլ իբրև զգործի յղութեան նր, զի թէ ո՛չ այսպս, ո՛չ ասիւր ուրեմն թէ առեալ յարեմէ կուսին միաւորեաց լը իւրում անուէն: Մէտրով:

369 Ղուկ. ան. 35. յովհ. Ժ. 36: գործ. Գ. 13. 14. 15: ԺԳ. 33. եբր. ան. 5. Ե. 5: ՚ի Հաղխսի յառաջ հանդիսացուցանէ մահմէտ, կամ ՚ի գլխաց նորա հաւաքիչ գրոցն զՅն՝ հոչել զան ՚ի հայր եւր:

370 Ջոր օրինակ կառնին արեգական ՚ի գաղ Աղէքսանդրի մեծի յակն աղբեր խմբ, և որ զԱղղոմանէ պառաւական աղջատանք:

371 Մահմէտ յետ ընդ երկար ցնորից իւրոց ՚ի գլուխ կուրանին մակագրեալ կով, յառաջ հանէ զառասպել երկուց հրեշտակացն Հարութայ և Մարութայ: Ճէլողուդին համարի զստագիւթս, կամ հրեշտակս առաքեալս յայ ուսուցանել մարդկան զարուեստ գիւթուէ: Իսկ իբն Աբբաս ստեղծանէ զհետագայ սուսպելը, քանզի ասէ, թէ տեսեալ հրեշտակաց զի խառնակեցան չարութք զնացք մարդկան ՚ի վր երկրի, մատեան առ ան, և չարախօս եղեն զնոցանէ: Հրամայեաց նց ան ընտրել զերկու ՚ի մի-

Զոյ իւրեանց, և առաքել յՅ դատել զմարդիկ յար-
 դարուի և յիրաւունս : Նոքա ընտրեցին զՀարութ
 և զՄարութ. որոց եկել յՅ ուղղութեան վարեցին զպաշ-
 տօն Տարկին, մինչև Քոհրա՝ դուստր արքային պար-
 սից՝ կին գեղեցիկ ՚ի համօրէն Յին՝ ել յատեան նոց
 և բողոքեաց զառնէ իւրմէ զանհաւատարմութի յա-
 մուանական իրաւունս : Տարիացան նմա հրեշտակք,
 և զցանկուիս իւրեանց լցուցանել ՚ի նա կամեցան :
 Առ որ Քոհրա զերկս զայտոսիկ առաջարկեաց, նախ՝
 զի գինէ հարիցին. եկե՛ղ՝ զի մահապարտ գտցին.
 և երորդ՝ զի կուսպաշտիցին : Յանձին կալան հրեշ-
 տակք յափրիլ ՚ի գինուջ, որով և շնացան ընդ նմա.
 սպա ելեալ արտաքս՝ տեսին զայր մի մերձ առ
 դրանն կացեալ, և երկուցեալ թէ մի գուցէ ՚ի վեր
 ելցեն չարիքն զնա առ տեղեան անդէն սպանին, այլ
 կուսպաշտեցին ոչ : Եւ իբրև ելանէին յերկինս ը
 սովորականին՝ արգելան, և մատնեցան ՚ի գոբ տան-
 ջանացն՝ որ մերձ ՚ի սահմանս Գոյն Բաբելոնի, ուր
 գլխովայր ՚ի կոխ կան և մնան ցկատարածն Յի.
 և լինին վարդապետք հմայուէ՝ որոց ուսանիլ գնան
 անդր : Իսկ Քոհրա, ուսեալ ՚ի հրեշտակաց
 անտի գինէ հարելոց զգաղտնի նուագմս ելանէր
 յերկինս. զոր կալեալ ան իւր ՚ի շարս աստեղաց :
 Սողգի առեալ յԱլոյ՝ ասէ, թէ այս Քոհրա՛ է մո-
 լորակն Արուսեակ. առ որ և բերէ վկայուի, զի
 տեսեալ զնա մարգարէին՝ անէ՛ծ զՔոհրա իբրև զկո-
 ռուսիչ երկուց հրեշտակացն : Բայց այլք ուրանան
 զսոյն, զի ասեն. անէ՛ծ նա զարուսեակն միայն ՚ի սակս
 անուանակցութեան նորա ը Քոհրայի Պարսկին :
 Անու մահմէտ զայս առասպել ՚ի քեշիցն պարսից,
 որք դնեն զերկուս համանուն և համավիճակ հրշտակս
 կախեալս ՚ի գբին առ երի սահմանացն Բաբելոնի :

Ձտոյն և հրէայք երազեցին յաղագս հրեշտակին
Շամհովղայ, որ պռռնկեալ չէկնոջ ումեք՝ կախեցաւ
ասէն ընդ մէջ երկնից և երկրի : Մեարտի :

372 Տէս Պելի ՚ի Փաստս քնական հաւատոյ գլ .
բ. պր . գ . էջ՝ 397, 9418 . և Գ . Սէլ ՚ի ՚ի Կանխա-
խօսուե Վուրանին . Մեարտի :

373 Իմ Տիմ, բ . : յակ . ՚ի . 8 : Տերտուղ, Անք ամբա-
նան քիւսաբնէայչ պաշտ Բազմարար՝ ծ հայցմամբք ը որում ան
ձեղչ . Բայ գլխով ը որում ոչ սմալէճք . ասանց խրապարտի
ը որում յամ սրբէ աղօթս ասնէճք զն ամ ըստատարաց , զն ու-
նէցին իէանն Էրնայնս , ոնստոն իղխանոն . աստով գերդաս-
տանս , քաղմարբէէ զօրս , հասարարեմ խորհրդաննս , համեայ
հարախս , և խողող Յ :

374 Կողոս . Իմ . 16 . եբբ . ԺԻմ . 3 . գործ . ՚ի . 24 :

375 Պետր . ՚ի . 12 . Է . 7 .

376 Մատ . Ժ . 29 .

377 Մատ . Ժ . 28 . զուկ . Ժբ . 4 :

378 Յովհ . Ժի . 1 : եբբ . Ժի . 15 . 16 :

379 Գործ . ՚ի . 12 :

380 Յովհ . չ . 41 : Ժե . 14 . Մատ . Է . 21 :

381 Մատ . Ժի . 44 . 45 . Իմ Կոր . ՚ի . 7 . Իմ տիմ . ՚ի .
20 : բ տիմ , Իմ . 14 :

382 Կողոս . ՚ի . 16 . Իմ Թեսաղ . Է . 27 . յայտ . Իմ . 3 :

323 Տերտուղիանն ընդդէմ Հերետիկոսաց :

384 Յովհ , Է . 17 . Է . 44 . Մատ . Թ . 25 . փիլիպ .
՚ի . 15 . բ պետ . ՚ի . 16 . Ովսէ . Ժի . 9 :

385 բ Տիմ . բ . 15 . 16 . յովհ . 31 . Իմ պետ . Իմ . 23 :

386 բ Տիմ Իմ 6 . Իմ . Թեսաղ . Է . 19 :

387 Եփես . Իմ . 14 : բ Կոր . Իմ . 22 . Է . 5 :

388 Իմ Կոր . չ . 5 . 6 :

389 Իմ Կոր . Ժ . 20 . յայտ . Թ . 20 :

390 Եփես . բ . 2 . յայտ . Թ . 20 . բ Թես . բ . 9 :

- 391 **ω** **Υορ.** **Γ.** 20. **ρ** **Υορ.** **χ.** 15: **εφես.** **ρ.** 3:
 392 **Ρωω.** **ε.** 20. 47. **χ.** 7. 32: **ιη.** 23. **Σουιδ.**
η. 20. **φωλ.** **ρ.** 16:
 393 **ω** **Υορ.** **ξ.** 19: **φωλ.** **ε** 6. **χ.** 15: **φηλημ.** **η.**
 3. **εφես.** **ρ.** 11. **λορη.** **ρ.** 11. **Σουιδ.** **ρ.** 29:
 394 **ω** **Υορ.** **ξ.** 19:
 395 **Φωλ.** **χ.** 15:
 396 **Φωλ.** **ε.** 6:
 397 **Ζουιδ.** **Γ.** 6. 1. **λορ.** **Γ.** 18. **φωλ.** **χ.** 16:
 398 **Ζουιδ.** **ρ.** 29. **Φηρῶν** Τοῦ ἐξομολογημένους ὁ Ἰούδας
 σύμβολον. Βουρωσ ορθῶς ἐρ εὐαγγελῆς (**ω**):
 399 **Φορδ.** **Γ.** 13. 14. 15. **ε.** 19. 20. 1. **λορ.**
Γ. 25. **λορη.** **ρ.** 16. 21: **Ζουιδ.** **ε.** 5.
 400 **Βουιδ.** **ε.** 43. **ρ** **ε.** 9. **ρ.** **Ρωω.** **ξ.** 15.
ιη. 11: **Ρωρη.** **ε.** 22. **ω.** **Βουιδ.** **η.** 1:
 401 **Φωλ.** **ω.** 8:
 402 **ω.** **Βουιδ.** **ε.** 7. 8. **ω.** 7. 32: **ε.** 32. 37. 39. 46:
ερρ. **ρ.** 4: **ερ.** 1. **ρη.** **ε.** 27: **Φορδ.** **ρ.** 22. 32:
 403 **ερρ.** **ω.** 3:
 404 **ω.** **Υορ.** **ε.** 27: **ερρ.** **ρ.** 5: **Υορ.** **ω.** 16:
 405 **ερρ.** **ω.** 3. **Βωω.** **ω.** 5:
 406 **ερρ.** **ω.** 3. **Γ.** 12. **Ρωω.** **ε.** 28. **ιη.** 64:
ω. **Βουιδ.** **ρ.** 2: **η.** 10: **Ρωρη.** **ε.** 19. **Φορδ.** **ρ.** 33.
 34. **ξ.** 55. 56. **Ζουιδ.** **ε.** 34: **εφες.** **ω.** 20. **Υορη.**
η. 1. **ερρ.** **ε.** 1. **Γ.** 12. **ερ.** 2:
 407 **ω.** **εφες.** **φ.** 22. **ερρ.** **ω.** 13. **εφες.** **ω.** 21:
 408. **ερρ.** **ρ.** 3. 4. 5. 6. 7: 8: **η.** 3. 4. 5. 6:
 409 **Ζουιδ.** **ε.** 12: **ρ.** **Υορ.** **χ.** 7. **Γ.** 4: **εφες.**
η. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18:
 410 **ω.** **ε.** **ε.** 8:
 411 **εφες.** **η.** 17: **ερρ.** **η.** 12. **Βωω.** **ω.** 16:
 402 **Βουιδ.** **ε.** 27. **ε.** 34. 35. **ε.** 12. 17 **ε.**

20. ք. 19. 26: Ծ. Յովհ. ք. 23. Եփես. ք. 14. ք. 16.
 Եբր. ժ. ք. 20. Յայտ. Է. 9:
- 413 Մատ. ի. ք. 8. Յակ. գ. 1.
- 414 Հռովմ. ք. 3. 4. Ծ. Սոր. Ծ. 13. 15: Գաղ.
 ք. 27. Եփես. ք. 5. Սողոմ. ք. 12:
- 415 Ծ. Սոր. Ծ. 10. ժ. Ծ. 18. ժ. ք. 25:
- 416 Հռովմ. ժ. ք. 3. 16: Ծ. կոր. ք. 6. ք. Սոր. Ժ.
 13. Եփես. ք. 7. 15. 16: Հռովմ. ժ. ք. ժ. Է. 2:
- 418 Փիլիպ. գ. 16: յակ, Ծ, 22, 23, 24, 25:
- 419 Ծ. Սոր. ժ. ք, 9, 12:
- 420 Ծ. Սոր. ժ. ք, 10, 12. Ծ. յովհ. ք, 2. մատ. Է, 8:
- 421 Մատ. ի. Է, 15:
- 422 Ծ. կոր. Է, 19, 20, 21, 22:
- 423 Գաղ. ք, 6. Եփես. ք, 29. 2 տիմ. Ծ, 13:
- 424 Ծ. պետ. ք. 1, 16. Եփես. ք, 6. 2 Տիմ. ք. 29:
- 425 Յակ. ք. Գաղ. ք. 1, 2: 2 թեսաղ. Ծ, 3:
- 426 Տէս յառաջաբանու-թեան մերում զվարս
 Գրովտիասի: Մեթոդի

Վ Ա Խ Ճ Ա Ն

Յ ՈՒՅ Ա Կ

Ն Պ Ա Ս Տ Ա Ի Ո Ր Ա Յ

Յատուկ Բարերարք Բանին Այ

ԿՊԻ

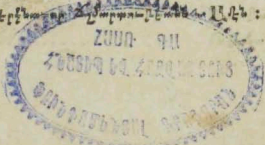
	ԿՊԻ	ԿՊԻ
Բարձր Գերազանց Յաշո՛ր Պէտրոսեան Սպարապետ Տէրո-Յեանն Գոաւընդոսայ Բարերարեաց Բանին այ ..	400	
Նազարէն Սահակ Չելէկով	100	
Սարգիս Յովհաննէսեան Սարգսեանց	30	
Տ՛ Եովա՛նէ՛ Սփէ՛մաննա՛ն	10	1
Տ՛ Անտոն Ա-ագեան	10	2
Տ՛ Աբրահամ ք՛ Կ. ք՛ Սարգսարեանց	5	1
Ա-եփ Աղաբէգեան	20	2
Ա-եփի Նազարեան	10	1
Գէորգ Փանոս Բաշրամեանց	20	2
Գրեգոր Աճապրեան		1
Խաչիկ Յովհաննէսեան Սարգսեանց	10	1
Խաչիկ Աճապրեան Գէորգեանց		1
Կարապետ Յարո-Յեան Արմանիսեանց	10	1
Ղազար Աղաբէգեան	20	2
Ղևոնդ Յովհաննէսեան Ա-ագեանց	20	2
« Եւ ՚Յ Պարոն Սարգսի Մանուկեան	20	2
Մալխոս Սահակեան Մալխասեանց	10	1
Մանուկ Մէլուսեան Մանուկեանց	10	1
Մանուկ Նէմրոզոսեան	10	1

16110

20	2
10	1
10	1
10	1
10	1
10	1
10	1
20	1
10	1
10	1
20	2
10	1
10	1
	1

Յարութ Աբգարեան
 Յարութ Գալուցեան
 Յարութ Սաբաթաբան
 Յովհան Յակոբեան
 Յովհաննէս Աւարաբան
 Յովհաննէս Երեւանցի
 Ներսիսյան Սահակեան Մարտիրոսեանց
 Պետր Պալ
 Պետրոս Սահակեան Մարտիրոսեանց
 Պողոս Յորդանանեան
 Ջան Մարտին
 Սարգիս Յովհաննէան
 Սաբաթա Միսաքեան Արարաբեանց
 Վարդան Մնացեան Վարդանեանց
 Վրժանիս Յարութեան Վրժանեանց
 Տէգեան Մերեմեան Սաբաթաբան
 Փելեպոս Աճաբեան Գեորգեանց

Աստուծոյ պարս մեծ անձին Լաւարթ Տալանէլ զի՛՛հ հաշակ
 Գոհո-իս եւ զերախորապէտառ-ի մեծարու Բարեբարաց ի՛՛ճոյ՝ որ-
 քան որ-քի Ազգասիրտա-ի նոցին հային շարաշունէլ ՚ի ի՛՛ճեանս զի՛՛հ
 աշխարհա-ի . եւ զԵրեմեանս որ աղաքանս յԱնտոս շնորհաց շուի-
 փեանհանին այ շաբէլ նոյ շարքս Բարեաց հարեւրապարթիս եւ հո-
 շարապարթիս սաս եւ ՚ի հանդերձեալն՝ որքան որ-քի Բարեպաշ-
 տառ-ի նոյ ՚ի Երեւրին սա որ-քս ճո-ն շա-արաց եւ ՚ի ազապա-
 նա-նիան երբնա-որ ճշմարտա-ի ճաննա-ի Անն :

Թարգմանիչ

13